Knihovna
Dra KARLE
11-E-98

PRAKTICKÁ

RUKOJEŤ SROVNAVACÍ

JAZYKŮV SLOVANSKÝCH.

SLOŽIL

VĚNCESLAV HRUBÝ,

C. K. VRCHNÍ SOUDNÍ RADA V OPAVĚ.

SEMINÁR
Hist.-pl
KNIHOVNA
oddělení

V PRAZE.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — TISKEM »UNIE«.

V KOMISI U I. L. KOBERA, KNIHKUPCE V PRAZE.

1904.

MILÝM SLOVANSKÝM KOLLEGŮM

POSLANCŮM NA RADĚ ŘÍŠSKÉ

POSVĚCUJE

AUTOR

*

Rozmanitosť v harmonii.

Dr. *Fr. L. Rieger.*

»Budou-li studia slavistická více se zmáhati a vnikati do škol a kruhův širších, nebude Slovanům ani potřebí společného jazyka diplomatického, mohouť pak užívati každý svého jazyka bez rozpakův, že by si vzájemně nerozuměli.« Tak napsal slavista profesor Perwolf roku 1870 v Naučném Slovníku.

Já pak na základě vlastní zkušenosti ode dávna hájím zásady: Slované obcujte vespolek každý svým nářečím, jak činívali kdys Řekové: to jest nejpřirozenější a též nejpraktičtější cesta k rozřešení velikého problému. K tomu pak potřebí znalosti slovančin pouze pasivní. A té lze velmi snadno nabyti. Aktivní ovládání slovančin (mluvení) jest věcí arci poměrně nesnadnou.

Dnes pak pospolitosť Slovanův, téměř všemi kmeny v našem mocnářství sloučených, jich vzájemné styky vždy čilejší a nutnější vybízejí zrovna naléhavě, aby každý Slovan, chce-li slouti vzdělaným, osvojil si alespoň onu pasivní znalosť řečí bratrských.

K usnadnění toho potřebí arci vhodných pomůcek. Doposud jich nemáme. Snad proto, že se linguistovi-odborníku naskytají nesnáze (rázu třeba subjektivního), které linguista-ochotník snáze obejde. Vyšlo sice mnoho mluvnic, ty ale mají za cíl aktivní znalosť jednotlivých slovančin. Nej-

více se přiblížil principu zde hájenému velezasloužilý Fr. Vymazal; avšak nám třeba jednotných, na praktické potřebě všech kmenův osnovaných, tedy prakticky-srovnavacích pomůcek.

Tyto úvahy vedly mne ku složení knížky, kterou — zatím k užitku svých krajanův — na světlo vydávám. Podjav se nesnadné té práce nadál jsem se tedy shovívavosti kruhův odborných, a to tím více, poněvadž zvláštními okolnostmi nucen jsem byl vykonati ji za dobu poměrně krátkou (jednoho roku) vedle četných prací svého povolání. Měl jsem na zřeteli jenom věc, t. j. praktický cíl a zrealisování uvedené myšlenky; pokud — zabíhaje v obor vědecký — stavím mínění své skromné vedle náhledu jinakého, nečiním toho z motivů polemických, nýbrž z příčin účelnosti.

Jedna věc nebude asi sporna. Knížkou touto podán bude zajisté důkaz, že jest možna jednotná, praktická mluvnice »*slovanská*«. A za druhé: cíl zde vytknutý — není utopií, stojíť na půdě reálnosti prakticky i methodicky.

Míním totiž vedle dlouholeté zkušenosti, že Slovan jazykům slovanským učiti se má touž cestou, jakou my, v nářečích vyrostlí, naučili se řeči spisovné. Tím více bylo použiti tohoto methodického principu při práci této. Provedl-li jsem jej správně v podrobnostech, zejména pokud jde o požadavky pedagogicko-didaktické, jest arci jiná otázka. S toho hlediska pokládám práci za pokus, jemuž tak mnohou výtku lze učiniti.

Předně mohla býti »praktičtější«; zamýšlel jsem to také, ale zvítězily vážné ohledy.

Jistá neurovnanosť a neprotříbenosť jde na vrub oné, okolnostmi vynucené ukvapenosti, naději se, že bez ujmy věci samé.

Z povahy látky plyne, že tu tam mohlo býti leccos pouze napověděno. Jinde snad se budou pociťovati i mezery, kdežto zejména ve IV. hlavě jeví se — proti původnímu, teprv po čas tisku změněnému úmyslu — jistá rozvláčnosť. Zamýšlel jsem podati seznam slov s různým významem; místo toho objasnil jsem část slov takových v textě etymologicko-semasiologicky. Ostatně poukazuju k § 1.

Methodické podrobnosti některé, na př. hláskové překlady a úkoly, jsou pouze na zkoušku. Též jsem se dlouho rozpakoval, mám-li vůbec použiti cvičebných vět (paradigmatův) a mám-li je opakovati ve všech slovančinách.

Zdánlivé nedůslednosti v pravopise, zejména srbsko-chorvatském a maloruském, učiněny v zájmu účelnosti; z té příčiny voleny zde onde i texty (slovinské, chorvatské) poněkud antikvované.

Pokleskův jiného rázu — při nesnadnosti tisku — nebylo lze se vyvarovati. Ostatně třeba míti odvahu, ba i pochybiti, jen když se tím poslouží dobré myšlence. Neboť tak dá se povolanějším podnět, aby podali cos dokonalejšího.

Quid potui, feci, faciant meliora potentes!

Kéž by můj skromný pokus přispěl k tomu, aby následovaly další rázné kroky vpřed — všude a ve všech směrech!*)

Od slov ke skutkům! Toť zřídlo, z něhož vyprýštil můj — snad chatrný — pokus. Od slov ke skutkům v zájmu našeho osvětového vzmachu, v zájmu vespolných praktických stykův Slovanstva, ale i na prospěch svazku, v nějž nás spojily dějiny!

Въ томъ дѣло!

Díky povinné vzdávám všem krajanům a jinoslovanským přátelům i spisovatelům, kteří mi radou neb jakýmkoli způsobem ochotně přispěli, jakož i těm ústavům, knihovnám, nakladatelstvím atd., které s velkou laskavostí propůjčily mně potřebné pomůcky.

V Opavě, o sv. Václavě 1903.

Věnceslav Hrubý.

---

*) Jest zejmena ve vlastním zájmu státní správy, aby srovnavací praktická nauka jazykův slovanských zavedena byla co předmět povinný do slovanských škol středních.

Použito těchto děl:

Fr. Miklosič, Vergleichende Grammatik I., II., III. — Etymol. Wörterbuch der slav. Sprache. F. V. Říha, Сравн. этимол. таблицы слав. яз. V. Bambas, Tvarosklad jaz. slov. Mat. Majer-Ziljski, Uzajemna slovnica ali mluvnica slavjanska. B. Popelka, Gram. jaz. starobulharského. Fr. L. Čelakovský, Čtení o srovn. mluv. slov. Dr. J. Gebáuer, Hláskosloví. Ant. Małecki, Gramatyka języka polskiego. Ѳ. Буслаевъ, Историческая граматика русск. яз. А. Кирпичниковъ, Синтаксисъ. А. И. Соболевскій, Лекціи.-Фонетика древ церк. сл. языка. Šercl, F. Váňa, Mluvn. rusk. jaz. Dr. F. Jokl, Nová methoda rusk. jaz. Dr. O. Ohonovskij, Hramatyka ruskoho jazyka. — Studien. Vymazal, Počátkové slovančin a litevštiny. — Lidová učebnice jaz. rusk. — Serbische Gramm. — Slovinsky. — Wagner, Bulharsky. E. Muža, Gramm. der serb. Spr. M. Mitrofanovič, Prakt. Gramm. der ruth. Spr. Mirko Divković, Oblici i sintaksa hrvatskoga jezyka. Franjo Marn, Hrvatska slovnica za Slovence. Dr. Jakub Šket, Sloven. Sprachbuch nebst Chrestomathie. Slovníky: pol. Dra. Jordana, r Mičátkův a Váňův, mr. Zelechovskij-Nedělskij, schv. Filipovićův, sl. Janežičův, srb. V. S. Karadžićův a rusko-všesl., něm., fr. Miklosičův.

Texty čerpány ze spisův:

Ал Барвіньский, Виїмки. — Вибір з українско-русскої лїтератури. Ом. Попович, Читанка для шкіл нар. III. Ѳ. Голотузовъ, Русская хрестоматія, Lipsko 1891 u Augusta Neumanna (Fr. Lukas), 21. vydání (výtečná čítanka). Próchnickiego i Wójcika Wypisy polskie. Václava Křížka Anthologie Jihoslovanská s mluvničkou srovn. a slovníkem. Praha 1863 u A. Štorcha. Marc. Kušara Čítanka za I—IV. razred srednjih školâ. Dra. J. Šketa Chrestomatie. — Slov. slovstvena čitanka za 5. a 6. razred, dto. za učitelišča. Čelakovského Slov. mudrosloví, pak ze spisův na svém místě udaných.

TRESŤ KNIHY.

I. Úvod.

Strana

§ 1. Účel a soustava spisu, methoda učebná 1
§ 2. Jazyky slovanské vůbec 2
§ 3. Lužická srbština 4
§ 4. Bulharština 5

II. Zvukosloví.

1. Hlásky, jich spojování a znění.

§ 5. Hlásky a písmeny: a) Abeceđa 7
§ 6. Hlásky a jich znaky v horvatštině a slovinčině 7
§ 7. v polštině 9
§ 8. b) Azbuka v ruštině a srbštině 13
§ 9. Rozdělení hlásek 17
§ 10. Slabiky, slova, kořen, kmen 18
§ 11. Výslovnost a pravopisy 18

2. O výslovnosti zvláště.

A. *Zvuky v češtině neobvyklé.*

§ 12 Nosovky, změkčené sykavky, щ, ł, ľ 21

B. *Výslovnost od české odchylná, příčiny toho:*

§ 13. a) Zaměňování hlásek hláskami příbuznými: g, h, v, u, l, o . 24
§ 14. b) Více neb méně důrazné článkování: ch, ř, b', p', m', v' . 27
§ 15. c) Kvantita 28
§ 16. d) Zobojetňování hlásek původně tvrdých neb měkkých . . 28
§ 17. e) Etymologický původ *e*, *o* 29
§ 18. f) Přízvuk 30

C. *O přízvuku a kvantitě zvláště.*

Strana

§ 19. Přízvuk v jednotlivých slovančinách 31
§ 20. Poměr přízvuku a délky (kvantity) 32
§ 21. Kvantita 33

3. Pravidla výslovnosti přehledně.

§ 22. Polština 35
§ 23. Ruština 36
§ 24. Maloruština, etymologický a fonetický pravopis 38
§ 25. Jihoslovanština: srbština, horvatština, slovinčina 42

4. Střídání hlásek.

§ 26. Všeobecně 45
§ 97. Příčiny střídání. Všeobecné zásady a povšechný ráz 46
§ 28. Hiatus 47

5. Střídání samohlásek.

A. *Přehlasování, úžení, seslabování.*
§ 29. Přehlasování zpětné, postupné 48
§ 30. Úžení, seslabování, polské přehlasování 50
B. *Kontrakce (stažení).*
§ 31. Stažení sloh úzkých a širokých 51
§ 32. C. *Staroslovanské jať v slovančinách* 53
§ 33. D. *Připodobování úzkých samohlásek e, ie, ę, ię širokým samohláskám* 56
E. *Pochylování o, e, a.*
§ 34. V polštině o = ů, e = i, (a = o); slohy la, ra = lo, ro . . . 58
§ 35. V maloruštině o = i, e = i 59
§ 36. F. *Rozvádění sloh la, ra, le, re v ruštině* 60
§ 37. G. *Slabikotvorné l, r v slovančinách* 62
§ 38. H. *Vsuvné e v slovančinách* 65
I. *Polské nosov y ę, ą.*
§ 39. Povstání nosovek 67
§ 40. Jich střídání 68
§ 41. Očištění nosovek v ostatních slovančinách 68
§ 42. Obnovení původního nesmouceného zvuku 69

6. Střídání souhlásek.

§ 43. Hlavní zásady 71
§ 44. A. *Přestrojování* 72
B. *Odstraňování shluků souhlásek.*
§ 45. a) Přesmykování, b) spodoba jasných a temných, c) připodobování měknutím a tvrdnutím, d) rozlišování zubnic . . . 72

Strana

§ 46. e) Vsouvání a odsouvání souhlásek povšechně 72
§ 47. 1. Sesouvání, 2. odsouvání *ł* v ruštině, 3. vysouvání, *a)* zubnic *t, d*; *b)* hrdelnic k, g, (ch) a retnic b, p, (v) . . 73
§ 48. 1. předsouvání, 2. přisouvání a 3. vsouvání 74
C. *Měkčení souhlásek.*
§ 49. Měkčení přirozené a rozlišením prvého a druhého stupně, hlavní zásady při obou druzích 75
§ 50. Měkčení 1. stupně 77
§ 51. Měkčení 2. stupně a) sykavek, b) zubnic, c) hrdelnic, d) skupin . 78

III. Tvarosloví.

§ 52. **1. O flexi či ohýbání vůbec.** 90

2. Skloňování jmen podstatných.

§ 53. Třídy skloňovací, kmeny měkké a tvrdé, pády, rod 91
§ 54. Zvláštní koncovky skloňovací srbskochorvatské 92
§ 55. Skloňování mužské 93
§ 56. Skloňování ženské 97
§ 57. Skloňování podstatného jména středního rodu 101
§ 58. Ženské i-kmeny a střední kmeny souhláskové 101, 104

3. Jména přídavná.

§ 59. S určitým a neurčitým zakončením měkkým neb tvrdým, jich tvoření a význam 105
§ 60. Skloňování jmen přídavných 106
§ 61. Odvozování příslovek 108
§ 62. Stupňování: Příměrník, jeho tvoření 108
§ 63. Vazba příměrníku 109
§ 64. Superlativ 109

§ 65. **4. Dvojné číslo skloněnin a sloves.** 111

5. Zájmena.

§ 66. Osobní a přisvojovací, jich skloňování 114
§ 67. Ukazovací 114
§ 68. Tázací 114
§ 69. Neurčitá 115

6. Číslovky.

§ 70. Základní a opětovací, skloňování a vazba 117
§ 71. Řadové 118
§ 72. Druhové a násobné 118
§ 73. Zlomky a číslovková substantiva 118

7. Slovesa.

Strana

§ 74. Třídy a tvary vůbec 119
§ 75. Přechodníky 120
§ 76. Příčestí 121
§ 77. Osobní koncovky časovací; 1. os. jedn. a 3. osoba mn. č. . 121
§ 78. Tvoření časův a způsobův. Čas minulý 123
§ 79. Čas budoucí 124
§ 80. Archaismy: trpné (mediální) příčestí času přítomného, aorist a imperfektum 125

IV. Tvoření a význam slov, skladba a větosloví.

A. Slovotvorba.

1. *Slovotvorné před- a přípony, pratvary, novotvary, osvojeniny, složeniny.*

§ 81. Pratvary a starotvary vůbec 129
§ 82. Novotvary 130
§ 83. Osvojeniny z cizích jazyků 131
§ 84. Složeniny 132
§ 85. Předpony a jich vzájemný poměr v slovančinách 133

2. *Některé podrobnosti a zvláštnosti.*

§ 86. V polštině 134
§ 87. V ruštině 134
§ 88. V jihoslovančinách . . . . . 136—139
§ 89. Přípona -ija 139
§ 90. Podstatná zhrubělá, zdrobnělá, ženská a hypokoristika . . 140
§ 91. Tvoření sloves a j., příklady tvoření nomin. 141

3. *Tvoření příslovek.*

§ 92. Příslovky denominální a deverbální 142
§ 93. Příslovky vlastní a jich tabelární přehled . . . . . 148—153

B. Významosloví (semasiologie).

§ 94. Vývoj významu vůbec 154
§ 95. Příčiny různosti významu téhož slova v jednotlivých slovančinách zvláště . . . . . 155—162
§ 96. Postup vývoje významu znázorněn na příkladech . . 163—168
§ 97. Různosti významu co do doby trvání sloves 168
§ 98. Různosti co do rodu 170

C. Něco ze skladby.

Strana

§ 99. Užívání pádův: genitiv příčiny, látky, zaklínání, dativ směrový a posesivní, instr. způsobu a míry, vokativ za nominativ, zvláštnosti 172
§ 100. Předložky 173
§ 101. Užívání způsobův: historický presens, infinitiv, futurum a imperativ — doplňkový infinitiv — optativ 174

D. Větosloví a frazeologie.

§ 102. Spojky souřadné 176
§ 103. a podřadné v přehledu 178
§ 104. Věty účelné 179
§ 105. Věty podmínkové 179
§ 106. Srbskochorvátské *te* 180
§ 107. Srbskochorvátské gdje, naše an 180
§ 108. Absolutní infinitiv 180
§ 109. Absolutní infinitiv v ruštině s ну 181
§ 110. Sevšeobecňovací částice ни; věty přípustné 181
§ 111. Sesilovací částice, zvláště u imperativu 182
§ 112. Věty bezpodmětné (logicko-podmětně) 183
§ 113. Věty tázací 183
§ 114. Některé frazeologické zvláštnosti 184
§ 115. Oslovování 185
Četba . . . . . 193—220
Seznam čtiva 221
Tabulka psací kyrilice 223
Omyly tiskové 222

ZKRATKY.

(Mimo všeužívané.)

B., **blh.** bulharsky,
br. bělorusky,
č. česky, **č. dial.** v českých nářečích,
čsl. československy, t. j. slovácky,
got. goticky, **germ.** germanismus,
ch. chorvátsky, **Ch**-át, -ština,
it. italsky,
ind.-evr. indoevropsky,
jsl., **jhs.** jihoslovansky, **Jhsl**-an,
laš. lašsky (nářečí sev.-mor.-slez.),
lat. latinsky,
lit. litevsky,
lot. lotyšsky,
luž. lužicky, **dl.**, **hl.** dolno-, horno-,
mr. malorusky či rusínsky, **Mr.**-rus, -ština,
mor. moravsky, **m.-sl.** moravsko-slovácky, **m.-slz.** mor.-slezsky,
nář. nářečí,
něm. německy,
nom. nomen, nomina (jméno podstatné, přídavné atd.),
p., **pol.** polsky, **P.** polština,
polb. polabsky, **poz.** poznámka,
r. rusky, **R.** Rus, — ruština (vůbec),
rom. romansky,
ř. řecky, **s.** srbsky,
sch., **schv.** srbsky či chorvátsky
skr. sanskrt,
sl. slovinsky, **Sl.**-inčina,
slez. slezsky,
slov. slovansky,
st.-h.-n. althochdeutsch,
stř.-h.-n. mittelhochdeutsch,
vr. velkorusky, **Vr.**-ština.

Viz dále „Upozornění“ na str. 5.

V azbuce na str. 14. vytištěno 8. písmeno mylně ħ místo ђ.

I. Úvod.

Jazyky slovanské, účel a soustava knihy.

§ 1. Účelem tohoto dílka jest, aby Čech jedním rázem — bez velkého studia grammatického — všem slovanským jazykům rozuměti se naučil na písmě i v mluvě.

Poněvadž — při totožnosti grammatické budovy — různosti slovančin hlavně na zvukoslovných rozdílech, na rozličnosti vnější a vnitřní ornamentiky zvukové se zakládají, tož dílko to opíráme po stránce theoretické o zvukosloví, ale počínáme prakticky ihned čtením, aby základní jednota slovančin sama sebou se vynořila a v myslích utkvěla. Tvarosloví, které v mluvnicích bývá hlavní věcí, jest pro nás momentem podružným, jen jaksi doplněním obrazu ze zvukosloví nabytého. Stejně pohlížíme ke skladbě, větosloví, slovotvorbě a významosloví; ale poněvadž jsou důležity, zamýšlíme o nich pojednati ve zvláštní knížce co II. části »Rukojeti«, zmiňujíce se o nich zatím jen zběžně ve IV. hlavě. Dále doporučovala by se všeslovanská čítanka a differenční slovník všeslovanský.

Kladouce tedy hlavní váhu na účel praktický, jemuž sloužiti má látka mluvnicko-theoretická za prostředek a jemuž k vůli rozdíly lexikální objasňujeme pomocí etymologie a semasiologie — upozorňujeme, že netřeba látku mluvnickou, jak se říká, »dříti«, ba že mnohé, více theoretické — pro čtenáře ve filologii zběhlejší, po případu snaživější určené — podrobnosti (jež ostatek většinou

pod čáru klademe), možno i vyminouti. Míníme, že pouhé přečtení textův grammatických nezůstane bez užitku.

Za to pak tím žádoucnějším jest čísti látku slovesnou, zejmena příklady k jednotlivým pravidlům zvukoslovným.

A tu doporučujeme tuto methodu: snažte se porozuměti a jednotlivá, mnohdy jen vnější zvukoslovnou neb pravopisnou přízdobou cize vypadající slova sobě vyložiti *samočinně*, vlastní iniciativou, ze smyslu. Proto nedejte se zastrašiti nesnázemi při prvém čtení aneb při prvé rozmluvě s Jinoslovanem! Čtěte statku neb větu — celou — po druhé, po třetí, byste se dopátrali smyslu ze souvislosti (což se Vám obyčejně podaří), a teprv potom, když nutno, sáhněte k vysvětlivkám neb k slovníku. Abychom Vás k této »samočinnosti« naváděli, proto podáváme ku »čtením« jen nejnutnější vysvětlivky.

Touto methodou vniknete mnohem dříve, než když si zvyknete býti závislými na pomůckách, v ústrojí slovančin; potěšení z docíleného úspěchu bude milou odměnou za námahu z počátku poněkud zvýšenou.

Probravše »rukojeť« čtěte pilně ve všech slovančinách, zejmena denní literaturu. Stýkajíce se s Jinoslovany mluvte zásadně svým nářečím — arci zřetelně a bez upřílišňování v »čechismech« — a dejte Jinoslovanům navzájem jen jich nářečím hovořiti a za nedlouho budete — třebas arci ne mluviti — tož dokonale rozuměti — všem slovančinám.

§ 2. Jazyky slovanské*) dělíme na skupinu 1. českopolskou, 2. ruskou, 3. jihoslovanskou (illyrskou, slovinsko-srbsko-chorvátskou), 4. bulharskou, 5. lužickou (polabskou).

*) Počet slovanských národův nelze přesně stanoviti pro neúplnost a nesprávnost stat. dat, zejmena pak proto, že všude národy panující duše slovanské sobě připočítávají. (Nejhůře v tom ohledu vede se Čechoslovanům a Slovincům.) Fakticky (bez ohledu na nucené a dobrovolné proselyty) mohou se přijati tato přibližná čísla: ad 1. 10 milionů Čechů, 20 mil. Poláků, ad 2. 80 mil., 50 mil. Velkorusův atd., 30 mil. Malorusův, ad 3. 8 mil. Srbochorvatův (s poloviny S. a Ch.), 2 mil. Slov., ad 4. 5 mil., ad 5. 0·2 mil. — Kostomarova »Karta slav'anskich narodnostej 1890 počítá na základě starých nesprávných dat: *R.* 72½, *B.* 3·1, *Slov.* 1·3, *Č.* 7·34, *P.* 11·18, *Sch.* 6·1 milionův.

Polština, zejmena porovná-li se s nářečími moravsko-slezsko-slovenskými, jest češtině tak blízká, že by se oba jazyky mohly pokládati za jedinou řeč.*) Rozhodně větší jsou rozdíly mezi velko- a maloruštinou, ač v Rusku doposud officiálně užívají téhož spisovného jazyka. Malorusové sebe nazývají Rusy, Velkorusy přezývají »moskaly«; svou řeč nazývají ruskou neb ukrajinsko-ruskou (ukrajinskou, u nás vůbec rusínskou), řeč Velkorusův moskevskou neb rosijskou.

Podivením nás musí naplniti, že jazyk srbsko-chorvátský — srbština různí se od chorvátštiny téměř jen písmem — přes zeměpisnou a politickou rozdělenost zachoval srodnost s řečí naší až nápadnou. Slovinčina jest arci skorem nesrozumitelna pro toho, kdo ji ponejprv slyší neb čte. Avšak není češtině tak dalekou, jak se zdá. Tříbí se stále a očišťuje od kazův, které do ní vneseny za doby staleté nevolnosti toho nevelkého, ale statečného kmene.

Nazývá-li se rusínština »ruskou češtinou«, jest slovinština jihoslovanskou »hanáčtinou«, chorvátština »slováčtinou« a polština morav. »laštinou«. Jinými slovy: prvky neb zbytky všech těch úchylek, jimiž slovančiny mezi sebou se různí, nalezáme ve svých československých nářečích.

Majíce na zřeteli především usnadnění stykův Slovanův našeho mocnářství, obmezujeme se na jich jazyky. Velkoruštiny pak nebylo lze pominouti již ze vzhledu k rusínštině. Mluvíce zde o »všech slovanštinách« míníme všechny vyjma lužickou a bulharskou, o kterých dostačí několik povšechných poznámek.

*) Lid obou kmenův rozumí si bez nejmenší obtíže. Proto není tak nesprávno, když Poláci říkají, že jich jazyk jde až po Břeclavu a Mikulov. To platí i vice versa. Ale do jisté míry též o druhých slovančinách. Tak zv. »nunvaři« z okolí Uh. Brodu přicházejí provozujíce své »umění« až na Ural, neznajíce jiného než českého jazyka. Ptal jsem se, jak že se dorozumívají; i dostalo se mi vyčítavé odpovědi: »Tanu, dyť tam mluvija našu řeč.« — Za to jsou v Čechách a ve Slezsku krajiny, kde se s lidem německým, nezná-li jazyka spisovného, ani rozený Němec nedorozumí.

*

§ 3. Lužická srbština (v Prusích a Sasích) má dvě značně se různící nářečí: horno- a dolnolužické. Zachovala veskrz dvojné číslo, aoristy a imperfecta; výslovnost velmi se liší od jiných slovančin, a též střídání hlásek. Snadněji porozumíš čtenému než mluvenému. Zde malá ukázka.

»Łužica«, měsačnik za zabawu a powučenje, kotru k rozwiwanju serbskeho pismowstwa wudawataj [1] Dr. Muka a Mikławš Andricki, redaktoraj, wukhadža hižo jedyn a dwacete lěto w Budyšinje a płaći [2] lětnje w Rakusko-Wuherskej 4 Kor. Čitarjo, drozy přećeljo, nutrnje was prosymy, podpěrujće, poručujće ludźom »Łužicu«, wopomńće, zo so jedna wo jenički serbski belletr. časopis hornjo- a delnjołužiski, wo jeho nuzne zdźerženje. [3]

Lektorat serbskeje rěče a literatury bu [4] na češkej universiće w Prazy ze statnych srědkow zmóžnjeny a zarjadowany. Tuta radostna powěsć je wutrobu [5] koždeho z wjeselosću napjelniła. Njech pak so k weselu druži też najhorcyši dźak [6] našemu přećelej knjezej [7] A. Černemu, z dobom z nutrnymi přećemi [8], zo by (kaž wučeŕ) wjele [9] zdźaknych posłucharjow, wosebje [10] z pražskich Serbow, mějo, też z toho městna móhł z wulkim wuspěchom (w)uže wjazać zwjazki wzajimnosće a serbsku a słowjansku kulturu spěchować (Łužica 1902).

Kuzło swjatojanske. Běše [11] wječor na swjateho Jana — mjesac na njebjesach swěćeše, [11] wětřik z połdnja ćeńki [12] wěješe ... khwila k modlitwam a k myslam khmana. [13]

W lěsu tam so lehnył běch [14] do mocha ... hladam [15] w čornych šmrěkow ćěmnjenju, kak so w měsačkowym błyščenju žołma [16] přez nje zaswjeća a tłocha [17] .....

A mi zbožnosć do myslow so přaha, [18] tu hdyž k wuchej [19] baje ćenki so hłós: Sym Serbow serbske holičo. [20] A kós sobu [21] hwizda v hnězdže zwaha. [22] (J. Čišinski. — Jakub Čišinski je najpredniši łužicko serbski basnik.)

[1] vydávají (duál), [2] stojí, [3] zachování, [4] byl (aor), [5] srdce, [6] dík, [7] pánovi, [8] přáními, [9] že by měl jako učitel mnoho, [10] zvláště, [11] imperf. byl, svítil, [12] z poledne (jihu) tenký (slabý), [13] vhodná, srv. gemein, [14] ~~soriš, čehnuł jsem si~~, [15] hledím, [16] vlna světla, [17] se zasvitne (zakmitne) a prchá, [18] zapřáhá se blaho do myšlenek, [19] k uchu bájí se, zní, [20] holče, holka, dívka, [21] s sebou, spolu, [22] zvolna, váhavě.

§ 4. Bulharština oproti staroslov. ohromně se zkazila. Plně samohlásky sklesly mnohdy na nejasné ъ a ь; nosovky zachovala, ale vyslovují se neurčitě ѧ (ą) = à, ѩ (ią) = jà. Ztratila přechodníky a infinitiv; tento opisuje na př. možeš, chošteš, znaješ da pišeš (můžeš, chceš, umíš psáti), šte pišą, šte pišeš aneb pisa-štą, -šteš (budu, -eš psáti). Ztratila sklonění a nahražuje je předložkami, jak romanština, má člen, jen že ho připíná, jak albánština, na konci slov: kniga-ta na baštá-ta (bašta = báťa, báča, baťko, tedy kniha otce), obediňavanie-to na slavenski-te plemena (sjednocení sl. plemen), car-ë-t na ptici-te (král ptáků), az prinesoch svešta-ta na sin-o-t (přinesl jsem svíčku synovi), moma-ta je po-umna ot sestra-ta (dívka je (roz)umnější od sestry — než sestra), govorąt sa moj-o-t sin (s mým synem). Za to zachovala aoristy a imperfekta, nikoli duály. Z toho vidno, že mluvené bulharštině neporozumíme, leda jednoduchá rčení. Čtené snadněji pochopíme, na př.:

Pokana [1] za muzikalna-ta večerinka sъs tanc, kojato se urežda [2] pod Visoko-to pokrovitelstvo [3] na Nejno c. Visočestvo kňagiňa Klementina vъv Viena, po slučaj [4] 25a godišnina [5] ot sąščestvuvanie [6] -to na Bъlgarsko-to kňažestvo vъv balna-ta zala na Ronacher sъs blagosklonno-to učastie na gospodica [7] N., pěvica pri opera atd.

Valečná píseň [8]: Napred, ti Bъlgarine, na boj se zalovi, za slavno-to si [9] ime sъs puška chajď vъrvi. [10] S oružie vъv desnica [11] da gonim naš dušman, [12] ot naša-ta dobra zeml'a da bjaga musulman. S bogom mamo i l'ubezna! Majka mi je otečestvo a l'ubezna-čest i slava, za tebe chodim nyj [13] v boj.

[1] pozvání; srv. schv. kaniti = vábiti, pre-kaniti, mor. o-kániť = obelstíť, [2] za-říz-uje, [3] protektorat (z ruštiny), [4] příležitost, [5] ročnice, [6] trvání, jsoucnost, [7] slečna. [8] Čte se celá ve Wagnerově: Bulharsky snadno; ohlas slovinské: Naprej zastava slave, [9] své (dativ) jméno, [10] žeň se vpřed, [11] se zbraní v pravici, des-ni, des-nica = pravý, pravice (směr, strana) z lat. a řeckého dex-ter, dex-ios ve všech jihoslov., [12] tur. nepřítel, [13] my.

Upozornění.

Ve spise tomto pojednáváme o slovančinách, není-li cos jiného poznačeno, v tomto pořádku: 1. polština, 2. (velko)-ruština, 3. rusínština (mr.), 4. srbština či chorvátština, 5. slo-

vinčina; v tom pořadí přivádíme zejmena příklady a doklady. Je-li ale tvar rusínský, vzt. slovinský totožný s velkoruským, vzt. srbsko-chorv., pak ho zvlášť neuvádíme; jsou tedy vytčeny tvary *p.*, *r.*, *jhsl.* (či schv.). — Různící se tvary a výrazy rusínské a slovinské též někdy klademe vedle *vr.* a *schv.* do závorky ( ): ogród — садъ (огоро́д) — bašća (vrt) znamená tedy *p.*, *vr.* (*mr.*), *schv.* (*sl.*) výraz pro naše »zahrada«. — Pakli některý český atd. výraz má v té které slovančině jiný význam, klademe výraz českému atd. významu odpovídající do hranaté závorky [ ]: slovo = schv. též hláska [rieč], sl. též řeč, zejmena na rozloučenou, rozloučení [beséda]; to značí: za české »slovo«, které znamená schv. hlásku a sl. řeč, loučení užívá se schv. rieč, sl. beséda; slůvkem »též« upozorňujeme, že mívá i český význam.

Ostatně viz na hoře »zkratky«. Pokročilejší čtenář rozezná slovančiny na prvý pohled dle pravopisu.

II. Zvukosloví.

(Głosownia. Звукословіе. Наука про звуки
Nauka o glasovima. Glasoslovje.)

1. Hlásky, písmeny, slabiky, slova a výslovnost.

§ 5. Značkami prvkův zvukových — hlásek — jsou písmeny. Tyto seřaděny jsou v *abecedě* — latince — u nás známé, od Cechův, Polákův, Slovincův, Hrvatův a Lužičanův užívané, a v *azbuce* — kyrilici, v ruštině, srbštině a bulharštině obvyklé.

a) Abeceda.

§ 6. 1. Hrvaté a Slovinci užívají pravopisu, češtině obdobného; vyhovuje jim vůbec česká abeceda s těmito změnami: *nj* a *lj* = měkkému *ň* a *ľ*, *ć* (též někdy *tj* psáno) a *dj* (dříve *gj* a nejnověji đ psáno) = polskému *ć* a *dź* stísněně, šeplavě vyslovovanému; místo našeho *ch* mají *h*, místo *ě* mají *je* aneb (je-li dlouhé) *ie* neb *ije*; naše *y* = *i*.

Cvičení 1.

(Sl.) Čitatelji! Ako se hočete v krátkem naučiti slovanskih jezikov, ne múčite se s slovnico[1] in gledanjem v slovarju. Priporôčam Vam, da[2] čitate drobne članke, kratke

[1] mluvnice, [2] a-ť = abyste.

povésti, basni, pésni, in druge lehke stvarí,[3] pa da govoríte s Slovani pri vsaki priliki[4] le samo[5] slovanski. Čitajte sledéčo bàsen in bôdete jo razuméli brez slovnice in slovarja.

[3] s-tvarь = výtvor, věc, [4] při všaké (každé) příležitosti, [5] le = jen (len), samo = jen, tedy jenom pouze.

1. Jéž in lisica.[1]

Ves zmrzel[2] prileze jéž lisici na prag in jo prelépo[3] prosi, naj ga vzame[4] pod strého. Lisica se da preprositi in vzame ježa pod strého. Nekóliko dni sta se dobro pogájala.[5] Ko se pa jéž svòjega stanú privádi,[6] se začne iztêgati[7] in pikati ubogo lisico s svojo trnasto kožo. Lisica mu je jéla očítati:[8] »Ali ne véš, kaj[9] si mi obétal?« Jéž odgovorí: »Starka, če ti ni prav,[10] pa drugàm idi.« Lisica se umika, dokler móre,[11] poslédnjič pa pobégne.[12] Jéž si je vso luknjo[13] osvojil. (Po Slomšku.)

[1] ježek *i* liška, [2] všecek (celý) zmrzlý, [3] pre-lepo, překrásně, [4] vez-me, [5] duál: jsou se dobře pohodovali (pol. zgadzali się). [6] Ko = jak(o), když.. pak.. bytu přivykne; váditi = cvičiti, telovad-ba, -nica = tělocvi-k, -čna, na-váda = návyk, vája = cvičení; slovo toto i v ostatních slov. v obdobném smyslu se objevuje: r., sch. vadit' = přivykati někoho, chočiti, naše roz-vadit, schv. iz-vaditi, pol. wywadzić = vytáhnouti, vyňati, vyvaditi, [7] roz-tah(ov)ati, [8] jala (se) vyčítati, [9] k a j = co (kъ-je), schv. *što* či *šta* (ča), rus. čto, pol. co, čsl. čo; obétati = pol. obiecać, r. oběščat' = slibovat', [10] jestli (či) ti není vhod (germ. »recht«). [11] Dokleż může = dokud může (*ž* přestrojeno na *r*), [12] uběhne, uteče, [13] doupě, r. l'uk(a), pol. luka, něm. lücke.

2. Braćo Slavjani!

(Ch.) Čija je otačbina više od naše prostrana?[1] Ali čija i više raztrgana? Dêlê[2] nas naréčja, dêlê nas različne naravi, različna načela i mnênja, dêlê nas praviteljstva,[3] dêli věra, dêli nas ista priroda, dêlimo se sami mi. Joh nama,[4]

[1] Čí je otčina více od naší = než naše. [2] Děle = dělí, jako: oni nosê. Místo *ie* a *je* píšeme zatím, jak někteří psávali — *ě*, [3] rozličné mravy, zásady, mínění, vlády: narav, -i (r. nrav i norov, č. mrav i nrav) = mrav, přirozenost, a tudíž n a r a v a = priroda; praviti něčím = vládnouti něčím, spravovati něco; pravitel = správce, řiditel srv. pravítko, pravidlo; načelo, r. načalo = začátek, principium, tudíž zásada. [4] Běda nám!

ako ne budemo razuméli naše doba i naš poziv, ako se ne budemo oslobodili svakih predsudov[5] věre, jezika i priměstnosti.[6] Ostavimo naše smrtne borbe,[7] naše bezumne sebičnosti;[8] pokažimo, da smo dostojni nositi ime[9] i slavu velikoga naroda! Pomislimo često, da su nam svim[10] jedni dědovi bili, koji su jednim slavjanskim jezikom govorili, jedne slavjanske običaje imali, jednu věru. (M. Ban.)

[5] predsudah = všakých předsudkův, [6] místa pobytu, [7] sr. borec, pře-bor-ník = zápasy, [8] sobětnost, [9] že jsme hodni nositi jméno, [10] všem.

3. Ljubuša, kneginja češka.

(Sl.) Po časih Čeha in Leha je ljudstvo česko dobilo[1] vladarja, ki se je Samo zval; to je bilo, kadar[2] je kralj Dagobert med[3] Franki vládal. Samo pa je gospodovàl[4] nad Čehi in Slovenci. Po Samovi smrti ljudstvo si je Kroka za sodníka in poglavárja izvolilo. Krok je imél[5] dar preroštva, kterega je svojim hčeram predál; imél je jih troje. Najstarša se je imenovala Kaša; ta je védila vse močí zelí in kamenja. Mlajša hči, Teta po imenu, je učila ljudstvo bogovom gajev,[6] rék in gor služiti in jim dar(ov)e prinášati. Najmlajša, pa tudi najlépša[7]) izmed sester, se je zvala Ljubúša. Ta je svoje sestre tudi po modrosti presêgala[8] in pravilo se je, da[9] na svétu ni žene, ni možá, ki bi ji po modrosti enák[10] bil. Ko je Ljubuša nekaj[11] časa v dežèli[12] vládala, jo je ljudstvo prosilo, naj bi se omožila.[13] — Ona si je Přemysla v zakon[14] izbrala. Dle F. Miklošiče.

[1] Rozuměj: je dobylo = nabylo, dostalo jest. Toto *je* nikdy se nevynechává, tedy naše *byl* = bil je, [2] když (kadaž), [3] mezi; níže: iz-med = z-po-mezi, ze středu; [4] stsl. gospoď = pán zachovalo se v ruštině a jihosl. (sl. gospód, gospá sch. gospòdin, gòspodja, r. gospodìn, gospožà), u nás jen o Bohu, [5] je imel = měl, [6] bohům (sr. boh-*ov*-é) hájův, [7] lepi = krásný; tedy: a také nejkrásnější, [8] přesahovala, [9] že, [10] jednaký = rovný, [11] něco, kaj = co, kar (kaj-ž) = což, [12] země kraj; od a vedle držela, srv. država, [13] omužila (jak oženiti) = vdala se, [14] též: manželství.

§ 7. 2. P o l š t i n a podržela pisovnu, jaká bývala v staré češtině. Pamatujme si zatím: naše č, ř, š píše se cz, rz, sz, naše ě = ie; podobně změkčují se široké samohlásky na

ia, iu, io ('a 'u, 'o); místo našeho *ť*, *d'* mají Poláci *ć*, *dź* (cichy, dziw = tichý, div) a stejně měkčí ś, ź;*) nosovky *ę* a *ą* (změkčeně *ię* a *ią* za naše *u* a *ou*: mąkę = mouku) zní jako e͡n a o͡n, kreskované *ó* (*o* s čárkou) zní *ů*; *é* a *ié* zní *í*; naše *v*, *h* = w, g.

Cwiczenie: Czeczotka, czasza (číše), rzeka, rzesza (říše), rzecz, przedeszły, szczekać (ščekać), wiek, wierzyć (věřić), pienić się (pěnić śe), cześć czci (čći, cti), koń, konia, koniu (koňa, koňu), biada (bjada či b'ada) wiosna (vjosna či v'osna), miara (m'ara), dziedzic (dźedźic či ďeďic), dziedziczyć (dźedźičić či ďěďičiť), dzieci (dźeći či ďeťi), cieśnić się; prąd (pro͡nd), bęben (be͡mben), ręką (re͡nko͡n), bądź (buď), gęś (hus), chrząść brzmi w trzcinie (chro͡nść břmi v třćině, chroust bzučí v třtině — rákosí), pięć, podziękować, cielesny, leźcie. — Jako se vyslovuje *ni* co ňi, tak zní i ci, si, zi jako ći, śi, źi, cie, sie, zie jako će, śe, źe, cia, sia, zia jako ća, śa, źa atd.: zima (źima), cisk (ćisk), kości, ziemia (źem'a), siano (śano), ciało (ćało = tělo), ścigać (śćigać), siodło (śodło), ściągać (śćo͡ngać či śťo͡ngať = stáhať), ziółko (źułko, zelko), ciągnąć (ćo͡ngno͡nć či ťo͡ngno͡nť), szczęściu naszemu (ščeńśću či ščęśťu), gościom, kością (kośćo͡n či kośťo͡n). Ludzie nie wiedzieli a my též nie wiemy, co się w mieście stało. (L'udźe ňe vědźeľi a my tyž ňe věmy, co śe v měśće stało). Cieszyn (Ćešin), stary gród (grud) Piastowski, leży na brzegu rzeki Olszy. Czystość ciała jest žródłem (zřídlem) zdrowia, trzeba się często kąpać. (Čistość ćała jest žrudłem zdrov'a, třeba śe če͡nsto ko͡mpać.) Ziemianin odpowiedział: Dzieje się

*) *Ć*, *ś*, *ź* vyslovují se prostřed mezi *c*, *s*, *z* a *č*, *š*, *ž* (stísněně, šeplavě), tak že jazyk přibliží se k podlebí a dech přes ně proudí. *Ć* a *dź* neztratí své zubné povahy, zní asi jako *ťś ďź*.

nam wielka, ciężka krzywda. (Źem'anin odpovědźał: Dźeje śe nam v'elka, ćenžka křivda.) Nasza się Wisła ukochana toczy przez kraj pszeniczny, rozkoszny, uroczy (vnadný).

4. Zadanie.

a) Převeďte hláskovým překladem na polský pravopis čili polské znění:

Břeh,*) zaběhl, myš, větřík, věž(a), sviňař, stínať, vůl, kůl, vůz, hřešiť, šedivý, štípa, štít, štěpovať, štěrk, baňař, Vaňura, vím (věd-m), víš, hřích, měšťan, bůh, s*u*k (ležaté: nosovka), tv*ou* dobr*ou* matk*u*, oni šij*ou*, půjd*ou*, krad*ou*, p*u*kn*ouť*, ja b*u*d*u*, myj*u*, maž*u*, ch*uť*. d*ou*bek, d*u*bňák, d*u*ty, d*ouť* (dmouť), dostihn*ouť*, děliť, dětina, dědičný, děvčina, divotvorný, děvkař, tis, hať, tichosť, tělesný, *tě*žkosť, kot*ě*, tětiva, útěcha, utěradlo, učitel (-těl), věřitel (-těl), čisťoch, čistiť, mstíť se, zeleň, koze (dat.), kose, rozsévač, sekať, sedm, sestřenica, sever, vepř, velbl*ou*d.

[1] Brzeg, zabiegł, mysz, wietrzyk (po *rz*, *sz*, *cz*, *ž* píše se vždy *y* místo našeho *i* neb *í*), wieża (wieży), świniarz, ścinać (měkčení sykavek dle § 12. b), wół, koł, wóz(ek), grzeszyć, szedziwy, szczypa, szczyt, szczepować, szczerk, baniarz, waniura, wiém, wiész, grzéch, mieszczan, bóg, sęk, twą dobrą matkę, oni szyją, kradą, pójdą, pęknąć, ja będę, myję, mażę, chęć, dąbek, dębniak, dęty, dąć, doścignąć, dzielić, dziecina, dziedziczny, dziewczyna, dziwotworny, dziewczarz, cis, gać, cichość, cielesny, ciężkość, kocię, cięciwa, uciecha, ucieradło, uczyciel (původní *e* — sr. § 16. *aa* — jest vždy měkké, tedy -tel = ciel, temný = ciem-ny), wierzyciel, czyścioch, czyścić, mścić się, zieleň, kozie, kosie, rozsiewacz, siekać, siedm, siestrzenica, siewier, wieprz, wielbłąd.

Robotnice i kogut.[1]

Gospodynia po nocach, skoro[2] zapiał kogut, budziła robotnice i pędziła[3] je do pracy. Robotnicom zdawało się to ciężkiém i ony umyśliły zabić koguta, żeby nie budził gaździny. Tak ony též zrobiły. Ale nastało im gorzéj,[4] bo gospodyni bała się zaspać i jeszcze wcześniéj, niż dawniéj[5] poczęła robotnice ze sna burdować.[6]

[1] Srov. se zněním v ostatních slovančinách cvičení 9., 15., 16., 26., [2] jak skoro, jakmile, [3] pudila, honila, [4] hůře, [5] časněji než dříve, [6] burcovať.

5. Sestra sirota i brat.

Narodna pěsma.

(Schv.) Boga moli[1] sirôta děvojka:
»Daj mi, Bože, krila[2] sokòlova,
Dugovidne[3] oči labudove,
I dugačke[4] noge ka'[5] u orla,
Da poletim k stolnu Carigradu
A na dvore cara od Stambola,
Da mi pusti brata iz tamnice.« [6]—
Boga moli . . .; umòlila ga je. [7]—
Poletěla do Stambola grada,
Na dvoru je cara počinula.

Kad viděla zgodu i priliku,[8]
Uletěla k caru u dvor(ov)e
Te[9] sultanu prèd noge padnula;
Klanja mu se i u ruke ljubi,
Te ga moli, ovàko[10] govòri:
»Sultan — care, zemlje gospodaru!
»Pusti meni brata iz tamnice,
Dvorit ću[11] te devet godin[12] dânâh.«
Nà curu[13] se sultan smilovao,
Te joj[14] pusti brata iz tamnice.

Z Kušarovy Čítanky (pozměněno).

[1] modlí = prosí; *d* před *l* se vysouvá, [2] křídla, [3] dlouhovidné, [4] dlouhánské, [5] kao = jako, [6] temnice, žalář; [7] uprosila ho jest, [8] vhodu (vhodný čas) a příležitost, [9] též = a, [10] takto, [11] dvořiti budu, sloužiti; [12] 9 let; godina rok, danâh dnův; tedy rok dní; viz níže; [13] dívka; naše c o u r a jest totéž slovo, ale význam se deterioval na: špatná ženština, brodňava; kmenově jest slovo totožno s naším dcera, pol. cora i córka; etymol. jest dъht-i = dšti, hći, kči a dci, dъht-era = dcera, dъht-'ura = dćura a cura, srv. djevojka — djevojčura; [14] jí.

6. Dowcipny pies.

(P.) Jakiś uczony miał zwyczaj, że położywszy się wieczorem długo w łóżku czytał. Bardzo[1] często usnął nie zgasiwszy świecy. Ale świeczka była rano zawsze[2] zgaszona

[1] velmi, [2] vždy.

i ów[3] uczony nie mógł pojąć, kto mu taką przysługę czyni. Chcąc się o tém przekonać[4] zostawił raz świéczkę nie zgaszoną i udawał,[5] że śpi, ale przymrużył tylko oczy i czekał, co daléj będzie. Ledwie kilka[6] minut tak spokojnie leżał, gdy jego ulubiony[7] pudel, który w kącie spoczywał, wstał a łapą świecę zgasił. — Dowcip psów dochodzi czasem do wysokiego stopnia, tak że ludzi w podziw wprawia.[8]

[3] onen . . . nemohl pochopiť, [4] přesvědčit, [5] předstíral, stavěl se, jakoby; [6] několik, [7] zamilovaný, [8] vpravuje, uvádí v údiv.

Pan i pies.

(Przez Ign. Krasickiego.

Pies szczekał na złodzieja, całą noc się trudził —
Obili go nazajutrz,[1] że pana obudził. —
Spał smaczno[2] drugiej nocy, złodzieja nie czekał,
Ten dom okradł — psa zbili za to, że nieszczekał.

[1] nazejtří, [2] chutně, smak, -ować.

Cena[1] drobnostki.

(K. Brodziński.)

Kto garstką ziemię[2] znosi, góry się doczeka.
Z kropli[3] za kroplą z czasem uzbiéra się rzéka.

[1] = wartość, [2] zemi hrstkou = v malé hrsti, [3] krápě = kapka.

b) Azbuka.

§ 8. Tato má písmeny v tomto, od abecedy odchylném pořadí. Typy ležaté představují zároveň písmo psací, které najdeš v příloze.

А а, А а — a;
Б б, Б б — b;
В в, В в — v;
Г г, Г г — g (h);
Ґ ґ — g;
Д д, Д д — d;
Дь дь, Дь дь — ď;
Ѕ ѕ Ђ ђ — dź;
Е е, Е е — e (je);
Ж ж, Ж ж — ž;
З з, З з — z;
И и, И и — i;
І і, І і — i;
Ї ї — ji;
Й й, Й й — j;
J j, J j — j;
К к, К к — k;
Л л, Л л — l;
Љ љ, Љ љ — l';
М м, М м — m;
Н н, Н н — n;
Њ њ, Њ њ — ň;
О о, О о — o;
П п, П п — p;
Р р, Р р — r;
Рь рь, Рь рь — r' (ř);
С с, С с — s;
Т т, Т т — t;
Ть ть, Ть ть — ť;
Ћ ћ Ћ ћ — tj = ć;
У у, У у — u;
Ф ф, Ф ф — f;
Х х, Х х — ch;
Ц ц, Ц ц — c;
Ч ч, Ч ч — č;
Џ џ Џ џ — dž;
Ш ш, Ш ш — š;
Щ щ, Щ щ — šč;
Ъ ъ, Ъ ъ — jer;
Ы ы, Ы ы — y;
Ь ь, Ь ь — jeř;
Э э Э э — e;
Є є — je;
Ѣ ѣ, Ѣ ѣ — ě (je);
Я я, Я я — ja;
Ю ю, Ю ю — ju;
Ѧ ѧ — ę;
Ѫ ѫ — ą;
Ѩ ѩ — ję;
Ѭ ѭ — ją;
Ѳ ѳ, Ѳ ѳ — f (th).

Abyste se azbuce snadněji naučili, zapamatujte si: azbuka jest písmo řecké něco pozměněné a doplněné, nyní tvarům latinky přispůsobené. Tato okolnost a řecká výslovnost jsou toho příčinou, že některé tvary písmen představují jinou hlásku v abecedě, jinou v azbuce.

1. Stejné tvarem i zněním jsou: A, E, O, I, J, З, K, M a původní T, jež prodloužením krátkých nožiček dostalo typ $\overline{m}$ neb т.

2. Tvar abecedy, ale jiné znění mají v azbuce: *B* (poněvadž se již za dob cyrilských jako *v* vyslovovalo), *C* (řecky *σ*, *ς*, *c*), *P* (řecky *ϱ*, p) Й (původně **и**, povstalo z *И* (étha) jako *i* vyslovovaného), *П* či п (ř. *π*), *X* (ř. *χ*) Д, д, *g* (ř. *Δ*, *δ*), *И* (původně **и**, ř. *N ν*). У řecky *ου*, původně **ов**, neb **оу**, též **ѹ**, po vynechání o zbylo **ꙋ** = y).

3. Pozměněné tvary řecké: Ц ц ze *ζ*, Г г z *Γ γ*, Ф z *Φ φ*, *Θ* řecké théta, jakó tf či f vyslovované.

4. Slovanské novotvary za zvuky v řečtině neobvyklé: Б, Ж, Ч, Ш, Щ, Э, Ѣ, Ю, Я, ъ ь, pak **Ѧ** a **ѫ**, **Ѩ** a **Ѭ**.

Novodobé tvary: pro rusínštinu **Є є**, **Ї ї**, pro srbštinu Ђ ђ (klička dole zavřená ukazuje na zavřené d [dž]), Ћ ћ (klička otevřená na otevřené c [ć]) a *Џ џ*.

Cvičení 7. Číst a psát azbukou naučíte se za několik hodin; pamatujte si původ písmen, opisujte dle tohoto původu a dle azbuky a pak čtěte a opisujte tato slova:

Баба, азбука. забава везмеме, мальба, вода, Гоголь, зима, жок, муж, колено, жена дѣд, дѣлати, будете, тата, мама, шишка, наш, тѣшиме се, слава, глас, послати, поп, пан, напну, соусед, Варвара, Варшава, Варта, щика, щести, рыба, быти, вырыти, муха, слух, ходити, гох, яма, к ня, хувѣ, вѣдѣти, Филип, фіяла, Марія, твоя, пію, милую, жирафа, защищающій (zaščiščajuščij = ochraňující, ruský šibbolet). — Конь, кадь, кость, бѣжеть, жить, коньки (ь jest znaménkem změkčovacím), дубъ, рабъ, изъ всѣхъ рабовъ, объискъ (ъ jest němým, pouhým znamením tvrdosti neb mužského rodu), ѣзда (vr. jezda), їзда (mr. jizda), есть (vr.), єсть (mr. jest), эстъ (vr.), ест (mr. = est), югъ (vr.), југ (s.), ѣду (vr.), їду (mr.), једем (s.), иду, idu (vr.), іду (mr.), идем (s.), чай (r.), čaj (s.), пей, пой; бойиштѣ = боище = боїще.

Cvičení 8. Дразѝ краяне́! Учме се словáнскым языкóм Познáвейме тото дѣдицтвѝ праотцóв в єго крáсе, спанилости а розманитости. Єст то кленотнице покладóв невычерпаны́х а невычерпателны́х. Вше то єст маєткем Вашим, єстить сполумаєткем вшех словáнскы́х кменóв. Ри́ка се: Колик умíш языкóв, толикрáт йси чловѣкем. Познав але словáнске языкы вшехны, нестанеш се толикрáт чловѣкем малым, ны́брж чловѣкем велики́м.

9. Rabòtnicy i pětùch.

(Ruské — českým pravopisem.)

Chòźàjka[1] pŏ nŏčàm, kak tòl'ko zapŏjòt pětùch,[2] budìla rabòtnic[3] i sažàla[4] ich za rabòtu. Rabòtnicam pŏkazàłŏ-ś[5] ètŏ tăžełò[6] i ŏňè vzdùmali[7] ubìt pětuchà, štòby on ňe budìł chŏźàjku. Tak ŏňè i sdĕłali. No im stàło chùže,[8] pŏtŏmù što[9] chŏźàjka bojàła-ś prospàt i ješčò ràňše prèžňăvo[10] stàła pŏdnimàt[11] rabòtnic.

[1] hospodyně; хозя́инъ, -я́йство, hospodář, -ství; slovo jest tat.-tur., sr. hodža; [2] kohout = schv. pietao či pétao, sl. petel(ín); пѣту́хъ поётъ: pojë-*t* (poznámka 8 ku cvič. 10.) = pěje, kokrhá; пѣть = pěti, ale пою́ = pěju; též tak рыть, ро́ю, мыть, мо́ю atd. [3] dělnice; робя́ть, робо́та = tělesná práce, рабо́тникъ, *-ики* = dělníci, -ица, *-ицы* = dělnice; [4] sázela, usazovala je; [5] ukázalo — *se*, uzdálo se. Zvratné *ся* (= se) přivěšuje se vždy ku slovesu; končí-li toto samohláskou, říká se místo *ся* pouze *сь*: ка́жется, показа́лся, ка́жете-сь. [6] těžko, [7] usmyslily si; ду́мать = mysliti, sr. zadumaný — zamyšlený, [8] než jim nastalo hůře; худо́й = zlý, хуж-ше, ху́же. [9] potom (= pro to), že; [10] raněji *než* dříve; пре́жній = dávný, dřívější, пре́жняго = dřívějšího, t. j. *než* dříve, [11] podnimati či zdvihati = burcovati.

Рабо́тницы и пѣту́хъ.

(Ruským pravopisem.)

Хозя́йка по ночна́мъ, какъ то́лько запоётъ пѣту́хъ, буди́ла рабо́тницъ и сажа́ла ихъ за рабо́ту. Рабо́тницамъ показа́лось э́то тяжело́ и онѣ вздумали уби́ть пѣтуха́, что́бы онъ не буди́лъ хозя́йку. Такъ онѣ и сдѣлали. Но имъ ста́ло ху́же, потому́ что хозя́йка боя́лась проспа́ть и ещё ра́ньше пре́жняго ста́ла поднима́ть рабо́тницъ.

10. Лисица и виногра́дъ.

Лиси́ца, уви́дѣвъ на стѣнѣ са́да прекра́сный зрѣлый[1] виногра́дъ,[2] захоте́ла имъ пола́комиться.[3] Она́ ста́ла пры́гать[4] на́ стѣну, но[5] не могла́ его́ доста́ть, потому́ что онъ ви

[1] zralý, viz níže созрѣлъ = uzrál, [2] hrozen, stsl. grozn i grozd (vino-g r o z d, z čehož vino g r a d), jhsl. grozd i groždje (coll.), mr. hrozno, p. winogrono (grozd-no), [3] zmlsati si na něm; lak-omý = lakající po něčem, tudíž též mlsný, [4] skákat; sr. pryž, pružeť, pružný, [5] ne-ž, ale,

сѣлъ сли́шкомъ[6] высо́ко. Отходя́[7] говори́тъ[8] лиси́ца: Я не хочу́[9] виногра́да, онъ ещё не созрѣлъ — онъ о́чень[10] ки́селъ.

[6] příliš, [7] jako výše »uviděv« užíváno — (též v jiných slov.) — příslovkově, bez shody rodu, [8] hovoří. P a m a t u j t e: r u š t i n a z a c h o v a l a v 3. os. jedn. i množ. č. *t*: on nese = ňesëť, oni nesou = ňesut, on chodí = chodit, oni chodí (mor. choďá) = choďat. [9] Nechci. [10] velmi (slovo to jen v ruštině; původu neznám).

Lisìcă i vinŏgràd.

(Česká transskripce.)

Lísìca, uviděv na stěně sàda prekràsnyj zrĕłyj vinŏgràd zachŏtĕła im pŏłàkŏmitśa. Ŏnà stàła prygaťnà stěnu, no ňe mŏgłà jevò dŏstàť, pŏtŏmù štŏ on viśèł slìškŏm vysòkŏ. Ŏtchŏďà gŏvŏrìt lisìca: Ja ňe chŏčù vinŏgràda, on ješčò ňe sŏzrĕł — on òčeň kìseł.

§ 9. R o z d ě l e n í h l á s e k: *a*) samohlásky, *b*) souhlásky. S a m o h l á s k y dělíme: na ši r o k é (tvrdé): a, ą, o, u, y, ę, ə, ъ a na ú z k é (měkké): i, e/ï, є/ě, ѣ, ь; na dlouhé: á, ó, (ů), ú (ou), í, é, ý aneb k r á t k é. Pak mohou býti prejotovány (prejerovány, změkčeny); polština to naznačuje předražením *i*: ia, ią, io, iu, ię, ie, ruština zvláštními znaky: я, ё, ю ѣ, (e, u, za ně mr. má) є, ї.*) Tím s t á v a j í s e ši r o k é s a m o h l á s k y m ě k k ý m i (nikoli dvojhláskami) a m ě k č í p ř e d c h á z e j í c í s o u h l á s k y.**) To jest velmi důležito ve všech slovančinách.

Podle ústrojí mluvidlového jest *a* hrdelnice, *i* podnebné (palatální), *u*, *o* retné, ę, ą nosovky.

---

*) *I* není vlastně schopno prejotace v t o m t o s m y s l u; naše jich, mo-ji místo ich, mo-i má jinou příčinu. Sr. § 28.

**) J e - l i p ř e d c h á z e j í c í s o u h l á s k a o s o b ě m ě k k á (palatální): *š, č, ě, ř, šč, c* (v polštině *l*), n e v y z n a č u j e s e p r e j o t a c e: duša místo dušia, ruce místo ruče, zadaču místo -čiu, ulica místo ulicia; maloruština činí výjimku při *c*: píše улица, ôвця, ôтця vyslovujíc ulića, vivća, улицю ulićų atd. Polsky píše se w o l a, króla, poněvadž *l* jest měkké (tvrdé jest *ł*), za to musí se rusky psáti короля́, во́ля, poněvadž л jest tvrdé. — Musíme tedy transkribovati: Koroľa, voľa, car'a, voňa, nikoliv korolja, carja, vonja, to by vedlo k nedorozuměním a zlému vyslovování. Prejotované vokály slouží rozeznávati od dvojhláskových: konia, -iu, -ie = koň-a, -i, -ě, kdežto bicie, bicia, biciu = bití (dlouhé *í* následkem kontrakce).

O souhláskách mluvíme v § 26 sl.

§ 10. Z hlásek skládají se slabiky. Každá slabika musí míti samohlásku (též dvojhlásku) co základ (kostru). V některých slovančinách konají ten úkol souhlásky *l*, *r*, jež proto slovou polosamohláskami či slabikotvornými souhláskami. Slabiky končící samohláskou (slá-va) zoveme otevřené, končící souhláskou (sek-nul) zavřené. Ze slabik tvoří se slova; při nich rozeznáváme kmen a koncovku. Slova mužové, choditi mají kmen muž, chodi. Tento kmen povstal z kořene. Pro chodi jest kořenem: ched, žijící v našem šel, polské szedł místo chedł. Z kořene ched povstalo stupňování chod a od toho veliká řada odvozenin, na př. chůze, scházeti atd.

§ 11. Výslovnost a pravopisy. V jazycích slovanských jednotlivé písmeny vůbec stejně se vyslovují; na př. a, b, c, s, z, č atd. zní stejně. Jen některé aneb někdy se poněkud jinak přibarvují. Takové úchylky jsou buď jen nahodilé a vnější aneb mají příčiny vnitřní, zvukoslovné. Ony se také mnohdy vyznačují pravopisem.

Pravopisem či (pol.) pisovnou nazýváme spůsob značení hlásek ve slovích. Pro slovanské jazyky platí vůbec zásada: Piš, jak mluvíš! Dochází tedy výrazu různost výslovnosti. Kromě toho se pro značení týchž zvukův používá často jiného způsobu diakritického: č, cz; ď, dž, dj, gj, đ, nie, ně, nje, nehledě k různosti abecedy.

Tyto dva monenty jsou tedy příčinou rozdílův v pravopise. Přes to mají vžecky slovanské pravopisy stejný ráz; jsou dle řečeného fonetické (zvukové), jen mimotně ohledům etymologickým (původu slova) vyhovujíce: svatba od kmene svat mělo by se dle výslovnosti [foneticky] psáti svad-ba); jen srbskochorvátština provádí zásadu fonetickou důsledně, píšíc slatka, srpski místo sladka, srbski; maloruština má pravopis fonetický a etymologický vedle sebe.

Co do výslovnosti padá však na váhu nejen výslovnost hlásek, nýbrž hlavně zbarvení slabik, rhytmus (přízvuk, kvantita) slov a modulování hlasu vůbec. V tom směru jazyky slovanské dosti značně se rozcházejí. A tak právě výslovnost stává se momentem, který znesnadňuje vzájemné dorozumívání. Tu třeba, aby ucho

navyklo zvláštnímu zvukovému a rhytmickému zbarvení, a to se usnadní, když jsme byli na ty zvláštnosti upozorněni. Proto o nich pojednáme poněkud obšírněji a podrobněji. Kdo nemá příležitosti slyšeti rodilé Slovany, čti aspoň hlasitě pokoušeje se o správnou výslovnost.

Pamatujte si

a) spojky a příslovky často užívané.

a, i = (p.) a, i, (r.) да, и (a, i, та, же) — (schv.) i, pa, *te*(r [1]) — (sl.) i, *in*, ino, *pa*(k), tudi;

také, též = též, takže, tudziež — та́кже (тай, тайже) — ter [1], takodjer [1] — ter, tudi, patudi;

ale = ale, lecz, raczéj — но,[2] *a* (але) — *a*, ali, no — ali, *a*, pa(k), toda;

aneb = albo, czyli, lub — или (а́бо), -ili, -ali;

přece = przecież, wszelako, atoli — всётаки (однако) — ali, ama [3] — vendar, -le, [4] toda (to-da = a to-li);

že = że, iž(e) — что (що) — *da*, gdje, što — da;

aby = aby, ażeby — чтóбы, дáбы (абы́, щобы́, жебы́) — da [5], ne bi li, dabi;

jestli = jeśli — éсли, éжели (коли́, если́) — ako, kad, da — če, ako, kobi;

neboť = boć, (al)bowiem [6] — и́бо, (бо) — jer [1], jerbo — kajti, saj, zakàj;

poněvač = ponieważ, gdyż — такъ какъ, потомý что (понéже, [7] позаяк) — jerbo, jer, budući da — ker, [8] ko, kot;

když = gdy, kiedy — когдá (коли) — kad(a) — ko, ako, kèdar;

ačkoli [9] = chociaż — хотя́ (хоч, хотя́й) — budi, akoprem, budući da, premda [10] — dasi [11], če tudi, čeravno [12];

[1] Ter, jur, kadar, jer místo též, już, kadaž, jež(to) — *ž* přestrojeno § 29.; [2] sr. české ne-ž, schorv. ne-go vedle no; [3] a-ma z italského *ma*; [4] vém - da - ž(e) - le(n) = vím, žeť jen; [5] přelož si česky *ať*: hoću da pišeš (chci, ať píšeš) = chci, abys psal; [6] al — bo — wiem = neboť vím; [7] po - ně - že = po — to — že, v češtině vloženo sesilovací -va, sr. mor. skrze-va; [8] = kež, totéž co *ko*; v témž smyslu užíváme jakož, jelikož; [9] v dial. choť, choč; [10] prem-da = přímo, přes to, že, ako - prem = ač přes to; [11] da-si = ať-si; [12] če - tudi = wenn auch; če - ravno = wenn gleich (germanismy); tak užívá se komaj = kaum, sotva. *Če* srov. s naším *a-č*(e).

*

ještè = jeszcze — ещё (éще, ще) — jošte, *još* — *še*;
juž = už — ужé (вже) — jur,[1] *već*(e)[13] — (u)*že*, urè,[1] več;
vždy = zawsze, zawdy — всегдá (завсїгди) — svagda, vazda — vsegdar, vselej;
jenom (le) tylko — тóлько — samo — le samo;
velmi = bardzo,[14] dužo — óчень, весьмá (вéльми, богáто) — veoma, vrlo — jáko[15], zeló;[16]
proč? = dla czego, czemu — почемý (чêмý) — zášto,[17] čemu — zakàj,[17] čemu?
nyní, teď = teraz[18] — нынѣ, тепéрь[19] — sad[20] — sedàj, zdaj.

[13] već = veť (veť on přišel, r. вѣдь, mr. навѣть, vždyť); [14] hláskový překlad: brzo, mr. бóрзо, jhs. brzo = rychle; [15] jâk, *a*, *o* = silný; naše jak = kak; [16] starosl. zělo; [17] za (= pro) *co*; [18] ten raz; [19] teď prv; [20] sad, sed(-aj) = teď srv. posa(va)d, posud. — Mnohé z těchto částic užívají se též v jiných slovančinách, než naznačeno.

b) Pomocná slovesa.

Jsem — (r.) есмь, еси́, есть, есмы́ (есмо), естé, суть — (schv.) jesam (sam), jesi (si), jest (je), jesmo (smo), jeste (ste), jesu (su) — (sl.) sem, si, je (duál: sva, sta, sta), sme, ste, sô.

V ruštině vynechává se[1] toto pomocné sloveso (я ходи́лъ, ты здорóвъ, Москвá столи́ца Россíи — já jsem chodil, ty jsi zdráv, M. jest stolice). Užívá se jen суть a pak есть, toto abstraktně ve smyslu něm. es gibt, pol. a mr. ma, nie ma, na př. есть городá jsou města, éсть-ли у васъ кни́ги jsou-li u vás = máte-li knihy,[2] nie ma go w domu, není doma, в Австрáлїї є (есть) гóлуби, але кур'ий) нема нїяких.

Tak bývalo patrně i v polštině,[3] která z původních forem zachovala pouze jest a są; ostatní osoby tvoří, přivěšujíc ku jest osobní koncovku: jest-em, -eś, jesteśmy, -eście.

Byl jsem = Był-em, -eś, я былъ, ты былъ (я був) — ja sam bio, bio sam — jaz sem bil, bil sem.

[1] Nikdy ale v srbštině: ona mi dala = ona *je* meni dala. [2] Místo já mám, ty máš užívá rušt. i schorv.: у меня (есть); у меня, у тебя ножъ, книги, u mene jest knjiga, u tebe su knjige. [3] A jest doposud v mor. slz. nářečí: ja (joch) jest aneb ja sem je, tyś jest, myśmy su, vyste su; ja sem (su) není, my su není.

Nejsem = (p.) nie jestem, (r.) pouze нѣтъ (нѣ, нї) = není, schv. nisam, nisi, nije..., (sl.) nêsem, nêsi, ni (nije).
Nebyl jsem = nie byłem — я не былъ — nisam bio — nisem bil.
Mohu = mogę — могý — morem i mogu — morem (možem).
Musím — muszę, jestem (po)winien — я дóлженъ (я повинен, мýшу) — moram.[4]
Chci — chcę — хочý — hoću, ću (nechci = neću) — hočem (nechci = nočem).

c) *Kázati*, původně a sl. = ukázati, r., p., sl., schv. po-(u-)kazati, pak nabylo významu mluviti a rozkazovati: vr. сказáть, mr. казáти, ch. kazati = mluviti; původnímu významu odpovídá r. кáжется = (příslovkově кажи́сь) ukazuje, zdá se.

[4] *s* přestrojeno na *r*; sr. mor. mosím, mosel i mušal. V dial. užívá se museti nepřechodně, musiti přechodně, přimusili = přinutili někoho. Miklosič míní, že slovo to souvisí s morem (možem). — Jihoslov. má v 1. os. místo *-u* vždy *-em*: nesem, nesu, píšem, píšu, kunem, klnu, tučem, tluku a tak i možem a morem.

2. O výslovnosti zvláště.

A. **Zvuky v češtině neobvyklé**, během času zaniklé:

§ 12. a) Polské nosovky (sr. § 39.); *ę* zní jako nosem vyražené, dohromady smoucené *e͡n*, před retnicemi *e͡m*: tęgi (tuhý), tępy (tę͡mpy — tupý); dęmbu; ą zní takověž jako *o͡n* a *o͡m*: prąd, dąb; na konci slov a před *l* zní obě téměř jako *e* a *o*: Kocham matkę, z matką, jął (joł = jal).

b) Polským změkčeným sykavkám ć, ś, ź (§ 7., 16.) odpovídá v ruštině ць, сь, зь. V obou jazycích*) měkčí se pak sykavky c, s, z na ć, ś, ź, stojí-li před *i***) aneb před

*) Též v našich moravsko-lašských a slezských nářečích.
**) Co do *i Mr.* nápadně se uchyluje. Toto měkčení a měkčení vůbec nastává pouze před ї, ne ale před *u* a *i*: сила = syła, ale сїно = šino.

samohláskou prejotovanou, aniž jsou opatřeny znaménkem změkčovacím: (p.) siła = śiła, cis = ćis (tis), ziemia = źem'a, (mr. et.) сѣно = śino, руцѣ = rući, ôвця = vivća, въ Празѣ = v Praźi.

Toto měkčení sykavek děje se v pol. a maloruštině i tehda, když jsou od dotyčné měkké samohlásky odděleny souhláskou: światło, źle (adj. złe), kość (místo kośtь), poślę*) — цьвітка, сьвіже.

Poněvadž české *ci* ve chlapci musilo by se polsky vysloviti jako ći — nesprávně — tož píšou Poláci a Rusi *cy*: chłopcy, купцы. Totéž platí o *s, z*.

V ostatních slovančinách tohoto měkčení sykavek není. Jihoslovančina (v nemnohých slovích) zachovala pouze *ć* (též tj neb ch, ћ psané) a dź (psané vůbec dj, gj, neb đ, ђ): smrću, ići, pasući, Ivičić, gospodjica (slečna), ládja neb lagja (loď), gjak; naproti tomu: djed, djeca téměř jako děd, děca (= děti)**) se vyslovuje (diete = dítě jako dijete).

c) Ruské щ = šč spojeně jako jedna hláska vyslovenému: щитъ, (p.) szczyt, (č.) štít, (jhsl.) štit, щѣдрый.***)

d) *Ł* či л a *lj* či ль. Polské a ruské *ł*, л vyslovuje se (jak ve východní Moravě) temně, přibližně jako *v* a to takově, že jazyk se přitkne k zubům. Ruské a jihoslovanské lj, ль a (ač ne tak důrazně) polské l zní měkce, jak ve slovenském učiteľ a vlaském gli (při článkování dotkne se jazyk podlebí). Spisovná čeština nezná ani tvrdého, ani měkkého, jihoslovančina nezná tvrdého *l*.

e) ъ a ь, v staroslovančině neurčité krátké samohlásky (dnes v bulharštině obživlé) jsou pouze diakritickým znakem, ono tvrdosti, toto měkkosti.

---

*) Sr. ve spisovné češtině: po-šlu, puštěn, dříve též všude.

**) *Dj* = đ (*dź*) všude vyjma *dje* odpovídající ruskému дѣ; ale v nářečích i tu se dźeká, tedy dźed, dźeca. Sr. § 32.

***) Štědrý pochází od zaniklého štěditi = šetřiti, srov. oštídati, (asi rozpakovati) se, oštídný, (pol.) oszczędzić, (sch.) štéditi, (r.) щадить.

11. Jak powstały ptaki śpiewaki.

(Legenda ludowa, wyj. z »Królowa niebios«.)

(P.) Pan Jezus rósł pod okiem Matky Swojej i między ludźmi przebywał jak człowiek. Z dziećmi rówieśnikami[1] bawił się pospołu jak dziecko. Dla zabawki z niemi ptaszęta[2] z gliny lepiał i puszczał je na powietrze[3] a one z rąk jego wylatywały żywe z piosnką radosną, zaś te, co inne dzieci ulepiły, pozostawały martwą gliną.

Tak z Jezusowych rączek wyleciał słowik i sikora, i sowa s ptasiemi skrzydłami a kocim[4] łbem, którą niezgrabnie[5] zlepiły małe żydzięta a którą na ich prośbę Pan Jezus życiem obdarzył, aby uciechę z tego miały.[6]

[1] vrstevníky, [2] ptáčata, ptak i ptach (ptaszek, kořen: pътъ, z toho č. ptenec, póta, půtička), r., jihosl. ptica, ptucha (vtič, tič neb ptič sl.), [3] i v češtině lidové povětří = vzduch, [4] kočičím, kot = kocour, [5] neohrabaně, [6] potěchu, potěšení.

12. Ljubuša, kneginja češka.

(Nadaljevanje.)

Kadar je ljudstvo stanovitno[1] pri svoji želji[2] ostalo, je pregovorila Ljubuša: »Naj bôde! Na noge,[3] k vodi, ki se ji Běla pravi; tam bôte[6] našli pri vasi[4] Stadici njivo in na nji možá, ki orje s dvéma brézastima[5] vóloma. Tà naj bô vaš knéz. Vzemite s sebój mòjega konja sivca, tà naj pred vami teče;[6] tà bô[6] možá zagledal in vam po hrzanju in drugih známenjih oznanil, da je on, kterega íščete.[7] Našli bôte svòjega knéza, ko bô na želézni mizi[8] obédoval«. Možjé se na pôt[9] podajo in tretji dan nájdejo možá na njivi, ki s dvéma brézastima vóloma orje. Konj začnè hrzati in pade na zemljo pred kmetom, ki se je klical[10] Přemysl. Ljubušini poslanci mu tedàj kneževsko suknjo in plašč, pokázejo in mu oznanijo, kar[11] jim je bilo naročeno. Přemysl pa lésko-

[1] pol. stanowczo = rozhodně, [2] želati — přání, [3] Vzhůru! [4] vsi, [6] strakaté jak bříza, [6] sr. (u)teče — běží; bô místo bode zagledal... = bude viděti a oznamovati; bôste či bôte (bodete) našli = najdete; fut. tvoř se s příčestím. [7] hledáte, [8] r. puť — pouť = cesta, [9] míza místo mísa = stůl, [10] čslov. volal = jmenoval, [11] *co* jim poručeno.

vico, ki jo je v rôki imél, v zemljo vtakne[12] in voli razpreže rekôč: »Vrnite se,[13] od kôder ste prišli.« Pri tem se voli k oblakom vzdvígnejo in tam v višini krátek čas visijo. Skoro pa se spustijo, in vnídejo v pečino,[14] ki se kmálu[15] zaprè; in glej, iz pečine vre vodica! Pa léskovica, ki jo je bil Přemysl v zemljo vteknil, je koj[16] zeleno listje in tri mladike pognala; tudi trijè lešnjiki[17] se pokazali. Poslanci Ljubušini sô ostrméli; več pa še so se začudili,[18] ko je kmet plug prekucnil, na lemež kôs kruha[19] in sira djal, da bi obédoval, in tudi poslance povabil.[20]

[12] vetkne, [13] vrniti, vrnoti = vrtnouti = vrátiti se; mr. **вернути, вертáти** tak obrnoti — obrátiti, vrtěti se — otáčeti se, [14] vnidou (vejdou) v pečeru (jeskyni), [15] brzy zavře, [16] hned, [17] lískové ořechy, [18] víc pak ještě jsou se zadivili (místo **вeч** lépe **bolj**), [19] kus chleba, [20] pozval.

B. **Výslovnost od češtiny odchylná.** Příčiny těchto odchylek jsou:*)

§ 13. a) **Zaměňování hláskami příbuznými**, zejména *g* a *h*, pak *v*, *u*, *l*, *o*.

aa) Původní *g* přešlo u Čechův, Malorusův (a Lužičanův) šmahem na h: (č.) oheň, hlava, roh, (mr.) ohoň, hołova, rôh, (vr.) ogòň, gołovà, rog, (p.) ogień, głowa, róg, (jhs.) oganj (= vatra), glava, rog.**)

bb) *V-u.* V českých dialektech říká se děuka, lauka. Tak Slovinci vyslovují *v* šmahem jako *u*; voda uoda, lev leu, Tavčar Taučar. Malorusové jen koncové a před souhláskami stojící *v*: **пав** pau, **душов** dušou, **вовчек** vouček, **ходив** chodyu. Opačně píšou a vyslovují Malorusové *u* náslovné po samohlásce jako *v*:***) **був у його, була в його, могу вчити ся, можеш учитп ся, встав уже, встала вже.**

*) Vedle pohodlnosti při článkování a nehledě ku vlivům sousedních jazykův a jiným nahodilostem. Tak na př. Poláci a Rusové rádi vyslovují *k*, *p*, (*t*) s přídechem: *kh*, *ph*, (*th*).

) V polštině jsou četné výjimky: hańba, druh, hojny, wahać się atd. Též Vruština někdy, zejména na konci dává slyšeti h: hospoď, boh a j. — I *h* a *v* se střídají (hanácké: hopica a vopica); jestiť ono hrdelný, toto retný druh hlásek vanutých. Nepodivíme se tedy, že koncovka příd. jm. **-aго zní ve Vruštině -avo či -ovŏ: **дóбраго** = dobravo, **глухáго** = gluchóvŏ.

***) K zamezení hiatu; podobně děje se se spojkou *i*: **була й она, був і ôн.** Z téže příčiny naše *s* = *з* nalézáme ve formě: *із*, *к* a *до* ve formě *ик* a *ид*.

Srbochorváté pak náslovné, před souhláskou stojící *v* nahradili veskrz hláskou *u* i v písmě: vnuk unuk, vzala uzela, vstáti ustati, udòvica, ulaziti (vlaziti = vlézti, vstoupiti).

cc) Moravští Slováci vyslovují *ł* téměř jako *v*, na konci jako *u*: była (byuva), łuka [(v)úka], był byu. Tak šmahem (nyní arci více v prostomluvě) u Slovincův: bil biu, bila biua, platno puatno, volk vouk vlk, poln poun pln; u Malorusův jen koncové a před souhláskami stojící *ł*: **далъ** dau, **волкъ** vouk, **долгій** douhyj.*) Srbskochorvátšina provádí i tuto proměnu důsledně a to i v písmě; každé **koncové** (z počátku tvrdé, pak dle obdoby i původně měkké a nyní většinou i slabiku v středosloví zakončující) **l** přechází na **o**, každé kmenové **slabikotvorné l** na **u**: bio bila, orao**) orla, voo staženě vô vola, sô soli, priestô-n, grad, prestol-ný, paoca pal-ca; gr'oce grl-ce (hrdl-ce, hrdelce), ba i prionuti místo pri-lnuti, ožica lžica (mor. užica, łyžka), umr-o umrla, tr-o trla — vuk (sl. volk, vysl. vouk), vuna, puki tusti, tući (tlouci),***) gut-ati (hlt-), puž (plž), puzati (plzati).†)

13. Vježba.

(Sch.) Ocat je kiseo, jabuke nisu kisele, ali sladke. — Kupio sam knjigu kod[1] knižarja. Prodao sam udòvici vučju kožu, ona mi je prodala ovčju vunu. Moj unuk jest veoma (vrlo) ùljudan.[2] Muči,[3] što lažeš? Kunem se bogom, to je istina. U gostionici je čitaonica, ali nije dvorana. Koliko ste dužni gostioničaru (krčmarju), treba da platite dug. Konj vuče kola (= voz, taljige). Sluga uzeo vreću[4] i metnuo ju

[1]) Kod (složeno z: ku-od) = *u*; [2] v-l'ud-ný — vlídný, [3] Mlč, co lžeš — istina = pravda, [4] čsl. vreca, vrecko = vzal měch.

*) Ve fonet. pravopise píše se tu **в** místo ***л***, tedy **вовк, дав довгий**, tak **ходив** za **ходилъ**, **був** za **булъ**.

**) Za naše vsuvné *e* má Schv. vždy *a*.

***) Čsl. plk, tlstý, tlcti, dlh, hlboký atd.

†) Tyto dvoje proměny hlásek jsou v Schv. nejdůležitější úchylkou; jich znalost je veliký krok ku rozumění.

sebi na rame. Udovče, za što[5] tučete djecu?[6] Djeca neka obuku novo odielo. Treba da izpunite svoju dužnost.[7] Htjeo (htio) sam danas ići u pozorište,[8] nabavio[9] sam kola, dobio sam ùlaznicu[10] na prvom mjestu, ali pozorište bilo prepunjeno. Pop viknuo[11] pun blaženstva: Hristos voskrèse i suze njemu lile niz[12] njegovu bielu bradu. Víla je žena krasna, obučena u bielo, imajuća dugu kosu,[13] oči kak munja,[14] glas mio i blagozvučan. Dao ti bog zdravlja, živio narod českí, živili Slavjani! Nisam mislio,[15] da ovu knjigu pročitate. Učinio bih vam vrlo rado, što želite, ali rekao[16]) sam vam, da moram putovati u Zagreb. Ptica uznesla se u plavetni[17] uzduh.

[5] proč, [6] djeca kolektivum = dětva, děti; stejně braća, gospoda (bratří, páni); skloňují se dle: riba; výrok v pluralu: djeca obuku (diete obuče). Od mláďat tvoří se kollekt. na *-âd*: ždrebâd, prasad (f., sr. havěď). [7] povinnost, [8] divadlo, [9] objednal, [10] vstupenku, [11] srv. povyk, křik, [12] dolů po jeho, [13] kosmu či kosu = splývající vlasy, [14] молнія — mluno — blesk. [15] Nemyslil jsem; negace vždy u pomocného slov.; podobně ja *ne* bih bio = nebyl bych. [16] Podobně: mogao, pasao, pekao, išao, prošao, jako čsl. mohel, pásel, pekel atd. Toto *ao* stahuje se obyčejně na *ô*: išô, pekô, rekô. Též tak orel = orao, orô, mysl, čsl. mysel = misao misô a j., [17] plavý (též vazduh).

Cizí slova

Tudje dobro nikako nemože biti blagosloveno.[1]

Dvie lisice — jedna bio mlad lísac a druga stara lisičina — zavúkû se noću u kokòšinjak[2] i pòdâvê pietla i kokoši,[3] sve što su našle. Mlad lísac htjeo (htio) da sve îzjedû.[4] »Nemojmo[5] jesti svega na jedan pût,«[6] reče stara lisica; »tko zna, kada nam sreća[7] opet poslúži?« Lísac neće da štogod ostavi.[8] »Zar[9] ćemo, reče, sjutra opet dólaziti amo,[10] da nas gospodar umlatí!« Kad to reče, ždere dotle, dok[11] nije pukao; samo što[12] se je živ dò jame dovukao i tad dušu pustio; a stara lisica se sjutra dan[13] vratila i — u pastulju[14] se uhvatila.[15]

Po J. Jurkoviću.

[1] Cizí statek nijak (nikdy) nemůže býti požehnán, [2] kurník, [3] kokota i kury, [4] ať — vše snědí = aby snědly; též ìzijû; [5] nechtějme (stč. něrodmy), [6] všeho na jedenkrát, [7] štěstí, [8] nechce cokoli (něco) zůstaviti, [9] zdaž chceme, [10] sem, [11] mor. dotel, dok-el, dotud, pokud nepukl, [12] jen co = sotva, [13] na zejtří, [14] do pasti, [15] chytila.

§ 14. b) Více neb méně důrazné článkování:

aa) severoslovanské *ch* vyslovují Jihoslované ne tak hrdelně, nýbrž vanutěji a vyznačují je čtenkou *h* (x): hiša хиша, hlad хлад, hvala хвала.*)

bb) *ř* břinkavě vyslovované mají s námi jen Poláci, jen že v polštině zní méně břinkavě, brzy jako ž. Avšak už na Moravě a na Slovensku, zvláště pak v ruštině zní měkké *r* nebřinkavě jako v jedno změžděné *rj*;** v jihosl. není pak již většinou rozdílu mezi tvrdým a měkkým *r*.

cc) aby ruština a jihoslovančina učlánkovala měkkost (palatální) retnic b, m, p, v (o sobě nezměkčitelných), přikládá k nim ль či lj; děje se to, když se tyto hlásky slily (změždily) s *j*: земля́, кори́бль, кро́пля — gróblje (hrobí, hřbitov), dremljem (dřímu), krvljû (krví).

§ 15. c) **Kvantita.** Dlouhé a krátké samohlásky zachovala jen čeština a jihoslovančina. Polština a ruština nemá více délek kvantitativních, naše dlouhé přecházejí tu tedy na krátké samohlásky (byk, buchať), leč by zákony zvukoslovné jiné proměny vyžadovaly (mouka, мука́, môka, mąka; dvûr, дворъ, двôр, dwór.***)

§ 16. d) **Zobojetňování** a zatírání měkkosti:

aa) Před *i* a (původním)† *e*, pak před prejotovanými я, ю atd. měly by slovančiny měkčiti a doposud

*) Náslovné *h* není mnohdy ani slyšet; slova ta zní téměř: 'iša, 'lad, fala; totéž platí o koncovém *h*. Středoslovné *h* často zaměňuje se hláskou *v*: муха мува глухо глуво, кухач кувач.

**) Царя nezní tedy car-ja, nýbrž carj-a, proto sluší transkribovati car'a, jako zeml'a, vol'a.

***) Píše-li polština chléb, wół, śnieg, jest to sice památka po dávných délkách, dnes ale jen značkou výslovnosti; zníť ta slova: chlib, vul, śnig (§ 31.).

†) Srovnáme-li člověče a člověkem, dobře a dobré, uznamenáme, že *e* jest tu různé povahy; prvé jest tu původním, druhé povstalo seslabením *o*: člověkom; v dobré povstalo z dobroje. Jest tedy nepůvodní *e*, když povstalo z kontrakce, ze seslabení a přehlasování (svíc-e, -a), když zastupuje ѣ (seno сѣно, pol. siano), ъ, ь a nosovky (posel -съl, osel -ьl, zeť zięć). Původní *e* jest ono, které bylo již v staroslovančině (E), toto jest v polštině a velkoruštině vždy měkké (ie, e); tedy melu, nelad, ves, vezete jest pol. mielę, nieład, wieś, wieziecie, za to ładne, wezmę (въz), synem (o), matek (ъ); v koncovkách máme je v 5. p.: otče a pak jako sponu u sloves: pečeš, vezen, v koncovce *-te*: vezete atd.

měkčí (§ 9.) polština a velkoruština všecky tvrdé a obojetné souhlásky, lépe řečeno, vyslovuje je měkce, tedy n ň, s ś, ł ľ, v v́: nic (ňic), pił (p'il = pjil), siła (śiła), не будете (ně budětě), ziemia (źem'a), везёшь (v́eźëš), wieziesz, nie będziecie.

Měkčení před **e** přestalo naprosto u nás,*) Jihoslovanův a Malorusův: nesete, budete proti pol. a vr. ńeśeťe, buďeťe; před **i** přestalo u Jihoslovanův a Malorusův**) naprosto, v češtině všude, vyjma n, d, t; naše choďiťi, hoňiťi, tři zní mr., jihosl. chodyty, honyty, tri. *E* a *i* zobojetnělo. Sykavky c, s, z my a Jihoslované neměkčíme ani před prejotovanými (§ 12. b).

bb) Jihoslovančina přestala měkčiti též koncové (v stsl. před zaniklým ь stávavší a po jeho odsutí změkčené) souhlásky, zejména ś, ź, ť, ď (obyčejně l a n) a čeština jí v tom následuje: oś (os), haluź (-uz), píť pít, kosť, deň, čeleď, čeljad, dan, kost. — O zobojetnění *ł* a *ľ*, pak *r* viz § 12. d, 14.

cc) V češtině a jihoslovančině zobojetnělo též *y*, tato je í v písmě nyní nahrazuje (obojetným) *i*: riba (ryba). Jinak zní tato hláska temně, ponášejíc se v polštině na *e* (srov. hanácké chetil rebe), v ruštině na ui.

dd) Polština a ruština dovede i *k*, *g* (tato též) *ch* měkce vysloviti, proto píšou po nich místo očekávaného y měkké *i*: gibki, rogi, кипѣть, гибнуть, тихій (cichy). Aby Polák tuto měkkou výslovnost při *e* umožnil, vkládá *i*: krokiem, gier (her).

ee) Zjevem opačným jest, že polština místo či, ři, ši, ži píše: czy, rzy, szy, žy (po měkké souhlásce tvrdé y!): czysty, Rzym, szydło, žyto. Avšak, ač nápadno, jest to opět též jen fonetická důslednost. Srovnejme naše šídlo a polské o-śidło, a nalezneme hned, že *ší* vyslovuje se temněji, šířeji, než śi, tedy fakticky jako šy.

14. Najświętsza Panna i wąż.[1]

(Legenda ludowa wyjęta z »Królowa niebios«.)

(P.) Było to dawno, wtedy[2] jeszcze, kiedy węże nie pełzały[3] na brzuchu, tylko nogi miały i biegać mogły po ziemi

[1] had, sr. už-ovka. [2] tehdy. [3] plzati = plaziti se.

*) Vyjma východní dialekty.

**) Arci s výjimkou *ï*, které jest střídnicí za ѣ. V jihoslov. jest i tato střídnice obojetnou: ženi (ženě) proti malor. žeňi, ťilo.

a zły duch się w nie przebiérał[4] niekiedy, gdy na ludzką szkodę czatował.[5]

Raz kiedy najświętsza Panna szła lasem zamyślona o swoim Synaczku, z za drzewa nagle wyskoczył wąż i tak przestraszył ją, że się jéj wszystkie święte myśli[6] rozsypały. Więc[7] zawołała: »A ty gadzie szkaradny, za to żeś mię przeraził,[8] snuj-że się jak nitka po ziemi.«

A padalcowi[9] nogi odpadły zaraz,[10] począł pełzać i piersiami w prochu legnął i od tego czasu ma wielki respekt przed najświętszą Panną czekając, czy się nad nim nie zlituje a nóg mu nie powróci.[11]

[4] převlekal, sr. úbor, úborna. [5] číhal, sr. četa, czatować = v četách na stráži býti, číhati. [6] myšlenky. [7] tedy. [8] zlękał. [9] had, zejmena slepýš. [10] wnet, hned. [11] navrátí.

15. Težákinje i pietao.

(Sch.) Gospodàrica je svaku noć, kad je pietao zàpjevao, budila težákinje[1] i gnala ih nà râd[2] Težákinjam činilo[3] se je to téžko i one su namislile ubiti pjetla, da već ne budí gospodàrice. To su i učínile. Ali zà nje bilo je jošte gorje, jer se je gospodàrica bòjala zaspati, pak je još ranije nego prije počela uznemirívati[4] težákinje.

[1] dělnice, sr. těžiti, težâk = dělník v poli, též radnik, rabotnik. [2] do práce, (IV. hl. B). [3] zdálo se. [4] uz (= vz, vzhůru) -ne-mir (= klid), tedy vz-ne-klid-ňovati, burcovati.

§ 17. e) **Etymologický původ.***) Slovinské *o*, povstalé z nosovky ą, zní táhle, smouceně, někdy jako *ou* neb *uo* (= ô): rôke okol vrata (krku) vila, s orôžjem in dèsnicô (se zbraní a pravicí); slovinské *e* povstalé z nosovky ę (= ê) zní táhle a široce, mnohdy jak ea͡, ä, *e* povstalé z jať -ѣ (= é) zní úzce, téměř jako ej, často jak i, ae͡: pêt, têti (ťať, p. ciąć) — gréh, réka, vém (grejch, rejka, vejm); mr. ѣ = ï, vr. ѣ = jä. Původní *e* bývalo a jest dodnes v polštině a ruštině měkkým (= ě) § 16.

*) Hanák vyslovuje *o* na čtverý, *e* na paterý způsob: kopec (vrch), kopec (kupec), kópať, roka — oni bile, one bile, one bele (byly), veselé chlapec.

16. Délavke in petelìn.

(Sl.) Gospodìnja je vsako noč, ko je petelìn zapél, budila svoje délavke ter ih pognala na délo. Délavkam zdélo se je to têžko in zmíslile so si petelìna ubiti, da gospodìnje ne budì. To so one tudi storile.[1] Ali bylo je za nje še huje,[2] ker se je gospodìnja bala, da zaspí, in je še zgodneje[3] nego prej délavke budila.

[1] storiti vedle činiti; stvoriti, stvora (tvor), stvar (tvor a věc), stvariti, stvaritelj = stvořitel. [2] hud (r. chudòj), zlý, huje, r. chuže = hůře. [3] zgoden, na, no — časný, ranný (v čas, v hod), tudíž zgod-njati se, zráti, sr. zeit-igen; zgod-iti se, přihoditi se, zgod-ba — událost, zgodovina — dějiny.

§ 18. f) **Přízvuk.** Ten má veliký význam pro výslovnost a srozumitelnost, zejmena v jazycích, kde není kvantit. Silným a jasným vyražením slabik přízvučných seslabují a zatemňují se slabiky nepřízvučné; to má za následek:

1. že přízvučné mimoděk se poněkud prodlužují, v jihoslovančině (i češtině) stávají se ba i opravdu dlouhými: rúka, prâvda, gláva;

2. že, jsou-li úzké, se sesilují; tak ve *Vr.* přechází přízvučné *e* (značeno ë) na jo:*) лицё, моё, жёны, идёте, лёгкій (licò, mòjò, žòny, iďòtě, lòchkij), podobně u několika slov ѣ: гнѣзда gňozda, звѣзды zv'ozdy, сѣдла śodła, цвѣлъ cv'oł (kvetl);

3. že nepřízvučné stanou se nejasnými, zejmena ve Vr. *o* a (prejer.) *a*: голова — gălăvà (*o* tedy krátce mezi *o* a *a*,**) у́лица = ûlica; podobně nejasně zní ѣ.

*) Arci ne vždy, pravidelně na konci slov, v koncovce -ёте, po ц, ж, ч, ш, щ zejmena následuje-li tvrdá souhláska.

**) Varujme se však vyslovovati čisté a, vyslovujme raději *o*, jak Rusové v nářečích sami činí. Při transkripci nebudeme tedy psáti: gălăvà, nýbrž gŏlŏvà. Temný tento zvuk značíme tedy ⌣, přízvuk v azbuce stojatou čárkou ′, jinak ležatou, nejde-li o vyznačení různých druhův (jihosl.) přízvuku.

17. Пчелá и гóлубь.

Пчёлка упáла[1] въ вóду и стáла тонýть. Гóлубь сидя́ на дéревѣ[2] сжáлился надъ пчёлкою и брóсилъ[3] ей съ дéрева листóкъ. Пчёлка вскарáбкалась на листóкъ и спаслáсь[4]. — Вотъ[5] къ гóлубю подкрáлся съ ружьёмъ[6] охóтникъ;[7] прицѣ́лился въ него́. Пчёлка увидѣвъ бѣдý гóлубя, прилетѣ́ла и ужáлила[8] охóтника въ рýку. — Охóтникъ вздрóгнулъ[9] и вы́стрѣлъ пролетѣ́лъ ми́мо гóлубя. — Добрó за добрó, услýга за услýгу.

[1] upadla. Ruština a schv. vysouvá t a d před l: Krilo, pal, vel = křídlo, padl, vedl; sr. sedlák, selka. [2] dřevo = strom. [3] sželel se... a hodil. [4] spasila se. [5] pol. oto, mr. o-ś, sch. *-evo*, ejhle, tu. [6] ručnice sr. оружье, oręże. [7] myslivec, pri-cěl-it'sa = zacíliť, zaměřit. [8] žalo, schv. želo, p. żądło = žihadlo (žeh-u), uštknula [9] otřásl sebou, sr. drh-nouti (len), drh-tati (též v srbštině) a drkotati.

Pčelà i gòlub'.

Pčòłka upàła v vòdu i stàła tónùť. Gólub' siďà na dèrevě sžàliť sa nad pčòłkoju i brósil jej s dèreva listók. Pčółka vskaràbkala-ś na listók i spasłà-ś. — Vot h gòłub'u podkràł-sa s ruž'òm ŏchòtnik; pricělil-śa v ňevò. Pčółka, uvìděv bědù gòłub'a, přiletěła i užàliła ŏchòtnika v rùku. Ochòtnik vzdrògnuł i výstřeł prŏletěł mìmo gòłub'a. Dŏbrò za dŏbrò, usłùga za usłùgu.

C. O přízvuku a kvantitě zvláště.

§. 19. Na kterou slabiku klade se přízvuk?*) V češtině (a lužičtině) na prvou, v polštině (jako poza Přerovem) na předposlední; chòdíte, òdpověděli — chodzìcie, odpowiedzieli; v srbskochorvátštině u slov dvouslabičných vždy, u tří- a čtyřslabičných pravidelně, u víceslabičných zhusta na prvou. Jiný přízvuk jest tedy výjimkou a to: a) je-li druhá

*) V knihách se vůbec nevyznačuje, jen někdy v Jhs. k vyvarová ní dvojsmyslu. V jhs. starých spisech nalézáme: smàrt neb smèrt atd.; to není přízvuk, značí pouze že a, e jsou němé. Nyní se píše smrt.

neb třetí (od konce) dlouhá, strhuje*) na sebe přízvuk: ***před*** přízvučnou není dlouhých slabik; b) trojslabičná slova na -ica, -ina, -ana, -ala, oba, -ota, -oća přízvukují druhou; c) víceslabičná na -ina, -inja, -ica, pak slovesa na -ati a -iti třetí od konce.**)

Spisovná slovinčina (v nářečích velké různění) klade přízvuk se zálibou na předposlední, kromě toho na kmenovou (aneb dlouhou), ale též na poslední; přízvuk někdy přechází se slabiky na slabiku: bolézen (nemoc), tèle telêta, plème, pleména, gospà (paní), slóvnica, vém, véte, vedô (vědí), nebó nebésa, pásejo pasô, govoríjo či govorê.

Pro přízvuk v ruštině (a bulharštině — rozcházejí se velko- i maloruština) nelze stanoviti přesných pravidel; i při ohýbání těká, aniž lze zjistiti toho příčinu a zásady: вымолотить, молоти́ть, мо́лодъ, молода́, мо́лодо, молоды́й, мла́дшій, сло́во pl. слова́, жена́ pl. жёны***) вози́ть, во́зишь, во́зите. Tato poznámka dostačí, netřeba tím trmáceti se; budeme přízvuk vyznačovati.

§. 20. Přízvuk a délka jsou zcela různé věci, přece však, jak jsme viděli, spolu souvisí věcně i formálně. Schv. gramatici rozeznávají přízvuk dlouhých a krátkých slabik,†) a to buď vzestupný, buď sestupný dle toho, zda při vyslovování hlas vzestupuje (zvyšuje se) aneb sestupuje (níží se),††) dokládajíce, že toto jest příčinou zvláštní lahodnosti tohoto jazyka. Vzestupný přízvuk značí se při krátkých šikmou čárkou `, při dlouhých kolmou ´ — sestupný (těžký) při krátkých dvěma čárkami šikmými ", při dlouhých obloučkem ⁀ (aneb stříškou ^); poslední jest také o sobě znakem délky: râsprava, zâstava, zàvideti, ùčitelj, ùčiteljica, štèdionica (spořitelna) blägodarnimi — razvítak, zadátak — pravìca, lepòta, čistòća — domòvina, govòriti (gòvor), dogàdjati (dògadjaj), zavézati — pâmćênje,*) sûdîm, òrûžje (pol. orędzie, sl. orôžje), gölûb goląb, golôb), kämên, rîbâr, hîvât, dòbrâ (r. до́брая).

*) Jednoslabičné předložky ve všech slovančinách strhují — někdy — přízvuk na sebe: nà stůl, pod stół, за городомъ, nà polju, ù viek, zà ruku.

**) Pozorujeme zde zálibu pro parox. a proparoxytona a properispomena; patrně vliv Vlachův a Řekův.

***) U fem. a neuter jest takový přechod s prvé na poslední a naopak pravidlem.

†) Jest to do jisté míry matení délek s přízvukem aneb příčiny s účinkem; pro nás tyto distinkce nemají významu.

††) Vyslovme dlouhé á. Zasadíme-li vysoko, bude hlas klesati, čím více je protahujeme; v slově se to klesání přenese na následující slabiky; â = áàà. Aneb zasadíme níže a hlas zvyšujeme; á = aàá. Při krátkých slabikách může se tedy toto klesání a stoupání hlasu týkati jen slabik následujících: pòlje jak naše pòle (-lje níže než po-), vòda (-da asi v té výši jak vo-), aneb drûgâ (druhá) a drúga (druh-a); prvé zní, jako by tu byly dvě g: drugga, tak i polle, pâs (pass = pes), pâs (pás). — Celá tato theorie není nic nového. Kdo slyšel mluvit Slováka kolem Břeclavy aneb Valacha vyslovujíciho: nòsêni, zà polêm, kàmên, válâť sa, nês (niesol) nésła, oni sa ùčîja, já ťa pòhônim — má vše vysvětleno. — Arci má to svůj význam pro ruský přízvuk, zejmena pro vysvětlení přízvuku při olo, oro z la, ra rozvedeného: ро́рода, коло́да, голова́; sestupný, těžký, vzestupný, přízvuk schv: grâd, klâda, gláva.

*) Pâmćênje (přízvuk tedy na prvé) od pâmtîm, -titi (pamatovati, připomníti si), povstalého z pámetiti (= pamatiti, pol. pamięć, pamiętać).

**) Viz § 22. o příčinách této různosti.

§ 21. Už z řečeného plyne, že schv. délky nebudou vždy souhlasiti se spisovnou češtinou. Bôg, dvôr, lôj, tvôj, pôst, krâlj srovnává se s bůh, dvůr atd., avšak plâmên, lêd (pol. lód, mr. лід), glâd, (głód) stôg (dial. stůh, pol. stóg, mr. стіг), bôl, brôd, glâs atd, nesrovnává se sice se spisovnou, ale shoduje s dialektovou (východní) češtinou.**) Za to srovnávají se délky koncovek ohýbacích: mier-îm, îš, -î, kòpâm, -âš, -â, -âmo . . ., milî, -â, -ê neb -ô, mlâd, mláda, mládo, mlàdôga, -ômu.

Ukázka schv. přízvukování.

18. Smrt majkê Jùgovîćâh.

(Národnâ jùnâčkâ pjèsma.)

Mîlî Bòže, čùda vèlikôga! Kàd se slèže nà Kosovu vójska, ù tôj vójsci dèvêt Jùgovîćâh i dèsêti stàr Juže Bògdâne, Bòga mòlî Jùgovîćâh mâjka, dà oj Bôg dâ òči sokòlove i biélâ kríla làbudova, da odlètî nà Kosovo râvnô i da vîdî dèvêt Jùgovîćâh i dèsêtôg stàr-Juga Bogdána. Što mòlila, Bòga domòlila: Bôg joj dào òči sokòlove i biéla kríla làbudova; òna lètî nà Kosovo râvnô — mrtvîh nádje dèvêt Jùgovićâh i dèsêtôg stàr-Juga Bogdána. (Líčí se nářek matky nad smrtí

manžela a synův a končí se): To ìzûsti làhkû dúšu pùsti. (Přízvuk téměř jak v češtině.)

Milý Bože, divu velikého! Když se slehlo (položilo) na Kosovu vojsko, u tom vojsku devět Jugovičův, i desátý starý Jug Bogdán(e), Boha prosí Jugovičův matka, ať jí Bůh dá oči sokolovy a i bílá křídla labutina, by letěla na Kosovo rovné a viděla devět Jugovičův, desátého otce Jug-Bogdána. Oč prosila, Boha doprosila: Bůh jí dal jest oči sokolovy a i bílá křídla labutina: ona letí na Kosovo rovné — mrtvých najde devět Jugovičův, desátého otce Jug-Bogdána... To vyustí (vyřekla), lehkou duši pustí(la).

19. Vûk i jàgnje.

Vûk: „Hòdi[1] zà mnôm, mlâd jàgânčje,
Nè drži se ùviek[2] mâjkê,
Náći ću[3] ti liépê pàšê,[4]
Pripoviédat dívnê bâjke.
Nè drži se pòsred stàda
Kójê trávu svû[5] pòpâsê,
Nà te tûžna[6] i nè gledâ,[7]
Već se svàkî brînê[8] zá se.“

Jàgnje: „Pònude[9] sû tvòje slàdke
J' medene[10] tvòje riéči,
Al' si ì sâm, vìdîm, gládan,[11]
Stôg' nâjprijê[12] sèbe liéči.
Mèni bâš je pònâjboljê[13]
Usred stàda, pòkrâj[14] mâjkê,
Gdjè mi čêsto pripòviédâ
O vûcima[15] čûdnê bâjke.“ M. Milanović.

[1] Pojď, též pol. chodź místo pójdź. [2] u viek = stále. [3] na-iči najíti chci = fut. najdu. [4] též mor. = pastva. [5] přesmyknuto vsu = všecku, jako svaki místo vsaki = každý; (r.) ves, vša, vše, všech, t. j. celý i každý jest sch. vàs, vsa, vse, sl. ves, vsa, vse; v schv. přesmyknulo se to na sàv, svä, svè, jež se liší od svôj: svôga svého, svèga vedle vsega, všeho; tak i r. všakij, schv. svaki, sl. vsaki, č. všaký. [6] smutného, chudáka. [7] ani nehledí. [8] stará se o sebe, místo brigne, briga z italského = péče. [9] po-*nu*-kání, nabídky. [10] medové. [11] hladen, hladov. [12] s toga = proto nejpředněji = nejdřív sebe leč, t. j. sobě pomoz. [13] mně právě je (po) nejlépe. [14] vedle matky. [15] o vlcích, místo starší formy: o vucih.

3. Pravidla výslovnosti přehledně.

§. 22. *Polština* nemá délek, přízvuk na předposlední; *ó* zní jako ů, *é* a *ié* jak i; před *i* zní všechny souhlásky měkce: i před samohláskami měkčí předchozí souhlásku a jinak se nevyslovuje: nia — ňa, sia — śa, zio — źo. Nosovky ę, ą = e͡n (e͡m), o͡n (o͡m). Ć, ś, ź šeplavě; ł temně, podobně y, rz mírněji než ř, téměř jako ž. Ł po souhláskách jest skorem němé: szedł, płci, płótł, wiódł, kłnąć (slova ta jsou jednoslabičná), płótłszy, szedłszy (dvojslabičná); totéž platí o *r*: krwi, brwi, brnąć (přednout), držał (r. дрожáлъ = drkotal; naše držel = dzierżał r. держáлъ).

20. Rybka i szczuka.

Widząc w wodzie robaka,[1] rybka jedna mała,
że go połknąć nie mogła, wielce żałowała. —
Nadszedł szczupak[2] — robak się przed nim nie osiedział,[3]
połknął go a z nim haczyk, o którym nie wiedział.
Gdy rybak na brzég ciągnął korzyść okazałą,
Rzekła rybka: Dobrze to czasem być i małą.

Ign. Krasicki.

[1] (též chrobak) červ (na udici). [2] szczuka = štika. [3] neoseděl, neudržel se.

21. Przytomność ducha (umysłu).

W roku 1699 Polska zakończyła była wojnę z Turkami. Traktatem zobowiązali[1] się Turcy zwrócić jej twierdzę Kamieniec. Generał Marcin Kątski miał obowiązek odebrać urzędownie tę twierdzę i zbrojownię. Oddawał mu ją w imieniu Turków jeden z ich dowódców. Ten wprowadziwszy Kątskiego w podziemia prochami napełnione, wściekłością miotany[2] z powodu utraty takiej zdobyczy,[3] rzucił między prochi zarzewie[4] ognia, aby siebie, Kątskiego i cały Kamieniec pogrzebać w gruzach.[5] Ale Kątski porwał[6] ten zarodek śmierci i zniszczenia i dał mu spokojnie dogorzeć na swej dłoni. (Woronicz).

[1] zavázali se vrátiti jí tvrz. [2] zmítaný. [3] z příčiny ztráty také kořisti. [4] zářev = žhavé uhlí. [5] ssutiny. [6] uchopil.

*

22. Sprawozdanie z czynności towarzystwa.

Z uczuciem [1] szczérej [2] radości przystępujemy do zdania sprawy z czynności naszej w roku ubiegłym, gdyż z rozwoju naszego towarzystwa [3] w tym czasie stwierdzić możemy nowy postęp w różnych kierunkach (śmiarach) jego życia i działania. [4] Postęp ten uwidocznia się [5] i we zwiększającej się liczbie [6] członków i polepszających się stale stosunkach [7] materyalnych i w reszcie w żywiejszym (żywszym) ruchu na polu prac i usiłowań, [8] które stanowią jego cél i treść żywotną. Rozpatrzmy stan [9] towarzystwa w każdym z tych kierunków z osobna. [10]

[1] učitím = citem. [2] čiré = upřímné. [3] spolek; spółka = společnost obchodní. [4] působnost. [5] jest widocznym = zřejmým. [6] číslo. [7] pomiary. [8] snaha. [9] stav. [10] zvláště.

§. 23. Ruština nemá délek, přízvuk je těkavý; samohlásky nepřízvučné temněji a krátce: o = ă; 'a (я) = ĕ; přízvučné jadrně, táhleji; přízvučné ë, někdy ѣ = jo. И na začátku slov = i (igła) uprostřed = ji: сто́-ишь = stojíš; *e* na začátku i uprostřed = je (мо-ё = moje, ёлка = jolka, jedla), jinak měkce: не будете = ně budětě. Má-li se vyslovit tvrdě, zejména na začátku slov, píše se э = это; ѣ zní vůbec široce jako jä, ы velmi temně jako ü (ui), v koncovce přídavných jmen, je-li na ní přízvuk jako -о́й: молодо́й či -до́й.

Л zní velmi temně, ль za to velmi měkce, г v některých slovech, zejména na konci slov zní jako h, v koncovce přídavných jmen -аго jako *v*, tedy *-avo*, je-li na *a* přízvuk, *óva* (до́браго до́бравŏ, молода́го мŏлŏдóва, mladého). Кто i что vyslov chto i što. Shlukne-li se v slabice více souhlásek, některá, zejména в, л, д, se nevysloví (též v polštině): здравствуйте (= zdrastvujtě; pol. Popowski Poposki, Starzewski Starzeski). Před й a samohláskami píše se i místo и: тихій, бію, вліяніе. V slovích souhláskou zakončených připisuje se ъ (tvrdost, či mužský rod), ь (měkkost, či ženský rod): орёлъ, мужъ — соль, мышь, ложь.

23. Нача́ло ру́сскаго госуда́рства. [1]

Въ 862 (во́семь сотъ шестьдеся́ть второ́мъ) году́ [2] новгоро́дскіе слова́не, Кривичи́, отпра́вили послóвъ за́ море, къ варя́жскому пле́мени, по назва́нію Русь. Въ ихъ земли́ не́ было поря́дку, родъ возстава́лъ на ро́дъ и они́ хотѣ́ли поиска́ть [3] себѣ́ кня́зя, [4] кото́рый бы владѣ́лъ надъ ни́ми и дава́лъ имъ пра́вный судъ. Пришли́ послы́, къ Ру́си и сказа́ли: »Земля́ на́ша велика́ и оби́льна, [5] а поря́дку въ ней нѣтъ, прійди́те княжи́ть и владѣ́ть на́ми.« Собрали́сь три ру́сскіе князья́, три бра́та: Рю́рикъ, Си́неусъ и Тру́воръ, съ ро́дственниками [6] свои́ми, взя́ли съ собо́ю всѣ́ пле́мя Русь и пришли́. Ста́ршій изъ бра́тьевъ, Рю́рикъ, посѣли́лся [7] въ Но́вгородѣ, второ́й, [8] Синеусъ на Бѣлѣ О́зерѣ а тре́тій въ Избо́рскѣ. Съ тѣхъ поръ и ста́ла земля́ Кривичёвъ называ́ться ру́сскою.

Вотъ почему́ [9] нача́ло ру́сскаго госуда́рства счита́ютъ съ 862 (восемь сотъ шестьдеся́ть второ́го) го́да и въ 1862 (тѣ́сяча во́семь сотъ шестьдеся́ть второ́мъ) году́ поста́вили па́мятникъ тысячелѣ́тія Россіи въ Вели́комъ Но́вгородѣ.

Умира́я переда́лъ Рю́рикъ княже́ніе Оле́гу, своему́ ро́дственнику. Ему́-же поручи́лъ и сы́на своего́ Игоря, потому́ что Игорь былъ ещё младе́нецъ. »Дѣтскій Міръ«. [10]

[1] Začátek r. říše. [2] rok; hod značí původně dobu, čas, sr. boží hod velikonoční, sl. zgodno = včasně a god = svátek či jmeniny (schv. blagdan); význam súžil se pak na »čas určitý«, tudíž č., pol. a mr. godzina a hod-ina, pak schv. god-ina = našemu rok, kdežto místo našeho »hodina« užívají Jihoslované ital. ura a tur. sahat (sat), Velkorusi čas. [3] vyhledati. [4] kníže. [5] hojný, bohatý. [6] příbuzní. [7] usídlil, usadil se. [8] druhý, [9] hle, proč. [10] міръ = svět, vesmír, миръ = mír, klid.

24. Костюшко и его́ ло́шадь. [1]

Извѣ́стный [2] по́льскій генера́лъ Костюшко, уме́ршій въ 1817 году́ [3] въ Швейца́ріи, былъ о́чень благодѣ́тельный [4] человѣ́къ. Онъ ока́зывалъ бѣ́днымъ лю́дямъ сто́лько добра́, ско́лько позволя́ли ему́ его́ обстоя́тельства а иногда́ да́-же и бо́лѣе. [5]

[1] = конь, slovo tat., sr. maďarské loš. [2] známý (zvěstný). [3] umřevší v roku. [4] dobročinný. [5] kolik dovolovaly jeho okolnosti (poměry) a někdy ba i více.

Такъ какъ благодѣтельный генера́лъ проѣзжа́я по у́лицамъ на своёй верховóй[6] ло́шади, ка́ждый разъ дава́лъ что-нибу́дь[7] убо́гимъ проси́вшимъ у него́ подая́нія — то его́ ло́шадь ма́ло-по-ма́лу привы́кла при встрѣчѣ съ ни́щими,[8] остана́вливаться и стоя́ла до тѣхъ поръ,[9] пока́ ея́[12] господи́нъ, пода́въ бѣднымъ лю́дямъ ми́лостыню,[10] не побужда́лъ[11] ее́[12] итти́ да́лѣе.

[6] jízdný kůň. [7] něco (co ne buď). [8] při setkání se s žebráky se zastavovati. [9] doba, čas. [10] almužnu. [11] pobouzel, pobízel. [12] *eě* pol. ja, sch. ju, eя́ čti jejò, pol. jéj, sch. je či njê = jí, její, malor. eй či ïï, eй, pol. jéj, schv. joj (njej) = jí. 3 pád.

25. Чужезе́мное расте́ніе.[1]

Что сдѣ́лалось съ тобо́ю ны́нѣ, о ми́лый кустъ[2]? Ты блѣ́денъ сталъ! Гдѣ зе́лень, за́пахъ[3] твой? — »Увы́,« онъ отвѣча́лъ,[4] »я на чужби́нѣ.«[5] Н. Дмитріевъ.

[1] cizozemská rostlina. [2] keř. [3] vůně, r. вонь značí vůni nemilou, zavánění. [4] odvětit. [5] na cizí půdě, cizině

§. 24. Maloruština.

Pravopis etymologický*) přidržuje se velkoruského, avšak nepřízvučné samohlásky zní jasně a plně, r jako h: го́родъ = hòrod (město), o-горо́дъ = o-horòd (zahrada); ц, с, з před praejotovanými (nikoli před и) jak ць, сь, зь (ć, ś, ź); е а и zní vždy tvrdě, и ne sice jako ruské ы, ale blíží se hlásce ë: бу́дете = budete, ходити = chodyty či chodětě. Za *ë* píše se též ьо: слёзы сльозы, za náslovné *е* = je a *і* = ji píše se někdy є a ї: его́, моемý, моїм. В zní na konci slov jak u, л vůbec, jako v ruštině, temně, na konci slov a před souhláskami (zvláště slab. ол) jako v neb u, ѣ jak ї (ji), ô jak і (obyčejně tvrdě a jasně); na počátku slov jako vi; ê a и́ (staženo místo ии) = і (též jasně, *і* za *ê* zní zřídka měkce, tu psává se ѣ): павъ pau, ходилъ chodyu, волкъ vouk, долгий douhyj, dlouhý, ѣхалъ jichau, въ тѣлѣ tíli, кóсть kist, пôдъ ôкномъ, pid viknom, ôнъ (вôнъ) vin, мêд mid, дóбрй за дóбрiи dobri.

Pravopis fonetický přispůsobuje se výslovnosti; vynechává ъ a též ь, není-li ho třeba ke změkčení; píše ходив, вовк, довгий (ne všeobecně), і za и́, ê, ô; ї za ѣ*) a и za ы (ne všeobecně). Na místo náslovného *е* (= je) a měkkého *е* (= ě, ie) píše se є, místo ji — ї.

*) Věci v něm psané může Velkorus čísti a rozuměti bez nesnází, též pro nás a ostatní Slovany jest příhodnější, než nový, nyní ve školách užívaný, fonetický, jenž byl zaveden, aby knižná vzdělanost snadněji se šířila mezi lidem. Nelze mu upříti jisté praktičnosti a důslednosti.

26.

Волкъ ма́е до́лгій хвôстъ. Вовк має довгий хвіст — vouk maje douhyj chvist. Царь запросилъ все па́ньство въ свôй двôръ на обѣдъ. — цар запросив усé паньство в свій двір на обід — car zaprosiu use paňstvo v svij dvir na obid. Па́ны позасѣда́ли за стôлъ — пани позасїдали за стіл — Pany pozasídali za stiľ. Тхôрь ма́е жолта́ву волну́ — тхір має жовтаву вовну — tchir maje žoutavu vounu. Якъ сказа́лъ, такъ и зроби́лъ — як сказав, так і зробив — jak skazau, tak i zrobiu. Въ Че́хахъ уда́е[2] ся ду́же до́бре ячмѣнь и хмѣль, и всяке зерни́сте збôже[3] — В Чехах удає ся . . . ячмíнь і хміль і всяке збíже. V Čechách udaje sa duže dobre jačmiň i chmiľ i všake zernyste zbiže. Въ пôлночныхъ Че́хахъ е вы́рôбъ суко́нныхъ това́рôвъ — в північних Чехах є виріб сукóнних товарів — v piunyčnych Čechach je výrib sukonnych tovariu. Въ однôмъ селѣ жилъ-проживáлъ чоловѣкъ съ жêнкою, мали двохъ сынôвъ — В однім селї живпроживав чоловік з жíнкою, мали двох синів — v odnym seli žiu-proživau čoľovik s žinkoju, mali dvoch synyu.

[1] žlutavou vlnu. [2] udává = daří se: **давáть** má v ruštině: **даю, даёшь, даётъ, даёмъ . . .** dávám, ale dám: **дамъ, дашь, дастъ, дадимъ . . .** [3] jak v polštině = obilí.

*) ї jen tehda, když počíná slabiku aneb když předcházející souhláska jest **змѣкчителна́**, jinak (po měkkých: **ж, ч, ш, щ**, po retnicích **б, в, п, м** a po **р**) píše se — nedůsledně — pouze *і*; ale zůstane měkkým; proto (etym.) **цвѣтка, свѣжа** píše se (fon.) **цьвітка, сьвіжа**. — Rozdil mezi trojím *і* v tom pozůstává: ї jest měkké (praejotované), і jasné, **и** temné. **И** se píše, kde my máme y neb původní (nepřehlasované) і, vyjma 1. pád mn. č. podst. jm. měkce zakončených; píšeť se důsledně: **вітцї** (otci), **лїнїї, шаблї** a tudíž **родичі, двері, бурі**, ale **кости**!! Tvrdě zakončené: **пани, риби**.

Робíтницї і пíвень.

(Pravopis fonetický.)

Господи́ня по но́чах, як тíлько запíє пíвень, буди́ла робíтниць і саджа́ла їх за робо́ту. Робíтницям видало ся се[1] трудни́м и они задýмали уби́ти пíвня, щоби́ не буди́в господинї. Так они́ і вчини́ли. Але їм ста́ло гíрше,[2] тому́-що господиня боя́ла ся заспа́ти і ще ра́ньше як пе́ред тим ста́ла буди́ти робíтницї.

[1] toto: сий, ся, се (vr. сей, сья, сьё). [2] horší — hůře. Sr. cv. 9.

Робо̂тницѣ и пѣвень.

(Pravopis etymologický.)

Господыня по но́чахъ, якъ то̂лько запѣе пѣвень, буди́ла робо̂тниць и саджа́ла ихъ за робо́ту. Робо̂тницямъ вы́дало ся се трудны́мъ и они́ задýмали уби́ти пѣвня, щобы́ не буди́лъ господынѣ. Такъ они́ и учи́нили. Але имъ ст ло гóрше, тому́-що (што neb что) господы́ня боя́ла ся заспа́ти и ще ра́ньше якъ пе́редъ тымъ ста́ла буди́ти робо̂тницѣ.

27. a) Весно̂вка.

(Etymol.)	(Transskr.)
Цвѣ́тка[1] дро̂бная	Cvitka dribnaja
Моли́ла[2] неньку,[3]	moľiła neňku
Весну́ ра́неньку:	vesnu raneňku:
»Не́не[3] ро̂дная!	»Nene ridnaja!
Вволи́ ми во́лю.[4]	Vvoli mi vol'u,
Дай менѣ до́лю,[5]	daj miňi doľu,
Щобъ я зацвѣла,[6]	ščob ja zaćviła,
Весь лугъ скраси́ла;	veś ľuh zkrasiła;
Щобы́ я бу́ла	ščoby ja buła
Якъ со́лнце я́сна,	jak sounce jasna,
Якъ зо́ря кра́сна,	jak zor'a krasna,
Щобы́мь згорну́ла[7]	ščobym zhornuła
Весь свѣтъ до се́бе.«	veś świt do sebe.«
»До́ню,[8] голу́бко,	»Doňu, hoľubko,
Жаль мѣнѣ те́бе.	žaľ mini tebe
Г рная[8] лю́бко!	harnaja ľubko!
Бо ви́хоръ свисне	Bo vichor svis(t)ne,
Моро́зъ поти́сне,	moroz potýs(k)ne,
Бу́ря загу́де . . .	bur'a zahude . . .
Кра́са змарнѣе	Krasa zmarňije,
Ли́чко зчорнѣе	Łičko zčorňije.
Голо́воньку[9] скло́нишь	Hoľovoňku skľoňiš,
Ли́стоньки зро́нишь —[10]	Listoňky zroňiš —
Жаль се́рдцю бу́де.«	Žaľ serdću bude.«

Марк. Шашкевичъ.

[1] květinka. [2] prosila místo mo-*d*-lila. [3] Nene, neňka, schv. nâna = matinka, lichotivé oslovení, jako: doňa, vokativ doňu — dceruško. [4] Učiň mi po vůli; velmi oblíbený spůsob mluvení (utvořiti dle objektu sloveso), tak: vik vikuvati, věk žíti. [5] polské = osud (šťastný) dola — niedola. [6] za-(roz)květla.

[7] shrnula, pozornosť obrátila. [8] nád-h e r n á, h e r-ská (hezká), rozmilá. [9] hlavinku. [10] nechať padnouti, ztratiti.

27. b) Початок сьвіта.[1]

(Fonet.)

Коли́ не було́ сьвíта, тогди́ не було́ н ба, нї землí, ано лем[2] було́ си́нє мо́ре а се́ред[3] мо́ря зеле́ний я́вір, на я́воройку три голу́боньки; три голу́боньки ра́доньку ра́дять, ра́доньку ра́дять, як сьвіт снова́ти:[4]

»Та спу́стиме ся на́ дно до мо́ря, та дста́неме дрíбно́го пíску́, дрíбни́й пíсо́чок посїємe ми, та нам ся ста́не чо́рна земли́ца; та дста́неме золоти́й ка́мінь, золоти́й ка́мінь посїємe ми, та нам ся ста́не я́сне не́бойко, я́сне не́бойко сьвітле со́нейко, сьвітле со́нейко, я́сен мíсячик, я́сен мíсячик, я́сна зірни́ца,[6] я́сна зірни́ца, дрíбні зьвіздойки « [7]

[1] Lidová koľada, v nářečí Lemkův. [2] len, jen. [3] upro-střed. [4] snovati = budovati. [5] nebíčko. [6] zora. [7] hvězdičky.

§ 25. **Jihoslovančina.**

Pro chorvátštinu netřeba ničeho dokládati (§ 12. b, d, 14. 16. aa, bb, 19—21) leč připomínku, že její a vůbec jihoslovanská výslovnost povšechná má na sobě ráz jižního temperamentu a proto i pro vylíčené zvláštnosti kvantit a přízvukův a pro zvláštní nuancování jednotlivých hlásek zní na prvý poslech dosti cize.

V pravopise srbském Vuka Karadžiće sluší pamatovati: ћ = ć, ђ = gj či dź; њ = ň, љ = ľ, za й píše se *j*, jímž se nahrazuje prejotace *я*. ю atd.: raj, jyг, путујете.

V slovinčině panuje velká rozmanitost v modulování hlásek (§ 13. 17.) dle krajin.*) Zvláště sluší vytknouti, že *e*, najmě vsuvné, téměř jest němé: zajec zajc i zec, tenek ten'k, kratek krat'k, nobenega -enga (= žádného, povstalo z: ne-ob-eden = ne-ani-jeden).**)

28. **Bogomila.**

(Slov.) Prósi mlada Bogomila:
»Draga moja, stara mati!
Oh, ne sílite nikár[1] me,
Da bi vzela Boroviča.
Borovič je bogat, hraber,
Ali hodil je na Turka,
Preden[2] sem se jaz rodila.
Dajte mene raji[2] Marku,
Ki je z mano rajal,[3] skakal,

[1] nic; nikterak nenuťte. [2] dřív než; raji = raději. [3] raj-ati rej-diti; z manó se mnou.

*) Z toho se vysvětluje rozmanitost vyslovování jména básníka: Prešéren, Preširen, Prešérn, Prešjern, Preširn a j.

**) Totéž platí o *i*, *a*, *o*, která mizejí neb klesají na ъ, ь: petelín petéln (pétel = kohout). V nářečích jsou i zbytky nosovek a jiné staroslovanské pozůstatky, s druhé strany i úžasné germanismy, ba i člen: the bromna deklica das fromme mädchen: angeli tem pastirjem so pravili, de (da) enu (eno) ditece mladu(o) leži v enih jaslih — andělé pastýřům pravili, že mladé dítko leží v jeslích (Píseň Klinca z 16. stol.). Тък jaz led'k vmrva bom, zél'n krénč'k meva bom = tak jaz ledik (svobodna) umrla bom umru), zelen krenček (vínek, kranz) imela bom (míti budu). Korutanská píseň lidová.

Ki mu srce sem darila
Ino roko obljubila.« —
Stara mati govorijo:
»Hčerka moja, hčerka mila!
Oče tvoj so kri prelíli,
Na Balkanu, zá-me, zá te,
Za tvoj dom i svéto véro —
Meni pak so naročíli,[4]
Da te dadem[5] prijatelju,
Prijatelju Boroviču.« — — —
Hčerka Boroviča vzela —
Prvi dan je oblédela,[5]
Drugi dan jo zakopali,[7]
Tretji dan za njô plakali.

Miroslav Vilhar.

[4] poručili; o osobách úctyhodných mluví se v množném čísle, jako na Moravě. [5] Ať tě dám = bych tě dala, sr. naše dadí, dada. [6] zblednula. [7] pochovali.

29. **Starac i smrt.**

(Chorv.) Kraj bremena drva jedan starac sjedne
Ovladan slabosću, uzdišući[1] rekne:
»Gdje si veče, gdje si o smrti prokleta?
Što ne dodješ,[2] da mi svršiš[3] ljeta!
Već me gledaš,[4] da se u starosti mučim,
Pod bremenom drva se ovako gučim.«[5]
Smrt se javi starcu i rekne: »Šta hoćeš,
Te me neprestano uzdišući zoveš?[6]
Mene evo,[7] starče! Ja sam pohitila,[8]
Pozivanje tvoje ja sam saslušala.[9]
Već i sama vidim, da si posustao.[10]
Sad[11] mi kaži[12] samo, zašto si me zvao?«

[1] uzdihati vzdychající. [2] dojdeš, do(i)ći. [3] dovršiti, skončiti. [4] Vždyť mne vidíš (hledíš). [5] (guzim) takto se plazím. [6] voláš. [7] evo = ejhle (pojí se s genitivem), ejhle mne, tu jsem. [8] pochvátala, pospíšila; koř. chyt stupňován chvat, původně = chopiti; kdo chce koho chopiti, ten kvapí: hvat-iti, -ati = uchvátiti, hit-jeti, hit-ati, uchváliti, kvapiti a též hit-iti (přechodně) učiniti, aby něco kvapilo = hoditi. [9] vyslyšela. [10] pos-ustálý = umdlený. [11] teď. [12] řekni jen.

Starac se uplaši[13] i glavu obori[14]
I negledeć u smrt tiho progovori:
»Zvao sam te, da mi pomogneš podići[15]
Ovo breme drva — moram kući ići.«[16]

Ljubomir Nenadović.

[13] uleknouti se. [14] sbořiti, shoditi, zde sklopiti. [15] místo: podignuti zdvihnouti. [16] musím domů jíti.

30. Опроштај с Прагом.[1]

(Srbsky.) Златни Прагу, златно крило цареко,
И месташце[2] омиљено рајско,
Где проведох[3] годиницу данâх
Као ноћцу[4] омиљена сана.

У теби је красота и древност,
У теби је богатство и сјајност,[5]
Ти си звезда целе земље ческе,
Доказ живи од вештине[6] људске.

Тежко ми је разстати се с тобом!
Ал' твој спомен ја понет ћу[7] с собом.
Лепи спомен од лепоте Твоје,
Од вековâх штоно[8] тамо стоје.

Влтаво, водо хладна и бистра,
Златнога Прага ты с' мила сестра,
Ти песак сичан[9] и златан носиш,
Обале[10] пражске грлиш[11] и љубиш.

[1] Rozloučení srov. r. прощáть, прощáйте s Bohem. [2] místečko. [3] provedl jsem (aor.), t. j. kde pobyl jsem roček (malý rok) dní; k slovům značícím dobu přidává se slovo daná: mjesec dánâ; vsuvné *a* podrží se jak v našem: lenu, mechu; tedy san s(a)na. [4] jako nocku (malou noc). [5] skvělost. [6] umělost, schopnost od *věd*-ěti; předložky *od* často se užívá místo prostého genitivu přívlastkového. [7] ponesť — chci = ponesu, odnesu. [8] co — to. [9] drobný. [10] ob-vale = břehy. [11] hrdlíš = (za hrdlo) objímáš.

Храдчину древни, тврдиьо стара,
Столице старог' и доброг' цара,
Природа дивну даје ти снагу,[12]
Сведневно шаљеш[13] пољубце Прагу.

С Богом, о с Вогом, сва места мила!
Мени једина остаје жеља,
Ка дому мому кад болан хитим,[14]
Да вас у веку још једном[15] видим.

Светолик Лазаревић.

[12] sílu, která jest příčinou »snahy«. [13] šleš. [14] ku domovu mému když bolen chvátám. [15] ještě jednou.

4. Střídání hlásek.

Všeobecně.

§ 26. Promluvivše o rozdílech, vnějšími (fonetickými) změnami hlásek způsobených, pojednáme o změnách fysiologických, povstalých článkováním hlásek a jich vzájemým na sebe působením. Proto třeba znáti fysiologickou povahu hlásek.

O samohláskách jednali jsme v § 9.; souhlásky pak třídíme dle této povahy (uvádějíce jen druhy nejdůležitější) takto:

1. Tvrdé: d, g, h, ch, k, ł, n, r, t; měkké: c, ć (ћ), č, ď (dź đ), dž (ʒ), j, l' (љ) ň, ř, (рь), ś, š, šč, (щ), ť, (ć), ź, ž, a obojetné: b, f, m, p, s, v, z (částečně též c, l a r). Každá tvrdá (obojetná) má měkkou střídnici.

2. Velmi důležitým jest dělení dle zvučnosti na:

a) temné: ch, k; t, ť; p, f; s, ś, š; c, ć, č;

b) jasné: h, g; d, ď; b, v; z, ź, ž; dz, dź dž. Jak vidno, odpovídá každé temné jasná střídnice;

c) plynné: j, ł, l', l, m, n, ň, r, ř.*)

*) Toto rozdělení spočívá na síle a jakkosti znění čili proudu, jímž se článkují. U jasných jest proud mírně vanoucí, ale zvučivý, u temných mocně vyražený, ale bez zvučivosti; plynné (liquidae) jsou

3. Nejdůležitější jest rozdělení dle ústrojí mluvidlového na

a) hrdelné (gutturales): g, h (jasné); k, ch, (temné);

b) podnebné (palatales): j (vanuté, změžděniny s touto palatálkou) č, š, ž, dž, šč (sykavky), l' ň, ř (plynné);

c) předopatrové (alveolares) a to: zubné d, t, dź, ć, ď, ť; sykavé: c, dz, s, z, ś, ź, plynné: l, n, r;

d) retné (labiales): b, p, m, v, f.*)

§ 27. Bez nesnází vyslovíme zřetelně *tl*-ama, *dl*-áto, *tn*-u, *dn*-u, *tk*-á, *sp*-í, nikoli však *tb*-áti *dch*-oř *zk*-áza sla-*dk*-á, *sh*-oda; vyslovujemeť a i mnohdy píšeme: tchoř, dbáti, skáza zhoda. Připodobujíť se jasným temné a naopak, poněvadž se vzájemně nesnášejí; jen plynné snášejí se s oběma druhy. — Říkáme: dají ale dej, žák ale žác-i, víra ale věrný, svět-iti ale svě-cen a p. Měnít se hlásky, když s jinými se setkají, jsou-li pro to jisté podmínky.

Vyslovujíce »roh« krátce, nutně řekneme »roch«, podobně »boch« místo »boh«. Chtějíce boh správně vysloviti, mimoděk *o* protahujeme a když takto *o* na vyslovení *h* přispůsobujeme, tu dlouhé *ó* zavzní jako *u*: bóh — bůh. Při »hoch« těchto obtíží a zjevů není, není jich při kos, ale objeví se při voz — vůz, dvor — dvůr.**) Vidíme tu dva zjevy: a) dloužení samohlásky **0**, b) změnění této samohlásky na jasnější *u*; tyto zjevy jsou účinkem plynných a jasných souhlásek.***)

---

sice co do jakosti proudu zvučivé, ale co do jeho síly obojetné, jsou tedy příbuzny jasným, vynikají však nad ně svým účinkováním na hlásky sousední. — Dle těchto dvou stránek nalézáme v grammatikách názvy mnohdy zdánlivě protivné: temné = tenues, pol mocné, r. bezzvuké, schv. bezzvučné, něm. scharf či hart, jasné = mediae, pol. słabe, r zvučné, schv. zvučné, něm. stumpf, weich, tönend.

*) I samohlásky dělí se dle těchto momentův. Co do zvučnosti jdou za sebou: a, o, u, y, e, i; a, o, u jsou mocnější (závažnější) a temnější, než méně závažné, ale jasnější y, e, i. Hrdelné jsou a, e, podnebné i, y, retné u, o. avšak poněvadž e povstalo lomením z *ai*, y z *ui*, o z *au*, mají tyto smíšenou povahu.

**) Délka »fyziologická«. — *O* chýlí se k jasným b, z, r atd. (Pochylování sr. § 34.)

***) Týž účinek mívá i spřežka *st*: půst, zrůst, schv. gôst, radôst, mr. hist radist, pak předcházející *v*, *j*, dále *l*, *r* s jinou souhláskou spřežené: schv. mrâk, vrât, vîs, vûk, glâs, jâk.

Působí tedy souhlásky na samohlásky, tyto na souhlásky a oboje na sebe, spůsobujíce změny — »střídání« — hlásek.

Tyto změny provádějí slovančiny buď každá svým spůsobem aneb jedna důsledněji než druhá. A to jest příčinou oněch velmi vážných rozdílův a úchylek, o kterých nyní pojednáme. V tomto směru jsou zvlášť důležity změny samohlásek, neboť dodávají jednotlivým slovančinám osobitý ráz: v češtině převládá (slabé) *e i*, v maloruštině *i* tvrdě vyslovované a *o*, což jí, zejména jejím dumkám, dodává mnoho unylosti; velkoruštinu ovládá mohutné *o*, srbskochorvátštinu ještě mohutnější *a*, polština má v tom ohledu velkou stejnoměrnost a (pro nosovky a sesilování samohlásek) též rozmanitost; jí jest nejbližší slovinština. Tak bývalo i v staré češtině.

§ 28. I vzhledem ke **skladu slabikovému** dějí se různé změny co do počtu, co do následí a zakončení a co do seskupení slabik. Zde promluvíme o hiatu čili rozzevu.

Rozzev nastane, když se setkají dvě samohlásky v různých slabikách, na př. pi-u. Slovančiny rozzevu netrpí, ruší ho říkajíce pi-j-u. Prostředky k odstranění rozzevu jsou vůbec tytéž, jen že jedna slovančina tomu, jiná jinému přednost dává.

Středoslovný rozzev ruší se vkládáním *j* neb *v*:*) pa-v-ouk, p. pa-j-ąk, sl. pa-j-êk, r. sch. pa-uk. Zabíjeti, zabijać, r. забивáть, usmívati, smiejać się, смѣять, (roz)sívati, sejati, siewać, сѣять. I v češtině máme takové kolísání: pě-j-u zpívati, myju umývati, věju, povívám, vi-j-u, poví-jím, živu**) i žiju, plivu (ám) i pliju. Zvlášť v jihoslovančině často bývá *j*, místo našeho *v*: prodajati, vstajati, obećajati (-vati, od obětati, slibovati), tra-jati (tr-v-ati). Sr. též dial. a pol. krawać vedle krajać (krájeti) a tudíž krawiec kra-j-eč či krejčí, jsl. krojáč (r. портнóй).***)

---

*) v některých málo slovích *n* a *d*; *i* mění se v *j*: miluj, daj, dojść, дoйти, przyjść, прiйти; jhsl. toto j vysouvá: doći dodjem, prići pridjem, *u* mění se na *v* nebo ov: kuju kovu, sluju slovu.

**) Kořen jest sice živ, ale *v* se vysulo.

***) Stsl. prъtъ, pol. part, r. портно (sl. prt) = druh plátna; r. pol. portki = kalhoty; sr. č. prt-ati = látati, prták hlavně o ševci, ale i o krejčím.

Z toho jde, že v slovančinách slabiky počínají souhláskou; to platí i o slabikách náslovných. Slovančiny nemilují tedy slov samohláskami počínajících; i tu jest rozzev o sobě, zvláště pak v toku řeči, neboť slova slovanská dříve končila vesměs samohláskami. Ruší tedy slovančiny tento náslovný rozzev, tak jako středoslovný, předražením *j* neb *v* (dial. též *h*) a to tak:

1. že (vyjma slov. eden vedle jeden, r. это, schv. evo) není domácích slov na *e* počínajících; ruština i cizí slova si tak upravuje: Jevropa, Jevrej (Hebrej = žid), Jelisaveta.

2. Totéž platí o *a*; výjimky jsou četnější, ale polština a dialekty říkají i: Jadam Jadůmek (Adámek), jałmužna, jarmara. V případech 1 a 2 jest obyčejně j, ale j-aj-ce vedle v-ajce.

3. Četnější jsou slova začínající s *o* a *u*; těm ale dialekty a (malo)ruština předrážejí *v* (h) vôvća, vôkno, vôd. Jinak předráží se *j* působící přehlásku: r. óзеро, олéнь, одúнъ, jezero, jelen, jeden (ve všech slov.), č. olše, r. p. též ol'cha, sl. jelša i jolša, schv. joha (jova) i jelša; ocel, sl. jeklo (vedle oklen — silný), úhoř pol. węgorz, sl. jeg-ulja vedle ôg-or, už, już, jutro, ýтро, uj-ec, p. wuj(ek), mr. вуй, jucha r. уха i юха (jícha = polévka), ale вóсемь, вóстрый, вóтчимъ atd.

4. Jediné *i* jest (vyjma spisovnou češtinu) vždy bez předrážky: jistý = isty, inny, iść, ići, иттú, iwa, imię, úмя, ime (sr. na-jmě.*)

5. S *y* (ы) žádné slovo nepočíná, vždy se předrazí *v*: yk-, v-yk-nouti; podobně nosovkami: w-ątły útlý, w-ąwoz úvoz, w-ąż už(ovka).

5. Střídání samohlásek.

A. Přehlasování, úžení, seslabování.

§ 29. Tyto proměny jsou to, co jazyk náš od ostatních slovančin nejvíce oddálilo.

Široké samohlásky, které jsme měli v staročeštině a dosud máme v moravských nářečích a které ostatní

*) Ba velkoruština a polština zdráhá se i v středosloví *j* předraziti, ač je vyslovuje: мо-и (мой), mo-i = mo-ji, do-ić до-ить = dojiti, proti dójść дойти = dojíti. Jsl. píše s námi moji, dojiti.

slovančiny dosud zachovaly, proměnily se v nynější spisovné češtině na úzké a to:

a) zpětným přehlasováním: **a**, když po něm, slabiku uzavírajíc, následuje *j*, na **e**: daj, hajno, dej, hejno;

b) postupným přehlasováním, když totiž před širokou samohláskou stojí *j*, *c* aneb jiná měkká souhláska (§ 26.). Tu přechází

aa) **a** (r. я, p. ia, jsl. ja) na *e*, *á* (ia), na *í*: ovca (овцá, -я), jahňa (ягня, jagnię, jagnje), koňa, dušami, splácať = ovce, jehně, koně, dušemi, splácet — psaňá (-ia), žitá (житья, życia, žitja), božá (-ia), dušám (-iam), kožách (-iach) = psaní, žití, boží, duším, duších.*)

bb) **u** (r. ю, p. iu neb ię. sch. ju, sl. jo, ju), na **i**, *ú* (ou, ŕ. ью, p. iu neb ią, sch. jom a ju, sl. jo) na **í**: lud, (людъ, ljud), koňu (коню, koniu, konju), vůlu (волю, wolę, volju, voljo), kůžu (кожу, kożę atd.) = lid, koni, vůli, kůži — růžou (rožą, rúžom, rôžô), pijúc (pijąc), kosťou (костью, kością, kostjû [om], kostijo) = růží, pijíc, kostí.

Těchto druhův přehlasování ostatní slovančiny neznají; mají tedy hlásky *a* a *u* nepřehlasované, arci dle svých zvukoslovných pravidel upravené, jak jsme to v závorkách naznačili. Za to mají všecky přehlasování

cc) *o* (io) na **e**; ono bylo již v staroslovančině z části provedeno. Ruština a jihoslovančina provedly je důsledně v koncovkách, čeština v koncovkách je jen z části provedla,**) též tak polština. Přehlasovali jsme čop, žornov, mojo polo***) na čep, žernov, moje pole, ale nepřehlasovali jsme hrač-*om* (ům), kupc-*ov* (ův), muž-*ové*, král'-*ova*, bojovati, kdežto ruština a jihoslovanština má nejen моё поле, nýbrž i врач-*еви*, мужевъ, купцевъ, kraljevi, kraljeva kći, vojevati a vrućega, vrućem vedle liepoga, liepom.

*) Dle histor. vývoje ia přehlasováno na ie a toto pak zúžilo se na í, ač pokud ia (ie) jest místo ija (ije), možno to nazvati kontrakcí.

**) V kmenech jest zde, jako v případech *aa)* i *bb)* nedůsledná. Při této nedůslednosti jest proti bezmeznému přehlasování, jež nás připravilo o mnoho pestrosti a jadrnosti — tím více odůvodněna reakce, když ona bez toho byla již z části vítěznou proti středověkému upřílišňování.

***) Původně bylo i lĕpo-jo pisanijo, tedy *-o* u všech středních; tato koncovka dochovala se v Slezsku: mojo polo, žito.

§ 30. S tím souvisí úžení (dlouhého) *é* na *í:* véska víska (pol. wioska), pérko pírko (piórko), viera víra (r. вѣра, p. wiara, schv. viera, véra, víra č. věřiti), božího (pol. bożego), žití (pol. życie, r. житьё). Avšak zdá se to býti dílem kontrakce (§ 31.), dílem pochylování i v jiných slovančinách obvyklé (§ 34.), dílem jest *í* střídnicí za jať (§ 32.)*)

V češtině (a polštině) seslabili jsme staroslov. (v ruštině a jihoslovančině dosud obvyklé) *o***) na *e* po tvrdých souhláskách (po měkkých bylo by přehlasování); to děje se zejmena v koncovce 7. pádu: dubom dubem, při vsuvném *o* (a): son sen, pěsok písek piasek, dosok desek a v některých jiných případech: kotoryj který, soboju sebou, chochotať, chechtať, chechotať.

Polština má zvláštní druh seslabování (wątlenie): wiara wie-rzyć, wiot-chy wiet-szeć, niesio-ny niesie-nie, wzią-ły wzię-li. O tom viz § 33.

31. Ćwiczenie. Vježba. Vaja. Упражнéние.

(P.) Wasza nadzieja, że lepsze czasy nastaną w kraju i w ziemiach słowańskich, spełzła na niczem (nie spełniła się). — Cóż by znaczył rolnik bez konia, czém by pola uprawił i zboże[1] odstawił do miasta? — Osieł ma bardzo czujny słuch a czuły zmysł powonienia (węchu). — Niemcy korzystając z osłabienia Polski napadali na naszę ziemię polską, niosąc zniszczenie i spustoszenie. — Jadźwingowie, mieszkający na Podlasiu, byli bardzo zażarci[2] w boju. — Koń żyje wolą cudzą, umie ją zgadywać[3] a czuje, czego sobie życzymy.[4]

[1] obilí. [2] zažraní, vzteklí. [3] u-had-ovati. [4] přejeme, požyczyć, -czka půjčka.

*) Sr. Něco o podřečí bezkydském ve »Věstníku Mat. Opavské« 1903. — Podmínkou úžení (pochylování) jest délka, příčinou vliv následujících (a některých předcházejících) souhlásek plynných a jasných. — Staroslovanské jať (ѣ) mělo, jak plyne z dnešní velko- i maloruštiny a z jihoslovančin, zcela zvláštní, od našeho *é* odchylnou výslovnost; a tak bývalo zajisté i v češtině. Tato zvláštní výslovnost přivodila pak přeměnu na *í*. A tak jest, jak v maloruštině a ikavštině jihosl. vůbec, *i* střídnicí za jať. — V případech, když *ia* přehlasovalo se na ie (dušiách dušiech), mělo toto *ie* snad výslovnost jatě, neboť i jať též tak povstalo z přesmyknutého *ia*.

**) Někdy i *a*, to bývalo zejmena v středočeštině »modou«!

(Sch.) I ja ljubim jednu djevojčicu, kako ti golube tvoju golubicu. — Vile stanujuće[5] u oblacih dolete kadšto[6] na zemlju, da proriču ljudem i čuvaju[7] ih od zlih vilah. Vile gorske kadkad[6] biju medju (medžu) sobom boj, što zemlja se trese.

(Sl.) Mladina uživa veselja z radostjo i največo zadovólnostjo. — Za mojega potovanja sem prišel v Turaški grad, kjer[8] sem ogledal kapelico, ter izbico, v kteri se znamenit spominek, glava Herberta Turjaškega, hrani, pa oróžnico,[9] tóda (okrom nekoliko mečev) brez orôžja. Na igrah olímpijskih ljudstvo je obstopalo Herodota, povedajóčega povésti letopiscev.

(Vr.) Душá нáша несмéртна. — У хлóпца (мáльчика) охóта къ учéнью. — У отцá дéньги,[10] у купцёвъ товáры. — Грани́цу между рýсскимъ и францýзскимъ вóйскомъ (войскáми) составля́ла[11] пусты́ня (степь). — Государя[12] царя́ сопровождáли[13] вели́кій князь и другія ли́ца,[14] онъ вошёлъ въ сéльскую гóрницу[15] и положи́лъ свою́ сáблю на столъ. — Дѣви́ца упáла безъ пáмяти нá землю (на полъ[15]). Винá вáша не велика́, сказáла государыня, мáтушка-царúца.—Наполеонъ вторгну́л-ся въ Россíю безъ объявлéнія[17] войны́ одинáдцатаго[18] дня іюня-мѣсяца. — Донскíе козаки́ пускáют-ся[19] въ мáленькихъ лодья́хъ по моря́мъ,[20] ихъ мáльчики ѣздятъ на лошадя́хъ.

[5] bydlící. stan = byt, p. mieszkanie; »u oblacih« má býti vlastně »u zraku« = ve vzduchu. Jako pochází od koř. zer- zříti: zor, zor-a, záře, tak znamená zrak to, čím, a to, co se zří (září = dává se viděti): tedy jihoslov. = paprsek, záře a vzduch (též zraka, zdraka). [6] někdy; neurčitá zájmena a příslovky tvoří se příponou *-to*. [7] střeží. [8] kdež. [9] zbrojnice. [10] peníze z tur. damga; vedle penez (pol. pieniądz, mr. piňaz) užívají jhsl. denari, novce a j. mr. hroši (groše). [11] sestavovala = tvořila. [12] velký pán, señor, sir; povstalo z gospodar' a z něho vzniklo sudar', -iňa = pán, paní; barišňa = slečna pochází od barin, boj-arin a bol'arin, a toto od bolij = velký, bòl'ši = větši; [13] provázeli. [14] licò též = osoba. [15] světnice. [16] podlaha. [17] opovězení. [18]) odin, dva, tri... na đešať = odinadcať — jedenáct, dvěnadcať atd. [19] pouštějí se. [20] po mořích — 3. pád místo našeho 6. p.

B. Kontrakce.

§ 31. Chodíš, dobří povstalo z: cho-*ije*-š, dobr-*iji*, volá́š, dobr-*á*, -*é*, bázeň z: vol-*aje*-š, dobr-*aja*, -*oje*, b*oja*-zeň. Bylo tedy iji, ije staženo na *í*, aje, aja, oja na *á*, oje na *é*.

*

Slabiky iji, ije (úzké) kontrahovaly všecky slovančiny v koncovkách i kmenech: p. chodzisz, dobrzy, schv. hodîš, dobrî, r. хóдишь, бóжихъ.*)

Slabiky široké aje, oja, aja, oje staženy ve kmenech jen v češtině (a pravidlem v polštině), v koncovkách ale ve všech slovančinách vyjma ruštinu.

Kmeny pojas, kajati (káti se), stojať, lajať (láti = štěkati) atd., nalézáme tedy ve všech těchto slovančinách nestaženy, kdežto koncovky: pad-*aješ*, dobr-*aja* jsou v nich staženy na -áš, -á.

Ruština nekontrahuje tedy takové (široké) slabiky v kmenech a koncovkách a to v koncovkách následujících:

1. v koncovkách sloves na -ati: пáдаю, -аешь, -аетъ, -аемъ, аете; podobně při slovesích na -ѣть (jať!), зелен-ѣю, ѣешь, ѣетъ, умѣю, -ѣешь ... zelením, umím; v posledějších případech má i schv. umjejem, pol. siwieję, ale umię.

2. v koncovkách přídavných jmen a) 1. pád jedn. a množ. č. добр-ый, -ая, -ое, добр ые, -ыя, -ыя; b) 4. pád žen. r.: добр-ую. Maloruština má v obou případech kontrakci добр-ый, -а, -е, mn. č. добр-ы́ pro všechny rody, 4. p. добру; c) 7. pád ž. r. дóбр-ою (-ой), malorušt. má доброю neb добров (vysl. dobrou);**)

3. v koncovkách podstatných v 7. p.: женóю, землéю (malorusky vedle toho: женов, землев) a při verbálních neutrech: житіе,***) -ія, -ію, іях, іями (malor. житє, -я, -ю).

32. a) Больна́я соба́ка.[1]

(Vr.) Оди́нъ хиру́ргъ взя́лся лечи́ть соба́ку своего́ прія́теля, кото́рая сломала себѣ но́гу. Э́то лече́ніе ему́ впо́лнѣ

[1] Nemocný pes (tat.).

*) Ruština přijala za dobr-iji širokou koncovku -yje.

**) Též gen. fem. доброй za — добр-ойи, původně добры-ыя (malor. добр-о-ї) a dat. f. добр-ой, původně -ѣи jest vlastně nestažená forma, která se v našich dialektech, v pol. a částečně v jihosl. nalézá co dobréj a dobroj. Za to jest i v ruštině kontrahován gen. a dat. dobra-jeho, dobru-jemu na: dobr-ago -omu (malor. dobroho, schv. dobroga, -omu, sl. dobrega dobremu).

***) Původně: žiti-*jo* jako poľo a slovo.

удало́сь:[2] соба́ка вы́здоровѣла. Спустя́ не́сколько вре́мени[3] хиру́ргъ услы́шалъ, что кто́-то цара́пается (драпа́ется) въ его́ дверь. Онъ отвори́лъ и съ изумле́ніемъ[4] уви́дѣлъ вы́леченную соба́ку. А соба́ка была́ не одна́:[5] её сопровожда́етъ[6] друга́я соба́ка, кото́рая т´кже слома́ла себѣ но́гу.

[2] Povedlo se. [3] Za (spustě) nějaký čas. [4] *izum*-iti, udivení. [5] ne jedna, ne sama. [6] doprovází.

32. b) Кобза́р.

(Mr. f.) Вітер ві́є, повіва́є, по по́лю гуля́є.[1] На моги́лї кобза́р сиди́ть та на кобзї гра́є. Круго́м його́ степ, як мо́ре широ́ке, синіє;[2] за моги́лою моги́ла. А там тíлько мрíє;[3] си́вий ус, стару́ чупри́ну вітер розвіва́є, то приля́же[4] та послу́ха, як кобза́р сьпіва́є, як се́рце сьміе́тся, слїпї о́чи пла́чуть ... Послу́ха, повіє ... Шевченко.

[1] tančiti, též baviti, procházeti se. [2] modrá se. [3] mlhově se šeří, sr. při-mřiti oči. [4] přilehne a poslouchá (místo: posluchaje, často se užívá i stažené formy).

C. Staroslovanské ѣ, ruské ѣ.

§ 32. Jedna z nejzajímavějších hlásek jest ѣ (jať), jež ruština svým ѣ vyjádřiti a lexikálně obsáhnouti se snaží.*) Čeština ji nahradila hláskou *ě* (prodlouženou *ie*, kteráž na *í* se změnila): вѣра viera, víra, вѣрный, тѣло tělo, грѣхъ hřích, hřešiti, брѣгъ (r. výjimečně берегъ) břeh (dial. bříh), стрѣла střela,**) цѣна cena, сосѣдъ soused (sušed), женѣ ženě, рукѣ ruce, въ слóвѣ v slově.

Ostatní slovančiny tuto hlásku nahrazují: a) maloruština, píšíc etymol. ѣ vyslovuje (a fon. píše) ї: тѣло — tilo, грѣхъ — hrich, въ тѣлѣ — tiłi; b) slovinština má é:***) véra, sněg, gréh, město, déte, v koncovkách (jako *sch.*) -i: ženi, meni (mně); toto *i* v koncovkách má i čeština a polština při měk-

*) Jať povstalo přesmyknutím z ai na ia: хлѣбъ = got. hlaibs něm. laib a znělo as jako *ja* neb *ea* a *i*.

**) Po měkkých (palatálních) se píše e místo ě.

***) Miklosich je značí ê.

kém sklonění: duši, na poli vedle ženě, v slově a vedle r. душѣ, на полѣ; ruština má tuto střídnici i ve kmenech některých slov: дитя́, сидѣть místo дѣтя, сѣдѣть a j.

c) srbskochorvátština má dle dialektův *ie* či *ije*:*) viêra (vījera), dìete (dijète), skráceně: vjèriti, djèca, neb *e*:**) véra, déte, skr. vèriti, dȅca aneb *i*:***) vîra, dîte, vîriti dȉca.

d) polština měla původně, jako čeština, dlouhé a krátké *ie*, ale před tvrdými souhláskami sesílila (připodobila) je na *ia* dle zákona v § 33. b. vyloženého: wie-rzyć — wiara, gnieź-dzić — gniazdo, śledzić — ślad, strzelić — strzała.†)

33.

(P.) Sąsiedzi jadą i sąsiadki już pojechały do miasta. — Kupiliśmy w mieście biały chléb, ale dziatki nie chciały go jeść. — Sąsiad poszedł do lasu i w lesie ściął jodłę. — Nasz dziad życzy sobie bielszego chleba. — Biada nam! Nastaje wielka biéda biédnym ludziom. — Chłopiec przedawa biały piasek. — Witał gościa w swych ubogich ścianach. — Gwiazdy w nieznane mkną[1] światy. — Prędko zjadł śniadanie i wsiadł do sanek; jadąc przez miasteczko widział ślady okropnego[2] požaru. — Poranek[3] świat w szatę światła ubiéra[4] i rosą skrapia nadwiślańskie kwiaty.

(Sl.) Narodna pésen je cvét narodnega življenja. — Ljubljana je glavno mésto kranjske dežele. — Moj oče gredô[5] z materjo v méstno cerkev k svêti m(a)ši. — Sné̋g se je

[1] mknou, pohybují se. [2] ukrutný. [3] Ranní doba. [4] obléká v šat. [5] gredem či grem, greš . . . gresti, r. грядý грясти́ = jíti; plural úcty.

*) Je-kavci v jižní Dalmacii, Bosně, Černé Hoře. Ale i oni mnohdy ékají: besniti místo bjesniti a ještě více ikají, pravidelně (následuje-li na *ie* samohláska neb *j*; sijati za siejati = svítiti, lesknouti se), dio (vedle diel = díl, dioba (dělba), cio vedle ciel (celý), bio, htio, vedle bieo (běl-ý), htjeo (chtěl), smijem, umijem vedle smiejem, umjejem.

**) Ekavci, t. j. východní či srbské nářečí.

***) Ikavci, severozápadní istersko-chorvátské nářečí.

†) Když se od viera, bieda tvořilo přídavné, zkrátilo se v češtině *ie* na *ě*: věrný, běd̆ný, tak dělo se i v polštině, i jest zajímavo, že polština tyto formy zachovala do dnes proti hořejšímu pravidlu, majíc tu i před tvrdými *ie* místo očckávaného *ia*: wierny, biedny, ścienny (ściana), sienny (siano), miejski za miestski (miasto) atd.

stalil,[6] vrti[7] in polja se zelenijo, ptaki gnézdijo na smrekah in veselo pojô; mladi ptački okoli svojega gnézda od vetvice do vetvice skačejo. — Grešiti je človéško. — Po kateri ceni prodajete ženi sukno. — Praga leži pri réki Vltavi. — Lubi sin! Tebi je ostati samemu na svétu, kjer (kdjež) ti je dober svèt[8] več vreden,[9] kakor zlato in srebro.

(Sch.) Na moru bjesnê vjetr(ov)i i ženû moćne valove.[10] — Jeste-li čitali novo dielo hrvatskoga pjesnika: Bosanske narodne pjesme? Nisam čitao, jer nismo imali vremena. — Čovjek po svietu, kao pčela (bučela, čebela) po cvietu. — Stari Slovani slovili su s tjelesne hrabrosti. — Novo liepo odielo kupio sam kod susjeda trgovca. — Djevojka je visoka kao jela, biéla kao padani sniêg (bijèla kao padani snîjeg). — Štovana gospodo! Pozdravljam društvo za jugoslavjansku povjestnicu;[11] povjestnica nam osvjetla slavu naših djedov(ah), koji će živiti[12] u spomeni našoj, dok[13] je svieta i vieka.

(Vr.) Я его́ ожида́лъ цѣлыя двѣ недѣли, но онъ не прі́ѣхалъ. — Ру́сскій царь Пётръ побѣди́лъ[14] Ка́рла двѣна́дцатаго, его́ солда́ты стрѣляли изъ пу́шекъ.[15] — Сосѣдка дала́ дѣтямъ хлѣба по́слѣ обѣда, но онѣ его́ не ѣли.[16] — У о́бѣднаго нѣтъ хлѣба. — Цари́ца въѣхала въ Москву́, сопровожда́ема[17] тѣлохрани́телями — У меня́ горя́чка, я о́чень блѣденъ, вѣроя́тно[18] я простуди́лся. — Я взялъ пе́рвое мѣсто въ партéрѣ, одолжи́те[19] мнѣ. пожа́луйста,[20] афи́шу.

(Mr. etymol.) Дѣвчина провела́ тѣтку до сусѣдки. Divčina proveła titku do sušidky. — Селя́не ѣхали въ лѣсъ и встрѣтили[21] о̂вчарѣвъ. — Seľane jichaľi v ľis i vstriťyli vivčariu. — Коли́ о̂тѣздить вашь во̂съ? — За по̂лъ годи́ны о̂тойде поспѣшный по́ѣздъ [по́тягъ],[22] прiѣдете до Львова о другồй по по̂лно́чи. Koľi vitjizdyť vaš viz? — Za piu hodyny vitijde pospišnyj pojizd, prijidete do Lvova o druhij po piunoči. — Въ цѣло̂мъ мѣстѣ не до̂ста́нете лѣпшого хлѣба. V ćiľym misťi ne dystanete lipšoho chľiba. — Сй

[6] roztál. [7] zahrady. [8] rada s. savjet, r. совѣтъ. [9] schv. vriedan, p. wart (cizomluv) = cenný. Sr. vrěd, vrěditi, poškoditi (vřed). [10] vlny; čslov. vale, pol. fale, r. валъ i волна́, mr. хвиля, филя (snad хвіля od chvěti), ale хвиля — chvíle. [11] dějepis. [12] budou žíti. [13] dokud. [14] zvítězil, porazil. [15] děl. [16] pol. jadły. [17] doprovázena. [18] pravdopodobně. [19] půjčte mi ceduli [20] račte být laskav. [21] potkati. [22] rychlovlak.

дрóбнй дѣти суть сеи[23] бѣднои вдовы. Si dribny ďity suť seji bidnoji vdovy. — Шлезкъ роздѣлéный сусѣдною Моравіею на двѣ чáсти. Šlezk (jest) rozďilenyj sušidnoju M. na dvi časty.

[23] této sr. české: po soudobu.

D. Připodobování (natężenie i zwątlenie).

§ 33. Při přehlasování spůsobí palatální (měkká) souhláska přeměnu široké samohlásky na úzkou a to jen v téže slabice. Zde máme případ opačný: tvrdá souhláska spůsobí přeměnu předcházející samohlásky úzké na širokou, a to i když jsou v různých slabikách.

To děje se v polštině v těchto případech:

a) jinoslovanské [původní — viz pozn. k § 16. aa) — tedy měkké) **e** (ie) stojící v téže neb jiné slabice před tvrdou souhláskou*) přejde na *o* (io): led лёдъ = lód (sr. § 34.), let лётъ = lot, žena жена́ = žona, čelo чело́ = czoło, tetka тётка = ciotka, jedla ёлка = jodła, péro перо́ = pióro, koziołek;

b) *ie*, odpovídající ruskému ѣ, přechází za týchž okolností na **ia**: мѣра, miera, míra = miara, свѣтло, světlo = światło, стѣна́ stěna = ściana, стрѣла́ střela = strzała.

Ale jakmile (při ohýbání neb odvodech) ona souhláska (slabika) stane se měkkou, vrátí se původní *e* a *ie*:**) czoło — na czele, wiódł — wiedli, strzała — strzelić, biały — bielszy. Jinými slovy: io a ia se seslabuje (zútluje — zwątlenie).

Totéž platí o nosovkách: wziął — wzięli, kłnął — kłnę-li, ač jest tu vlastně příčina v § 40. uvedená.

*) Vyjma hrdelnice g, ch, k (pokládajíť se za měkké) a retnice b, p, v, m. Před těmito obyčejně přeměna nenastává: biég, wiek, miech, chléb (хлѣбъ), ślepy (слѣпой) — piekę (пекý), pogrzeb (пóгребъ).

**) Ale jen toto, že sesílení (připodobení) povstalé *io* a *ia*; kde tyto hlásky (zejmena ia) jsou původní, zůstanou nezměněny, na příklad při časoslovech V. tř.: śmiać sie, śmiali sie, śmianie (smáti se, jinak śmieć, śmiał, śmiały, śmieli), zapal-*ać*, -ani (jinak zapal-*ić*, *eni* — zapalony). Jest to, jak vidno, velmi důležito při ohýbání, zejmena při časování: nieść, pléść: 1. os. niosę, plotę, 2. os. niesiesz, pleciesz atd., 3. os. mn. č. niosą, plotą, part. *niósł*, niosła, niosły — nieśli, plótł, pletli, nies*io*ny, plec*io*ny, nies*ie*ni, plecieni, niesienie.

34. Zadanie.

Převeďte na znění české tato slova: plotka, miotła, czop, cios, córka, piorun, gąsiór, wrzód, wieczór, wiotchy, piołunek, wiosło, wiosna, kaczór, rzodkiew, szósty, siodło, niosą, miotę, miótł, ziółko, plotą, plótł, plotła, wożony, spalony, niosły, zniszczony, wioząc, nachylony, warzony.

Utvořte množ. č. mužsk. rodu od těchto příčestí dle vzoru niósł — nieśli, niesiony — niesieni: plótł, pleciony, miótł, mieciony, wiózł, wieziony, wiódł, wiedziony — pieczony, sieczony, proszony, stworzony, zniszczony, noszony (sr. niesiony), wożony (sr. wieziony).

Převeďte na polské znění dle víra (viera) — wiara: Bída (бѣдá), dělať, dělo, věno, pěna, svět, vítr (větru), koleno (колѣно), léto (лѣто), vědro, díl (diel), oběd, vědomosť, bledý, (блѣд-ный), železo (желѣзо), řezať (рѣзать), pěstoun, síra (сѣра).

Utvořte slovesa s infinitivem na -ić (iti): Biały, zawiasa, dział, dziad, miasto, wiatr, wianek (vínek na hlavu klásti), zmiana, strzała, ciasny, piastować, (po-)wiast-ka, światło.

35. Słowianie i rolnictwo.

Tym czasem, gdy ludy[1] niemieckie nie bardzo zajmowały[2] się rolnictwem, zdając je pieczy kobiét[3] i niewolników, Słowianie, naród z natury rolniczy, najpierwsze swoje usiłowania obracali na uprawę ziemi, korczowanie[4] lasów, osuszanie bagien i budowanie wsi. Lech pierwsze swoje zdobycze[5] rozpoczął pługiem, tak samo Czech. A Piast i Přemysl czeski wprost[6] od pługa postąpili na tron. Potomkowie Piasta przez pięć set lat słynęli skarbami,[7] sławą a potęgą[8] głównie przez rolnictwo. Który z monarchów był i będzie tak wzorowym rolnikiem, jakim był Kazimierz Wielki? Który otaczał rolnictwo taką szegółną[9] opieką,[10] jako król czeski, ojciec ojczyzny, Karol IV.?

[1] lud — lid — zde: kmeny, národy. [2] ne velmi zajímali, obírali se. [3] žen. [4] krčovati neb kučovati (dial.) = mýtiti. [5] kořist, výboj. [6] přímo. [7] poklad; srv. skrblík skrbiti, něm. scherf-lein; (jhsl.) skrb (femin.) skrbeti, pocházející od stsl. скѣрбь = r. скорбль = trampota, starost); v ruštině značí slovo ono: nábytek, v slez. dial. zgarby, nádrabelí; [8] moc, síla, tęgi = tuhý, silný. [9] obzvláštní, podrobný, stsl.: сѣгъльъ (sám, jediný), z toho naše stěhlý a štíhlý; opak jest ogół, ogólny všeobecný, w ogólności = vůbec. mr za-hal' (co jest za-hal-eno, že nevidět podrobností). [10] péče (pek-ja), opiekun = poručník.

E. Pochylování o, e, a.

§ 34. Naše bóh přešlo na bůh, chlév (dial.) na chlív, had (dle § 27. pozn. hád) přešlo v bezkydskolašském nářečí na hod. V tomto nářečí jest přechod hlásek ó, é, á na u, i, o v koncových slabikách, jasnými a plynnými souhláskami zavřených, pravidlem. Za týchž podmínek nalézáme takovéto střídání hlásek — jen že v míře obmezenější a stále více obmezované — v polštině. Přecházít

a) *o* na *ó* (vysl. ů): bóg, stóg, łój, twór, naród, mógł;*)

b) *e (ie)* na *é (ié*, vyslov *í)*: brzég, biél, jéj (jí), białéj, piékł, białém, złodziéj, lepiéj, miédź a to i před temnými v případech, kde *ie* = *ѣ* nesesílilo se (v. pozn. k § 33.) na *ia*: grzéch, śmiéch.**)

Když slovo roste, vrátí se v obou případech původní hlásky: stogu, narodu, mogła, grzechu, brzegu.

c) *a* na *o* v dialektech jak pod a) a b), v spisovné řeči pak pouze v slabikách *ła*, *ra*, pakli před *l* a *r* jest jiná souhláska; jsou to slabiky otevřené; za to děje se to (bez ohledu na uvedené výše podmínky) důsledně a takově, že střídnice *o* zůstane nezměněna při ohýbání a odvozování: błoto, mrok, broda, młody, słodki, trowa.

Podotknouti sluší, že toto — jakož i sesílením z *e* (§ 33.) povstalé — *o* přechází dále na *ó*, jako v případech pod a), jsou-li tu ony podmínky: głód, smród, próg, gen. głodu, smrodu; lód lodu, miód miodu (led, med).

36. Ćwiczenie.

Złote promienie[1] słońca ozłociły ustronia gór i od słonego jeziora począł wiać chłodny wiatr. — Osieł ma nadzwyczaj bystry słuch i wzrok, ostrożnie nadsłuchuje uszyma, podnosi głowę i uważnie[2] na wszystkie rozgląda się strony. —

[1] prameny, paprsky. [2] pozorně; uważać, uvažovati, býti pozorným.

*) To děje se důsledně. V jiných než koncových slabikách jest to památka po slovotvorném dloužení: słówko, kółko, wódka.

**) To děje se dosti nedůsledně: Pokrokovci »kreskují« *é* již jen, když povstalo z *ѣ*; sr. § 32.

Król polski odniósł nad krzyżakami świetne[3] zwycięstwo i dobył ogromne skarby w złocie i broni.[4] — Błogosław Boże rolnika dłoni, nie dopuść nigdy nań głodu. — Dziewice z zdrowém obliczem, chłopcy z długim włosem uderzyli do tańca grzmotnym krokiem i głosem. — Leszek wróciwszy drogami ubocznemi rzucił się ze wszystkich[5] stron na hufce wrogów[6] i w krótkim czasie wprawił ich wojska w popłoch. Zaczął złotem, skończył błotem.

[3] slavný, též co titulatura. [4] zbraň. [5] slovně: vy-řítil se, vrhnul se, rzucić nieco = hoditi, vrhnouti. [6] vrag = pův. nepřítel; z toho se vyvinulo (sl., b, p., r.) ďábel a naše vrah vedle vražiti = býti nepřítelem.

§ 35. Maloruština pochyluje: a) velmi nepravidelně*) *e* na *i*: lid, pič (pec-i), hrebiň, muživ, rik(ł), miňi (méně, mně); b) *o* na *i* s velkou, ač ne naprostou důsledností nejen před jasnými a plynnými, nýbrž i před *-st* a po v, r, l, n a někdy i v jiných než koncových slabikách: bih, styd, dim, vił, dvir, kist, nič, rik, radist, pid viknom (pod oknem), vivća (ôvća).**)

I zde vrací se původní hláska, když slovo roste (dvir dvora, nič noči, rik roku, rik rekla) aneb když nastane seskupení hlásek pochylování vylučující: viv-ća o-već, vik-no o-kon, vit-ća o-teć.

37.

(Mr. etymol.) Шкôлнúцтво чéске на высóкôмъ стýпни; крôмъ шкôлъ техни́чныхъ и университéтôвъ въ Прáзѣ мáютъ Чехи богáто нáйрôжнороднѣйшихъ зáкладôвъ[1] наукóвыхъ — Хóрый лѣ̂гъ на пóстѣ̂ль. — Вéвѣ̂рка (вúверица) гáрне звѣрáтко. — Моравúя ôддѣлéна на пôлнôчнôмъ всхóдѣ[2] ôдъ Шлéзка чáстію гôръ судéтскихъ. — Опáва мáе двáцять

[1] ústav [2] východ, vr. восхóдъ, jhsl. izhod, istok.

*) Jako pravidlo lze stanoviti, že se to děje v příponě *-eň* a koncovce gen. plur. *-ev*, pak v příčestích min. č., která л odsouvají: pik pekla, sterih sterehla (střehla).

**) V nářečích na *u* jako v češtině: buh, stul, dum, vul. — Jak vidno a samozřejmo, děje se pochylování jen v slabikách *zavřených* a jest plodem původní délky. — Velkoruština a jihoslovančina neznají tohoto pochylování.

шêсть або сêмь ты́сячь жи́телêвъ. — Коню́шій[3] Овлу́ръ вы́вêлъ Игоря изъ вязни́цѣ, за мѣ́стомъ пôдвêлъ[4] ему́ коня́, на ко́трôмъ поверну́лъ въ свой рôдный край — Кре́мêнь — то тве́рдый камêнь, изъ кре́меня кре́шутъ ого́нь. — Медвêдь лю́битъ мêдъ. — Ракъ сиди́тъ цѣ́лый день помêжь ко́рêнями а надъ ве́чêръ (къ ве́черу) выхо́дитъ на здо́бычь — Изъ волокна́ кокосо́вои па́льмы выробля́ютъ ся щêтки,[5] мêтлы и рôжни̂ и́ньши̂ выро́бы. — Че́скій хмêль и ячмêнь цѣни́тся дуже высо́ко.

(Fonet.) Оле́сю розлу́чено з чолові́ком;[6] пан таки́й був немилосе́рдний — брав його з собо́ю, їхав аж за Москву́. Зоста́лась сама́ — самі́сенька з дїточка́ми. Працю́є без спочи́нку. Так і рік цїли́й ми́нув, все в робо́тї, нема́ й віддиха.[7] Ми́нув і дру́гий рік ôд чолові́ка нема́ ві́сток.[8] Оле́ся суму́є[9] тай суму́є. Яко́сь-то ви́рвалась і пішла́ до тїтки, одвіда́ти стару́ в недузї, та звесели́ти себе́ й утї́шити дїто́к. Війшла́[9] до поко́ю. Тї́тка не замі́тила[10] і при́ходу. Се[11] той сами́й покій, где она́ була́ молодо́ю, где і повінча́лась[12] із Іва́ном — як квіточка сьві́жа — а нинї! Боже мій ми́лий! Чи се-ж она́? Стої́ть яка́сь приста́рковата, заму́чена, боязка́ неспокійна! — »Пропа́в мій вік молоде́нький,« поду́мала і сльо́зи з очи́й ри́нуть... До до́му верта́є.[13] Уже й ніч зе́млю обійма́є, зійшо́в[14] мі́сяць сріброро́гий, сьви́тять зьвізди... Жінка нещастли́ва!

Podle »Kozačka« Vovčka.

[3] podkoní [4] čti pidviu, přivedl tajně (pod-). [5] kartáč. [6] též manžel. [7] oddech, nemá i = ani nemá. [8] věst-ek, zpráviček. [9] ze smutn-uvati, *t* vysuto a pak přesmyknuto truchleti. [9] za вôйшла vešla, vyšla = вийшла. [10] zpozorovati; kořen mit (mět): k-mit-nouti = dáti se zpozorovati, meta = cíl. [11] сей, ся, се, též цей, (сесь), ця, (сеся), це (сесе) = tento. [12] věnčaně = sňatek. [13] vrací se sr. cv. 12. [14] vzešel (*v* pravidelně, jako v naší prostomluvě, sesouvá se).

F. Rozvádění slabik la, ra — le, re.

§ 36. Za týchž podmínek, za kterých polština la, ra na lo, ro pochyluje, rozvádí ruština (vůbec, maloruština důsledněji, než Vr.) ла i pa na оло i оро, ле i pe na еле i ере: голова́ (jhs. gláva), коро́ва (kràva), бере́мя (brème), пелена́ (pléna).*) Jsou však i formy nerozvedené v užívání

*) Zdá se tu býti jistá souvislost mezi ruským a schv. přízvukem.

buď výlučně aneb alternativně, zejmena v řeči básnické; tak předložky пра, často предъ i пре a je-li na lá, rá přízvuk: сла́ва, пра́вда, пра́здникъ, сла́денькій.

38. Зада́ча.

Převeďte tato velko- a maloruská slova na znění české a pak na znění polské:

1. Го́лосъ, го́родъ, во́лосъ, зо́лото, ко́лосъ, хо́лодъ, де́рево, че́рево, мо́рокъ, жо́лобъ, по́лозъ, по́лостъ, по́ломêнь, 2. коро́ва, коло́да, воро́та, соло́ма, поро́гъ, здоро́вый, воро́на, воло́га, поро́мъ, поро́ки, поло́хій, селе́дець, пеле́вня, берёза[1], мерёжа, чере́шня, тере́ть, 3. голова́, молоды́й, борода́, борозда́, вороти́ть, солове́й,[2] воробе́й,[3] середа́,[1] череда́,[1] серебро́, сторона́.

Převeďte na znění ruské a polské:

1. prach, vlasť, mlat, vřed,[1] vřesk,[4] tetřev, 2. chlap, straka,[5] krátkost, mráz, hrách, kláť, král, dříť, mříť (dreť, mreť), sleďka, předek[1] (r. -ok), 3. plátno, chrániť, mládež, vlákno, bradávka, slanina. (Přízvuk jak výše; ad 1. na prvé atd.)

[1] v pol. sesiluje se *e* na *o*. [2] česká konc -ík, též polská. [3] česká konc. -ec, pol. -el. [4] v pol. jak strzel-ić, strzała. [5] v češt. vsuto *t*.

39. Упражне́ніе.

(Vr.) Молоды́хъ лоша́докъ[1] называ́ютъ жеребя́тами. — Сего́дня[2] о́чень хо́лодно, идётъ моро́зъ, я дрожу́ отъ хо́лода, но надѣ́юсь, что пого́да перемѣ́нится. — Въ го́родѣ до́рого жить а въ дере́внѣ[3] (на да́чѣ)[4] ещё доро́же. — Мо́жете ли вы мнѣ размѣни́ть серебро́ или зо́лото на бума́жки?[5] — Хоти́те ли вы ѣ́хать въ го́родъ, возьми́те подоро́жную,[6] по́чта на друго́й сторонѣ́ у́лицы. — Казаки́ бри́ли[7] себѣ́ го́ловы какъ тата́ре, оставля́я себѣ́ то́лько косу́ (чубъ) по середи́нѣ

[1] ло́шадь dem. łošàdka (slovo tatarské, maď. loš) = koň; жеребе́цъ = hřebec, místo pův. žrebec, p. zrzebiec (mladý), ogier (starý hřebec), sr. ждребац, ајгир, sl. žrebe, žrebec. R. гребе́цъ od hřeb-sti, -ati = veslař. [2] seho (toho) dne = dnes. [3] vesnice. [4] venkovské zátiší. [5] бума́га (tat.) = papír — papírové peníze. [6] podražná = cestovní list. [7] sr. břit va — holiti.

головы́. — Ру́сскій плóтникъ[8] дѣ́лаетъ своё дѣ́ло нерѣ́дко одни́мъ топоро́мъ,[9] кото́рый стано́вится въ его́ рукáхъ — пило́ю, мóлотомъ,[10] долото́мъ и стру́гомъ,[11] онъ перерубáетъ имъ то́лстое де́рево и да́же выво́дитъ украше́нія. — А слы́шать бу́ду я не го́лосъ я́ркій соловья́[12] — но звонъ око́въ.[13] — Во́лосы на бородѣ́ (подборо́дкѣ) называ́ются бородо́ю, подъ но́сомъ — уса́ми.

(Mr. fonet.) Над го́рами оре́л сто́рожем[14] лїтáє. — Тайже Подоляки́ в Галичинї заховáли звичáй підго́лювати го́лови як Козаки́. — Лев стереже́ своїх молоди́х ду́же стара́нно. — У вітця́ (о̂тцá) є мáло грошéй;[15] дав гро́ши куп-цéви за полотно́ і за молоко́. — Соловїї сьпіва́ють весно́ю, перепели́цї[16] лїтом; в огоро́дї[17] є бога́то воробцївъ і во робля́т. — Попере́ду ата́ман, своїм засло́на, во́рогам страх; за ним молодцї через боло́та, через моги́ли. — Зимо́ю дує хо́лодний вітер і бува́ють моро́зи. — На зелéні сьвя́та[18] в се́лах[19] кра́сно; поля́ засїяні[20] золоти́м зе́рном випуска́ють пе́рвий ко́лос надїї а в сада́х деревúна обля́на[21] во́нним молоко́м, що аж тя́гне в свій холодо́чок; а прийдеш до села́: хати́ ви́чищені, на воро́тах, на стрїхах всю́да липові галузки́, що аж чолов'кови зда́є ся, що в яки́м гаю.

[8] ploty dělající = tesař. [9] sekyra. [10] kladivo. [11] hoblík. [12] slavík. [13] zvuk okovů; naše zvon = rus. ко́локолъ, p. dzwon, schorv. zvono, sl. zvon. [14] stráž(c)em = jako str. [15] peněz. [16] křepelky. [17] го́род = město, (o)го́род = zahrada, p. ogród. [18] Sv. Duch. [19] sídlo sch. selo = ves (s kostelem). [20] zasety. [21] oblita (деревина = stromoví).

G. Slabikotvorné l, r.

§ 37. *L* a *r*, v češtině co samohlásky*) užívané — vlk, srp — upravily si slovanštiny takto:

a) Jihoslovanština jen *r* zachovala:**) brdo, bŕz, cŕkva, kdežto slabikotvorné *l* přešlo v Schv. na *u*, v Sl. na *-ol*: vuk volk, vuna volna (§ 13.a).

*) V starosl. bylo tu ъ neb ь. Místo správného: dlh, plh, žltý, tlstý, chlm, hlboký atd. píše čeština (a po ní polština); dluh, (dług), pluk (pułk), žlutý (żółty), tlustý (tłusty), hluboký (głęboki). Dialekt bezk. má cosi jako jer: srьna, prъs, prьst, vьlna, vьlhně (vlhne).

**) Toto dlouží se též, jak v čsl. — Náslovné *r* před souhláskou tvoří v Schv. — přízvučnou — slabiku: r̂-ži (rži) r̂-dja (rez), R-šava, Hrvât čti r̂-vât. Podobně r, stojící před *o*, jež povstalo z *l*: u-mr-o (umřel) tr-o (třel), gr-o-ce za grlce od grlo = hrdlo. Příčinou jest původní tvar: rъ-dja rь-ži grъ l-ce Píše se též: r̂ž (rež), r̂t.

b) Polština vkládá před ně *e* (ie) a *a* (ia), dle toho následuje-li měkká neb tvrdá souhláska (slabika, srv. § 33.b): pierś (prs), cierpieć, twierdza, serce, pierścień — naparstek, twardy, sarna, ziarno, martwy. Tak jest u *r* s malými výjimkami (Berno), pierw(sz)y a j. Za *l* miluje vůbec *eł*, při skupinách lg, lch, lcz, lk, lž však *il*: wełna, pełny, pilch, milczeć, wilk, pełzać, zgiełk.*) Avšak jsou i formy: trwać, płci, płótł, krnąbrny (odporný), krwi (jednoslabičně). Sr. § 22.

c) Ruština vkládá: *o* před *l*, *e* řidčeji (zejmena po hrdelnicích) *o* před *r*: во́лна, волкъ. холмъ, по́лный, жо́лтый — серпъ, се́рдце, держáть, чертá, персть, ale горсть (garść), горбъ (garb). го́рло (gardło), корчмá (karczma).**)

40.

(P.) Z barlogu wybiegł wilk i pożarł owce. — Ubodzy nie mają co do garnka włożyć dla pokarmienia dzieci, rozpacz[1] im serce ogarnia,[2] grozi śmierć z głodu. — Lasy są zupełnie pokryte warstwą mchu bardzo wilgotną, po wierzchołkach biegają wewiorki. — Gdyby pod powierzchnią ziemi zamiast ognia mieściły się martwe skały, wszystko zmarzło by pomimo działania[3] słońca. — Wojsko dotarło[4] się do Wisły mając stałe starcia z nieprzyjacielem.

[1] zoufalství [2] ohrňá, ohrnuje = skličuje. [3] přes (vzdor!) působení. [4] dotřelo = prodralo se.

**) Zajímavým jest tvoření příčestí od slovesných kmenův na *l* i *r*. Tru tř-í-ti, mru mř-í-ti, dř-í-ti, ml-í-ti, p. trzéć, mrzéć, drzéć, mléć, r. тере́ть, мере́ть, моло́ть, schv. (sa-)tr-ti, mrieti, mljeti atd. Kmen jest tr, mr, ml, příčestí by mělo zníti: trl, trt, mll mlt a proto: schv. tro, umro, mljeo, trt, mljet, pol. tarł, umarł umarła, tarty, starcie (šetření se = srážka), zdarł zdarty, żarł zażarty (žrać), mełł-a, mełty i melony; *r*.: тёръ, терлá, у́меръ, умерлá, терёнъ i тёртъ, мóлотъ, tudíž i přechodník: p. tarłszy, umarłszy, r. тèрши, умерши, sch. trvši, umrvši. — Též tak: za-przeć, запере́ть, za-prieti (prêti) = přiti, za-přiti = zavříti, zápora = závora a j.

(Schv.) Prvoga dana uskrsa[5] bio sam s materom u cr̂kvi. — Kupio sam na tr̂gu zlatan kr̂st[6] kod trgovca[7] iz Brčke. — Na ràskrsnici je vukao seljak saonice[8] pune drva, ali stražar ga je zadržao. — Osnovni zakon državni[9] zajamčuje[10] (pod)punu slobodu vjere i savjesti, ter utvrdjuje ravnopràvnost svih narodnostih i zemaljskih jezikah.

(Sl.) Kdor ima raztrgane sleme,[11] prosí za lepo vreme.[12] — Dvema pastirjema volk lažje[13] ovco ukrade, ko enemu. — Kako vam ime, koliko ste star, ali ste trgovec, obrtnik[14] ali rokodélec. — Smrt je v svoje mrzlo narôčje zavila veliko[15] slavjanskih junakov. — Dete pribežalo v božji vrt,[16] mati mu umrla, očeta (otca) v grob zaprla bela smrt. — Tak nam je življenje, kakor mésec, časih[17] poln, časih prazeń. — Solnce vabi ljudí pod milo nebó. — Stari človek sprva molčal, pa rekel: »Solza je kapljica, skoz ktero človek zagleda mávrico[18] prihódnjega veselja.«

(Mr. fonet.) Вовк (волк) мáє шерсть і дóвгий (дóлгий) хвіст а вівця́ вóвну. — Óсенью[19] чáсто мéрзне й снїжúть і ранéнько смеркáється. — На торзї й в торгóвлї (склéпї) продаю́ця[20] горнцї, серпи і иньші товáри. — Корчмáрь купúв дровá вiт селя́н, кóтрі сидя́ть в кóрчмї й лють горївку[20] в гóрло. — Котрá годúна? Четвéрта, зáраз бу́де чверть на пя́ту. — Горлúчки бóрзо порхáють із вéрхних галузóк дерéв, колú їх вúполошено. — По смéрти вітця́ дїти проливáють сльóзи, но умéрший не вéрнетця.[21]

(Vr.) Пустóй кóлосъ съ гóрдостью вверхъ поднимáется,[22] кóлосъ пóлный зёр(е)нъ наклоня́ется къ землѣ. — При пéрвомъ сраженíи съ Татáрами Рýсскіе потерпѣли страшное пораженíе. — Молчáть нельзя́, я должнá мóлвить (говорúть) по сéрдцу слóво вамъ, чтобъ усладúть тоскý,[23] да стишúть вол-

[5] vzkříšení (velkonoce). [6] Kříž, raskrs(t)nica křižovatka. [7] u kupce. [8] saně. [9] státní základní z. [10] zaručuje sr. rukojem-ství. [11] slemeno. [12] čas, zde počasí: slovo to zachovalo se v ruštině a jihoslovanštině; naše čas značí rus. hodinu, srbskochorv. okamžik, vteřinu. [13] lehčeji. [14] živnostník, kdo se pilně obrací (ob-vrt-éti). [15] mnoho. [16] zahrada (stsl. vrtograd, got. vertigard. [17] brzy — brzy. [18] duha z ital., též duga, jak sch.; r. duga i raduga, mr. též veselka, pol. tęcza, což stsl. značilo déšť (č. tuče); v sl. a schv. tôča i tuča přešlo na význam krupobití a v rušt. a j. na mračno, z něhož povstává krupobití (grad) [19] jeseň. [20] místo prodajuť-śa prodávají se; prodají = prodaduť [21] hořelka — kořalka. [22] podnímá, vypíná se. [23] tesk-nota.

нéнія душú. — Старúкъ умирáя позвáлъ своúхъ сыновéй и сказáлъ: Вотъ, дѣти, вамъ въ наслѣдство пóле; вскопáйте егó, тамъ зарúтъ (по)кладъ; потрудúтесь[24] и тогдá найдёте егó. Умер(л)ъ. Дѣти усéрдно вскопáли пóле, но клáда не нашлú. Зато пóле дáло такóй урожáй,[25] какáго онú не вúдывали. Догадáлись онú, что отéцъ хотѣлъ ихъ пріучúть къ трудý.

[24] potrudte, namáhejte se, trud = práce. [25] úroda.

H. **Vsuvné e (ie, o, a).**

§ 38. S tím, co právě řečeno, souvisí vsuvné (eufonické neb jerové) *e*, které se vkládá do shluků souhláskových buď k vůli libozvuku aneb na místě starého ъ, ь: lev lva, sosna sosen.

Jako čeština má tu slovinčina vždy *e*, polština *e*, resp. *ie*, ruština *e*, vzhledně *o*, toto (v malor. důsledně) tehdy, když jedna ze shluklých souhlásek, mezi něž se vsouvá, jest r, x, к: lew lev левъ; kupiec kupec купéцъ; ojciec za ociec, otec (oče) отéцъ; orzeł orel орёлъ; pisem пúсемъ; okien (místo oken) окóнъ, ogień огóнь, piasek пѣсóкъ, слáдокъ, též сонъ, p. sen.*)

Srbskochorvatština má tu bez výjimky **a**: lav, dan, otac, mač, pàs, vepar (vepř), magla (mhla), orao (orel), sestár(âh), igál-(âh), p. igieł иголъ = jehel, pak v neurčitě zakončených přídavných: dobar dobra, tanak tanka, hrabar hrabra. Předložky s(a), iz(a), k(a), pred(a) atd.

Zvláštností jest, že toto vsuvné *a* někdy při deklinaci (a slovotvorbě) se podrží, zejmena šmahem ve

*) V pol a rušt. sluší vlastně rozeznávati eufonické a jerové *e*. Stojí-li jerové *e* v češtině za ъ, má polština *e* a ruština *o*: sъn: sen, сонъ posъl poseł посолъ, stojí-li za ь, mají ie resp. *e*: orьl orzeł орёлъ, osьl osieł осёлъ, kotьl kocieł котёлъ. Z tohoto vysvětluje se změkčené orze, proti orel, pak zjev, že v těchto případech *ie* nemá se »natężać« na *io* (nejsouc pvodním); zřídka slýchané osiół, kociół není správno. — Poněvadž pol. a rušt. mají poseł a posoł a kořen jest sъl, třeba psáti posýlati ne posílati. Že staří psali dle mylné analogie chybně posielati, neodčiní této nesprávnosti. — Někdy nevstupuje tato vsuvka na totéž místo na němž byl ъ, ь a tak stává se čistě eufonickou: ogпь — ogień (dle § 16 cc. místo ogeń), огонь, grъlo gar-ło, gróp ło, grlo. Tuto platí i pro polštinu ono ruské pravidlo: matek; dále wiader, mydeł proti płócien (płótno). — Sem náleží i člověk, četvert za člověk, čtvert atd., čest cti (části), p. cześć, r. честь, sch. čast proti część, část.

SEMINÁRNÍ KNIHOVNA
oddělení

slovích jednoslabičných a v nové formě gen. pl. na âh místo ov: dân dana danas (dnes), dânâh (dnův), lâž laži lažeš, râž raži i rži, lava, maha (mechu či mchu), vas vasi (= selo, ves), momak, momka, momákâh místo momkov, otac otca otácâh místo otcev; pak že se i mezi změkčovací *lj* (§ 14.cc.) vkládá: zemlja zemaljâh; Srblji — Srbaljâh, dle sablja — sabaljâh. Tak i v ruštině: земéль.

41.

(P.) Ze źródeł[1] i studzien czerpią ludzie wodę do korytek. Pies do wilka, lew do kotki jest podobny, osieł do konia. Psy, osły, lwy, konie i wilki są zwierzęta. — Mnóstwo kier zastawiło tok rzeki. — Najważniejszy obowiązek[2] matek jest strzegać[3] dziatek, zwłaszcza córek. — Członek kółek rolniczych powinien strzéc się gier. Kupiec ma skład desek, sukien, igieł,[4] trumien,[5] lalek[6] itd.

(Schv.) Ovaj Niemac je trgovac. — Orao (oral) i pietao su ptice. — Gusta magla je pala. — Tko laže, taj i krade. — Koliko imaš sestar(ah)? — Jedan je vrlo ljubezan i dobar, pa drugi zao (zál = zli). — Hrabar vojnik je ljubimac[7] djevojak(ah). — Moj ujak platio je sedam forinat(ah).[8] — Ili loncem[9] o kamen, ili kamenom o lonac, težko loncu svakojako. — Otac je bio u Zagrebu na sajmu; sajam je trg; Česi, Poljaci i Rusi zovu sajmom (sněm, sejm, sojm) skupštinu ili zemaljski sabor. Danas je koncerat.

(Mr. etym.) Ôтки[10] máете вы тôлько черéшень, вишéнь и я́блокъ? — Изъ окóнъ сторчáтъ липóвî галузки́, пôдъ ôкномъ сидúтъ кóло плóтôвъ кôлька бабушóкъ. — Чи немá у вáсъ зáячихъ шкôрокъ[11] и птúчихъ я́ецъ? — Вы безперéчно[12] читáли изъ книжóкъ про[8] слáвнî[13] дѣлá Петрá Велúкого. — Ивáнъ стáршій ôтъ[14] обóхъ сестéръ. — У дѣтóкъ убогúхъ немá ни забавóкъ ани и́грашокъ. — Пáрубокъ, хлóпецъ и швéцъ пôшлú съ брáтомъ на я́рмáрокъ накупúти сýконь, свѣчóкъ и мúсокъ.

[1] zřídlo. [2] závazek, povinnost. [3] o-stříhati, strzeć się = stříci, vystříhati se. [4] jehla. [5] rakev. [6] loutka, лялька sr. chytal lelky [7] oblíbenec. [8] zlatý. [9] hrnec od lon lůno t. j. nádoba jako klín. [10] Откудá. [11] Kůžek sr. škára, pol. skóra. [12] nepochybně pol. przeczyć (příčiť) = zapírati. [13] *o* slavných činech. [14] předl. od = než.

I. Polské nosovky ę, ą.

§ 39. Nosovky povstaly tím, že slabiky zakončené nosovým *m* a *n* (tedy zavřené: ъn, ъm, en, em, in, im, an, am atd.) smoutily se tak, že daly novou nosovou samohlásku asi jako francouzské ẽn, ĩn; má tedy polština za: pij-em, piš-om, matk-em, dъm-ć, tъn-ć, matk-om; piję, piszą, matkę, dąć, ciąć, matką. Má nosovku téměř všude, kde ji měla staroslovančina.

Která česká slova mají v polštině nosovky? Rozeznávejme kmen a koncovky. Mají nosovku:

a) české koncovky, když původně končily aneb doposud v slovanštině některé končí se na *m* či *n*; totiž:

aa) *u* (i) a *ou* (í) v akk. a instrum. nomin:

dobrą (-ou) twoję (-i) matkę (u), z tobą (ou) i z twoją (í) siostrzenicą (í) i córką (ou); się, cię, ją, z nią;

bb) koncovky časovací: *u* a *ím* 1. os. jedn. č., *ou* a *í* v 3. os. mn. č., *ouc* (*íc*) v přechodníku a -nouti v inf.: piję, -ą, -ąc, piju (i), pijou (í), pijíc, nios-ę, -ą, -ąc, nesu, -ou, -ouc, chodzę, -ą, -ąc, chod-ím, -í, -íc, cierp-ię, -ią, -iąc, trp-ím, -í, -íc, minąć, minął;

cc) východy neutrových kmenův konsonantových telent: cielę, -ęcia, -ęta, ąt = tele, -ete, -ata, -at, bremen: brzémię, -ien-ia, -iu, -ion-a, ion = břímě, břemene, -i, -a.

b) co do kmenův třeba pátrati, aa) zdali některý tvar téhož slova má n neb m: pakli má, bude kmenová samohláska nosovkou: żał — żnu: żąć, żął; pa-tro (místo p'atro) — pnu: piąć, piął, piętro, pięta; ponětí (= pojetí) — po-jem, -jmu: jąć, jął, pojęcie; počátek — počnu: po-cząć, początek; paměť, památ-ať, -ovať — zapo-men-u: pamięć, pamiątka, pamiętać,*) bb) zdali některý jazyk indoevropský má n neb m: kněz — k(u)n-ing, kn-iądz, za to ksiądz.**)

*) mědlice (m'adlica) — mnu (tru, mačkám): miąć międlica od toho madlo (za m'ędlo), ž(d)ímať — żmu: żąć (żdżąć, żdżymać), żmę, żdżął, od toho české: žem-le, jako jesle od jed, sesle od sed, brus-le od brús-iti atd.

**) Tak souvisí: mosiądz — meßing, Śląz-ak — Siling, pieniądz — pening, dziesięć — decem (lat.), desimt (lit.), pięć — pente (řec.), penki (lit.), ząb — dens (lat.), džamba (skr.), mięso — mansa (skr.), mąż — man-na (skr.), manisk (něm.), ręka — ranka (lit.). — Jątra (neužívané, za to wątroba, ale jątrzyć, jątrznica) — int-us (lat.), wątroba a wną-trz

*

§ 40. Nosovky ę, ą (prejotovaně ię, ią) střídají se tak, že v slabikách zavřených bývá *ą*, v otevřených *ę*; dąb dębu, wziął wzię-ła a to s následujícím obmezením:

a) slabiky zavřené temnými souhláskami mají ę, tak že ono pravidlo platí vlastně jen o slabikách zavřených souhláskami jasnými a plynnými (pochylování § 34.): sęk, sęp, węch, pięt-no (skvrna), kleś-ka, pięć, gęś, część, pamięć, avšak są-czek, wą-chać, piąt-nować, piąt-ka, gąs-ka, pamiąt-ka. Poslednější úchylka souvisí s naším

b) slovotvorným dloužením a stupňováním: sęk (suk), sączek (souček), błędny (bludný), błądzić (bloudit), gęś (hus), gąs-ka (húska), ręka rąk (genit. pl.), więzić, wiązać, przywięzywać (věz(n)iti, vázati, přivazovati). (Srov. § 33. pozn.). Tak bývá dle našeho vzoru též

c) v jednotlivých slovích: sąd sądu (soud), sąd sędu (sud), rząd rządu (řád, vláda), rząd rzędu (řad-a), mąka (mouka), męka (muka) a rozumí se

d) v koncovkách: piszę (-u) piszą (-ou), matkę (-u), matką (-ou).

§ 41. V ostatních slovančinách nosovky se očistily a přešly:

1. *ę* a *ą*: v češtině na *u* a *ou*,*) v ruštině obě na *y*, v schorvatštině na *u*, v slovinčině na *ô*;

místo w-jątr-i) — antar (skr.), wązki (úzký) — ang-ustus, eng, w-ęg-iel (kout) — angul-us, wągl i węgiel (uhel) — angl-is (lit.), wąż (užovka, had) — ang-uis. — Předložka *u* souvisí s in, *ἐν*, *ἀν* proto má polština ve složeninách někdy ą: wądoł, wątek, wątły, wątpić (z wą-pić) —údol, útek, útlý, úpěti (sr. sl., schv. vpiti upiti vapiti = křičeti, naříkati; wątpić = pochybovati). Uzel od vázati, wiązać = p. węzeł, sl. vozel, schv. uzao, r. ýзелъ, pak wąs = úsy (vousy), housenka — wąsienica (vousatá) nejsou bez zajímavosti. Uvádíme ještě wąd vedle udo, wągry a Węgry (uhry), wąda i wędka (udice), wędzić, wędlina, wędzonka (udit, uzenina) węgórz (úhoř).

*) Arci třeba bráti ohled na střídání v § 40. vylíčené: błąd (blud); dále na to, že po měkkých: š, ž atd. (§ 9. pozn. 2.) *ę* a *ą* stává na místě *ię* a *ią*, neztrácejíc vlastnosti prejotovaných: część, porządek = čsl. čiasť, poriadok, tu platí, co řečeno v odst. 2.

2. *ię* a *ią*: obě v ruštině na я, v schorv. a slovinč. na *ê*, v češtině na *ě* (e), *a* a *ia*, které přecházívá na *í* (česko-slovenština má *ä* (= ě) a *ia*: päť, piatok).*)

Příklady:

będą: budou, бу́ду(ть), bûdû, bôdô — mąż: muž, мужъ, mûž môž — kością: kostí, кóстью, kosću, kostjo — pięć: pět, пять, pêt — niosąc: nesouc, несущ -ій. nesući, nesôć — noszący: nosíc, носящ-ій, noseć — wziął wzięła: vzal-a, взялъ-á, uzeo ùzêla — piędź: píď, пядь, pêd — ciąć: títi (ťať) тять, têti — pięta: pata, пятá, pêta — piąty: pátý, пя́тый, pêti — noszą: nosí, нóся(ть), nosê, nosijo.

42. **Zadanie.**

Převeďte na české znění:

Tęgi, kęs, gęś, gąska, mądry, łabędź, kądziel, chęć, prąd, pręt, prącie, pępek, pręga, sąsiek [1], wstążka, zmęczony, pędziwiatr, pączek, sędzia, urząd, pątnik, piętro, zawziętość, wzięty, oni pozbędą, narzędzie, złączyć, siąg, tęchnąć, część, w przecięciu, [2]) ciągnąć, pęknąć, ścięcie, zaprząg, [3] pięść, dzięki, zięć, grzęda, [4] miedzyrzecze, ciąża, sprzęża, łąg, zięb nać, lędźwie, grządziel, dzięcioł, [5]) chrząść, [5] więdnąć, nakręcać, [6] giąć, [7] wziąść. [8]

[1] příhrada na obilí. [2] v průřezu. [3] spřežení. [4] = záhon. [5] souhlásky tvrdě. [6] -ovati. [7] jak ciáť, 1 os. tnę [8] místo wziáť.

§ 42. Jako my obnovili jsme**) původní, nesmoucené -ím: nosím noszę ношý, tak činí jhsl. nejen zde, nýbrž při všech

*) to platí o **kmenech**. V koncovkách ohýbacích jest *ię* a *ią* změkčené *ę* a *ą*, nahrazující stč. *u* a *ú*; přejde tedy jak sub 1. na (změkčené) **u** (ю, ju, jo), v češtině na u a ou přehlasované na *i* a *í*: banię. баню, banju banjo = báni, šmiercią, смертью, smrću, smrtjo = smrtí, piję -ą, пию -ютъ = piju -ou. Jediná výjimka jest v ruštině v 3. os. mn. č. (a přechodníku, který vždy tvoří se podle 3. os. mn. č.) sloves na -iti: прóс-ять, -ящій místo očekávaného -утъ či -ютъ; avšak srv. mor prosá, choďá, jhsl. govorě, prose (-ijo) § 75. 77.

**) Staročeština měla též nošu, jako vižu (hanácky dosud vizo) za nosím, vidím.

slovesích 1. os. j. č.:*) já nosim, ale i nesem, pijem, dignem (dižem), djelam, kupujem.**)

Podobně chová se schv. v instr. j. č. ženských na *a*, kde jest místo očekávaného *u* koncovka *om*;***) s mojom liepom ženom — z moją lepą żoną — oproti: kosću, smrću či kostî, smrtî (i-kmeny), kdežto slov. má správně: s mojô lepô ženô.

43.

Nie sądźcie, abyście nie byli sądzeni. — Pan sędzia, wychodząc na przechadzkę, wziął z sobą najmłodszą córkę. — Proszę Pana[1] wstąpić do sędziego, oczekują tam Pana. — Złoty pieniądz jest mały swoją postacią, lecz wielki swoją ceną (wartością). — Ręczę Panu za te pieniądze, tych pieniędzy jest mało. — Pamiętaj, abyś dzień święty (świąteczny) święcił. — Dwakroć pięć jest dziesięć. — Dziewiątego sierpnia będzie święto. — Syn odwiedził[2] swoję starą matkę; zastał ją na łożu leżącą, zmęczoną ciężką chorobą; wzruszony w głębi serca uścisnął[3] jéj rękę i ucałował. — Chcąc nie dopuścić połączenia[4] się wojsk rosyjskich wdał się Kościuszko w bitwę pod Maciejowicami; nie pomogło męstwo[5] garstki Polaków, większa ich część zginęła śmiercią bohatérską a Kościuszko, ciężko ranny (raniony), został wzięty w niewolę. — Od miejsca zwanego »bracką pasieką« ciągnął się długi wąwóz, nieprzeniknioną[6] gęstwiną otoczony, wychodzący na małą polanę. — Zaczęła się burza na morzu; zwinięto żagle.[7] Pioruny[8] biją, okręt[9] gwałtownie się wstrząsa, fale ogromne, rozbijające się z wściekłością o boki, zalewają pokład;[10] wszędzie zagłuszający ryk, świst, brzęk i płacz; kobiéty[11] trzy-

[1] V salonním hovoru užívá se místo Vy: Pan a 2. os. jed. č.: racz Pan. [2] od-, na-wiedzić (stupňováním z vid-ěti) navštíviti, r. посѣтить, schv. posjed-ovati i posjetiti, sl. obiskati (vyhledati). [3] stisknul. [4] połączyć — spojit, rozłączyć = rozdělit. [5] mužství, hrdinnost (za -stwie je vždy -stwo). [6] neproniknutelný. [7] plachty, něm. segel. [8] blesk. [9] loď. [10] paluba. [11] ženy.

*) Tak i slováčtina.

**) Ale hoću a mogu (vedle morem) v schv. (jediné výjimky); slov. má jen hočem, morem,

***) tak na Opavsku: s mojum ženum, oni šeďu(m), na Těšínsku, oni šedom (šedo) s mojom ženom (moju ženu).

mając się oburącz poręczy polecają[12] duszę Bogu, inne rwą sobie włosy, inne leżą bezsilne, osłabione morską chorobą, na podłodze okrętu i wytrzeszczoném, błędném okiem szukają[13] i proszą pomocy Boskiéj, matki tulą do łona swe dziatki — w rozpaczy.[14]

[12] držíce se obouruč zábradlí poroučejí. [13] hledati sr. naše šukati = sem tam běhati jako při hledání. [14] zoufalství.

Poznámka.

České dlouhé *í* povstalo:

1. z původního *i*, ať už původně dlouhého neb stupňováním a z příčin slovotvorných neb flexijních prodlouženého: vír, víno, žíti, příchod; odpovídá mu ve všech slovančinách *i*,

2. kontrakcí sloh -iji, -ije: chod-ije-m chodím, -íš, í, dobr-iji dobří, též tu mají slovančiny *i*,

3. přehlasováním z *ú* či *ou*: tomu psaní psaňú, s duší dušú, píší píšou; v slovančinách bude za ně *u*, v polštině někdy *ą*, v slov. *ô*,

4. přehlasováním (přehl. a úžením) z *ia* (á): našeho žití žitá, boží muka božia, kádích káďach, chyžím chyžiam, chodí choďá, nosíc nosiac. V slov. bude tedy *a* (я, ja, event. nosovka v pol.; sr. al. 7.),

5. úžením a pochylováním dlouhého é a ie; božie znamenie -ní, božieho -ího, sekýrka, víska, dřívko (sekérka, véska, dřévko),

6. jest střídnicí za ѣ či ѣ (jať), pokud toto bylo dlouhým (jinak jest střídnicí *é*), zejmena při stupňování ě na ie: bída бѣда, bílý бѣлый, slovích, hoších, hřích, smích, vím, zpívám, pěju,

7. bývá často střídnicí prejotovaných nosovek píď pięď, vzíť wziąść, dík dzięk, víže wiąże, devítka dziewiątka, smrtí, śmiercią, chodíc chodząc, vodí voďá wodzą. Arci stává tu vlastně též úžení neb přehlasování hlásky původně z nosovky povstalé.

6. Střídání souhlásek.

§ 43. Tu promluvíme o vplyvu, který mají souhlásky na jiné s nimi se stýkající souhlásky, a samohlásky (měkké) na předcházející souhlásky (tvrdé).

Ve směru posledněším platí za základní ve slovanštinách pravidlo, že před měkkými (prejotovanými) samohláskami, tedy ь, i, ě, (původním e), я, ю atd., mohou státi jen měkké souhlásky, tvrdé tedy měkčiti se musí.

Ve směru prvém nemilují slovančiny styku jistých a hromadění souhlásek vůbec; odstraňují takové a jiné nevy-

slovitelné neb kakofonické skupiny různým spůsobem a i jednotlivé souhlásky přeměňují na lahodnější.

Pojednavše již výše o vsuvném *e* (a, o), o rozvádění slabik ла, pa atd., promluvíme nyní o jiných, důležitějších toho druhu změnách.

§ 44. A. Přestrojování.

a) v polštině (někdy) zw na dzw: dzwon, dzwięk (zvuk), dźwierze (futra u drzwi);

stsk a pod. na jsk: miejski, wiejský (ves-ský, -nický), zamojski, zawojski (závodský);

b) naše a pol. *kw* a *hv (gw)* v rušt. a schv. (někdy) cv a zv: zviezda, cviet, cvasti (cvetéti), cvetati, cvileti, zvizd, звѣздá, цвѣтъ, цвѣстú, свистáть.

c) o přechodu schv. l na *o* a *u* atd. v § 13.

d) velmi důležitým zejmena pro slov. (a schv.) jest přestrojení *ž* a *s* (mezi samohláskami) na *r* a opačně: žebro: r., schv. rebro, borák, nebožák: p. nieborak, jsl. neborec, -ak, jsl. morem = možem, moram = musím, porenem = poženem atd., zejmena příklonné ž (že) = r: ter, jer, jur, ner (= nego), gdor, kar (kaj-ž), kogar, komur = též, jež(to), již, než, kdož, což, kohož, komuž.

B. Odstraňování skupin souhláskových.

§ 45. Nejdůležitější případy jsou:

a) přesmykování: habr: hrab, p., r., schv. grab, pol. kto, schv. tko — kdo, mlha: p., r., mgła, sch. màgla, dvéře: stč. dřvi, p. drzwi, sch. duri (vrata), provaz: po-vraz, p. powróz i porwóz, sch. povraženje = vázání (uže, užica), sav, sva sve = vas vsa vse (ves = všechen, vše);

b) spodobování jasných s temnými a opačně: kdo: p. gdo, r. chto (кто), sch. tko (ko); srbskochorvatština nyní je provádí až příliš důsledně: sladak — slatkâ, druk-čiji (drug-čiji, jinačí), srpski, općina, opklad, vrapca (vrabac), mrski (mrzký), svjedodžba (svjedoč-ba, svědectví), gozba (gostba, sr. § 47. odst. 3. bb), ludžba (lučba);

c) připodobování k měkkým (měknutí) a k tvrdým (tvrdnutí souhlásek); měknutí jest pouze v pol. a rušt. při (c), s, z: zły — źli, sen — we śnie; tvrdnutí všude: p. nić — nitka, wieś wios-ka, pięć — piątka, masarz, masar-czyk, -ka, łódź — łódka, starzec — starca;*)

d) rozlišování t, d před t (a l) ve všech slovanč.: vedu: vésti, wieść, вестú, vesti; pletu: plésť, pléść, плестú, plesti; jesle, pasť (pad-ť).**)

§ 46. e) Vsouvání. Mluvíme o před-, při- a vsouvání, pak o se-, od- a vysouvání, dle toho, vkládá-li aneb odvrhuje-li se nějaká hláska na počátku, na konci neb prostřed slova. Pro některé jazyky má to veliký význam.

§ 47. Hlavní případy odvrhování:

1. Jihoslované, zvlášť Sl. sesouvávají *v* před *l*: las (vlas) lastni, lakno. I jiné souhlásky sesouvají se před l, r: (p.) łza (slza).

2. Ruština vždy odsouvá koncové ť v příčestí, předchází-li jiná souhláska (vyjma arci případ 3.), нёсъ, неслá (pol. niósł, schv. nesao), пекъ, пеклá (p. piekł), тёръ, тёрла (p. tarł, sch. tro, sl. trl), ýмеръ.

3. Vysouvají se: a) zubnice *t, d.*

aa) v srbochorv. (nyní vždy), stojí-li před *c, č* aneb mezi **dvěma** souhláskami: srce, srčan (srd-čan, srt-čan), otac — oca, usni (ust-ni), prstac prsca, gostba gosba (vedle § 45 b. gozba), tast-bina tazbina (testina, tchyně);

bb) ze skupin *tl, dl* — **zvláště v příčestí čin. min. č. vždy** — v ruštině a s.-chorvatštině: padł: pao, pala, palo, палъ, пáла, пáло, płótł: pleo, плёлъ, bódł: bô, bola, bolo, (болъ, slov. padel, pletel, bódel) — мы́ло, прáвильность (pravidlnost), крыло, зéркало, pravilo, krilo, zrcalo, móliti, sèlo, селó (ves), ale sèdlo сéдло;

cc) ze skupin *tn, dn* (někdy) ve všech slov.: (jhsl.) vrnuti, (rtnouti = vrátiti se), krenuti (krętnąć, kręcić — kroutit = zabočiti), vênuti (więdnąć), kinuti (kidati) — (r.) вернýть, вя́нуть, глянýть, глóнуть (hltnouť), сты́нуть — p. (velmi zřídka) rosnąć — rósł, poczesny, miłosny, zawisny (závistivý), słać (stláti);

*) v spis. češt. jen: řč = rc; v dial. (vých.) asi jak v pol.
**) Vyjma jed — jeti; id — jíti = p. iść, итú, iċi, iti.

b) hrdelnice *k, g (ch)*, a retnice *p, b (v)*, před koncovkou -nouti (nąć, -nuti, -noti, niti) tu onde ve všech slov.: *č.* ky(v)nouti, tres(k)nouti, ka(p)nouti, hy(b)nouti; *p.* cis(k)nąć, prys(k)nąć, głasnąć (głaskać, hlaskati, hladiti po tváři), lsnąć (lesknouti — při skupině *skn* vždy!), ginąć, dial. chynąć (chybać = házeti), kinąć vedle kiwnąć, pak grześć (hřebsti), skušć (skubsti); *r.* дви́(г)нуть, тя(г)ну́ть, ти́снуть, ги́нуть vedle ги́бнуть, ка́нуть — ка́пнуть, též дести́ (dep-s-ti), скусти́; jsl. tisnoti, prasnoti, brsnoti, prsnuti, pisnuti, tonuti, ginuti, ale dignuti, p. dźwignąć a grebsti, skubsti. Ve všech slov. šmahem vysouvá se *v* po *ob-*: ob(v)lasť, ob(v)aliti, ob(v)leci;

c) srbskochorv. nes-ti, nes-em (neužíváno, místo něho mluví se nosím) vysouvá *s*, složeno jsouc s předložkami: donesem: do-nie-ti, do-nie-o = donio, doniela.

§ 48. Předsouvá a vsouvá se *v* a *j* před náslabičné nosovky (§ 40.) a vůbec k obmezení rozzevu (§ 28.); kromě toho jest vsouvání ještě v těchto případech pozoruhodno:

1. změkčovací lj, ль po retnicích (§ 14.) земля́;

2. jsl. tepsti, grebsti, zabsti atd., jak v stč.;

3. *n* vkládá se před *j* po předložkách vůbec:*) s-jem (сеймъ) = sněm, od jí, jeho = ní, něho**), po-nětí (pojęcie, поня́тіе);

4. do skupin zr, nr, sr vkládá čeština (někdy pol., zřídka jiné slov.) d, t, podobně upravuje si *čr, cr*, v ní (v pol. i rušt.) naprosto zavržené: kundrát, nozdry, nozdrze, ноздря́, nozre (nozdre); stříbro, śrebro серебро́, srebro; střetnouti срѣтнуть, sresti sretnem; středa, środa, середа́ i сре́да, srieda; straka, sroka (stroka), сорóка svraka; střed śród, сре́дній, sred; strohý, s(t)rogi, стро́гій, zdřalý dojrzały, зрѣлый — střída čsl. črieda, чередá,***) p. trzoda,†) čreda.†)

*) V malorušt. někdy se to opomíjí.

**) V srbskochorv. i bez předložek: njega, njom, njih.

***) = řada.

†) stádo.

44.

(Sch.) Doveli su zločinca (krìvca) i zaprli ga u tamnicu.[1] — Sjeo (sio) bih, ali nemam mjesta. — Tko je ukrao ono srebro? Ono su tvoja braća ukrali. — Oj studeno vrelo![2] Poji moje stado — Donio sam djeci hlieba, ali nisu ga jeli.— Polarna struja[3] izniela mnogo leda u toplo ždrielo[4] atlantskoga oceana. — Jedno krilo samostana[5] je se srušilo[6] u doba[6] kobnoga potresa,[7] moć njegova počela padati i upala sasvim. — Pao glavom na kormilo ladje i umro. Gospodar je pravilno nasadio vrte i razveo ukusni park. — Tko je preveo pjesme Preradovića? Preveli ih braća J. — Po Zagrebu raznio se glas, da su pala dva kamena s neba.

(Vr.) Мой оте́цъ у́меръ, ма́тушка ещё не умерла́. Бѣ́дный отёръ слёзы. — Слугá за́перъ дверь ко́мнаты, служа́нка её отперла́ и вы́мела. — Мы мóемся мы́ломъ, покрыва́емся покрыва́ломъ. — Пожа́ръ сжёгъ[8] цѣ́лое село́. — Дѣви́цы уплели́ вѣно́къ изъ полевы́хъ цвѣто́въ. — Мужики́ па́ли пе́редъ царёмъ на колѣ́ни. — Ку́шайте (ѣ́жьте) щи,[9] простынъ! Онѣ́ уже́ простыли. — Де́рево хорошо́ разцвѣло́.— Когда́ вставáя ты чита́ешь свою́ моли́тву, тогда́ у Бóга ты быва́ешь. — Ребя́та,[10] моли́тесь Бóгу. — Саранчá[11] летѣ́ла, летѣ́ла и сѣ́ла[12] — сидѣ́ла сидѣ́ла, всё съѣ́ла[13] и вновь улетѣ́ла. Пушкинъ.

[1] vězení. [2] vřídlo, zdroj (koř vьre, vřiti i vířiti, vír). [3] proud sr. struha, zdroj (struj), strumen (dial. slez. říčka), koř. srъ = téci. [4] s., r. žrělo, p. źródło = zřídlo a ústí, neb proud. [5] klášter = samobyt). [6] doba jest nesklonné. [7] osudné zemětřesení, kobiti (stsl. kobь) = míti zlou předtuchu, sr. naše pokobiti se. [8] sžeh, spálil. [9] ruská polévka. [10] děti, zejmena oslovení vojákův. [11] kobylka. [12] šela, sědla. [13] s-jedla (snědla).

C. **Měkčení.**

§ 49. Měkčení jest nejdůležitější proměna souhlásek. Přirozeně měkčí se: l, n, r na ľ, ň, ř — b, m, p, v na b', m', p', v'*) — d, t na ď, t'**) — c, s, z na ć, ś, ź — avšak hrdelnice k, h (g), ch měkčí se (nehledě k tomu, co pra-

*) v rušt. a schorv. na blj, mlj, plj, vlj správněji: bl', ml', pl', vl'.

**) v polštině dzekavě na dź, ć, taktéž někdy i v schv.

veno v §. 16. dd.) na sykavky c, z, s, tedy přejinačením čili rozlišením. Toto nazývá se měkčením prvého stupně a poněvadž nastalo v pozdější době vývoje slovančiny (což jest příčinou různění), též sekundárním.

Máme ale též měkčení druhého stupně, které se provedlo již v praslovančině (primární) a tudíž především slovotvorbu ovládá. Prvé dvě skupiny měkčí se tu jak na prvém stupni — přirozeně, ostatní tři skupiny ale rozlišováním či změžďováním a to: zubnice d, t na sykavky z, c, sykavky c, s, z na své palatálky č, š, ž a hrdelnice k, h (g), ch (které na prvém stupni v sykavky c, z, s přecházejí) též na sykavky palatální č, ž, š.

Příčinou obou je následující jota-zvuk; rozdíl pak v tom pozůstává, že při měkčení primárním hiáska *j* (aneb zastupující ji ь a i) úplně (vniterně) se slila (změždila) s dotyčnou souhláskou, kdežto při měkčení sekundárním ь a i neslila se vniterně, naopak i zůstalo bez pohromy a ь odpadlo zanechávajíc po sobě stopu pouze v měkkosti: strah-j-a, stráž-a, plak-jъ pláč-ъ, drahъ-ьšь, draž-šь, drugъ-ьka družka, naproti tomu kostь kosť, boh-i boz-i, žák-i žác-i.*)

Ve kmenech převládá měkčení druhého stupně, v koncovkách ohýbacích měkčení stupně prvého či sekundární. Jest pak v koncovkách ohýbacích měkčení 2. stupně před samohláskami (skutečně, tedy existentním j-zvukem) prejotovanými (maz-ju mažu, maz-ješ mažeš, skak-jou skáču) a obmezeně před (původním) *e***); měkčení prvého

*) Píšeme-li kon-ia, -iu, кон-я, кон-ю, кост -ямъ, jest tu »prejotace« jenom grafickým vyznačením měkkosti jak souhlásky tak samohlásky: koň-a, koň-u, kosť-am.

**) Co do hrdelnic h, ch, k před *e* co verbální sponou: pečeš, pečen proti neseš, nesen, pleteš, pleten, a pak co do hrdelnic a sykavek (především a všeobecně co do *c*) ve vokativu: Bože, duše, kupče, kněže. — Souhlasky, jež se nerozlišují, měkčí se arci přirozeně: n, l, r na ň, ľ r': гонѭ gonię, хвалю, chwal-ę, ор ю orz-ę; u *b, m, p, v* vkládá se dle § 14. cc) v ruštině a jihoslovančině *l'*: каплю kapljem, дремлю, dremljem, ловлю, łowię, lovim, ловленъ, lovljen, люблю lubię ljubim, любленъ ljubljen. — Ač jest to měkčení přirozené, přece jest měkčením druhého stupně či měkčením »palatálním«. To má velký význam pro jihoslovančinu; ona dle § 16. přestala měkčiti souhlásky (vyjma rozlišování), to ale týká se jen měkčení prvostupňového. Stává-li podmínek měkčení druhostupňového (palatálního), i ona je podržuje: konj (kon-jъ) proti dan (dьnь), kralj (kral-jъ) proti bol (bolь), smrću (smrtь-ju) proti smrt-i, volj-a (vol-ja) proti vol-iti. Vsouvání *l'* jest grafickým výrazem tohoto palatálního měkčení. — Sluší upozorniti, že když před ю (ię) stojí souhláska palatálně měkká: c, č, ž, š, šč, ř, (l'), píše se *y* (ę): ношу́ noszę, вожу́ wożę, orzę, chwalę (r. arci ор-ю, хвал-ю, sr. § 9. poznámku 2.).

stupně před i, ě (ѣ, ie neb jeho střídnicí i) a před ostatními změkčenými samohláskami (»ruk-ě ruce, rak-i rac-i«).

Nás arci zajímá na tomto místo ne přirozené, nýbrž měkčení rozlišováním.

§ 50. Jako jsou ohledně přirozeného měkčení stupně prvého značné rozdíly v slovančinách (§ 16.), tak jsou i ohledně prvostupňového rozlišování značné odchylky.

1. Opomíjíť se rozlišování toto, t. j. k, h (g), ch = c, z, s ve velkoruštině naprosto, v slovinčině pravidelně:*) бо́ги (bozi), пекú (pec), ногь (noze), muhi (muše), rôki (ruce), uradniki (-ci), v maloruštině částečně před *i*:*) мужикú, бо́ги. Důsledně se tedy provádí v češtině, polštině, srbskochorvatštině**) a většinou v maloruštině.

2. Střídnice za k, h, ch jsou vůbec c, z, s; jen polština má vždy *dz* za z, čeština pak místo s užívá vesměs š, polština má tuto nepravidelnost jen před *ě*. Jest to zůstatek původního *ś*: pol. Czesi (-śi), schv. Česi (-sy) znělo v staroč.: Češi a z toho Češi, glusi — hluší, tak i muše a pol. musze místo muše proti schv. musi, mr. мусѣ (ï), snaše proti snasi, mr. снасѣ (ï).

45.

(P.) Czesi i Słowacy to jeden naród. Ubodzy chłopcy nie znaleźli w Pradze zarobku. — Tato nie wraca — we łzach go czekam i trwodze,[1] pełno zbójców na drodze. — Nie udało się nieustraszonéj odwadze! Wrodzy odnieśli zwycięstwo.

[1] trwoga = nepokoj, z litevštiny.

*) Vyjma imperativní koncovku -i, -ite: peči, pečite. (Tuto výjimku má i maloruština печи, печѣмъ печѣтъ). Jest to nesprávné měkčení 2. st. jak v. č. dial.: peč, pečte místo pec, pecte. Za to rozlišují slov. nářečí: tacega, velicemu místo takega, velikemu zcela nepravidelně, jest tu asi táž příčina, pro kterou Polák říká: takiego, wielkiemu.

**) V této (následkem mylné analogie) též u neživotný h a v instrum. orasi (ořechy) s junaci (-ky) vedle správného junacima.

(Sl.) Danes prid(ej)o vísoki urádniki in kraljevski sodníki iz mésta k gospèj[2] máčehi.

(Schv.) Ovi seljaci su Česi, ovi vojnici su hrabri junaci, oni se brane mačem u ruci. — U ovoj prilici[3] dao sam snasi knjigu, ona v knjizi čitala. Orasi su (o)voće, lâž i pónos[4] su najgorji pòroci.[5] Tiho, kô ùzdâsi, izùmiru[6] sveti glasi.

(Vr.) Ма́льчики, не бѣги́те сли́шкомъ ско́ро,[7] упадёте. Чéхи и Поля́ки зна́ютъ говори́ть на нѣме́цкомъ языкѣ, но не зна́ютъ по ру́сски. Поклони́тесь, мужики́, ма́тушкѣ-царя́цѣ. Не лги и не кляни́сь,[8] э́то не пра́вда — Ученники́[9] купа́ются въ рѣкѣ и чита́ютъ въ кни́гѣ.

(Mr. fon.) В руцї бли́снув о́стрий ніж. — Сестра́ чита́є в книзї. — Було́чнники![10] напечíть бога́то було́к.[11] В ріцї суть риби й раки, і купа́ются хлопчи́ки. — Поля́ки та Козаки́ положи́ли ся на бе́резї (берегу́) Днїстра́.

[2] paní. [3] příležitost (stsl. lik = zjev, podoba, srov. líce, obličej). [4] pýcha, vynášivosť. [5] porok = vada, neřesť. [6] místo: izumiraju, kratší tvar (ořu — orám) od iz-u-*mír*-ati, jako vzdechy od-u-mír-ají (uklidní se). [7] rychle. [8] **клясть** = **клянýть** = klnouti, kleti, nezaklínej se. [9] žáci. [10] pekaři. [11] housky.

§ 51. Měkčení stupně druhého (měždění zubnic, sykavek a hrdelnic) provádí se v slovanštinách s velkou důsledností věcně i hláskově (co do podmínek i střídnic).

Zde zejmena důležito jest ohýbání sloves. Dých-ati má, dýchám a dýšu. Poslednější forma povstala z dycha-j-u; poněvadž *a* nemělo přízvuku, vysulo se a povstalo dych-*ju*, dych-*ješ*, dych-*je* a změkčilo se na dýšu, dýšeš, dýše ve všech osobách. Tak jest ve všech slovanštinách při slovesech na -ati, která tvoří formu na (prejotované) *iu*, jihosl. *-jem* místo *-ám* neb *-aju*. Podobný zjev jest u sloves na *-iti* (-ěti) *-ím* v polštině i ruštině. Naše a jihoslov. *-ím* přechází v polštině na *ię* (ę), v ruštině na ю (y); tak bývalo i v staré češtině: chodím, chodzę, хожý, stč. chožu, jako widzę, вижу, stč. vižu (hanácky dosud vizo), hořím, gorzę, горю, stč. hořu. Před tímto prejotovaným *ię* a ю nastane tedy měkčení, tudíž rozlišování jak v případě prvém. To děje se však jen v této 1. os. jed. č. (v polštině i v 3. os. mn. č.: chodzą, r. хóдятъ, widzą, ви́дятъ).*) Sr. § 75.

*) Historický vývoj jest týž jak při dýchati. Chodi-j-em, chodi-j-ę (u) vysulo nepřízvučné *i*, povstalo chod-ju (ję). Tak bylo by arci též chod-jiš a mělo by tudíž zníti chozíš atd. Avšak tu nastala již v pradobě, kdy 1. os. jed. č. a 3. mn. č. ještě se držela forem: chodi-ją

Měkčí se tedy:

a) **sykavky** c, s, z na č, š, ž všude: otče, píšu (-em), mažu (-em), nošen, vožen, noszę, wożę, ношý, вожý.

46.

(P.) Ja koszę siano i wożę je do domu. — Chłopi noszą zboże na strych.[1] — Jestem zaproszony na obiad, Pan nie otrzymałeś zaproszenia?[2] Konie się pasą na skoszonéj łące. — Koszenie łąk to ciężka praca. — Cały dzień noszono i wożono trowę i siano.

(Sl.) Nabrušen nož rad reže. — Košenje in voženje senâ trajalo dolgo. — Sosedova hiša je visoka, naša je višja in ôžja, stričeva hiša je nižja in širja.

(Vr.) Я кошý травý и вожý её домóй, крестья́не[3] ко́сятъ сѣно и во́зятъ ско́шенное сѣно въ го́родъ. — Ты не смѣешь сказа́ть то, что я скажý. — Собо́ръ[4] украшенъ колóнною. — Я ношý сѣно на сѣнникъ.

[1] půda. [2] pozvání. [3] sedláci **селя́не**; slovo to povstalo snad z: **крѣпостьяне**, **крѣпостной** = nevolný sedlák, mr. **крепак** — křesťan **христіяни́нъ**. [4] velechrám.

b) **zubnice** t, d rozlišují se:

aa) v polštině na *c*, *dz* (za z), jak v češtině: svět-ja — świéca, svíce, pře-chad-jati, przechadzać, lecę, letím, wodzę vodím.

bb) v srbskochorvatštině na *ć*, *dj* (dź), v slovinčině na *č*, *j*: medja (meja) = meze, sveća (sveča) — svíce, žući (žutji) — žlutší, mladji (mlaji), rodjen (rojen), mlaćen (mlačen), jagnjeći (jagnječji), žedja (žeja), žízeň, pol. żądza (pragnienie), grad-iti (stavěti): -gradjati (-grajati), -gradjivati (-grajevati), saditi: -sadjati (-sajati), -sadjivati (-sajevati), vzbu-

a chodijąть, kontrakce ije na *í* = chodíš; ruské chodijat (sr. mor. chodija vedle choďá a choďu) nejdéle se udrželo a když **i** vypadlo, nebylo více vědomí, že nutno *d* na *z* přeměniti. — Tak jest i při slovesích na *ěti* (**ѣти**). Jať snad se tu vyslovovalo téměř jako *i*: hoři-ješ aneb hořai-ješ a to se kontrahovalo na hoříš, kdežto v 1. os. nepřízvučně **ѣ** vypadlo: hor-ju.

diti: uzbudjati (vzbujati), part. gradjen (grajen), sadjen (sajen), uzbudjen (vzbujen).

cc) v ruštině na *č* (šč), *ž* (žd), v maloruštině na *č* (šč), *dž* (ž): свѣча́, плащъ (plat-jъ, sr. plátno, пла́тье одёв), межа́, жажда́, хожу́ (хо́джу), плачёнъ рождённъ (ро́дженный), нужда́ (nouze, nędza, nudja, nuja) лечу́ letím, ви́жу (ви́джу) vidím, проводи́ть: провожа́ть či -вожда́ть (во́джати), буди́ть: бужде́ніе, пробужда́ть (буджене), ходи́ть: хожде́ніе, об-ха́живать, сади́ть, сажа́ть.*)

Někdy, přec ale jen zřídka (zejmena při komparativech a slovesných příčestích) rozlišování se opomíjí: krat-ší, kracší, kračí, chodění, chození. Tak děje se někdy i u sykavek: vození místo vožení.

47.

(P.) Ja młócę pszenicę, oni młócą żyto. — Siedzę w ogrodzie[1] i widzę śliczne kwiaty. — Z radością (po)wracamy w rodzinny kraj i poświęcamy się pracy narodowéj. — Ojciec powróci jutro z podróży.[2] — Łapończycy sporządzają[3] sobie broń z kości. — Spuszcza się już pomrok mglisty, wszystko powraca z łąk i pastwisk do dworu... Konie lecą, stado cielic zwolna kroczy, gospodarz, choć utrudzony, udał się do dworu. — Chodzenie na przechadzkę jest zdrową zabawą i rozrywką.[4]

(Sl.) Solnce vzhaja i zahaja. Človek obrača, Bóg obrne. Kranjsko deželo obmejujejo visoke planine.[5] Vsakemu dojde, kar mu je prisojeno. Tuji[6] ljudjé prihajajo iz Ljubljane i zahajajo v našo prijatelsk družbo. Telečje mesó ni tako dobro, kakor govéje. Jaz se zdaj[7] vračam iz Celovca. Jaz sem posódil[8] jednemu svojih prijateljev denarja, prijateljem moramo posojevati. — Ob izhodni meji Koroške so si postavili Obri utrjene[9] tabore, hringe. — V devetem stoletju je bilo v Karantaniji mnogo sel in utrjenih mést, ktere nam razne listine poimence navajajo.[10]

(Schv.) Ako dva psa jednu kost glodju, lahko se pokolju.[11] Treba izvršiti, što nam(a) bilo zapóvjedjeno.[12] I najmanji trud se plaća, minuli se čas nevraća. Začudjen zapîta tudjinac: Azar ti jesi moj rodjeni brat? Djèca dosadjuju[13] otcu svojom vikom. Dòmovino majko sreće![14] K tebi opet sin se kreće,[15] òd radosti suze lije.

(Vr.) Глаза́ми (очи́ми) ви́жу, ушми́ слы́шу, ноги́ми хожу́. — Я молочу́ хлѣбъ,[16] когда́ же вы бу́дете молоти́ть? — Стоя́ на пло́щади[17] я гляжу́ на прохо́жихъ и ви́жу прія́теля, онъ меня́ не ви́дитъ? — По чему́ ты такъ гро́мко[18] хохо́чешь? — Они́ насъ не замѣча́ютъ, мы ихъ сейча́съ[19] замѣтили, я ихъ всегда́ замѣчу, когда́ прі̀ѣзжа́ютъ. — Когда́ ты воро́тишься наза́дъ, я ворочу́сь за́втра, онъ ворочается ежедне́вно. — Кори́ца[20] есть кора́ съ кори́чневаго ла́вра,[21] очи́щеная отъ ве́рхней кожи́ци. — Цыга́ны — пле́мя неизвѣ́стнаго пороисхожде́нія; я ви́жу въ нихъ пото́мковъ Эги́птянъ.

---

* Tyto na prvý pohled nápadné rûznosti nejsou nic divného. Slejou se tu zubnice s následujícím j, tedy tj = ć, dj = đ (dź) vlastně ź; čeština přestavši sykavky měkčiti, přijala nezměkčené c, z a po ní polština, ruština dle obdoby sub a) a c) palatální sykavky č, ž. Že se z, ź, ž střídá se dz, dź a dž, vysvětlí se podotknutím, že stsl. měla vedle *z* i zvuk dz (dzělo). Sč a žd jest pozůstatek starosl. št, žd Slov. *j* vysvětluje se tím, že *ž* rádo přechází v *j*: čsl. terajší — teražší, réší, rajší — radší, slaj-ší — slad (místo slaz)-ší, chujší chud- (chuz-)ší, a naopak franc jour it giorno. — Ostatně říkáme i my: nahraž-ovati (hrad) místo nahrazovati atd. následkem asi mylné analogie: vyhrožovati (hroz). — Sr. Gebauer: Hláskosloví § 108.

[1] ogród = zahrada. [2] podróż (sr. po-draha) cesta (činnost). [3] pořizují zbraň. [4] развлеченіе, vyražení. [5] hory (zvlášť lesem porostlé).

[6] Cizí; kořen tjudj got. thiud, proto p. cudzy, r. чужій, č. cuzí, v jihl. vytratila se měkkosť *t* a proto tuj-i a tudj-i, [7] jak s-dě (zde), tak s(a)daj = teď. [8] půjčil, posojilnica = záložna. [9] tvrd-i trd-iti, utvrzené, opevněné. [10] jmenovitě uvádějí pol. uwadzają. [11] kláti, rváti se. [12] rozkázáno jak v staré češtině, pol. zapowiedź = opověď ohlášky, r. desatero zápovědí, sr. zakázati (objednati a zabrániti). [13] jsou na obtíž, též r. доса́да mrzutost, zlost. [14] matko štěstí; sreča (s-ret-ja — střetnouti), koř. ret ob-rěsti s-rěsti, nalezti, objeviti, sejiti se, sret-ja = štěstí. [15] kretati kre-nuti, r. крянуть i кренуть, кретать, pol. krzątać (stupňovaný kořen kręt, pol. kręcić, č. krútiť) = pohybovati se, vyraziti na cestu; v polštině pospíchati s prací, pobíhati, sr. křítek, jenž se v domě křetá (krząta). [16] též obilí. [17] náměstí (ploské místo). [18] hlasitě. [19] hned. [20] skořice. [21] lavřín (vavřín).

c) **hrdelnice** k, h (g), ch (h) měkčí se na *č*, *ž*, *š* stejně ve všech slovančinách s velikou důsledností: strah-ja stráže

duch-ja duše, drug-ьka družka, pek-ja péče, suš-ší, vlek vlečeš vlečen, matčin (k-ь-пъ,*) macošin, Bože, duše, junáče.

d) **Skupiny** změžďují se:

kt, ht — nejdůležitější — na: (p.) *c*: pec, moc — (r.) *č* печь, мочь — (schv.) *ć*: peći, moći — (sl.) *č* peči, moči — (stsl.) *št* pešti, mošti;**) **sk** na (č.) *št*: pražští, vřeštět (vřesk); (p.) szcz: wrzeszczeć (prascy), (r.) щ: ищешь (искáть, hledati); (jshl.) *št*: vrešteti, **st** na szcz, щ atd., většinou jak v češtině.

Poznámka.

O jiných, o sobě velmi důležitých proměnách hlásek, na příklad o »stupňování« proto blíže se nezmiňujeme, poněvadž nestává v té věci valných mezi slovančinami rozdílův. — Jen upozorňujeme: vůbec stupňuje se, přechází-li sloveso do V. tř., kmenové *o* na *á*: honiť — pro-háněť, dial. -háňat, pol. ganiać; ruština to opomíjí: гони́ть (про)-гоня́ть, води́ть — (про)-вожáть, provázeť, avšak mívá tvar na -ивáть, -аю, při němž se stupňuje: ходи́ть, хождáть, у-хáживать — топи́ть, у-топля́ть (utápěť), у-тáпливать — кóнчить, кончáть, о-кáнчивать — брóсить, бросáть, от-брáсывать. Ale клони́ть: кланя́ться (klaněti se) a у-клоня́ться (na stranu se ukloňovati, vzdalovati), укла́ниваться. Sr. § 86. 2.

48. **Zadovoljnost**[1] **je polovica srečnega života.**

(Sl.) O lepem spomladanskem[2] jutru je pasel pastirček ovce v lepi dolini med zelenimi gorami. Veselo si je žvižgal, pél in poskakoval. Kralj tiste[3] dežele je ravno[4] v tem kraju hodil po lovu. Ugledal veselega fanta[5] in ga vpraša:[6] »Zakáj si tako vesél, moj ljubček?«

Pastirček pa kralja ni poznál in mu odgovorí: »Srečen sem in zató sem vesél.«

[1] spokojenost. [2] s-po-mlad, -i (= vigred, proljeće) jaro. [3] te iste = této, isti znamená také: týž, ten samý a tudíž i stejný, istina = pravda, istota = bytost. [4] právě, zrovna. [5] z ital. hoch, sr. fantiti se. [6] vprositi, chorv. pitati (upros) r. sprosiť (vopròs = vpros) tázati, p(y)tať se.

*) V ruštině a většinou v jihoslov. před příponou -in nerozlišuje se: majk-in, Oněg-in, též (schv.) guski, majki za gusci (dativ) — je-li před **k** souhláska.

**) V maloruštině (zejmena v Ukrajinském nářečí) nezměžďuje se: tedy: пекти, рек-ти, пряг-ти (přáh-nou-ti), стриг-ти, мог-ти, тек-ти.

»Kaj te déla tako srečnega?« vpraša kralj.

Pastirček sprva mólči, nató začne praviti: »Rumeno solnce mi sije[7] iz nebeske modrine, hribi[8] in doline zelenê in cvetô ravno tako lepo za mene, kakor za kralja. Imám zdrave očí in zdrave roke in noge. Vsak den se do sitega najém, pa tudi toliko zaslužim, da lahko izhajam.[9] Povéjte[10] mi, žlahtni gospód, ali imá kralj več, kakor jaz?«

[7] si-no-ti, si-jati, сиять = lesknouti se, svítiti, sr. pro-*si*-nec, siný (o lehké pohmožděnině aneb sinici na těle), [8] chříb, kopec, kříb = chrebet, hřbet. [9] vycházím. [10] povězte.

49. **Stańczyk.**

(P.) Raz[1] była między panami o tem mowa, jakiego też zawodu[2] najwięcej jest ludzi. Gdy różni różnie utrzymywali,[3] przytomny tej rozmowie błazen królewski Stańczyk rzekł, że doktorów. A gdy temu nikt wierzyć nie chciał, wyszedł Stańczyk na rynek Krakowski podwiązawszy sobie chustką[4] zęby. Jaki taki z panów, spotkawszy znajomego Stańczyka, zaczyna mu doradzać najlepsze, jakie znał, lekarstwo na zęby. Natenczas Stańczyk, dobywszy[5] tabliczki, niby dla napisania owego lekarstwa, zapisywał nazwisko każdego takiego nieproszonego lekarza a ponieważ znany był w całym Krakowie, w kilku godzinach zebrał bardzo długi spis[6] owych doktorów i wygrał zakład.[7] L. Semieński.

[1] Jednou. [2] povolání. [3] trzymać, držeti, třímati, utrzymywać, rozhodně tvrditi, t. j. udržovati tvrzení [4] šátek. [5] vyňav. [6] seznam. [7] sázka, биться объ заклáдъ vsaditi se.

50. **Kukavica.**

(Srbska pripovedka.)

(Sl.) Kúkavica[1] je bila od začétka zála[2] deklica.[3] Iméla je jedínega brata, kterega je čez vse ljubila. Vderó Turki

[1]) kukačka, ale též bídák, sketa; tento význam souvisí s: kuku meni = běda mi, kukati (ch.) naříkati. [2] zál-zála = krásný, zel, zla = zlý; totéž slovo, opačný význam povstal asi takově, jako my říkáme lichotivě vy jste zlý, šelma atd., a pak se popletl, tak že (v prostomluvě) gorji — horší znamená pěknější (!) [3] děvice; od koř. *dě* pochází: dé-te, déva, de-vica, djevojka, pak de-ček (-čák = hoch), deč-(detj)-la, deč-va a dekla, dekle -éta (děvče = děvk-ě) a deklica.

*

v drago domovino. Vse, kar puško nositi more, se jim postavi v bran. Tudi brat oménjene[4] deklice se vojščakom pridruži. Osôda hoče, da mora na bojišču junaško svojo kri preliti. Sestra to zvédeti — se podá na brég potoka in méša svoje solzé z bistro vodico. Tu se tako dolgo žalostí in plače, da se bog nje usmili ter jo v kukavico premení. In še dan današnji se čez lice Srbinke solzice vderó, če kukavico kukati zasliši.

[4] z-míněné.

51. Совѣтъ врача́.[1]

(Vr.) Разъ кто́-то встрѣтилъ отли́чнаго[2] моско́вскаго врача́ въ знако́момъ до́мѣ и попроси́лъ у него́ сове́та. »Позво́льте васъ спроси́ть, Ива́нъ Васи́льевичъ,« сказа́лъ онъ ему́, »въ како́е вре́мя присове́туете[3] вы мнѣ обѣдать?« »Если вы, мой ми́лый, бога́ты,« отвѣча́лъ врачъ, »то ку́шайте, когда́ хоти́те, а е́сли вы бѣ́дны,[4] такъ — когда́ мо́жете.«

[1] Rada lékaře; vrač, slovo starosl., v jihosl. dnes »kouzelník« značící, souvisí s pol. wróżyć, wróżka, r. ворожи́ть, ворожка, jhsl. vražiti = čarovati, hádati (vrážka). [2] znamenitý, z ot-lik-nyj, lik, = podoba, tedy nepodobný, nezvyklý; sr. roz-lič-ný, líce, líčiti; viz 34. cvič. 55. [3] poradíte. [4] bídný = chudý.

52. Lažljivi prorok.

(Ch.) Ù nekakvoj zemlji oglasio se lažljiv[1] prorok. Car od one zemlje dozòve[2] ga preda se i, iznèsavši u zàvêzanôj vreći[3] lisicu, reče mu: Ako pogodiš,[4] šta je ù toj vreći, pravi si prorok, akoli ne pògodiš, pogùbit ću te. Onda[5] prorok zamislivši se malo reče pòlako[6] sam sebi: »Ej, lîjo![7] Bogme, sad si dolíjala.«[8] Čuvši to car, odmah pòviče:[9] »Pogódio si, lisica i jest.« — I tako ga otpusti[10] kao prâvôga proroka.

[1] lživý, t. j. falešný. [2] pozvati, zavolati aor. [3] pytel. [4] uhádneš. [5] tu. [6] po tichu. [7] liško, žertovné synonym, jako na př. vujo (vuk). [8] Teď si doliškovala. [9] ihned zvolal. [10] propustil.

53. Ворóна и рак.

(Mr.) Летѣла воро́на над о́зером, ди́виться: лїзе рак; цап[1] его́, сїла[2] на вербі і ду́має закуси́ти. Ви́дить рак, що прихо́диться загиб ти[3] і говори́ть: »Ай, воро́но, знав я тво́го ба́тька й тв ю м тїр, що за сла́вні пти́ці були́.« — »Угу́,« говори́ть воро́на не отворя́ючи дзю́ба. — »І сестéр и братів твоїх знав, одли́чні пти́ці були́.« — »Угу́,« бурмо́че[5] воро́на знов. — »Та хоть хоро́ші пти́ці були́ а все-ж'[6] дале́ко їм до тебе.« — »Ага́,« кра́кнула воро́на на весь рот[7] і пусти́ла рака в о́зеро. Бібл. для молодїжі.

[1] chňap, chňapla ho. [2] sěla sedla. [3] ги(б)-нути hy(b)nouti, proti gъb-nou-ti, hnouti, гнýти, pol. giąć, sch. gnuti. Oba kořeny sluší ve všech slovančinách rozeznávati. Ale poněvadž *b* brzy se vysouvá, brzy nevysouvá, máme sch. nagibati i naginjati (pol. uginać się, mr. zahinati = na-u-za-hýbati, vr. нагибáть, нагинать, ale погибáть, погúбель, mr. загибáти. [4] zobák. [5] brumlá. [6] přece. [7] celý ret = plnou hubou.

54. Девојка и ружица.

(Срб ка народна песма.)

(S.) Ах, моје водо студена! И моје ружо румена! Што-с тако рано разцвала? Не имам те кому тргати. — Ако б' те мајци тргала, у мене мајке не има; ако б' те сеји (сестри) тргала, сеја се моја удала;[1] ако б' те брату тргала, брат ми је ишô на војску;[2] ако б' те драгом' тргала, драги је од мен' далеко, преко[3] три горе зелене, преко три воде студене.

[1] vdala. [2] bratr můj šel na vojnu. [3] přes.

55. Anekdoty, drobotiny.

Здравник se je hvalil proti svojemu prijatelju odvetniku:[1] »Moji recepti vselej pomagajo.« — »Verujem, verujem,« odgovorí odvetnik, »če bolníku[2] ne pomagajo, pa pomagajo tebi in lekarni.«

[1] od-větiti: advokat. [2] nemocnému.

Turystka: Czy nię zdarzyło się tu jeszcze nigdy nieszczęście przy szukaniu szarotek?[3] Przewodnik: O nie, nigdy. Turystka: A więc nikt jeszcze nie spadł w przepaść? Przew.: O owszem — ale sami obcy.[4]

Мужи́къ везётъ возъ сѣна а другóй идётъ емý на встрѣчу.[5] »Здрáвствуй! А что везёшь?« — »Дров.« — »Какíя дровá, вѣдь у тебя́ сѣно!« — »А éсли вúдишь, что сѣно, такъ зачѣмъ и спрáшиваешь?«[6]

Nekakva ciganka je rekla: »Da imamo masla i brašna[7], pa bismo si izpekli kolač.« — »A ja bih ga ovako io (jeo),« rekne ciganče mičući[8] rukom, kao da što naglo izpred sebe uzima[9] i trpa[10] u usta. — »Zar hoćeš ti sam sve da[11] poješ?« govori stari cigan i udari ciganče po glavi.

Всегдá такъ бýдетъ и бывáло, такóвъ издрéвле[12] бѣлый свѣтъ: Учённыхъ мнóго, ýмныхъ мáло,[13] знакóмыхъ тьма[14] — — а дрýга нѣтъ.

Пушкинъ.

Śród poetów licznej rzeszy[15] mknąć w błękity ponad szczyty — wyraża każdy gotowość.

Ale żaden się nie śpieszy przez swe czyny pnąć[2] w wyższyny — ponad ludzką małostkowość.[17]

Lach (Tygodnik illustr.)

»Бьюсь объ закла́дъ,[18] что всё мóре вы́пью — на тысячу рублéй,« говорúлъ мужúкъ другóму. — Пришлú

[3] karpatská protěž, kocia łapka; szukać = hledati, naše šukati = pobíhati, jak se děje při hledání. [4] cizí; předložka: *ob* (= okolo) a-*tj-i* = obcí, kdo je okolo nás, vně nás, tedy cizí. Z obь — tь povstalo obec, od toho obecný, kdo je v obci = (p.) přítomný, (r.) obščestvo = spolek, obščina = obecní (volostnyj) statek, občina, obščij = společný, (sl.) občina, občinsko svetovalstvo = obecní rada, občan, (schv.) občina, občinar. [5] vstříc. [6] спроси́ть, спра́шивать = tázati se. [7] mouky; (stsl.) brašьno původně jídlo, (r.) борошно = mouka, zvlášť režná. [8] micati mičem, mknu, (po)-mykám = pohybovati. [9] před sebou vzjímá (bere), [10] házeti na hromadu, srv. trup). [11] zdaž chceš sám vše sníst. [12] z dřevna, z dávna. [13] roz-umných. [14] známých množství veliké až je tma. [15] Ve středu četné říše básníkův. [16] nepospíchá, aby svými činy vypnul se. [17] malichernost. [18] činím sázku, mor. zakládku, sázím se.

къ мужику́: »Нусъ, иди́ мóре пить и́ли давáй ты́сячу рублéй!« А онъ отвѣча́етъ: »Пруди́те[19] рѣки, чтобъ водá въ мóре не текла́, тогдá я мóре вы́пью.«

Otačbini. Nemam srebra, nemam suha zlata, da ga Tebi svijem okô vrata; al' što imam ostavit ću Tebi.

Veljko Obradov.

On: Mądrzy ludzie mają zawsze pewne wątpliwości;[20] tylko głupcy twierdzą stanowczo.[21] Ona: Czy Pan to twierdzi stanowczo?

Pitao Crnògorac ráju:[22] »Šta dâvâte agam(a) na godinu?«[23] — »Nemam ti kad[24] sve kazívati, nego ću ti sàmo kazati, što nè dâvâmo.« — »Pa šta?« — »Dušu.«

Дóля.

Є на сьвітї дóля,[25] а хто єї знáє?
Є на сьвітї вóля,[26] а хто єї мае? —
Є люди на сьвітї — срiблом-злотом сяють,[27]
Здáє ся панýють, а дóлї не знáють —
Нї дóлї, нї вóлї.

Т. Шевченко.

Pitali su ciganina: »Bojiš-li se, cigane, svete trojice?« — »Ja se bojim i dvojice, pa i da nijesu sveti.«

Prijatelj.

Što je mjesec kraju pustom', tužnom[28] noći sakritomu,
Što je slavulj miloglasni tihom' gaju žalostnomu,
Što je vrelo bistre vode pûtníku ožédnjelomu :[29]
To je, sinko, vjeran drugar[30] i prijatelj srcu tvomu.

B. Jablonský prev. J. Milaković.

[19] zastaviti (proud). [20] pochybnosti. [21] rozhodně, určitě. [22] poddaný křesťan. [23] na rok, totiž platy a ďávky. [24] nemám kdy (času). [25] osud, zvlášť šťastný, též pol. dola, niedola; slovo povstalo stupňováním od koř. del, pozd. děl, tudíž = úděl; významem a povstáním stejno jest štěstí, od съ-čęst-ie r. счáстие, pol. szczęście. [26] vůle, volnosť, svoboda. [27] lesknou se, [28] smutnou nocí. [29] žíznivému, žedja. [30] místo: drug.

»Ци́гане, чому́ собі ха́ти не покри́єш?« — »Та як тепе́р покрива́ти, коли́ дощ[31] іде́?« — »Та тепе́р нї, але як пого́да!«[32] — »Як пого́да? А тогди́ на що́?!«

Пита́в ся Ру́син Москаля́: Коли́ в вас вели́кдень?«[33] — »Ну, ка́же Моска́ль, вели́кдень в Петро́вку.«[34] — »Але коли́ воскресе́не?« — »У нас що недїлї« (а недїлю зову́ть вони́ воскресе́нєм).[35]

Хлоп[35] ма́є дві ду́ши, зи́мну і те́плу. Як в зимі зме́рзне і ху́хне в ру́ку, то гріє ся те́плов душе́в. А як в лїтї ся́де обідати й ху́хне на горя́чу стра́ву, то ї́ осту́дить[36] зи́мнов душе́в.

Яко́го ка́мінь в водї на́йбільше? — Мо́крого.

Прийшов дїд[37] до богача́ тай про́сить хлїба. А бога́ч тогдї пироги́ їв; тай ка́же: Іди́, дурни́й —[38] я сам хлїба не ма́ю, ви́диш, пироги́ їм.

Ку́ме, на що-бо ви ва́шого си́на же́ните, та то ще дити́на, то дурне́[39] — сказа́в кум ку́мови. А той відпові́в:[40] Ба ку́моньку, та-бо то до́бре ду́рня ожени́ти, як до ро́зуму дійде́, то не схо́че.[41]

Із »галицко-руських анекдот народн.«
Волод. Гнатюка.

Človéško življenje se dá najlepše primerjati letnim časom. Pomladi[42] je podobna mladóst. Poletju[43] slična[44] só leta mladeničev in devíc. Rodovitni[45] jeseni je jednaka doba, kteri se moška doba pravi. Zimi je podobna naša starost.

[31] dészcz pada (padze) — když prší. [32] A nyní ne, ale jak bude pohoda (pěkné počasí). [33] velkonoce. [34] velký půst velkon. [35] hříčka slov: velkor. jest воскресе́ніе = vzkříšení, velkonoc a воскре́сенье = neděle. [35] pol. chłop chlap = мужи́къ sedlák. [36] ochladí. [37] zde žebrák. [38] hloupý. [39] roz.: to (syn) hloupé děcko. [40] ôдровѣлъ (-вѣдлъ) správná forma od: odpověd-ti (odpovĕsti), nyní — věde-ti; odpověděl; tak i výše їв za ѣлъ místo ѣд-лъ od ѣсти či їсти́. — [41] ne ze-chce = nebude chtíti. [42] též vigred (= východ) jaro. [43] Též: letu. [44] s-lič-en, podoben, slika — obraz, za to sl. obraz = líce. [45] plodné.

Некаков Херцеговац запитао кадију, треба-ли жену послушати, а кадија одговори, да не треба. Онда Херцеговац: »Добро сам учинио! Моја жена хтела, да ти понесем јагње, ја нисам ју послушао.« — »Добро је кадшто и паметну[46] жену послушати,« рече каднја.

Pítali psa: »Zašto svakoga repom[47] pòzdravljâš?« — »Za to, jerbo klobuka nemam,« odgovori pàs.

Клетва.

Зелена је трава,
Мома на њој спава,[48]
Вијар[49] ветар пирну,[50]
У сукњу јој дирну,[51]
Сукњица се шири
А ножица вири...[52]
Ао! ноно[53] бела!
Вода те однела![54]
Па — — мени донела!

Б. Радичевић.

[46] rozumnou; pamjet = též rozum. [47] ocas; srov. č. řap, pol. rząp, něm. rumpf. [48] spí [49] vijící se vítr, vichor. [50] pir-nul = fouknul, zavál, sr. čepýřiti se (nafukovati se). [51] dir-nul: vniknul, též dotknouti se; od toho díra, r. дыра́, schv. dira, pol. nesprávně dziura; dirati naše ve-dьrati se. [52] víří ven, vykukuje, sr. z-vířiti, sko-vířiti; toto sko jest totožno s če v čepýřiti. [53] místo nogo (noho bílá). [54] Kéž tě odnesla; touto vazbou nahrazuje se optativ; sr. naše dal, dala mi = nechť mi dá.

III. Tvarosloví.

(Nauka o odmianach wyrazu. — Наука о формахъ (про формы). — Nauka o oblicima. — Nauk o oblikah (oblikoslovje).

1. O flexi či o ohýbání vůbec.

§ 52. Pomimo tisíciletou oddělenosť plemen a různý vývoj jazykův slovanských jsou koncovky skloňovací a časovací vůbec totožny, jen že tu tam dle zákonův zvukoslovných upraveny.

Rod shoduje se až na nepatrné úchylky:*) (p.) łeb, łbu, (schv.) glad, put (pouť = cesta) masc. i fem., večer (m., fem. a -veče- neutr.), doba (nesklonné neutr.) a p.

Číslo dvojné — u severních slovančin jen v podstatných jm. v pranepatrných zbytcích dochované — mají Slovinci (Lužičané) dosud v plném rozsahu i u sloves; u Srbochorvátů mizí, u sloves téměř vymizelo.

Počet a význam pádův u nomin, osob, spůsobův, rodu a časův u sloves též se srovnává. Srbskochorvátština zachovala aoristy a imperfekta, ruština trpná příčestí přítomného času na *om* (media).**)

*) I v češtině máme slova s dvěma rody: ocel (fem. i masc.), břich (masc. i neutr.), sliz, leb (masc. i fem.) atd.

**) Zajímavá jest augmentace v ruštině a j: звѣ́рюкою = звѣ́рю, тихо́хонько = тихонько, (mr.) куп-ов-увати = куповати (zastupuje naše kup-ov-áv-ati).

2. Skloňování jmen podstatných.

(Deklinacya rzeczowników. — Склоне́ніе имёнъ существи́тельныхъ (именникôвъ). — Sklonitba imenicâ. — Sklanja samostalnikov.)

§ 53. Rozeznáváme sklonění mužských (ъ, ь), ženských (а, я), středních (о, е) — pak ženské i-kmeny (kosť) a střední kmeny souhláskové (telet, břemen).

Při prvých třech třídách jest v češtině velmi důležito zakončení měkké a tvrdé; pro ostatní slovančiny nemá to jiného významu, než že tvrdé koncovky*) sklonění tvrdého jsou u sklonění měkkého prejotovány (změkčeny):**) рабъ — конь, pan*a* — kon*ia*, woł*u* — kral*ju*, žen*a* — ban*ja*, žen*e* (*y*) — ban*je*, жен*ý* — бан*ю*, slov*a* — pol*ja*; stad*o* — lic*e*, stad**o**m — lic**e**m, rab**o**vé — kral**je**vi, враг**о**въ — вр:ч**е**въ, rabům = rab**o**m***) — kral**je**m.

I 2. pád mn. č. ženských a středních jest při tvrdě i měkce zakončených stejně tvořen;†) jak žen, tak dusz душъ, wisien вишенъ, ziem земель, jak slov, tak pól (поль), zdań, учи́лищъ, česky: duš*í*, višn*í*, zem*í*, pol*í*, zdán*í*, učilišt(í).

Rozdíl mezi mužskými životnými i neživotnými potud se udržel ve všech slovančinách, že 4. pád jedn. č. životných jest roven 2. pádu;††) polština a ruština rozšiřuje toto pravidlo i na množné číslo a sice ruština i na

*) Rus (mr. i vr.) má i v 1. pádu mn. č. tvrdých životných y místo *i*: сыны syni, волки vlci, волы voli — zcela důsledně!

**) I ve vokativu: duchu, synu — kral*ju*, kon*ju*! (Vedle toho jest arci *e*: kupče, duše!) — Čeština tyto prejotované koncovky ia, iu atd. přehlasuje, čehož arci v slovanštinách není. Pouze *o* přehlasuje se v nich na *e* (§ 29.).

***) Ruština používá u masculin a neuter koncovek ženských v 3. p. mn. č.: рабамъ — короля́мъ, слова́мъ, поля́мъ, поколѣ́ніямъ; tak činí s polštinou též *v 6. p.*: chłopach, koniach a słowach, zdaniach *a v 7. pádu*: рабами, конями, колёсами, полями (vedle łaskawemi słowy atd.). Ty a podobné úchylky máme i my v dial.

†) Totiž jest roven kmenu, jak bývávalo i u mužských a dosud částečně jest. (Srov. § 33.)

††) 4. pád neživotných prvému, což není arci nic zvláštního, poněvadž to bylo v stsl. a v stč. i u životných; do dnes říkáme sedl na kůň.

ženský rod:*) kocham synów (syny), онъ бьётъ рабовъ (raby), наймáю рабóтницъ (robotnice).

V ostatních směrech (2. p. jedn. č. a 1. p. množ. č.) rozdíl tento se více nejeví v jihoslovančině: oraha (ořech*u*), orasi**) (ořech*y*, jako junáka, junaci, a co do 1. pádu mn. č. též v ruštině: рабы, дубы, (mr.) лiси, пани.

Vokativ jedn. č. sice všude se zachoval (otče. Bože), ale nahrazuje se, především ve velkoruštině a slovinčině, nominativem jak v čísle množném.

§ 54. Srbskochorvátština má vesměs společné koncovky skloňovací, avšak vedle nich má následující nyní šmahem zaváděné zvláštnosti v čísle množném:

1. V 3., 6. a 7. pádě mívá (zvláště srbština) koncovky zanikajícího čísla dvojného, tedy místo ženám, -ách, -ami: ženama, místo junákom, -cih, -ki (-ci): junacima, místo slovom, slovih, slovi: slovima.***)

2. V 2. pádě všech tří hlavních sklonění má -âh, nyní vůbec *â* psané: junákâ, ženâ, slovâ za junákov, žen, slov.†)

K vůli souvislosti dokládáme, že když před touto koncovkou sbíhají se dvě souhlásky, mezi něž by čeština vložila vsuvné *e* — srbština vkládá (akcentované) *a*: otac, otca, otácâ, trgovac, tr̀gôvca, trgovácâ††) — sestra sestárâ (sester), igálâ (jehel), djèvojâkâ (děvojek) — rebárâ (žeber), sedálâ (sedel).

*) Především u jmen osob, méně u jmen zvířat. Toto rozeznávání osob a zvířat platí v polštině za pravidlo v 1. pádu mn č.; zvířata mají koncovku neživotných: wielkie psy szczekają, wilki wyją, silne konie ciągną (silné koně táhnou, ne silní koně!! — patrně jest to pozůstatek stejného postupování bratrských nářečí). Této »neživotné« formy užívá Polák též u jmen osob, chce-li naznačiti hromadu, množství: śpiewaki przyszły, sokoły ćwiczyły (popisały se) místo śpiewacy, sokoli,

**) Tato úchylka jest arci nápadna; stejně: oto-k, -ci (ostrov). uzkli-k, -ici (výkřik) öblâ-k, -ci, povr-h, -si (viz § 51. c. pozn.).

***) Té formy užívá se též u přídavných a zájmen: u ovima okolnostima (u ovih okolnostih).

†) Jest to původně koncovka lokálu. Důkazem jest kostih, nyní kostí = kostí. Napřed ustálila se tato forma u jmen vzoru kost, pak u feminin a konečně u všech substantiv. I u nás máme týž zjev; říkámeť: spívali mnoho písních, ale též: bylo tam moc ženách, ba i viděli jsme šest mužuh. — Slovinčina má sice tvar jak v češtině, — ale přece užívá někdy: gorâ, vodâ. Sr. hanácké: matké, hruške, horácké: matkej, hruškej místo matek atd.

††) Genit. plur. býval roven kmeni (nominativu j. č.), dosud říkáme: do oblak, s těch čas, od Říman. Byl tedy gen. u mužských původně otác a různil se od nominativu òtac jen přízvukem.

56.

(S.) Птица лети крилима (крили, -ами). — У селима (селих) је чист ваздух (уздух). — Локтима је подупр'о[1] главу. — Чујем[2] праску малих пȕшâкâ и звеку[3] бритких сâбâљâ. — Мајка носи дéте (дијете) на рукама (руках). — Историја суди дела (дјела) владâрâ (vladarev). — Привикли су својим горама (горам). — Тко не има нòвâцâ (novcev), нека вина не пије. — Старèшина (кȕћегазда) продаје с договòром кȕћанâ,[4] што је зà продају.[5] — Гуслар дивних стрȕнâ мртав паде крај гȕсâлâ[6] на земљицу црну. — У народнима песмама Србаљâ[7] живу јуначка дела отáцâ и праотацâ. По сведочбама грчких[8] историкâ знамо, да је у време краљевâ и царевâ србских доста пèсамâ било, у којима је народ своје јунаке опевао. — Старци су дèци и унуцима (унуком) својим(а) само[9] о косовом пољу и његовим јунацима (његових јунацих) говорили; у овим(а) околностима морала је љубав к народу особитну[10] силу добити.

[1] podepřel. [2] slyšeti, čiti (cítiti též: čutim, cit čut). [3] zveka, pol' dzwięk = řinčení, vedle toho: zvuk v našem významu. [4] se srozuměním domácích. [5] na prodej. [6] vedle houslí. [7] Србин, plur. Србљи gen. za Србов — Србаљâ [8] po svědectvích řeckých h. [9] jenom. [10] zvláštní.

§ 56. Sklonění mužské podáváme tabelárně na str. 94. a 95.

K jednotlivým pádům poznamenáváme:

K 2. p. jedn. č.: Kolísání mezi *u* a *a**) u neživotných pozorujeme ve všech severních slovančinách; Jihoslované mají pouze *a*, jak u životných. Za to objevuje se *ú* též u životných v slovinčině a to, v slovech, která náležejíce dávným u-kmenům přizvukují poslední slabiku: sinú, volú, gradú, zvonú vedle sína, zvóna atd.

*) Vztažně mezi ю a я (iu a ia), poněvadž pol. i rušt. často koncovka *u* i u měkce zakončených přibírá: чаю, tytoniu (č. je, tytoně = tabáku). Vysvětlení: *u* bylo původně koncovkou u-kmenův, tak udrželo se v slov. u životných — pak začalo přecházeti na neživotné.

Sklonění mužské.

Jednotné číslo:

Pád	česky	polsky	rusky	rusínsky	srbsko-chorv.	slovinsky
1.	chlap- kůň-	chłop- koń-	хлап-ъ кон-ь	холоп-ъ кон-ь	hlap-[1] konj-	hlap konj
2.	-a[2] -ě	-a -ia } -a[2]	-а -я } -а[2]	-а -я } -а[2]	} -a	} -a
3.	-u -i	-u -iu } -u	-у -ю } -у	-у -ю } -у	} -u	} -u
4.	životná jak 2. pád, neživotná jako 1. pád					
5.	-e (-u) -i (-e)	-ie (-u) -iu (-e)	(-e, -у) (-ю)	-e (y) -ю	} -e (-u)	} (-e, u)
6.	-u (-ě) -i	-u (ie) } -u -iu	-ѣ (-у) } -ѣ -ѣ	-ѣ } (ї) -и	} -u	} -u (-e) (-i)
7.	-em -ěm } -em	-em -iem } -em	-омъ -емъ	-омъ -емъ	-om -em	-om -em

[1] Chlap stsl. = služebník, pol. sedlák poddaný, r. холопъ = pacholek (хлапъ v kartách), v jihosl. udrželo se jen co hlapec = pacholek.

[2] Neživotná mají č. *u, ě*, pol. *u, iu* (ia), r. *у, ю* (я). – Vytýkajíce vedle tvrdé a měkké společnou koncovku základní chceme upozorniti, že po palatálkách prejotace se nevyznačuje: **Мужа** vedle **короля, врачу** vedle **царю.** V dalších vzorcích toho nečiníme.

Množné číslo:

pád	česky	polsky	rusky	rusínsky	srbskochorv.	slovinsky
1.	} -i[3]	} -i[3]	-ы -и	-ы (и) -ѣ (ї)	} -i	} -i
2.	} -ûv	} -ów { — (-i)	овъ -евъ (-ей)	-ôвъ (-ів) -êвъ, (ѣв, їв)	} -ov } -âh -ev	-ov -ev
3.	} -ûm	} -om	-амъ } -амъ -ямъ	-амъ } -ам -ямъ	-om } -ima -em	-om -em
4.	-y -e	-y[4] -e	-ы[4] -и	-ы (и) -ѣ (e, ї)	} -e	} -e
5.	jak 1. pád					
6.	-ech } -ích -ích	-ach } ach -iach	-ахъ } -ахъ -яхъ	-ахъ } -ах -яхъ	} -ih, -ima	} -ih
7.	-y -i	-y } -ami -i	-ами } -ами -ями	-ами } -ами -ями	} -i, -ima	} -i

[3] Neživotná: č. *y, ě*, pol. *y, ie.*

[4] viz § 53. u životných jest 4. p. roven 2. p. mn. č.

K 3. pádu: Koncovku -ovi klade Polák (Malorus) též u neživých: k weczerowi, ba i u středních: k południowi. Rus jí nemiluje.

K 1. p. množ. č. Naše, tak zvané majestatické *-ov-* (král-ov-é) vkládají jihoslovančiny mezi kmen a obyčejnou koncovku (grad-*ov*-**i**) — a to, zvláště u slov jednoslabičných — ve všech pádech mn. čísla (slovinčina někdy i v jednotném čísle) grad-*ov*(-â), grad-*ov*-om, grad-*ov*-ima, kralj-*ev*-i, kralj-*ev*-â, vedle tvarův grad-i kralji, gradâ, kraljâ, gradom, kraljem.*)

Vedle našeho oblak**a**, akt**a** tvoří všecky slovančiny (zejmena ruština a polština) často plurál na *a*** místo i (y): **городá, голосá**, бокá, **некаря́**, **учи́теля** (učitelé), **господá** (pánové **господи́нъ**), **мѣхá** (kožešiny), **мѣхи** (měchy), **два часá** (dvě hodiny), **часы́** (hodinky).

Ruština tvoří nom. plur. též na *-ья* s významem hromadnosti: **бра́тья**, **князья́** (naše bratří, kněží), **мужья́**, **колóсья** (klasoví), кум-ов-**ья́** (kmotři), сын-ов-**ья́** (synové); slovinčina na -je: golobje, gospodje, možje;***) pol. bracia.

K 2. pádu mn. č. Při měkkém zakončení mívá ruština **ей**, polština i (y) místo **евъ** a ow: graczy, obywateli, koni (sr. pár koní) **читáтелей**, mr. **конiй** (**конѣй**), **царéй** i **царевъ**.

Že genitiv bývá roven nom. sing., výše jsme podotkli: **пять человѣкъ**, pet môž (sl.), pět mužův, **мнóго дворя́нъ** (**дворя́нинъ**, **дворя́не**).

Co do schv. novotvarův a ostatních pádův odsýláme k tomu, co bylo řečeno v § 53. a 54.

---

*) Toto *-ov-* jest památka po u-kmenech; synu-i přešlo přirozeně na syn-*ov*-i. Proto objevuje se v jihosl. ve všech pádech. Jim zavděčujeme dativ: synovi, nom. pl. synové; tím se vysvětluje polské: k weczerowi, ale i náš genitiv syn-ov, jenž byl původně roven kmeni.

**) které v ruštině přízvuk na sebe strhuje. Jest to původně koncovka duálová, jako jsme viděli při -ima v sch.

***) Sr. schv. braća, djeca, gospoda (sr. pozn. 5. cvič. 13.), jež ale grammaticky jsou singuláry, kdežto ruské tvary jsou plurály. Je to původní koncovka hromadnostní -ija.

57. Krakowiak.

Jestem Krakowiaczek z tamtej Wisły strony,
gdzie jodłowy krzaczek,[1] naszej wsi zagony.
Wesołość w mym progu, choć ubóstwo w domu,[2]
lecz też — dzięki Bogu — nie dłużny-m nikomu.
Za górą granica, tam się coś zieleni;
to moja pszenica, będzie grosz w jesieni.
Oj tanio[3] jéj nie dam, w Krakowie ją sprzedam,
tam dobrze zapłacą i będzie żyć za co.

A. Górecki.

[1] krzak = zhrubělé od keř, křovina. [2] chudoba. [3] lacino.

58. Орёлъ и змѣя́.

Орёлъ изъ óбласти громóвъ спусти́лся отдохну́ть на лугъ среди́[1] цвѣтóвъ и встрѣ́тилъ тамъ змѣю́, ползу́щую[2] по пра́ху. Зави́стливая тварь шипи́тъ и на орла́ кида́ется[3] съ размáху. Чтóжъ дѣ́лаетъ перна́тыхъ царь? Броса́етъ го́рдый взглядъ и къ со́лнцу возлета́етъ. Такъ ге́ній своему́ хули́телю[4] отмща́етъ.[5] Н. Дмитріевъ

[1] uprostřed květův. [2] plazící se. [3] vrhá se rozmachem. [4] r. a jhsl. chuliť koho = haniti a tak naše chuliti se = sebe pokořovati, chouliti se před hanou. Podobný vývoj významu: **ругáть**, **ругáти** = spílati, pol. u-rągać się = cítiti se rouhaným (uraženým), býti citlivým, nad něčím se pozastaviti a tudíž: č. rouhati se, schv. rugati se (haněti, spílati) v odvetu za urąg (výsměch, pohanu) Z toho povstalo schv. ruž-an, -žna, -o (sl. ružen, místo rôžen), kdo se rouhá = ošklivý (o osobě) a pak i škaredý (o věci). Naše rouhati se = pol. bluźnić (bluźnierstwo atd. z litevštiny). — Tak: **грьдъ** č. hrdý, r. **гóрдый**, p. hardy, -dzieć (hrdnouti) vedle gardzić (zhrdati); kdo kým zhrdá, ten ho zlehčuje, tudíž schv. grditi = haněti, plísniti a sl. ba i špíniti, pokáleti, proto jest grd(i) mravně i fyzicky ošklivý, sl. grdost, grdôba šerednost, grdeti se oškliviti se, grden, -dna, -o = grd. [5] odemstívá.

§ 56. Sklonění ženské přinášíme v tabelárním přehledu i s poznámkami na str. 98. a 99.

Sklonění žen- ské (a-kmeny).

Jednotné číslo:

Pád	česky	polsky	velkorusky	malorusky	srbsko-chorv.	slovinsky
1.	žen-a bán-ě	-a -ia	-a -я	-a -я	-a -ja	-a -ja
2.	-y -ě	-y -i	-ы -и	-ы (и) -ѣ (ї)	-e	-e
3.	-ě -i	-ie -i	-ѣ	-ѣ -и (ї)	i	-i
4.	-u -i	-ę -ię	-y -ю	-y -ю	-u	-o
5.	-o -ě	-o -io	—	-o -e	-o -e (o)	—
6.	-ě -i	-ie -i	-ѣ	-ѣ -и (-ї)	-i	-i
7.	-ou -í	-ą -ią	-ою -ею	-ою -ею	*-om*	-ô

Poznámky. Ruština a srbskochorvatština vkládá před **я** a ja změkčovací **ь** po retnicích: země **земля** zèmlja. — V 7. p. jedn. č. má ruština též **ой** a **ей**, maloruština také — **ов** a **ёв** (vyslov *ou*) na místě **ою** či **ею**. Tato koncovka povstala: osnova **жена** + **ъмь**, mezi což vsuto k obmezení rozzevu *j*; z toho **женоjа** staženě **женą**. — Při měkce zakončených mívá v 2. p. mn. č. polština jak čeština často *i*, ruština **ей** a **ій**: rzeszy, burzy, **исторій, головнéй**. — Vsuvné e, o, a-: jehel, igieł, **игóлъ**, igálâh, ba i při změkčovacím **ь**: **земéль**, zemáljâh.

Množné číslo:

Pád	česky	polsky	velkorusky	malorusky	srbskochorv.	slovinsky
1.	-y -ě	-y -ie	-ы -и	-ы (и) -ѣ (ї, ï)	-e	-e
2.	— -í	—	—	—	-âh	—
3.	-ám -ím	*-om* *-iom*	-амъ -ямъ	-амъ -ямъ	-am (-ama)	-am
4.	jako 1. pád		u životných jako 2. pád	jako 1. pád		
5.	jako 1. pád					
6.	-ách -ích	-ach -iach	-ахъ -яхъ	-ахъ -яхъ	-ah (ama)	-ah
7.	-ami -ěmi	-ami -iami	-ами -ями	-ами -ями	-ami (-ama)	-ami

Prostý Polák řekne pchłów, igłów místo pchieł (blech) a igieł. — Schv. Gospòdine! Gospòdo! (pánové). gòspodjo! (paničko), gòspodjice neb gospodično! (slečno), braćo, djeco! Sl. Gospòd! gospodje! Gospà! gospodična! — Pol. dativ ženom, baniom místo ženam, baniam jest případ pochylování *á* na *o*.

59. Pri luni.

(Píseň u nás zpívaná.)

Mila, mila lunica, kje je moja ljubica? Kje je, kje je Milica,
Up[1] moj'gá srcá?
Al' še misli na me, al' je pozabìla, da živeti za me mi je
obljubila?
Zbudi, zbudi ljubico, k okencu privabi jo, saj[2] vesela zmanó
bô, zbúdi, zbúdi jo.
Prišla bô[3] na okence, gledala bô na me; dala mi bô rožice,
zbrane, oh, le — za me.

Miroslav Vilhar.

[1] naděje místo upъv; u-pvati, z toho ufati (p. schv. mr.) za-ufati (pol.) = důvěřovati, z-ufati (č p.) = zoufati; pol. zaufanie a naše zoufání jsou různá slova. [2] vsaj — vždyť. [3] přišla bude = přijde.

60. a) Левъ и лисúца.

Лисá, не ви́дя съ роду[1] льва, съ нимъ встрéтясь, со страстéй[2] остáлась чуть[3] живá. Вотъ нéсколько[4] спустя́, опя́ть ей левъ попáлся;[5] но ужь не такъ ей стрáшенъ показáлся. А трéтій разъ потóмъ лисá и въ разговóръ пустúлася со львóмъ. — Инáго[6] тáкже мы боúмся, покóль къ немý не приглядúмся.

И. А. Крыловъ.

[1] od narození. [2] strasť od strádati: trápení, náruživost; zde od strach-t = z úleku. [3] sotva. [4] t. j. vrèmeni = spustíc něco času, později. [5] po-padù sa = namanu, vyskytnu se. [6] Někoho, mnohého.

60. Изпит[1] руже.

Кажи мени ружо мила,
Одкуд теби румен[2] твој?
»Мене дева погледала,[3]
Кад пољубац први дала —
Одтуд мени румен мој.«

[1] Vyptávání, zkouška. [2] červeň. [3] na mne pohleděla.

Кажи мени ружо мила,
На што теби румен твој?
»Кад ме дева момку[4] даде,
Да га љуби, тим да знаде —[5]
На то мени румен мој.«

Кажи мени ружо мила
Одкуд теби мирис[6] твој?
»Мене дева задахнула,[7]
Кад за драгим уздахнула —
Одтуд мени мирис мој.«

Кажи мени ружо мила,
На што теби мирис твој?
»Нек зна момак, кад мирише,
За ним дева да уздише —
На то мени мирис мој.«

Јован Субботић.

[4] hochovi. [5] zná, ví: ať tím zví, že ho miluje. [6] libá vůně, od myron (myrha) řecké. [7] dechla na mne.

§ 57. Sklonění podstatných jmen středního rodu na *-o*, *-e* a *ie* (i) uvádíme přehledně na str. 102. a 103. s podotknutím, že 4. a 5. pád rovná se 1.

§ 58. Ženské i-kmeny vzoru kosť*) jdou v jedn. č. stejně jako v češtině až na 7. p.; ten zní: p. kością, r. костью, mr. костію, костею, костев, schv. kosću, kostî, kostom, sl. kostjo, -ijo. V množ. č. jsou tyto uchylky: 2. p. костéй, (mr. — ій), kostî(h), sl. -ij. 3. p. kościom, костья́мъ (костемъ), 6. p. kościach, костья́хъ (костехъ), kostih (kosteh).

Střední kmeny souhláskové na -en a -et jdou v jihosl. úplně dle »slovo«: jagnje, -eta, -tu ... vreme, -ena, -nu. V ostatních slovanč. mají jak v češtině zvláštní sklonění:

R. ягня́ -я́ти -я́ти -ятемъ .... mn. č. ягня́та, ягня́тъ, ягня́тамъ ..., вре́мя, вре́мени ... времена́, временъ atd.

*) Dle toho vzoru skloňují se úchylně od češtiny všecka souhlásková zakončená feminina; ku př. krev, káď, zeleň mají v 2. pádu krwi, кро́ви, krvi, kadzi, zieleni (č. krve, káděi).

Skloňení střední.

Jednotné číslo:

Pád	česky	polsky	velkorusky	malorusky	srbsko-chorv.	slovinsky
1.	slov-*o* pol-*e* psan-í	-o -e -ie	-o -e -ie (-ьe)	-o -e -ьe (ie, є)	-o -e -e (je)	-o -e -e (je)
2.	-a -e -í	-a -'a -ia	-a -я -iя	-a -я я	} -a	} -a
3.	-u -i -í	-u -'u -iu	-у -ю -iю	-у -ю -ю	} -u	} -u
6.	-ě -i -í	-u -'u -iu	-ѣ -ѣ -iи (ьѣ)	-ѣ (-ï) -и (ï, ю) -ю (и, ï)	} -u	} -u (— (-i) (-i)
7.	-em -em -ím	} -em	-омъ -емъ -iемъ	-омъ -емъ -ьемъ (ем)	-om -em -em	-om -em -em

Poznámky: V Sl. přibírají slova, mající přízvuk na -ò při celém skloňování *-es*: per-ó, -ésa, -esom, uho ušésa, čud-ó, -esa, -drv-ó, -ésa.

Množné číslo:

Pád	česky	polsky	velkorusky	malorusky	srbsko-chorvatsky	slovinsky
1.	slov-a pol-e psaň-í	-a -'a -ia	-а -я -iя	-а -я -я	} -a	} -a
2.	— -í -í	— — (-i)	} — { — -ей iй	} — { — (ей) (iй)	} — { (-âh) (-âh) (-âh)	} — { — — ij
3.	-ûm -ím -ím	-om -'om -iom	-амъ -ямъ -iямъ	-амъ -ямъ -ямъ	-om -em -em } -ima	-om -em -em
6.	-ech -ích ích	-ach -'ach -iach	-ахъ -яхъ -iахъ	-ахъ -яхъ -яхъ	} -ih, -ima	} -ih
7.	-y -i -ími	-ami (-y) -'ami -iami	-ами -ями -iями	-ами -ями -ями	} -i, ima	} -i

Tak někdy i v Srbskochorv.; drvo má tu v mn. č. drveta. Srovnej niebiosa, небесá, nebesa.

P. jagnię -ięcia -ięciu -ięciem . . .; mn. č. jagnięta, jagniąt -iętom . . ., ramię -ienia -ieniu; mn. č. ramiona, ramion, -ìonom atd.*)

61. Кому́ чого́ бракýе.[1]

Бу́ло тїсно пiд Москвóю. Прóсять козакiв:
»Поможíте, Запорожцї, зби́ти вóрогівъ.« —
»Заплатїте дóбрі лю́ди,« ка́жуть козаки́,
»то ви́бємо Москву́ ва́шу з вра́жої[2] руки́.« —
»То ви бе́тесь, за копійки?« ка́жуть Москалї,
»А ми-ж бе́мось ізза че́сти.[3] як Го́сподь велїв.« —
»Та кому́ чого́ бракýе!« ка́жуть козаки́;
»знать, у вас иа честь посу́ха,[4] в[5] нас на копійки.«

Ст. Руданьскій.

[1] z pol. brakować = brakovati a pak nedostávati se. [2] sr. výše vorohôv — vybijeme z nepřátelské ruky. [3] pro česť. [4] sucho, nedostatek. [5] místo y, k obmezení rozzevu.

62. Žabe.

Oštra zima zaledila pòvrŝje žàbljâku,[1] pod tôm korom žabe, roblje,[2] jaduju[3] u mraku. Sad nè mogû krekètati, skakat' tamo simo. — U nevolji tad rekoše:[4] »Ajd'[5] da s' závjerîmo:[6] ako prodje ova zima, pròljeće zàslâvî, onda ćemo i mi pjevat', kô slavúji[7] pravi.« Tako su se závjerile. Oštra zima minu,[8] otopi se ledna kora, pramàljeće[9] sinu — Évo žâbâ! Sad vesele skaču na sve strane i kvèkeću i krèkeću, isto kâ i lâne.[10] Goethe, preveo Jovanović.

[1] povrch žabince, dat. (zamrzlo). [2] robátka, koll. od rob. [3] bědují od jad či jed přen. trampota, zlost, jad-an, -na, -nica, zběd ovaný. [4] řekly aor. [5] hajde, -emo pojďme, nuže, ajta (sr. hajdy). [6] zavjeriti se = věrnost slíbiti, zasnoubiti se, přen. zapřísahati, spiknouti se; opsaný imper. = nuže spikněme se. [7] jako slavíci. [8] aor. minula, sinu = sinulo, zaskvělo se. [9] proljetje jaro. [10] zrovna jak i loni.

*) Zajímavo jest sl. oče = otec, jež se skloňuje: očéta atd. dle jagnje. Jest to asi památka dřevního zřízení patriarchálního. »Otec či atej měl syna, který, když byl obdařen dětmi, slul mladým otcem či očetem.

3. Jména přídavná.

(Przymiotniki, имена́ прилага́тельныя, приложники, pridjevi, pridevniki.)

§ 59. Určitá (přívlastková, určitě zakončená): zdravý -á -é, p. zdrowy -a -e, здоро́вый -ая -ое (ий -а -е), schv. zdravî -â -ô(ê), a neurčitá (přísudková, neurč. zak.): zdráv -a -o, zdrów -a -o, здоро́въ -á -о, zdrav -a -o.*) My říkáme: zdravý muž, zdravé dítě píše, ale: muž je zdráv, dítě je zdrávo. Tak rozeznává Rus a Jihoslovan u všech přídavných**) jmen obě formy: дешёвая во́лна, laciná vlna — во́лна дёшева jest lacina, здоро́вый челове́къ до́бръ, zdrav(i) čovjek jest dobar. Neurčitě zakončená (nominální) forma slouží tedy za přísudek bez výjimky. V jihoslovančině má ale ještě jinou funkci; užívá se jí co přívlastku a znamená vlastnost neurčité, neznámé osoby neb věci, kdežto určitě zakončené přívlastky vztahují se na známou, přítomnou, určitou osobu neb věc: Star čovjek, ovaj stari čovjek. Je-li to zlatan prsten? To je zlatni prsten moje majke.***)

Polština (a maloruština) nemiluje neurčitých přídavných ani predikativně, i participia určitě zakončuje: on jest niesiony (niesion), ba i přisvojovacím se vyhýbá: pierścień matki místo matczyn.

O tvrdém a měkkém zakončení (dobrý, -á, -é, boží, -í, -í) platí, co v § 53. pověděno o podstatných; koncovky jsou tytéž, jen že při měkkém kmenu měkké (prejotovány): božy, -a, -e, tani, -ia, -ie (laciný), бо́жій, -ая, -ее, си́ній, -яя, -ее, vruć, -a, -e, vrućî, -â, -ê.

O ruských formách nestažených viz § 13. a.

*) Určitě zakončená jsou vlastně složená z neurčitých a původního zájmena i či jъ, ja, je = tento, tata, toto: dobrъ-jъ = dobryj, dobra-ja, dobroje; obě části se skloňovaly: dobra-jeho, dobru-jemu.

**) Měkkého jak tvrdého zakončení; vyjma arci přisvojovací na -ův, -ova, ovo, a -in -a -o, pak jakostná kravji, ovčji, njemački; овчій овчья, овчье, коро́вій, -овья, -овье. Pozor na schv. kvantitu = liêp, liépa, liépô, liepî, liépâ, liépô.

***) Tento význam určitých odpovídá jich etymologickému povstání dobrъ-jъ = dobrý tento určitý, přítomný; německy: *ein* guter a *der* gute.

§ 60. Skloněnî neurčitých jde podle otcův,*) -ova, -ovo. Určitá skloňují se jak v češtině s těmito (jen hláskoslovnými) úchylkami:

2. pád, (muž., stř.) dobrego taniego, (žen.) dobréj, taniéj — до́браго (-ого) си́няго (-ього), доброй (-оï) синей (-ьоï) — dobrôga (-ega) vrućega,**) dobre, vruće.

3. pád: dobremu taniemu, dobrej taniéj — доброму, синему (-ьому), доброй (-ій) синей (-їй)***) — dobrômu (-emu)**), vrućemu, dobroj (-ej) vrućôj (-ej).

4. pád: dobrą tanią — добр-ую (-у), синюю (-ю) — dobru (-ô) vruću (-ô).

6. pád: dobrém taniém,†) dobréj taniéj — добр-омъ (-ім) син-емъ (-їм), добр-ой (-ій), син-ей (-їй) — dobrom (-em) vrućem, dobroj (-ej) vrućôj (-ej).

7. pád: dobrym tanim,†) dobrą tanią — добрым синимъ, добро́ю -ой, синею -ей (-ьою) — dobrim vrućim, dobrom (-ô) vručôm (-ô).

1. pád mn. č.: добрые -ыя -ыя, си́ніе -ія -ія. Vše ostatní úplně jako v češtině.††)

63.

(Schv.) Slavnî biskup Strosmajer je uslied svoga imenovanja za častnoga člana českoga muzea matici českoj tisuć forinata poklonio (darovao). — Ja ću sutra pisati staroj majci ove liepe djevojke. — Novâ metla dobro mete. Više cienim dobar glâs, nego zlatan pâs. Ovoj zlatni pâs košta (stoji) deset forinata. Krjeposti[1] čine čovjeka dobra, djela ga čine

[1] síla, a síla duševní cnost.

*) Kromě 1. 4. 5. pádu jsou tvary určitých oblíbenější.

**) Říká se též dobrog vrućeg, dobrom i dobrome místo dobro-ga, -mu. —

***) V ruštině přichází někdy божія, божію atd. (jako добра, -у) místo божаго, -ему. Zbytek neurč. (nomináln.) skl.

†) Nověji se zavádí: dobrym pro mužský a dobrém pro střední rod; podobně v 7. pádu z dobrym ojcem, z ładném ciałem; též v množ. č: z dobrymi ojcami, łaskawemi słowy, z ładnemi żonami.

††) V srbštině užívá se v 3., 6. a 7. též *-ima* místo -im, -ih, -imi; (sr. § 54.), pak rozvádí se î na -ije-: zdravijem, zdravijeh, -ijema zdrav-ým, -ých, -ými.

slavna a prílika[2] čini čovjeka već put[3] glasovita.[4] — Moj sadašnji stan[5] je dosta čist i udoban,[6] ali nije velik. — Dobar glas daleko ide a zao još(te) dalje.

(Sl.) Clovéški glas je velik dar božji. — Materin otec (oče) imenuje se slovenski: ded. — V svoji pravdi[7] človek ni pravičen[8] sodník. — Skoz krajnsko deželo peljá[9] železnica. — Nebó je jasno, kakor ribje okó. — Moj sosed je dober in hraber. — Kakor se ptice lahkega krila visoko pod nebó zaženô, se pozdiguje tudi náš duh na nevidljívih perutih do nebeških višáv. — Obéd je že pripravljen, imamo ovčje, svinsko, telečje in govéje mesó. — Doba turških bojev je najslavnejša v zgodovini[10] kranjske dežèle.

(Vr.) Екатериндáръ — глáвный гóродъ земли́ черномóрскихъ козакóвъ — лежи́тъ на рѣкѣ́ Кубáни, впадáющей одни́мъ рукавóмъ[11] въ Чёрное а други́мъ въ Азóвское морá. Въ шести́ верстáхъ отъ Полтáвы нахóдится такъ называ́емая »швéдская могúла«, гдѣ погребены́ рýсскіе вóины, уби́тые въ полтáвскомъ бою́. — Рýсскій человѣ́къ добръ, услýжливъ, гостепріи́менъ,[12] богабоязли́въ. — Óсень холодна́, лѣ́то прія́тно.[13] — Холóдная óсень и тёплое лѣ́то — времена́ гóда. — Си́ла у льва необыкновéнно[14] велика́, у него́ си́льный гóлосъ, подóбный гро́му: за э́ту вели́кую си́лу и э́тот-то стрáшный гóлосъ и величáвый видъ назвáли льва царёмъ звѣрéй. — Кýнья шýба дёшева. Мы́ло вáрится изъ коро́вьяго жи́ру. — Ни́ва, моя́ ни́ва, ни́ва золотáя! Зрѣешь ты и спѣешь[15] кóлосъ наливáя, о людски́хъ забóтахъ[16] ничегó не знáя.

Волкъ и пастухи́.

Волкъ, бли́зко обходя́ пасту́шій дворъ и ви́дя сквозь забóръ, что, вы́бравъ лу́чшаго[17] себѣ́ барáна въ ста́дѣ, споко́йно пастушки́ бара́шка потрошáтъ[18] а псы смирнéхонько[19]

[2] pri-lik-a = postava, kresba, obraz (= s-lika), porovnání, příležitost; po svoj prilici dle všeho, bez pochyby, od prilike přibližně, asi. [3] víckrát. [4] pověstný. [5] nynější byt. [6] pohodlný r. удобный sr. dob-ry, (o)z-doba, podob-ný. [7] právo a spor soudní. [8] spravedlivý. [9] vede, peljati se jeti — snad z ital. pigliare, možná ale že souvisí s čsl. pelať a mor. pelášť = trčkem běžeti. [10] dějiny. [11] rukávem, ústím. [12] pohostinný. [13] příjemno. [14] obyčejně. [15] dospíváš = zrěješ. [16] trampoty, starosti. [17] (nej-)lepšího. [18] pytvají. [19] tichounko.

лежáтъ, самъ мóлвилъ про себя́, прочь[20] уходя́ въ досáдѣ: »Какóй бы шумъ вы всѣ здѣсь пóдняли, друзья́, когдá бы э́то сдѣлалъ я!« И. А. Крыловъ.

[20] pryč.

§ 61. Příslovky tvoří se od přídavných v polštině jak v češtině: dobrze, pięknie, po c, cz, sz, ž a j., ale na *o*: swieżo, tanio, pieszo a — gorąco (horoucně);*) v komparativu mají místo -e -eji: *éj* (iéj); lepiéj, piękniéj, taniéj.

V jihoslovančině užívá se vesměs střední rod za příslovku: liepo, prijatno, brzo (rychle), prijatnije, brže, najbrže, najsladje.

Podobně v ruštině: живо, дурно, хорошó (sr. §. následující).

Leč: (sl.) nemški, slovenski, (sch.) po polski, po hrvatski, po njemački, (p.) po polsku, po niemiecku, (r.) по русски, по нѣмецки.

§ 62. Stupňování. a) Příměrník (srovnatel). České koncovky, nynější *-ší*, *-ější* a staré *-éjší* objevují se v slovančinách tak, že brzy ona, brzy tato jest oblíbenější.

(P.) Biały: bielszy a bielejszy, czarny: czerniej-szy, mięk-ki: mięk-szy a -ciejszy, słab-szy, słod-szy, wyż-szy — jak v češtině.

(Sl.) Čist-ejši (-eji, -a, -e), prijetn-ejši (-eji), lepši. Koncovka -eji skrátí se na -ji a jest obyčejnou při jednoslabičných, zejmena po g, h, k: draž-ji, a, e, suš-ji, višji, glôbji, širji, kračji, tan-ji (tanki), laž-ji (lah-ki).**)

(Sch.) V srbskochorv. jest***) převládající *-iji* a (při jednoslabičných) *-ji*: sretn-iji -a, -e, (sretan šťasten), bogat-iji, crn-ji, bjel-ji (biêl), mlâd-ji (mlagj-i mlâd); grub-lji,†) slab-lji; tiš-ji (tiši) ljût-ji (ljùći, litý, ostrý), žût-ji (žùći), blâž-ji (blàži).††)

*) Od Gorzeć. Polština tvoří totiž příslovky od sloves (přechodníkův přít. č.): zajmując -o, wyczerpując -o; my máme: vrouc-ně, kajic-ně. Jiné slovančiny užívají někdy přechodníku adverbiálně.

**) Je-li souhláska předcházející změkčená (znatelně), může se j vypustit: draži, suši.

***) Vyjma lepši, mek-ši, lak-ši (laži).

†) Po retnicích vkládá se lj.

††) Jak v slovinčině j se vynechává. Rozlišování (§ 49. pozn. 2.), krácení kmenové slabiky jak v češtině.

(R.) Ruština má -ший, — ѣйший; avšak, velkoruština tvaru dotyčného obyčejně neužívá opisujíc příměrník přívlastkový pomocí болѣе (sch. bolj více): бóлѣе богáтый человѣкъ, zato užívá tvaru přísudkového (neurčitého),*) jejž tvoří příponou -ше a ѣе:*) сильн-ѣе, нов-ѣе, черн-ѣе, мокрѣе, вы́ше, блúже, дорóже, лéгче, глýб-же, корóче (корóткий), твёрже (твёрдый) тóньше (тонкій), крѣпче (крѣпкій), молóже (молодóй).

Nepravidelné: Lepszy — лýчший**) (лѣпший), — bolji (boljši) — lepší, więk-szy — бóльший***) (більшій) — veći (vekši) — větší, mniejszy — мéньшій — manji (manjši) — menší.

§ 63. Porovnaný předmět klade se ve velkoruštině vůbec do 2. pádu, míra (jak v staročešt.) do 7. p. человѣкъ бóлѣе умный отцá (чѣмъ, нéжели отéц), сестрá стáрше брáта шестью годáми, четырьмя́ мѣсяцами sestra **jest** starší než bratr o 7 let, o 4 měsíce, отéцъ добрѣе сы́на otec jest lepší než syn, левъ сильнѣе тúгра lev jest silnější.

Ostatní slovančiny mívají tutéž vazbu, zejmena jihosl. Avšak raději vážou porovnaný předmět slovci: (p.) niż, niżli, niżeli, (mr.) нижели, як (sch.) negli, nego, no(= ne-ž), (sl.) kako(r), nego; aneb předložkami od aneb nad: Siostra jest starsza od brata, on bogatszy nad wszystkich, (schv. též do, mr. za: земля бóльша за мѣсяць.)

§ 64. Superlativ (vrcholník) povstane předražením předpony naj — před příměrník. Velkoruština za to obyčejně užívá příměrníku přidávajíc всегó, всѣхъ: всѣхъ лýчшій nejlepší, всѣхъ вы́сшая горá nejvyšší, всегó дорóже nejdráže — aneb spojí positiv se slovem сáмый: сáмая высóкая горá, сáмый скверный городúшка (nejšpinavější městysko). Всегó богатѣйшій, лýчшій сосѣдъ může s vynecháním всегó též zníti богатѣйшій, лýчшій сосѣдъ nejbohatší, nejlepší (to děje se pravidelně).†)

*) Forma tato jest nesklonná; jest to střední rod, a tudíž vlastně příslovka a co takové se jí užívá. Ku př. выс-òк-ій: вы́с-шій (ьшь) -ша -ше; tedy вы́ше.

**) Od лук (světlo), positiv хорóшій.

***) positiv бóльшóй, велúкій.

†) Maloruština má nejen příměrník, ale i vrcholník pravidelný: старший, нáйстарший, крас(нѣй)ший, найкр, ширший, глубший, дорожший, высший. Za superlativ ale též užívá: самый красный neb самый крас(нѣй)шій (кращий).

64.

(Sch.) Izmedju zlih stvarî najgorja je zao (zli) jezik. — Onaj, koji najveću rolu igra na kazalištu[1] svieta, nezaslužuje na najveću pohvalu, nego onaj, koj' svoju rolu igra najbolje. — Objed sirômašan,[2] no čist a srdačno ponudjen bude nam(a) draži od stola napunjenoga najbogatijim i najizbranijim jelom svieta. — Ali ne vidiš staroga čovjeka? — Starijega treba poštovati.[3] Zimi su duge noći pa kratki dani, leti je duži dan i kraća noć. — Ova moma je mlâda i liépa, ali moja sestra je mlâdja i ljepša, njezine biele ruke su bjelje od sniega. — Ti jesi jâk, ali moj brat je jáčji. — Tko brže hodi, dalje stiže. — Slavuj je najmilji pjevač medju pticami.

(Vr.) Лю́ди бы́ли бы счастли́вѣе, е́сли бы зна́ли, какъ до́рого вре́мя. Левъ сильнѣе ти́гра а ти́гръ хитрѣе и кровожа́днѣе льва; ти́гръ напада́етъ свою́ добы́чу[4] не то́лько, когда́ быва́етъ го́лоденъ, но и когда́ сытъ. — Ры́ба и́щетъ[5] гдѣ глу́бже, человѣ́къ гдѣ лу́чше. — Сестра́ старѣе меня́ пятью́ года́ми. — Ли́сья[6] шу́ба иногда́ до́рого сто́итъ, но собо́лья доро́же. — Осень холодна́, зима́ холо́днѣе, весна́ са́мое прія́тное вре́мя го́да. — Кола са́мый сѣ́верный го́родъ въ Евро́пѣ. — Россія обши́рнѣе всѣхъ госуда́рствъ[9] въ свѣ́тѣ. — Богатѣ́йшій человѣ́къ — мой братъ, онъ богатѣе всѣхъ. — Споко́йная со́вѣсть[8] драгоцѣ́ннѣе зо́лота, по тому́ что полнѣ́йшее споко́йствіе со́вѣсти есть велича́йшее бла́го. — Кто ти́ше[9] ѣ́детъ, да́льше бу́детъ. — Онъ ти́хо говори́тъ, она́ гро́мче.

(Mr. fon.) Покажíть мінї на́йкоротшу доро́гу до го́роду. — Че́хи се оди́н з на́йплодовитшних країв. — Ко́ждому чолові́кови на́ймилїйша та мо́ва, якої від ма́тери на'чив ся. — На́йдорожші пісні народні. — У мене дороге́ сукно́; се сукно́ доро́жше віт тамто́го, котре сте ви купи́ли в містї. — Вче́ра була́ зла пого́да, нинї[10] маємо́ пого́ду кра́сну, давно́ вже не було́ так кра́сної пого́ди. — Рікá Велтава є глу́бша та ши́рша як Морава. — Шевченко внїс жи́ві ідеї в лїтерату́ру ру́ску, тому́[11] ма́є він перворя́дне значіне в істо́рії наро́ду украïньского. — Тебеж без прию́ту,[12] молоду́ дити́ну, на

[1] jeviště. [2] chudý. [3] ctíti (po-část-ovati po-čtovati). [4] kořist pol' zdobycz jihosl. dobič, — ek. [5] hledá. [6] liščí. [7] říše. [8] svědomí. [9] tišeji, t. j. pomaleji, positiv ти́хо. [10] nyní, dnes. [11] proto. [12] útulek.

кого́ оста́влю, бідну сиротúну? — Та щож то за дївка була́! Висо́ка, прямесе́нька як стрíлочка,[13] чорня́венька, очи́цї як терно́ві ягідки́, брíвоньки[14] як на шнуро́чку, носо́чок так собí пряме́нький з горбо́чком, гу́боньку як цвіто́чки. — Шлезк на́йменьший межи́ всїма́ короннымі краями, але що до лю́дности то він на́йгустїйше населе́ний.[16] — Кутна Гора, давнїйше на́йбогатше місто гірни́че в Чехах, ще й тепе́р відзнача́є ся[17] богáтством срíбла. — Чи є що кра́ще, лу́чше в сьвітї, як у згóдї жи́ти?

Риба и девојка.

(S.)

Девојка сѣди крај мора,
так сама себи говори:
»Ах мили Боже и драги!
Има л' што ширје од мора?
Има л' што дуже од поља?
Има л' што брже од коња?
Има л' што слађе од меда?
Има л' што драже од брата?«

Говори риба из воде:
»Девојко, лудо,[18] будало![19]
Ширје је небо од мора,
Дуже је море од поља,
Брже су очи од коња,
Слађи је сећер[20] од меда,
Дражи је драги од брата.«

(Народна песма из збирке Вукове.)

[13] maloruština užívá velmi zhusta nejen podstatná, nýbrž i přídavná jména zdrobnělá, čímž docilí mnoho něžnosti. Zde samá deminutiva: přímičká jak šípeček atd. [14] брови brvi. [15] дочка dcerka. [16] obydlený. [17] vyznamenává, odznačuje se. [18] bloude. [19] blázínku. [20] tur. cukr (r. sachar), jinak slador, sl. cuker.

4. Dvojné číslo.

§ 65. Pozůstatky duálu mají v češtině toto sklonění:

1. 4. 5. pád	dv-a	prs-a		ob-ě	ruc-e(ě)		dv-ě	oč-i (st-ě)
2. 6.	»	-ou	-ou		-ou	-k-ou		-ou -í (-ú)
3. 7.	»	-ěma*)	-oma		-ěma	-ama		-ěma -ima (-oma -ěma).

*) Spravněji (jak v dial.) dvoma, obyčejně se říká dvouma.

Tyto formy nalézáme v jihoslovančině takto:

1. 4. 5.	dv-a drug-a	ob-je žen-e (i)*)	dv-a polj-a (i), dvje oči
2. 6.	-aju -û	-u -û	-aju -u
3. 7.	-jema -oma	-jema -ama	-jema -ema
	(-ama druz-ima)		(-ama -ima).

Slovinčina užívá z části forem plurálu:

dv-a zdrav-a drug-a	dv-e zdrav-i žen-i	dv-e lep-i polj-i
-eh -ih -ov	-eh -ih —	-eh -ih —
-ema -ima -oma	-ema -ima -ama	-ema -ima -ima.

Uvedeme duál sloves slovinských, jenž má koncovky 1. os. *-va* (fem., neutr. *ve*),**) — 2. a 3. osoba *-ta* (-te), tedy: 1. os. midva sva, me dve sve (jsme), 2. os. vidva sta, ve dve ste (jste), 3. os. ona sta, oni ste (jsou), aneb 1 os. paseva (-e), bodeva (-e) govoríla (-i), 2. os. paseta (-e), bodeta (-e) govoríla (-i), 3. os. paseta (-e), bodeta (-e) govoríla (i) — my dva (dvě) paseme, pasete, pasou, my dva (dvě) budeme, budete, budou hovořiti. (Skráceně bôva, bô(s)ta govoríla).

65.

Vaši sestri ste (vaša strica sta — vaše sestre so) pri teti. — Kje so tvoji strici? — Skoz naše mésto tečete dve veliki reki. — Skoz Češko tekô tri velike reke. — Moja prijatelja, tvoja strica, sta obadva uradnika. — Jaz moram dve pismi pisati bratoma. — Naša (obadva) soseda sta bogata. — Midva neseva bratu nov klobuk. — Medve neseve sestri knjigo (bukve). — Brat in oče poslušata, kaj sestra in mati govorite.

Dva prijátelja in medvéd.

Esopova basen poslovenil Metelko.

Dva prijátelja sta se posébno[1] rada iméla, vse si zaúpata.[2] Prigodí se pa, da jima skozi puščávo gredôčima[3]

[1] osobitně = zvláště. [2] pol. za-ufać, důvěřovati. [3] jdoucím, viz § 33. pozn. 5.

*) Koncovka jest jať (ѣ), proto přichází její střídnice *i* (v koncovkách § 32.).

**) Při my vy a při těchto koncovkách rozeznává se rod (mi, vi masc. me, ve fem.); avšak též se to opomíjí a nemá dalšího významu.

strášno velik medvéd na proti pride. Ko ga zaglêdata, eden naglo na drevó zbeží; drugemu pa, preden ga medvéd zgrabi, na misel pride, da tà zvér mrliču[4] nič žálega ne storí.[5] Na tla[6] tedàj pade in sápo[7] v sebi drží. Medvéd okóli njega stôpa, ga vôha,[8] mu pritika gôbec[9] k ušésom, pa odide. Dva prijátelja gresta pa dálje po svòjem pôtu. Tisti pa, ki je bil na drevésu, vpráša svòjega továrša: »Povéj mi, ljubi prijátelj, kaj ti je medvéd tiho na uhó právil.« — »Právil,« mu tà odgovorí: »Nezaúpaj nobénemu prijátelju, dokler ga nisi v nesrêči poskúsil.«

[4] umrlec. [5] nic zlého (žalostného) neučiní. [6] česky (dial.) = strop, v ostatních slovanč. = podlaha; zde: na zem. [7] = deh či dih; srovn. sop = výpar, soparen = parný; české: sop-sti (intensivní sop-tĕti) a sápati. [8] pol. wąchać, r. нюхать od koř. *on*, s předraženým *v* (pro obmezení rozzevu) *von*-ěti; intensivum (zhrubělé) on-ch-ati (jako: ču-ch-ati od ču-ti neb ča-k-ati od ča(ja-)ti, sr. čáka — иль благодáрности отъ нихъ ты чáешь? — от-чáяние zoufání). Onchati zmoutilo se na ąchati a tu odstraněn rozzev předražením jednak *v*, jednak *j*, jemuž předsuto *n*: wąchać a jihosl. njuhati (pol. též niuchać. [9] hubec = šňupák.

66. Pobratimstvo.

Če si dva človéka za trdno obljubita,[1] da bôta na véčne čase po bratovsko prijatelja, imenujejo Srbi to prijatelsko zvézo[2] póbratimstvo. Pobratimstvo je v navádi[3] med stárimi i mládimi ljudmí môžkega in ženskega spola.[4] Če sta oba možka, pravi jeden drugemu póbratim; če je pa jeden možki, druga pa ženska, imenuje on njo poséstrimo, ona pa njega póbratima. Kadar si pobratima obljubita, da bôsta na véke prijatelja, gresta, če sta obá kristjána, v cérkev, da pred Bogom, duhovnikom in nekóliko príčami[5] svojo obljubo potrdita. Kristjanom in Muhamedanom je pobratimstvo veljavno,[6] če si le obá slovesno obljubita: »da će biti po Bogu braća na obadva svjeta.«

[1] s-ljubiti, za tvrdno; pevně slíbiti. [2] svazek. [3] ve zvyku. [4] pohlaví, r. полъ; toto slovo jest totožno s полъ, поля, половúца. t. j. mužská a ženská polovice; z toho povstalo naše spol = pár a spolu, ale i pohlaví místo poloví. [5] svědky. Прúтча (stsl., r. povstalé z притък-я — při-tčení) = podobenství, schv. priča vůbec vypravování a sl. též = svědek. [6] platno (z ital.), schv. valja platí, má cenu.

5. Zájmena.

(Zaimki, мѣстоименія, заименникн, zamjenice, zaimki).

§ 66. Osobní a přisvojovací.

Já (sl. jaz), ty (ti), oṇ -a -o, se (się, ся) mají jen nepatrné úchylky: 2. a 4. pád mnie mię — меня́ (мене, мя) — mene me; 3. a 6. pád tobie — тебѣ (тобѣ) — tebi: 7. pád mną — мно́ю — mnôm mènôm — manó, menój; tobą, sobą — тобо́ю, собо́ю — tòbôm sòbôm — tebòj tàbo, sebòj sàbo; duál slov. naju, vaju = nás, vás dvou, nama vama; formy od *on* předsouvají v jihoslovančině, nejsou-li příklonné, vždy n: n-jega, n-jemu, njim, njih (enklit. ga, mu, ih (jih); *ona* (jihosl.): 2. p. njê, je, 3. p. njôj, joj (njej, nji), 4 p. njû, ju, je (njo), 6. p. njôj (njej, nji), 7. p. njôm (njo).

Mimo naše přisvojovací (moj, tvoj, svoj, naš, vaš), tvoří jihoslovanština: *njeg*ov, -a, -o, = jeho, *nje*n, -a, -o či *nje*zin -a, -o = její, *naj*in, -a, o, *vaj*in, -a, o = nás, vás dvou, *nju*n, -a, -o, = jich dvou a *njih*ov, -a, -o (tu též rusky ни́хній) = jejich; ostatně užívá místo nich, jak jsme již podotkli, dativu: otac im = njihov, unuk mu = njegov, sestra mi = moja, kći joj = njezina.

§ 67. Ukazovací.

Ten = ten, ta, to — этотъ, эта, -о neb сей, сія (ся), сіе (се) — ovaj (ovi), a, o, — *tȁ* místo *tъ* neb toti, ta-le (ten-le), tá, to;*) *tamten*: ów, owa, -o — тотъ (той) та. то — taj, ta, to — ti, ta, to; *onen*: on, -a, -a, tamten — о́ный, ая, ое, onaj, ona, o — oni (onaj, un), ona (una), ono:

§ 68. Tázací a vztažná.

Kto, co? — Кто что? (Хто, що?) — Tko,**) što (šta, ča, kaj?)***) Kdo, **kaj**? = Który? — Кото́рый? (Котрый?) — Koji? — kteri, kateri? = Jaki? — Како́й? (Який?) Kakov, -va, -o? — Kakšen, -na, -o? = Czyji, -a, -e?*) — Чей, чья, чьё? — čiji, -a, e, aneb čegav, -a, -o? — Čiji aneb čigov?**)

Tato zájmena užívají se též co vztažná; slovinčina v tom případě připíná ku všem formám od *kdo*, *kaj* — *r*: tedy kdor, *kar* (kdož, což) koga-r, komur, čegar, čemur (kohož, čehož).

Sklonění jest vůbec jak v češtině; vedle čega říká se v jihosl. též česa (čeho), vzt. česar.

Jako my říkáme: člověk, *co* jsem *mu* dal, *co* jsem *s ním* šel, místo: »jemuž, s kterýmž«, tak děje se ve všech slovanštinách (человѣкъ, что пріѣхалъ, vino, što smo *ga* pili). Slovinčina užívá tu *ki* (ký) (nesklonně): žena, ki pri *njej* bil, prijatelji, ki *jih* vidite (žena, co při ní = při které, přátelé, co jich = které vidíte). Ruština miluje místo »jehož« — чей, чья: купецъ, **чью** да́чу мы ви́димъ kupec, jehož letní obydlí (villu) vidíme.

§ 69. Co do neurčitých zájmen, pamatujme si, že se vyráží naše *-koli*: kto bądź, cokolwiek***) — кто **любо**, кто ни(будь) (кто [не]будь) — kogod, štogod — kdorkoli, karbôdi; *-si*: ktoś, coś, jakiś — ктото, какой-то (хтось, щось, який то, який-будь) — ikoji, neki, nekoji, -a, -e; — *leda*-(lec-): lada kto, - co, - który, - jaki — коекто, како́й **ни будь** (гдекто, де́хто, дещо, ктобудь) — itko, išto, (mašto), ikoji, makakav†) — marsikdo, - kaj, marsi - kteri, - kaki.

Každý (všaký, povstalo: Къžde [žde = naše ždá] qui libet): každy — ка́ждый (кождый, всякий) — svak — vsak; žádný (žádan (ý), kterého tu není): žaden — никакой — niki — nikoji, nobéden (nobén), nikakov; někdo něco: niekto, nieco — не́кто не́что (нехто, нещо, дехто, дещо) — neko, nešto — nekdo, nekaj; nikdo, nic (ničo): nikt, nic — никто́, ничто (ни́хто, не́хто††), нӥхто — ни́що, не́що††) нӥщо) — ni(t)ko, ništo (ništa) — nikdo, nikaj (nihče, nič.†††)

*) Ten, ta-hle, p. oto ten, r. вотъ та.

**) Přesmyknuto kto; obyčejně *kò*

***) *Ča-*, *što-* *kaj*-kavci. Kajkavci jsou větším dílem i-kavci Štokavci jsou e-kavci (§ 32). Čakavci na pomoří a otocích (ostrovích). Původ: Къ-to (kto), čь-to = *čto* připodobněno *što*; gen. od čto byl *čь-so* (jihosl. *česa*), z toho vzniklo čšo = čo, přehlas. *če* (schv. ča, srov. nive-če, čeho) a pak č. a p. *co*.

*) čí?

**) srv. njeg-ov.

***) Toto též ve smyslu někdo.

†) Na Moravě u Břeclavy: bár kdo, barsi jaký, bárco; toto bar je totožno s tímto *ma* a se slov. *mar*, schv. bar, barem = aspoň.

††) Pakli se píše tímto pravopisem, může nastati nedorozumění; třeba, abychom si slovo to nespletli s нехто; při druhých způsobech psaní je omyl arci nemožný.

†††) Ruština, jihosl. vkládá předložky mezi negaci a zájmeno: ni o kom, ni o čem, **ни съ кѣмъ, ни въ чёмъ**. Srv. naše ni-ve-č.

67.

(Sch.) Što je mužu um, to je ženi srce. — Tko (ko) visoko leti, nizko pada. — Sve što čovjek misli, može izreći,[1] ali ne može sve izreći, što ćuti; govor bo je više orudje[2] uma, negoli srca. — Kad kupujemo konja, pitamo za njegov odgoj[3] i njegove sposobnosti.[4] — Kako majka prede, tako kćerka tka. — Kralj je podielio državnim knezovima[5] njihove zemlje u leno i obećao, da će svakomu vratiti njegovu otčevinu.[6] — Do polòvice 14. vieka Venecija je bila prva velika vlast[7] na sredòzemnom moru; njezinoj sili i njezinu gospodstvu morao se pokloniti i naš slavni Dubrovnik. — Ovaj zlatni prsten je mnogo draži (skuplji) od onoga srebrnoga. — Kakva (kò) je ova žena? Njê nisam dosad vidjeo, ali čujem, da otac joj je (da joj je otac) liékar. — Ne govòri o tom ni pred kim. — Gradjani[8] su svôga kneza uvjerili o njihovoj (o svòjoj) vjernosti, rekući, da su spremni[9] braniti ga od njegovih neprijateljâ. — Kolika[10] je kuća vaše matere? Jest mala, ali liepa, želite-li ju (je) kupiti? Nju ne želim kupiti, ali drugu. — Njihov susjed, unuk mu i kćer mu bivaju svaki dan u pòzorištu. — Nie to čula ni od koga.

(Sl.) Kdo trka na vrata? — Kdor se med otrobe méša, ga svinje snedo. — Komu píšeš? — Komur bog razuma dal ni,[11] temu ga kovač ne skuje. — Kaj hočete? — Kar tebi ni drago,[12] ne čini drugemu. — Véš kaj, Janez? Bodeva si kúpila smotko,[13] jaz bôm kadíl, dokler bô kaj, ti moreš délati, kar ti bô ljubo. — Ako kupuješ, česar ne potrebuješ, bodeš prodajal, česar trebuješ. — Za kaj (zaradi česa) greste v mésto? — Kjer ni mačke,[14] gospodarijo miši. — Kje ste bili? — Kakoršna sétva, taka žétva. — Kako je vam? — Dobro mi je, kakor ribi v vodi. — Letos imam toliko učencev,[15] kolikor lansko léto. — Kaj délate v méstu? — Jaz hočem nekaj kúpiti, prodal sem nekaj žita. — Ta knjiga ni njegova, čegava je? — Teta in njena kči ste domà.

[1] vy-řeknouti. [2] náčiní, orgán. [3] odchov, goj-iti ošetřovati, živiti, vychovávati, odtud naše h o j i t i zúžené na zvláštní druh ošetřování [4] vlastnosti spůsobilosti. [5] knížatům, knez též = vesnický rychtář. [6] otcovské dědictví. [7] velmoc. [8] měšťané. [9] hotovi; s-p r e m-ni jako u-p ř í m-ný, spremiti = urovnati (spřímiti), připraviti. [10] koliká = jak velká. [11] ne-je dal nedal. [12] zde milo. [13] doutník. [14] kočka. [15] žákův.

6. Číslovky.

(Liczebniki, имена числительныя, числóвники, brojna imena, številniki.)

§ 70. Základní a opětovací.

Jeden -dna -o	одúн*) -одна́ -ó	jedan -dna -o (eden, en, jeden)
dwaj[1] -ie -a	два -ѣ	dvá, dvie (dvá, dvé)
trzej[1] trzy	три	tri (trije, tri)
czérej[1] -y	четы́ре (чотыри)	čétiri (štírje, štíri)
pięć	пять	pét
dziewięć	дéвять	dêvêt
dziesięć	дéсять	dèsêt
jedenaście	одúнадцать (-надцять)	jedênaest (jednájst)
dwanaście	дѣвя́дцать	dvánaest (dvanájst)
dwadzieścia[2]	два́дцать (двацять)	dvádeset (dvájset, dvajsti)
trzydzieści[3]	трúдцать	trídeset (trideset, trísti)
czyrdzieści	сóрокъ	četrdèset (štírideset), štíri redy[6]
pięć-dziesiąt[4]	пятьдеся́ть	pedèset (pétdeset, pet red)
dziewięćdziesiąt	девятьдеся́ть (девяносто)	devedèset (devétdeset)
sto	сто	stô, stótina
dwieście	двѣ сти (дрѣ стѣ)	dvje sta[7] (dvé sto)
trzy sta	три ста	tríšta (trí sto)
pięć set	пять сотъ	pet stótinâ (pêt sto)
tysiąc	тысяча	tisúča[8] (tisóč)[9]
Raz	одна́жды, разъ	jedan put, jedànred, jednom, jednoč (jedenkrat)
dwakroć, dwa razy	дважды, ·раза (дъвѣи, дваразы, ·кратъ)	dvaput, dvaž (dvakrat)
trzykroć, trzy razy	трúжды, ·разá (трии, тразы, ·кратъ)	triput, trikrat
pięćkroć, pięć razy	пятью, пять разъ (пять ·кратъ)	pet putih, pekrat atd.

[1] Při životných mužských. [2] duál. [3] plurál. [4] genit. plur. [5] z řeckého te-s a r a k-onta. [6] tři řady, pět řad atd. [7] též dvie — čtiri stošine, ale od 5 počínaje jenom pet s t ô t i n á. [8] též hiljada (řecké). [9] též tavžent (něm.) a jezer (mad. a tur. pers. ezer).

*) Složeno z: *od-in* a zachovalo se přes stsl. j e d i n ъ. Znělost 1 původně **ин-ъ** -a, -o; sr. lat. unus, něm. ein, ř. ἕν, stsl. **иноⷣдь** jednorozený, r. **иноⷦ** samotář, mnich a naše jen, jenom, mor.-slz. ino, jeno, enem. K tomu přísloupilo *od*, jež žije v r. a stsl. ***оⷣ-ва*** a všesl. j e d v a (sr. § 28.) a snad v slově **оⷣ-ръ** (č. též vodr.). *Im* přešlo již v staroslovančině významem na: j i n ý (= tento jediný).

Sklonění 1—4 vůbec jak v češtině. 5—10 jsou vlastně podstatná jména, tedy пѣть = pateřice, proto je ruština skloňuje dle kost (a mnohdy i v nepřímých pádech váže s genitivem; proto пя́тью пять = 5 × 5, ale съ пятью людьмй), v Sch. zůstávají však nesklonnými; pol. je skloňuje a váže jak čeština (sześciu žonom, žon, šesti ženám.)

Podstatné jméno čítané stojí od 5 počínaje v 2. pádu množ. č.; u 2—4 v 1. p. množ. čísla; avšak Schv. a často i R. v případě poslednějíším drží starý duál: dva junaka, tri, čètiri junaka místo dva, tři junáci, ale pet junákâh.

Zvláštnost polštiny: było ich pięciu, przyjechało wielu (mnoho), kilku (několik), dziesięciu panów, místo pět, deset, wiele, kilka; užívá se toho jen u mužských jmen osobních.

§ 76. Řadové: *p.* pierw(sz)y, drugi, trzeci, czwarty, piąty, szósty ... dziesiąty, jedenasty, dwunasty (12), dwudziesty (20), cztérdziesty, pięćdziesiąty, sty, tysiączny — *r.* пе́рвый, второ́й, тре́тій, четвёртый, пя́тый, деся́тый, оди́надцатый. двѣна́дцатый, двадца́тый, сороковóй, пятьдеся́тый, со́тый, ты́сячный, — *jhsl.* prvi, drugi, tretji, čètŕti (štrti, četŕti), pêti, dèsêti, dvádesêti (dv'ájseti), sti (stoti), tisući či hiljaditi (tisôči).

§ 72. Sborné a násobné: *p.* dwoje (dvé), troje (tré), czworo, pięcioro, dziesięcioro [deklinuje se: dwojga, pięciorga ludzi (2. p.), dwojgu, czworgu (3. a 6. p.), dwojgiem (7. p.)] *r.* двóе, трóе, чéтверо, пя́теро; *schv.* dvoji, -a, -e, četveri, petero, též dvojvrstan (-stni), peterovrstan.

P. podwójny, dwojnasobny, *r.* двойно́й, двойственный (двои́стый, двоя́кій), *schv.* dvojstruk -a, -o, (-i, -a -o), aneb dvojgub, četvero-struk, -gub, *sl.* trojni, -a, -e, četverni aneb dvojnat atd.

§ 73. Číslovková substantiva: jedność -ostka, едини́ца, jedinica (samica); dwójka, двóйка, двóица, dvojka dvojica; piątka, пятёрка, пятери́ца, petka, peterka, petica, petorica ...

P. pół, poł-a, -owa, -wica, trzecia, czwarta (ćwierć), piąta, dziesiąta (roz. część): *r.* полъ, -ови́на, треть, че́тверть, пя́тая, шестая, деся́тая ... (часть); jhsl. pô, pola, polovica, tretjina, četrtina, petina, desetina.

68. Talar i dukat.

Talar, zwierzchnią postacią[1] swoją okazały,
Gardził[2] czerwonym złotym[3] dla tego, że mały;
Gdy przyszło do zmienienia, nie patrzano miary:
Złoty pieniądz, choć mały, wart był[4] dwa talary.

Ign. Krasicki.

69. Planet Mart.

Mart je najpoznatija[5] nam zviezda. Jedina bi se Danica (Venus) mogla uzpòrediti[6] s Martom; velika je kao zemlja, promjer joj[7] je dakle[8] dvápût tolik, kolik ù Marta, bliža nam je, pa se može primaknuti[9] nà pet miljunâ miljâ, no vidimo òd njê, kad nam je najbliža, samo tamnu polùtku[10] obrubljenu svietlim srpom. Za to joj je mnogo teže površinu motriti,[11] nego Martu ...

Godišnje[12] su dobe baš tačno[13] takove, kao i naše, jer je os, okô koje se Mart vrti[14], gotovo[15] jednako pramà suncu nagnuta, kao os našega planeta. Godina je ipak[16] gotovo dvaput tako duga (ima šest stotinâ osamdèset sedam zemàljskih dánâ), a tako svaka godišnja doba traje od prílike šest mjesécî, ali nijesu tako jednòlike[17] kao kòd nâs.

Martov je dan nešto duži òd našega na zemlji, jer se Mart jedàn put okô svoje osi okrene[18] tačno za dvádeset četiri ure trídeset sedam minútâ i dvádeset tri sekunde.

Po Flamarionu M. K.

[1] postať, postava. [2] pohrdal. [3] dukátem. [4] byl 'cenný = platil. [5] nejznámějšĺ, poznati = znáti. [6] vz-po-řad-iti v pořadí dáti, porovnati. [7] dat. místo poss. [8] tudíž. [9] přimknouti, přiblížiti se. [10] polokoule. [11] r. смотри́ть, slovo stsl., pozorovati (její povrch, než Martův, dat. pos.). [12] roční doby. [13] též točno (jak r., sr. tečka) určitě, precisně. [14] točí se. [15] téměř stejně proti (ku) slunci. [16] i-pak = pak, přece. [17] jednotvárné, stejné. [18] obrátí (kręt a krząt viz výše).

7. Slovesa.

(Czasowniky [słowa], глаголы, glagoli.)

a) Tvoření spůsobův.

§ 74. Tvary jsou vůbec totožné; slovesa dělí se na 6 tříd. Znaky tříd čili přípony kmenové jsou: I. tř. bez přípony:

pi-ti, nes-ti; II. **-nu-** (pol. ną, sl. no) sek-nou-ti;*) III. **-ě-** (ѣ): sed-ě-ti;**) IV. **-i-**: voz-i-ti; V. **-a-**, **-e-** [ia, 'a (я)]: pad-a-ti, sáz-e-ti; místo sáz-'a-ti; VI. **-ova-**, přehlasovaně *-eva****) (-uva†) -iva††): pan-ova-ti, voj-eva-ti.

Koncovka infinitivu -ti (č., sch. a mal.). krátí se ve velkor. na *-ť*, v pol. na *ć*;†††) ale нести́, итти́.

V imperativu udržuje se koncovka *i*, i když čeština a polština ji odsouvá: naše a polské: pec (piec), -me, -te zní r. пеки́, -и́мъ, -и́те (печи́, печѣм(о) či печім, печѣ́тъ či печіть). jhsl. peci, -imo, -ite; mlč (milcz): молчи́, muči (molči). Imperativ se opisuje: p. niech piecze; r. пусть, пускай (нехай) молчи́тъ, (též дай, дава́й); jhsl. naj, neka peče.

Konjunktiv má v rušt. a jihoslov. *by* nezměněně ve všech osobách: я, ты, онъ, бы, ходи́лъ, мы, вы, они́ бы ходи́ли. Polština k tomu *by* přidává touž příponu jako u *jest*-em. ja by-*m*, ty by-ś, my by-śmy, wy by-ście. Částečně tak i čeština činí. (Sr. dial. já by-sem, ty by-si, my by-sme.) Chorv. mívá též: bih, *bi*, *bi*, bismo, biste, *bi*.

§. 75. Přechodníky a) nes-**a**, -ouc (**-úc**), choď-a, -ác přehlas. **-ě**, **-íc**, b) nes, -ši, pi-**v**, **-vši**, tvoří se v slovančinách též tak, jen že se — bez rozeznávání rodu — užívají příslovkově a to brzy mužská, brzy ženská forma:

(R.) неса і неся́, ведя́, ходя́ (masc. Mr. несуч-и, ведуч-и ходяч-и — fem.), нёс-ши умёр-ши (fem.); ходи́въ, ви́дѣвъ (mask.); (P.) niosąc, chodząc — niós(ł)szy, piw-szy, chodziwszy

*) Vedle vzdig-*no*-ti užívá slovinčina se zálibou vzdig*ni*ti za mí-*no*-ti ti míniti atd. a tedy vzdignil, mínil (minul). Schv. přenáší formy některé z II. do I. tř. uzdig-nu-ti: dig-ti = dići, dižem [dvih(n)u], stig-ti = stići, stižem [stih(n)u]. sêg-ti = sêći, sêžem sáh-(n)u.

**) Ruština a jihosl. má za to po č, ž, š, šč a j. *-a*: běžať, bojati se.

***) V ruštině a jihoslov. po měkkých.

†) Zejména v malorušť.

††) ve všech mimo češtinu; sluší tuto příponu rozlišovati od frekventativního, -va chodívati, chodívám ku př. przekonywać — przekonuję.

†††) O rozlišování vésti, ved-ti a zmížďování: pek-ti pèci viz § 45 d.; 51 d.; maloruština užívá i tvarů nezměžděných: мог-ти бѣг-ти (běžeti), толк-ти (tlk-ti tlouci) a uchyluje se od vr. i tím, že říká тер-ти, мер-ти, толчи́ (толк-ти) místo тере́ть, мере́ть, толо́чь. Cizí slovesa (studovati) přetvořuje jihsl. na -irati: studirati, r. студирова́ть.

(fem.); (Schv.) nesuć(-i), hod-*e* i hod-eć(-i), djelaj-e i -uć(-i), nes-ši, hodivši; (Sl.) nes-ôč, nos-êč, delaj-ôč, nes-ši, hodiv-ši (též masc. dé-laje, hodiv).

Od toho: p. niosący, -a, -e (nesoucí), noszący -a, e (nosící), r. несу́щій, нося́щій, -ая, -ее, па́дающій ,(sch.) nesući, -a, -e, noseći, -a, -e, padajući, -a, -e, atd.

§ 76. Příčestí min. č. a) činné tvoří se na — ł, ła, ło, při čemž sluší připamatovati:

a) přestrojení koncového *-l* v *Schv.* na *o*: pio a v *Mr.* na в: пив. (§ 13.);

b) odsouvání *l* v ruštině při kmenech souhláskových: пекъ, тёръ (§ 47.); v těch případech vsouvá jhsl. *e* resp. a: pekel pekao, nesel, sekao (§ 38. 47.), ale trl, umrl (tro, umro — *r* je samohláska);

c) vysouvání zubnic v ruštině a schorv.: палъ pao, вёлъ veo, sl. padel, vedel, p. padł, wiódł (§ 47. bb);

b) trpné na *-n*, *-na*, *-no*. Sponové *e* před *-n* polština sesiluje na *o* (§ 33.): niesion(y); je-li to *e* prejotováno (slovesa na -iti, -ěti), změžďují se předcházející souhlásky (§ 51.) a po retnicích vkládá ruština a jihoslov. *l'* (§ 51 pozn.): platiti: płacon(y), płacen, płacen, ловленъ, ljúbljen. Jak a kdy v češtině — tvoří se toto příčestí též na **t-**, **-ta -to**, avšak *sch.* říká pi-j-en, ču-v-en, po-kri-v-en, a j. za pit, čut, pokryt; pak užívá se trt (též tr-v-en sch.), tarty, zaprt, zawarty a j. za třen, zavřen; u II. třídy miluje polština a maloruština i jihoslovančina tvary na -en: dźwigniony, двигненый (vedle dźwignięty, двигнутый), vzdignjen. Naopak má pol.: zasiany, pijany, wylany (zasetý, opitý, vylitý), arci jsou to vlastně tvary od kontr. zasiejać, wylijać, pijać.

§ 77. V oznamovacím způsobě příť. času jsou původní osobové koncovky se sponou: *o-m*(i), *e-š*(-i), *e-ť*(-i,) *e-mo*, *e-te*, *o-nť*(i). S těmi staly se všeliké změny: nes-*u*, *-eš*, *-e*, *-eme*, *-ete*, *-ou*. Jak vidno, odvrhli jsme *ť* v 3. osobách, jenom Rusové je podrželi říkajíce несётъ, несу́тъ, ходитъ, хо́дятъ (t stvrdlo ve *vr.*); v malor. хо́дить, ходять (měkké), avšak i malor. *ť* pravidelně zejmena v jednotném čísle jako my odsouvá (vyjma slovesa na *ěti* a *iti*). Místo neseme říká Rus несёмъ (odsouvá -o), Pol. niesiem*y*, Jihosl. pův. nesem*o*. Největší proměny nastaly v 1. os. jedn. a 3. os. množ. č.

Polština koncovky *om* (seslabeně -em) a *ont* smoutila na ę a ą všude vyjma 1. os. V. tř.; má tedy: I. piek-ę, -ą, II. dźwign-ę, -ą, III. widz-ę, -ą,*) siwiej-ę -ą (sivím -ěti), IV. chval-ę, -ą*) (chválím, -í) pad*am*, -ają, piszę, -ą,*) VI. kupuję -ą. Tudíž za naše *u* (přehlas. i), a za naše *-ím* má *ę*, za naše *ou* (přehl. í) a za í (dial. -ejí, -ijo, 'á — III. a IV. tř.) má *ą*.

Ruština má v 1. osobě vesměs **у** (ю), v 3. os. mn. č. **утъ** (ютъ) a výjimečně (III. IV. tř.) **ятъ**. I. пекý -ýтъ, шю́, -ю́тъ, II. двúн-у, -утъ, III. гор-ю́, -ятъ,*) умѣ́ю, -ютъ, IV. хвал-ю́, ятъ,*) V. дѣ́ла ю, -ютъ, пиш-ý, -утъ.*) VI. купýю, ютъ.

Jihoslovančina má v 1. os. veskrz *-m*; v 3. os. má *u* (slov. *-ô* neb *-ejo*) vyjma případy, kde je v ruštině **-ятъ**, tu má *e* (slov. íjo, ê): I. pečem,**) II. dignem, III. vidim, umijem, IV. hvalim, V. djelam, pišem, VI. kupujem, a v 3. os.: I. nesu (nesejo, nesô), II. dignu a dižu,**) III. vide, umiju IV. hvale (govoríjo, -ê), V. djelaju, pišu. VI. kupuju (-jejo)

69.

Utvořte z následujících infinitivův 1. os. jedn. a 3. os. množ. čísla

1. rusky dle vzoru: хвали́ть, хвалю́, хва́лятъ:

Бѣли́ть, мѣри́ть, глушить, мучи́ть, (по)мирить, кружить, крушить, божить-ся, морщи́ть (s-mrštiti, svraštiti), учи́ть, говори́ть, шали́ть (žertovati), моли́ть, гони́ть, вари́ть, спо́рить, дѣли́ть — (ль!), купи́ть, ступи́ть, дави́ть, топи́ть, мо́лвить (= говори́ть), губи́ть, ломи́ть, вопи́ть (úpěti), труби́ть, шумѣ́ть, глуми́ть, ваби́ть, (rozl.) крути́ть, куси́ть, сади́ть, ворoти́ть, морози́ть, смѣсить, мути́ть, бѣси́ть, пази́ть (dělati pazy, drážkovati), рази́ть, вертѣ́ть, суди́ть, буди́ть, коси́ть, пригласи́ть, вози́ть, бро́сить (hoditi), прости́ть, пусти́ть.

*) Tu nastává měkčení souhlásek (resp. vsouvání l'), o čemž viz § 51. — Při slovesích na -ati zvláště schv. miluje kratší formu na -em-(u) místo *-ám*, a to i tehda, když žádná jiná slov. toho nečiní: umírati umírem, izpinati izpinjem se, groktati grokćem, pomágati pomažem (pomáhám), povíkati -víčem (povykuju).

**) Měkčení děje se, jak u nás v prostomluvě, následkem mylné analogie: správně bylo by: pekem.

2. rusky dle: писа́ть, пишý, пи́шутъ:

чеса́ть, лиза́ть, струга́ть, ора́ть, теса́ть, колеба́ть, дыха́ть, дрема́ть, глода́ть, казать, топта́ть, вяза́ть, скака́ть, паха́ть, хохота́ть, свиста́ть.

3. polsky dle: czynię, ią, proszę, -szą: wątpić (pochybovati), karmić, dusić, kludzić, czynić, kreślić, rodzić, sądzić, młócić, tracić, gasić, gnębić, mówić, walić, modlić, wnosić, ukąsić, grozić, puścić, gościć, wyprościć, mierzyć.

Utvořte trpná příčestí z uvedených sloves dle: люби́ть лю́бленъ, коси́ть ко́шенъ — czynion-y, proszon-y.

А я ржи напашý, во скирды́[1] сложý, домо́й вы́волоку, до́ма вы́молочу, да и пи́ва сварю́, мужико́въ сзовý! — Я нехочý торопи́ться,[2] а ста́ну вина́ пить. — Тýча не́бо кро́етъ, со́лнце не блести́тъ, вѣ́теръ въ по́лѣ во́етъ. — О́сенью тра́ва на луга́хъ желтѣ́етъ, но о́зимь на поля́хъ зеленѣ́етъ. — Лѣ́томъ я люблю́ гуля́ть въ лѣ́су, а зимо́ю посѣща́ю теа́тръ.

Стою́ надъ снѣга́ми! Отсе́лѣ я ви́жу пото́ковъ рожд ніе; здѣсь ту́чи идýтъ подо мно́й, сквозь ни́хъ, низверга́ясь,[3] шумя́тъ водопа́ды.

Мужи́къ и ло́шадь.

Крестья́нинъ засѣва́лъ овёсъ. То ви́дя ло́шадь молода́я, такъ про себя́ ворча́ла разсужда́я: »Что мо́жетъ быть безýмнѣй и смѣшнѣе, какъ по́ле цѣ́лое изры́ть, чтобъ по́слѣ разсори́ть[4] на нёмъ овёсъ свой попусто́му.[5] Нѣтъ, э́то про́сто глýпость!« — Вотъ, къ о́сени, овёсъ тотъ ýбранъ былъ а нашъ крестья́нинъ имъ — того́-жь коня́ корми́лъ.

Не такъ ли дéрзко человѣкъ о во́лѣ сýдитъ Провиде́нья!?[6]

И. А. Крыловъ.

[1] skird (lit.) — stoh. [2] kvapiti (a namáhati se, sr. trápiti se), mr. второпати kvapně chápati, vr. разторопный, pol. roztropny, chytrý, chápavý, moudrý. [3] dolů se vrhajíce. [4] rozmrviť, соръ smetí. [5] pòpustu = zbytečně. [6] Prozřetelnost.

b) Tvoření časův.

§ 78. My říkáme: chodil-s chodila-s; to stalo se Polákovi pravidlem, tvořiť minulý čas: chodzi**ł**-em, -*ą*m, -om, chodzi**ł**-e**ś**,

-aś, -oś, chodzili-*śmy, -ście*. Malorus vedle této polské formy: ходил-ем užívá tvaru velkoruského я, ты ходи́лъ (vynechává se jsem, jsi atd.). Za to Jihoslovan pomocného slovesa, k němuž ostatně přiráží negaci, nikdy nevynechá: čitao sam, já sam (nisam, jesam-li?) čitao — čitao si, ti si (nisi, jesi-li?) čitao, čitao **je**, on **je** (nije, jest-li?) čitao, čitali **su**, oni **su** (nisu, jesu-li?) čitali.

§ 79. Čas budoucí — nehledě k slovesům končicím — tvoří se vůbec pomocí »budu«*) a to takově, že Polák říká vedle: chodzić będę — będę chodził, podobně Malorus: бу́ду спѣва́ти, бу́ду спѣва́лъ. U Slovincův jest tvoření futura s příčestím za pravidlo: bôdem (bôm), bôdeš (bôš) govoríl, bodemo (bômo), bôdete (bôste) govorili. U Hrvatův pokládá se forma budem pisao za budoucně minulý čas: scripsero (kasnije ću ti pripovjedati, dok budemo dalje lètjeli). Zvyklit si opisovati futurum po spůsobu bulharském — i při končicích — pomocí slovesa chci: (ho)ću, ćeš, će, ćemo, ćete, ću. Tedy ću pisati (budu psáti), ću biti (budu), ću uzdignuti (uzdići, zdvihnu) aneb obráceně: bit ću, kupit ću (koupím), dat ću (dám), což se může i spojiti: biću, pisaću, daću.**)

70.

(Schv.) Hoće li danas padati snieg? — Danas pada(t)će kiša (dažd), ćemo pokisnuti.[1] — Čeka(t)ću te do večera, poslije bi(t)će liepo vreme. — Odmah ćemo večerati. — Ali hoćete da večerate u vrtu? — Pomòzi sebi sam, pomoći će ti Bog. — Car obećavao, da će sačuvati[2] sve slobode na-

[1] kysnouti stsl., v schv. zachovalý význam: státi se mokrým a (mokré kysá) kyselým; zmoknout. [2] zachovati.

*) Aneb jiných pomocných sloves, hlavně stanu: ста́ну писа́ть; v maloruštině velmi zhusta имý (jmu): имý (skráceně му) писа́ти aneb писа́ти му, меш, ме, мем, мете, муть. Polák užívá (při pasivech) zostać: zostanę zamianowany (budu jmenován). V schv. u sloves trvacích předráží se uz- (vz-), čímž stanou se končícími, t. j. futurálními, uz-progonim- proženu (budu prohoniti!). Ako uz-daješ (dáš) pomoć.

**) Má-li se naznačiti chtění, musíme říci; hoću (ću) da pišem. Tato vazba stává se modou i při jiných pomocných slovích: treba da pišem, moramo da pišemo, ba i: čovjek umio da obrati (uměl obrátiti), povjestnica počela što o čovjeku da doznaje počala něco doznávati). — Užívání futura vypravovacího: reći će = řekne sr. § 101.

roda, Hrvati da će biti slobodni od svakoga danka. — »I nas će ogrijati sunce«, ili »Doći će sunce i pred naša vrata,« tako se tješe nesretni. — Žena mu rekne, da će mu biti dugo čekati,[3] dokle mrtvoga stanu sahranjívati.[4] — Nêće zvono mrtvo moje tielo k tihom' groblju na počinak[5] zvati! — Kad se malko stišala radost s nènadâna povratka[6] kćeri, reći će (rekne) kralj: Onaj koji mi je spasao diete, dobit će polòvicu moga kraljevstva; što sam obećao, to ću da izvršim.[7] — Djeca, koja ovo ùz-čitaju,[8] poželjet ćê,[9] da čuju što o djetinstvu Isusovu. — I reče Gòspod Bog Mòjsiju: Akoli ne ùzvjeruju,[10] a[11] ti ... prolij vodu nà zemlju.

(Sl.) Kakor si bôdeš postlàl, tako bôdeš tudi ležàl. — Dolg pravi: začni me, délal se bôm sam. — Vém, kaj mi bôš odgovoríl: ker ste ves dàn pridno[12] délali, bodete nocòj dobro spali. — Jaz se bôm pridno učil. — Danes se bômo dobro zabavljali. — Če bode vreme lepo, pojdem jutre v trg. — Išče te sreča, našel jo bôš, če nisi zaspán.[13] — Prišla bô na okence, gledala bô na me; dala mi bô rožice zbrane, oh, le za me. — Če bôdete molili in délali, vam bog bôde tudi blagoslovil[14] délo.

(Mr.) Бі́дний си́рота, хто єго́ убира́ти[15] и годува́тиме?[16] — Ви жи́ти бу́дете в пала́тї,[17] кухарі́ вам вари́тимуть що на́йкращі стра́ви. — По́ки зду́жаю працюва́ти, працюва́ти му для своїх дїто́к. — Коли́ вас ви́женуть з пала́ти, жи́ти-мете́ знов в бі́дній ха́тї. — Отта́к иду́ть они (по́ри[18] ро́ку: весна́, лїто, о́сінь і зима́) рік в рік і муть-ходи́ти ще по вік, допо́ки ме-стоя́ти сьвіт.

[3] že mu bude dlouho čekati. [4] budou pohřbívati, r. по́хороны, pohřeb. [5] k odpočinku. [6] návrat. [7] splniti. [8] čítati budou, (pro) čítají. [9] želati, přáti si budou, [10] uz-vjerovati, nebudou věřiti. [11] tož, atož. [12] pilně, z pridĕn-o (díti se). [13] ospalý. [14] požehná. [15] oblekati. [16] živiti, krmiti, pěstovati, годо́вля коний, chov. [17] palác. [18] pora = roční doba a pak doba vůbec, впо́ру = včas.

c) Archaismy.

§ 80. O dvojném čísle sloves mluvili jsme v § 40. Podobné starožitné formy, z nichž my jen nepatrné trosky zachovali, jsou:

1. Trpné (mediální) příčestí přitomného času v ruštině; jako naše vid-omý, pit-omý, lak-omý, věd-omý zná(-j-o)mý tvoří se toto příčestí vůbec (formou jest rovno

1. os. množ. č.): лю́бимъ, ви́димъ, понима́емъ, уважа́емъ, -a, -o a též люби́мый, ви́димый. Obyčejně mají smysl mediální neb rovnají se gerundivům, tvarům na -telný.

2. Aorist (vypravov. min. č.) v Schv. tvoří se, když se ku kmeni infinit. (u souhláskově končících se sponou *-o-*) připne -h (naše by-*ch*), tedy: I. naplet-o-h, ubi-h, II. minu-h, III. umje-h, IV. nosih, V. prepisă-h, VI. kupovă-h. Ohýbá se: ja ubi-h (ubil, -a, -o jsem). ti ubi (ubil, -a, -o jsi), on ubi-l, -a, -o), ubi-smo, -ste, -še; napisa-h, ti napisa, on napisa, mi napisa-smo; tonu-h, ti tonu (tonul, -a, -o jsi), on tonu, mi tonu-smo; donès-**o**-h. ti dònes-**e**, on dònes-**e**, mi donès-**o**-smo, -oste, -oše; stig-o-h (stihl jsem), ti stiž-e, on stiž-e, mi stig-o-smo; rekoh, ti reče atd.

3. Imperfektum (nedokonalý min. č.): k infin. kmenu připne se -ijah (-âh): I. pas-ijah, bi-jah, II. min-jah, III. umijah, IV. noš-âh, V. djel-âh. pis-âh VI. kupov-âh. Časuje se: pasijah, -ijaše, -ijaše, -ijasmo, -ijaste, -ijahu.

Bijah a bjeh = byl jsem trvale, bih byl jsem končivě, jednou.*)

71.

(Vr.) Квасъ — люби́мый напи́токъ [1] ру́сскаго мужика́. — Такъ называ́емый кумы́съ — напи́токъ, приготовля́емый изъ кобы́льяго молока́. — Сопровожда́емы прія́телями мы пріѣ́хали въ Москву́. Дѣти, бу́дучи одѣва́емы ня́нькою, [2] не привы́кнуть са́мы одѣва́ться. — Я сохрани́лъ непоколеби́мую [3] вѣрность своему́ госуда́рю. — Князь руко́й незри́мой [4] поражёнъ. — Богъ непостижи́мъ, неви́димъ. — Чей э́то конь

[1] nápoj. [2] chůva, budoucí = jsouce jako pol. będąc. [3] schv. nepokolèbljivu, neochvějnou. [4] zříti.

*) K naznačení mnohokrátnosti (opakování) v minulosti říká Rus я пишу́ бывало psával jsem, я бывало подхожу́ къ нему́ docházíval jsem; вона бувало выспѣвуе zpívávala, a Malorus naznačuje dávnominulost: я писалъ бувало (було), byl jsem psal, було колись панували, та бо́льше не бу́дуть kdys panovávali jsou a více nebudou. Jinak tvoří se plusquamperf. jak v češtině: sl. jaz sem bil govoril, mr. я написа́лъ былъ, sch. ja bio sam čitao, ale též: ja *bjèh* čitao atd., s formami imperfekta bjeh = byl jsem. Tuto formu slouží tedy rozlišovati od konjuktivu: ja bih čitao. (Sr. § 74), ač i této formy se užívává za plusquampf. aneb k vyjádření zvyku (jako бувало, було): Kad bi góso (gos-pòdâr) došao, uzeo bi mu pàs štâp, donio duhan i lulu, když přicházel, bral mu pes hůl i přinesl tabák i dýmku.

неутоми́мый [5] бѣжи́тъ въ степи́ необозри́мой? — Ого́нь, вздыма́емый вѣ́трами въ ра́зныхъ [6] мѣста́хъ Москвы́, соедини́лся въ оди́нъ огро́мный неизмѣри́мый пожа́ръ.

[5] tomiť (též schv.) trápiti, unaviti: neumdlený. [6] různých (předl. roz-raz).

72. Sveti Cyril i Metod.

Ovo dvoje [1] svete braće rodi se u Macedoniji u Solunu; Metod stupi u samostan a Ciril ode [2] u Carigrad na nauke; odatle [3] ga poslaše, da Kozare obrati na vieru kršćansku. Vrativ se od Kozarah združi se sa svojim starijim bratom Metodom k izvedenju spasonosnoga djela, kojim su si obadva zaslužila ime slavenskih apoštolah. Bugarski Slaveni biše već prije [4] primili [5] većom stranom [6] Izukrstov nauk, nu u njih ne bijaše još stalnosti i postojannosti u vieri, jerbo ne bijahu dovoljno [7] podučavani. K ovim Slavenom indi [8] obratiše sveta braća najprije svoj pogled. Nu prije, nego su stupili medju Slavene, sastavi Ciril slavensko pismo i poče prevadjati na slavenski jezik svete knjige. Bugarski Slaveni primiše s radoštju dar, koji su im donesli [9] ovi novi učitelji; nu ni uralski Bugari nemogaše se više opírati moći božanske nauke. Knez im Boris dade se pokrstiti i primi na krstu ime Mihaila. Sada istom [10] bijaše kršćanska viera medju Bugari učvrstjena [11] i osjegurana. [12] U brzo [13] se raznese glas na sve strane, kako je Ciril slavensku službu božju kod Bugarah uveo. Već 863 posla Moravski knez Rastislav poslanike k byzantinskomu caru Mihailu moleć ga, da mu pošalje slavenske učitelje. Mihail usliša njegovu prošnju i posla mu Cirila i Metoda. . . .

M. Mesić (z Křížkovy Antholog.).

* * *

Deset punih stotinâ godinâ navršiše se. [14] Uz [15] tu tisuću godinâ koliko velikih dogadjajâ [16] izgubi [17] svoju veličinu,

[1] Dvé, dvojice svatých bratří (svaté bratě koll.). [2] odešel místo otíde. [3] odtud. [4] již dříve. [5] prim-im, -iti vedle pri(j)mem, prijeti = byli přijali; prvá (nesprávná) forma jest obyčejná. [6] cizím podnětem; vijeća vět-ja = rada, stran = cizí (jak r.). [7] dosti. [8] tudíž (z it.). [9] užívá se: donieli. [10] teď zajisté, t. j. teprv. [11] upevněn (čvrst = silný, čerstvý). [12] zajištěn (ital.). [13] Rychle. [14] navršilo se = uplynulo. [15] *uz* = *za* ten tisíc. [16] událostí. [17] stratiti (utratiti).

koliko znamenitih djêlâ prôpade ne òstavivši gotovo ni traga[18] kasnijim[19] potómstvima! Koliko silnih ljudi leže[20] ù grob zàborâvi,[21] te im se danas jedva i zà ime znade![22] A djela smjernih naših kaludjerâ[23] kazuju još i danas živu slavu njihovu, jer trud njihov, nàmienjen[24] jednomu samo plemenu slavenskemu, ponese[20] velike, obìlate i trajne[25] plodove, koji pòstadoše[26] pò vremenu zajedničko dobro[27] svih Slavénâ, pa se zato i poslije[28] tisuću godinâ ùznosi širom[29] svega ogromnoga slavenskoga svieta ìz zahvaljnih[30] srdcâ najtoplija hvala njima, duhovnim otcevima, velikim dobročincima roda slavenskoga. Ivan Broz.

[18] (stsl.) stopa; tudíž na-trag, s-traga, o-s-trag = nazad, od zadu; tražiti, stopovati, hledati. [19] (stsl.) r. косный, též docni = pozdní. [20] aor. (leh-lo) [21] zapomenutí; boraviti — od kor. by- stupňovaného bav-iti (mr. a dial. bariti se) = bývati, baviti, zdržovati se, za-boraviti = za-byti zabudu (nezabudky), zapomenouti. [22] že jedva zná se jich jméno či ví se o jich jménu. [23] Avšak činy ... mnichův (ř.). [24] na-míněn, určen. [25] trvalé. [26] (po)-staly se. [27] společným statkem, dobro ve všech slov. = statek (gut). [27] po tisíc. [29] šíří (instr.) v šíř. [30] vděčných. — Upozorňujeme na patrný rozdíl v slohu a tvarech prvé (starší) a druhé (moderní) části.

IV. Tvoření a význam slov, skladba a větosloví.

Podáme tu kasuisticky jen několik zběžných poznámek, nakolik jich třeba ku objasnění nápadnějších zvláštností a úchylek. Za to přivedeme více příkladův, než by bylo třeba proto, aby toto objasnění stalo se všestrannějším a čtenář aby snadněji zvyknul nezvyklým tvarům a vazbám.

A. Slovotvorba, kmenosloví či etymologie.

(Tworzenie słów. Образованіе словъ. Твореніе словъ. Tvorba beséd. Obrazovanje riéči.)

I. Slovotvorné před- a přípony, pratvary, novotvary, osvojeniny, složeniny.

§ 81. Slovančiny oplývají příponami*) a předponami, pomocí nichž tvoří se slova z kořenův a pňův či osnov.

V pratvarech jest úplná shoda; koř. hrъt [hr(t)nouti]: hrsť, garść, gorsť, grst — hrdlo,**) gardło, gorlo, grlo; mrt: smrť, smierć, smerť, smrt.

Starotvary rozcházívají se — bez újmy srozumitelnosti — volbou přípon synonymních: kovář, (pol., r., č. dial.) kowal,

*) Miklosič jich dovodil 185.

**) odvozuje se též od koř. ger (= žьr) -žráti: gerdlo — žrádlo, požíradlo.

(r.) kuzňèc,*) (jhsl., r., č. dial.) kováč — kovářka, kowalka, kuzňečicha, kovačica — pekařka, piekarka, pekàrka, pèkarica pekarinja — kovárna (kuzna), kowalnia, kùzna (kùznica, kovaľňa), kovnja, kovačnica. — Podobně: čtenář, czytelnik, čitàtelj, čitaonik (čitalac), čitatelj — čítárna, czytelnia, čitàľňa, čitaona (-nica), čitalnica; — kupczyna (povolání, kupcowaženа), kupčicha, kupčica, kupčinja — (na)uczycielka, učìteľnica, učiteljica (učiteljka = žena); — soudní, sądowy, suděbnyj, sudbeni, sôdnji (sodbeni — sodba, sodnijski — sodnija); — pop, popovič (syn), popadija (žena p., r., schv.), popaďanka (dcera); hrabia, hrabicz, hrabinia, hrabianka; starosta, -ścic, starośc-ina, -ianka (p.). § 87.

Takové různění v příponách jeví se zvláště v jihoslovančině: (sl.) mladenič, hudič (zloch, ďábel), mrlič (u-mrl-*ec*), schv. vjetrić (-*ík*),**) potočić (potůč-*ek*), novčić, komadić,***) psić, konjić, sl. morílec (ubijavec, ubijca, schv. ubilac — vražedník), plačávec, pisavec (-*tel*), mučenec, učenec (-*ík*) pótomec (-ek), povodec (r., p., schv. = pòvod oprať).

§ 82. U n o v o t v a r ů v volívají se nejen různé přípony, nýbrž i jiné kořeny; vliv cizích jazyků značně působí: kyselina, kwas, kisłotà, kiselina, kislina či kislôba — pociąg (mr. poťah), pòjezd, vlak — koléj (železna), železnaja doròga, željeznica, železna cesta — dworzec (kolejowy), voksàl (angl.), kolodvor (nádraží) — zdanie, predloženije (mr. rečeně), rečenica, stavka (!věta). Ch y b a užívá se v témž neb obdobném smyslu, zejmena co spojka, avšak nahrazuje se (p.) omyłka, błąd, r. ošibka, mr. pochybka,†) schv. pògrieška, sl. pregrešek či zmôta.††)

Převzatá slova cizí mnohdy se ani nepřispůsobují duchu jazyka: (r.) kasacyjon (jinde kasacya, -ija, kasace), kasacyonnyj (kasacyjný, kasasační) aukcijon, -onnyj dom (aukce dražební dům), studírovať, akompaňirovať, jhsl. studirati, preparirati, учёбникъ синтáксиса (syntakse).

§ 83. Slovančiny převzaly a za stara hláskově si přispůsobily mnoho cizích slov;*) ruština řeckých, tatarsko-tureckých a nordických, schv. albánských, italských, řeckých, zvláště pak tureckých, západní slovančiny latinských a německých (též, zvlášť polština, francouzských); slova ta působí arci nemalé nesnáze: bierzmowanie, miropomazánje krizma, birm-a, -ovanje — p., č. farba či barva (něm.), r. cvět. jhsl. bòja, bojadisati (tur.) vedle schv., mr. mast, sl. barva — inkoust (lat. černěť), atrament (lat.), černilo, màstilo, črnilo (tinta).

(R.) bulat (tur. ocel), karandaš (tur. kara taš černý kámen, tužka), kazàn (tur. kotel), kaznà, -ačej (pokladn-a, -ík), bunt (něm. odboj), oberpolicejmejstěr, unteroficer, feld-jeger; sl. bínkošti (letnice), škof (biskup), farman či fajmošter (nyní župník = farář)**), faravž (fara), bandero (ital. prapor), fant (ital. hoch), ošterija (ital. hostinec), a vůbec slova vztahující se k náboženství;

s c h v. barjak (prapor, bunčuk = tur. prapor), čador i šator (stan),***) delija (rek), mejdan (boj), juriš (útok), kapija (brána), aps u-hapsiti (vězení, vesměs turecké, jako vůbec významy z vojenství, státní správy a společenského života), hasna (užitek), džep a karmàn (kapsa), mahrama a šamija (šátek), bábo (otec), dimlije a čakšire (kalhoty), čardâk (pavlač a dům, sr. čárda — též tur.); trpeza (stůl), miris (vůně), drum (δρόμος silnice, podrum sklep), jevtin (εὐθην-ός laciný), igumen představený, parok (farář) a názvy náboženské (z řečtiny).

Tyto převzatky většinou zatlačily domácí výrazy tak, že se jich jen básnicky užívá; соба́ка (пёсъ), ло́шадь (конь) адъ (peklo), komšija (tur. = súsjed).

*) Místo ku-j-ьnec. Jiní to odvozují — neprávem — od r. a stsl. kozň, kòzny = pletichy, kòzňennyj = úskočný, patrně proto, že se to pojmově kryje se slovem kovàrstvo, -vovat, kovàrnyj = r., schv. úklady, sr. ränkeschmied a naše kujoun. Dial. znamená kuzník buď kovalčíka (sr. § 89.) aneb hamrníka, kuznica = železokujna.

**) Přípona patronymická (§ 87.) stala se zdrobňující.

***) kousek; komad = kus věci i kus divadelní z řeck. κομμάτιον = p. kawał (u nás o chlebě), kęs r. kusòk, sl. kôs; novac peníz, novce peníze, novčić = krejcar.

†) srv. naše šibal (palatální *ch*, jež na *š* přechází).

††) Srv. moutiti, bala-mut, p. mącić.

*) To jest přirozený následek dějinných poměrů. Němčina má asi třetinu svého jazykového pokladu samé převzatky: na př. fenster, gasse, strasse, uhr, turm, schreiben, tinte, sack, socken, stiefel, tisch; příčinou toho jest, že jest chuda vlastními kořeny: máť jich pouze 250; slovančina má jich — **1605**. (Strigl, Sprachliche Plaudereien.) Netřeba jí tedy paběrkovati!

**) Župnija fara; naproti tomu župan = starosta, na př. občínski, županija = obec (srv. § 89.).

***) Slovo to přešlo jak některá jiná do všech slovančin č. šatr, pol. szatra, r. шатёръ.

Ba i přípony cizí přešly do slovančin; do polštiny něm. -ung*) nejen v cizomluvech: gatunek (druh), ratunek (záchrana), rachunek**) (účet), kierunek (kehrung, směr), nýbrž jsouc přidáváno i k domácím kmenům: rys-unek (kresba), podarunek (dar), pocałunek (pocelování, polibek), rabunek,***) warunek (podmínka), stosunek (poměr); srbština převzala turecké -luk = -stvo neb -ství: kršćan-luk, baša-luk (hodnost paši), čižmar-luk (umění čižmaře), spahi-luk (panství, spahija), kukavič-luk (sketa, zbabělství) a -*li* = -ský neb -an, v posledním značení bývá též -lija neb ajlija: bosan-li,†) -lija (bosenský, bosňan), Saraj-lija (Serajevan), beč-lija (vídeňan), toč-ajlija (sklepní, sl. točar, jenž točí nápoje).

§ 84. Slovančiny neštítí se složenin (subst., adj., verba, příslovky atd.), jako my — z domnělé obavy germanismův — činíme, zejmena ruština následuje, jak se zdá, ba i řečtinu v tomto směru vynikající:††) **градоначáльникъ, благоговѣ́ніе, землевладѣ́лецъ = помѣ́щикъ, конновóдство** (chov koní, hřebčinec), **колѣ́нопреклóнный** (na kolena se poklonivší = klečící), **гостепрiи́мство, стихотворе́ніе** (tvoření stichův, veršův, báseň), **чело-бúт ная** (prosba, čelem bíť), **междомéтie звукоподража́тельное** (mezimet, interjekce zvuk napodobující).

Pokud složenin neužívají, zůstávají věrny methodě našeho lidu: chustka na szyję, šátek na krk, pióro do pisania, rada państwa (říšská rada), trzęsienie ziemi, zmysł dotykania (pol.); kľúč od vrát, mlin na vòdo, na sápo (povětrňák), ščetka za zobe (kartáček na zuby), peró za pisanje (sl.); kola od cêdra (cedrový vůz), odielo za djecu, obleka za gospodu, za ulicu (dětský, panský, vycházkový oblek), staklo za prozore (sklo okenné), stroj za žetvu či košnju (košení), predmet, blago či roba (zboží) iz kože, lječenje kupanjem

*) Jiní to omlouvají: je prý to domácí *ún* zdrobnělé: piastun, zwiastun, opiekun. Důvod by proto byl ten, že i jiné přípony vlivem ciziny svůj význam či funkci rozšířily: na př. -ja (§ 89.); podobně schv. šárôv, bjèlôv, rógôv, kteréž společně s mad. -ó znamená zvíře šaré, bílé, rohaté.

**) rachować rechnen = schv. račun, -ati počítati z ital. ragionare.

***) Tato tři slova pokládám za slovanská: grabiti, грабёжъ, grabież vedle łupież — grabunek (*g* sesuto, snad vlivem něm.); vari, varovati; s-tes stupňováno stos jako přínos; srov. mor. stůs dřeva.

†) Tato forma jest nesklonná.

††) Tak bylo i v stsl., která tvořila složeniny a spojeniny, jakých nezná ani němčina, touto pomůckou slovotvornou značné obehnosti a stručnosti nabyvší.

i pićem, sredstvo proti kurjim (!) očima, trgovina haljinami, trgovac plodinami, trgovac-kòžâr aneb kožom (schv.)*)

§ 85. Tu sluší zmíniti se o předponách (předložky a částice). Jsouť tytéž a mají vůbec stejný význam. Přece však užívají jednotlivé slovančiny k naznačení téhož pojmu někdy jiných, zdánlivě významem odchylných předpon, než jaké jsou v češtině.**) Touto odchylkou vynikají zvláště jihoslovanštiny, což působí dosti klopotu.

P. popiérać (pod-), u-dzielić komu co (s-), po-dziwiać kogo (ob-divovati);

R. **сварúть** (u-), **показáть** (u-), **по(вы)строúть** (vybudovati), **прогнáть** (vy-);

Sl. u-ničiti (z-), u-staviti (za-), u-slišati (vy-), raz-mér (poměr), navésti (u-), na-rôčiti (po-ručiti), zapustiti (-o), za-igrati (pro-), pri-igrati (vy-), za-spati, u-spati se (usnouti), pre-povédati (za-);

Schv. na-míriti (u-s-mířiti = upokojiti), od-rediti (pořídíti), do-po-nesem (při-, za-nesu), u-goditi, -gádjati (vhod býti, p. u-, wygodzić), po-divljati (z-div-očeti), pre-kriti kuću (po-), po-dérati, -derem (rozedrati, roztrhati, po-lúpati (roz-loupati, -lámati), po-rèći (od-říci, odvolati), po-spati (sl. zaspati, p. zasnąć, r. **заснýть**), pri-povjedati (p. opowiadać, vypravovati), na-pitnica (přípitek), nagovoriti koga (!) (osloviti), po-spiešiti provedbu reformâ (uspíšiti), po-javiti se (ob-).

Někdy se předpona vynechává: p. jawić się = schv. pojaviti se, schv. gadka = po-hádka ve smyslu bajka, za-gonêtka = hádanka.***)

*) Zvláštnost lidových písní: »Poslušajte moji vitezovi, vi po izbor (po výboře = vybraní) bani i knezovi! Sjutra ćemo udriti na Turke; slušat ćemo Miloš Obilića, jer je Miloš na glásu (věhiasný) delija. — Dosta ima pjevidrugâ (přijateljâ u sreći), al' je malo plačidrugâ (prijateljâ u nesreći).

**) To vysvětluje se tím, že předpony vyznačují buď vztah obdobný, buď že každý jazyk myslí na jinou okolnost děje (východiště, cíl, směr). Takové různosti máme i v češtině: po-, za-, do-nesu; prvé klade důraz na směr (a trvání). druhé na východiště (zanesu odsud), třetí na cíl (donesu tam), tak: ná-, pří-, ú-, roz-kaz a zakázka, po-, u-, ode-, vy-, do-, při-, za-jíti, za-, po-, načati atd. Někdy jest tu arci vliv cizinštiny.

***) Jsou to odvody z kořene ged (žьd), stupňováno god u-hodnouti, schv. po-godba podmínka, smlouva, p. wygodzić vyhověti) a gad, gadz (pol. gadać = mluviti, zgadzać się = shodovati se, mr **гадáти** míniti, mysleti. **гадка** myšlenka, schv. ugadjati, pol. dogadzać). *D* vysuje se: (r.) **отгонýть, отгадáть, у-гáдывать загáдку** = zagònětku pogoditi, pogadjati; od-gonetati = uhádnouti, rozluštiti hádanku. Zagonetati komu = hádanku uložiti. S tím souvisí pol. hasło, jhsl. geslo, což — z češtiny převzato — zní polským tvarem: god-ło.

2. Některé podrobnosti.

§ 86. V polštině nepatrné úchylky: stwo místo stwie: królewstwo, niebezpieczeństwo, świadectwo; umywalnia, spalnia vedle kawiarnia, piekarnia; k naznačení syna neb pomocníka řemeslníkova slouží jak na Moravě a ve Slezsku *-čík*: młynarczyk, kowalczyk, masarczyk, kupczyk, krawczyk (krejčík), szewczyk; též Ateň-czyk a j.

Přípona *owy*, jíž se čeština do nedávna štítila, jest velmi oblíbená:*) narodow-y, -ość (národní), odzież zimowa, ubiór balowy, kamień grobowy, grobowiec (náhrobek), klucz domowy, urząd cłowy, podatkowy (celní, berní), władza skarbowa (finanzbehörde).

Následkem přehlasování mnohdy nemůžeme v češtině tvořiti ze sloves na -iti slovesa V. tř. na -'ati (ěti); kde možno. přenášíme je do VI. na -ovati. Polština (a druhé slovančiny) ale tvoří z: palić o-palać, dzielić u-dzielać,**) łudzić z-łudzać, czynić przy-czyniać, łączyć z-łączać, prosić u-, prze-praszać,***) množyć po-mnażać, grozić wy-grażać, oswoić oswajać, mówić przemawiać.

§ 87. Ruština tvoří patronymika:†) Ив'н-овичъ, царе́вичъ (syn) Ива́н-овна, цар-е́вна (dcera), Оне́гинъ, царе́вичъ (syn Oněgy), Оне́гина (dcera). Maloruština vyjadřuje stav otcův: козаченко mladý kozák, ковал-енко neb ковальчу́к, кравчу́к, кухарчук; ba i дѣтю́к, конюк, Стасю́к mladý Staś, псюк — deminutiva.

*) Kdežto *-ní* znamená spojitost vnitřní, vlastnost neodlučnou, znamená *-ový* spojitost vnější, určení, příslušnost, podobu, původ a látku: národn-í, -ost = summa oněch přímětův, jež srostleny jsou s národem; národov-ý, -ec, kdo se hlásí k národu, národovost = láska, hlášení se k národu; lidskosť, pol. ludzkość a — ludność lidnost, obyvatelstvo, lidnatost — lidovost; cesta nákladová = určená pro náklady; strojárna, vozárna = kde se ty věci vyrábějí, strojovna, vozovna = místo pro stroje, vozy určené, strojilna, vozilna, čekalna, jídelna = kde se strojíme, čekáme; proto pol. umywalnia, pływalnia jest správnější než naše čekárna, plovárna.

**) udělovať; udělať = udziałać.

***) upraszać = uprošovať, velmi prosiť, przepr. = prosiť o prominutí, przepraszam = pardon!

†) u nás a v polštině zakrsala; v jihosl. trvají v příjmeních (srv. § 81.). Jako by v náhradu oslovují Srbové: брате драговичу, брате добриковичу (dragi, dobri).

Kupec-ьsk-ý — kupecký*) zní velkorusky: купе-ч-е-скій a tak купе́чество, отéчество, практи́ческій. Vůbec má *vr.* zálibu pro příponu ство: нача́льство (náčelnictví), чу́вство (čití cit), хвастовство́ (chvástání), путе́шество (putování), иску́с-ство (umění), a tvoří slovesa: чу́вствовать, нача́льствовать, хода́тайствовать (orodovník, kdo chodí se přimlouvať), zejmena od přídavných: здравствовать, свирѣпствовать (sveřepým býti, zuřiti), существо́, -ова́ть (od су́щ-ій jsoucí bytosť, existovať), довóль ный, -ствоваться. Místo našich nomina agentis na -ič, -ec, -ač, -ař raději užívá slova na *-tel*, mnohdy (zejmena *mr.*) na -aj,**) -ej, -aga, -acha, -aka, -uch (neb prejot. 'aj ... 'uch): водѣй,***) гультяй, слинтяй, лѣнтяй, глотай, соловéй, кóнюхъ, óвчухъ, крик-уха, плясуха, бѣдаха, -олака, -ня́га, молотя́га, роботя́га, брод(н)я́га = блудня́га = волоча́га (-цюга).

Mláďata: v jednotném čísle jsou obyčejnější tvary na -ёнокъ, v množném čísle na -я́та: телёнокъ теля́та, волчёнокъ волча́та, ягнёнокъ ягня́та, цыплёнокъ цыпля́та.†)

Mr. vkládá před -я ještě -ен, dopouští-li libozvuk: волчен-я́, лев-ен-я́, медведеня, кон-ен-я́ (кон-ён-окъ, жеребёнокъ). V našich nářečích jest to u názvisk: Kovala, -alča neb -alčeňa dcera Kovaly.

Názvy řemeslníkův končívají na -щикъ: корабе́льщикъ,

*) сьs = čs sežímá (změžďuje) se u nás a v pol. na *c*, schv. na *č*: njemački, trgovačko-obrtnička komora, strelačko društvo, budějovičko pivo iz dioničarske (akciové) pivovare, predsjedništvo.

**) Přípona aj (ěj) — správněji (ježto *a* náleží ku kmenu dotyčných sloves a *j* vsuto před původní koncovku ъ) — přípona *j* užívá se k naznačení též jiných vztahův odchylně od češtiny: pol. rodzaj (rod), zwyczaj (schv. običaj), urodzaj; r., schv. слу́чай (příhoda); schv. dogodzaj, namještaj (nábytek, co vyplňuje místo — sl. pohištvo, schv. pokućstvo), naraštaj (nárostek, sl. dorost), odnošaj (отноше́ніе poměr), značaj, položaj (položení), izvještaj (návěst), tječaj (běh), natječaj (konkurs, sr. [ú-]ték), zavičaj (místo, jemuž jsme zvykli — domov); dihati má deminutivum dih-lj-ati, smejati — smeh-ljati (smáti — usmívati se); od toho uz-dis-aj a dihljaj, smeh — smehljaj, bod-aj — bod-ljaj.

***) vodič, hulač (darebák), slintal, lenivec, hltavec, pasák koní atd., křikloun, bidačisko, mlatec, robotěz, brodula (srov. pol. z-brod-niarz zločinec), włóczęga smyk, tulák, vlačuha.

†) srov. cip cip! volání na drůbež, dial. cipla slípka a (ch)cíple nedomřivé kuře.

копáлщикъ, извóщикъ, коптúльщикъ, корзúнщикъ, знáменщикъ.*)

Na místě verbálních: kování, kupování, střílení, кóвка, покýпка, перестрéлка a j.

Místo našeho -ávati mívá -ывать:

кидáть докúдывать, догадáть ся догáдывать, мáзать подмáзывать, показáть покáзывать, рѣзать отрѣзывать a časuje: покáзываю. Tutéž koncovku mívá i polština: dogadywać się, wykonywać, widywać, czytywać, grywać, wyszukiwać, przygotowywać, ale zaměňuje jí často jako jiné slov. naše -ovati, tudíž časuje grywam, ale wyszukuję, dogaduję się, wykonuję i wykonywam.

Příklady pro přechod pod 1. uvedený: смѣнúть смѣнять, покорúть покорять, здрáвить поздравлять, сытить пресыщáть, преобразúть преображáть, ростúть отращúть, прибáвить прибавлять, смѣстúть смѣщáть, позволúть позволять, pol. zmieniać, upokarzać, pozdrawiać, nasycać, zabawiać, zmieszczać, pozwalać, č. změňovať, pokořovať atd.

§ 88. Jihoslovanštiny mají několik zvláštností co do přípon a jich významu:

1. Názvy mláďat tvoří se sice jako jinde: tele -eta, pile -eta,**) kromě toho – co hromadná – na *-âd* ('adь, femin.)***): telad, pilad, štenad (štěňata), jagnjad, vučad (vlčata), vižlad, paščad (psíci), jarad (jarac — kozel), jun-ad (junci, býčci), živad (domácí), zverad (divoká zvířata) — osoby: unučad (vnoučata), pastorčad (pa-dьht-er, pastorkové), siročad (sirotkové), pastirčad, momčad, srb-čad, bugar-čad, švab-čad, cigančad (mládež srbská atd. srov. § 89. b).†)

*) loďař, kopač, vozka (drožkař), uzenář, košikář, praporečník.

**) Též pilić (srv. § 81.). Píle jest totéž co naše a polské pisklę — sk vysuto.

***) Přípona tato souvisí, aspoň částečně, s čędo (чадо, jhsl. čedo = dítě), z kořene čьn (počnouti) příponou -do jak sta-do tvořeno: stsl. čędь domácí lidé, bratu-čędь jako brat-čad, srb-čad.

†) V češtině máme v tomto smyslu jen čeleď, czeladź, челя́дь; havěď gawiedź (drůbež) a pak jehněď (kočičky, ovečky, odtud ягнядь = topol); dále ve smyslu hmotné hromadnosti: černěď чернядь, hnileď, holeď (hololedí); slova ta píšou se s *ť*, jak svojeť, havěť; r. рухлядь (ruchomosti), пестрядь (pestré plátno), плóщадь (náměstí, souhrn plochých míst.

2. Látka, nástroj, způsob (od sloves) též na -áva (vedle -ivo, -avka) a -ača (naše -ačka): sl. pisáva (pisovna, koncept), skušnjáva (pokušení), obravnáva,*) kresáva (křesivo), svečáva, pesčáva (píščava, poušť) — bris-áča (-ávka, brisati utírati — ručník, obrus), pijáča (nápoj), dimnjača (jizba »kuřava«), obzvláště v schv. k naznačení nástrojův, jídel, druhův ovoce: slamnjača (slaměnka), drvača (sekera na dřevo), kijača (kyj), vodenjača, ječmenjača, zimnjača, mesnjača, makovača.

3. Slovinčina škaredou vlastnosť osob (muž.] vyráží příponou *-ež*:**) lakomn-ež, neumn-ež, nemirn-ež, nicvredn-ež (nic-cenný, nicpoň), ved-ež (věd-ec), rev-ež;***) místnost pro zvířata -njak (č. -ník): kur-nják či -nik, ovč-(n)ják či ovčarnica, konják či konjarnica, svinják, zverinják, kravnják. Ona miluje dále *-lo* (dlo) nejen k naznačení nástroje, nýbrž i pro činnost a způsob i předmět činnosti: objasnilo, naročilo (poručení, úkol), poročilo (zpráva), pričevalo (svědectví), o-(na-)znanilo (oznámení), plačilo (plat), darílo, vabilo (pozván-í, -ka), števílo (číslo, štem [čьtu] štěti), perílo (prádlo), glasilo (organ, hlasatel), vôščilo,†) kosílo.††)

4. Schv. tuto koncovku miluje pro barvy (více konkretně): zelènilo (zèlên), rumènilo (rùmên), crvenilo (crvên), bjèlilo, modrilo, plavètnilo.

5. Oba tyto jazyky mají dále vedle substantiv verbálních velmi rády†††) tvary na *-ba* a *-nia* (rovnoznačné s lat. io), které mnohdy velmi cize nám připadají: izložba (výstava), izvedba, nared-ba (nařízení), ured-ba (zařízení), dvoj-ba (§ 96. pochybování), čast-ba = gost-ba (též čast-bina hostina), plov-

*) či (jak pol.) rozprava = přelíčení od ravnati — rovnati, připraviti, říditi, ravnatelj – ředitel, ravn-áva, -ica — rovina.

**) Srv. грабёжъ, падёжъ, мятéжъ, платёжъ (lup, pád, zmatek, plat) a (femin.) mládež, loupež.

***) rev-iti (naše řev-niti) = trápiti, mořiti, zdrobněle rev-k-ati = spurným býti, urážeti, revnjiv, -ost ubohý, rev-a bída — chuďas.

†) vôščiti (prastará osvojenina z něm. wunsk-an; jinak čestit-ati, -ovati = blahopřáti.

††) jídlo; кóсим, кýшать, o-kusím = jísti, kosíl-čati snídati; kosím — kositi.

†††) Bez naléhavé příčiny; u nás stává se to nutností pro indeklinabilnosť verb. subst.

it-ba, žen-it-ba, pljen-it-ba (zabavení); sl. narôčba (poručení, objednávka), vod-ba, prisež-ba, zasliš-ba (výslech), postrež-ba*) (= schv. dvor-ba), bram-ba (bránění), premémba (proměna), iznajd-ba!! (vynález), pogodba (dohodnutí, smlouva, podmínka), trgatba (-tva!!)-ovina.

Přípona -itba mění se na -itva a toto na -itev: volitev (volba), razdelitev (rozdělení), lôčitev loučení, darítev (oběť), poslatev (zásylka), vrnitev (schv. povratak, návrat), otvoritev gostilne.

6. košnja (košení), kušnja (pokušení), grdnja = mržnja,**) prošnja = molba, pratnja,***) prietnja,†) smétnja,††) šetnja,†††) slútnja.*) sumnja,***) bernja***) atd.

7. Vlastnost vyráží vůbec přípona -ost; jihoslovančiny alternujou ji — s příznakem hmotnosti (při jakosti věci) — příponou: ôba, òća (sl. oča, sev. sl. *ot*: p. wilgoć, łakoć), òta: sl. slad-kost (abstr.) sladk-ôba, -óča, -òta (konkr.), čistost (cudnost) čist-oba, -oča, -òta (čistota tělesná, věci), zvest-ost věrnosť, svědomitost), zvest-ôba (spolehlivost), len-ost, -ivost, len-oba, (j)edìn-ost (svornost), jednòta -oča, gost-oča -oba (hustý), samòča, krasòta.

8. Přípony -ina užívá se jak u nás k naznačení jazykův (sl. nemščina, schv. njemačina), hmot (bukovina, svinjina, zemljina), zlomkův (desetina), daní, poplatkův: glavar-ina, sladar-ina, pivar-ina (daň z hlavy atd.), najemščina činže, ključarina vrátné, školnina, carina (též mitnina = r. pòšlina) clo, ale i jistých ústředí: schv. sredìna, krajina, okolìna, svojìna (vlastní půda), tudjina (sl. [p]tujina), planìna, obćina, bánovina, vojvodina, kràljevina, carevina*) a též pučina.**) Někdy přejde na -bina, schv. otàčbina, rodbìna, postojbina (kde někdo po-v-stal, rodiště), naručbina, zadušbina, sudbina,***) rus. čužbìna; v polštině na -izna: ojczyzna, bielizna (prádlo), trucizna (trutina, jed), szpuścizna (dědičná pozůstalost, jinak spadek, spadkobierca dědic), robocizna, polszczyzna, czeszczyzna, greczyzna (řečtina).†)

*) Střehu, ostříhám, tedy obsluhuju, posluha.

**) Srovn. § 96.; zlosť; ořklivení. Cvíč. 58. p. 6.

***) pratiti kogar doprovázeti, dirigovati, říditi, poslati, srov. o-praťť, prat-ja, práce — řízení; význam se vyvinul jako u »posel« (§ 96....) pratnja = průvod, sbor uz pratnju orkestra, pratilac, -ioca průvodce.

†) prietiti: schv., sl., r. hroziti, **запрѣтить**, **-щать** zakázati.

††) s-mét-ati = překážeti č. mat-u, mát-oha, změť, **мятежъ** od koř. męt, mąt.

†††) procházka od šétati; stsl. šętati, r. **шатáть**. č. šátati a šantala.

*) tušení — slútiti sl. i ch. od příčestí slut (slu-ju slouti, jak od kut (kuju) kut-iti, od čut (čuju) čut-iti, rut (rou-ti) routiti atd.; tedy často naslouchati, tušiti. Jiného původu jest sl. lôtiti se česar chopiti se čeho, dáti se do něčeho, od koř. łąt.; od něho pochází pol. łęt, mr. lut = boužev z lýka, lípové lýko, r. **лýтье** lípoví, Lutyně jméno osad ve Slezsku. Tedy lýkem vázati, počíti něco dělati. Odtud snad loutka, pol. łątka, schv. lutka = lalka ověšená lípovím a p.

**) podezření; sumnjati, sumnjiv stsl. są мьn-ěti pochybovati, pol. sumnienie = svědomí

***) č. berně (zbírka); v jiných slovančinách jsou tyto tvary (co nom. actionis) velkou vzácností, pol. składnia skladba, brednia žvastání (**бредъ**, **брéдить** = břídiť, zmateně mluviť, blouzniť).

9. Místnost, v níž se něco děje, vyznačuje se příponou *-na*.††) ta přechází, zvlášť v sl., na -nica (též -ica): schv. streljà-na, kavàna (střelnice, kavárna), spal-nica, tvornica (továrna), bojadisaona (barvírna), praona (prádelna, pralnia), sl. brivnica (břil-na holírna), gostil-na (-nica), pekar-na (-nica), čital-na (-nica), posojilnica (záložna, schv. blagalnica), tiskar-na (-nica), schv. též tiskara, knjižara, pivovara.

§ 89. Přípona -ija (**ья**), již v staroslovančině vzácná, dochovala se v slovančinách jen v nepatrných zbytcích: značila hromadnosť: bratija, p. bracia, r. **брáтья**, schv. braća, č. bratří (srov. § 55), ženský rod: mr. **панїя**, **панья**, **панї**, r. **крикýн-ья**, **болтýн-ья**, **попáд-ія** a výjimečně r. **судья́**, pol. sędzia, schv. sudija. č. sudí. Za to vyskytá se velmi zhusta v jihoslovančinách (řidčeji v maloruštině) co cizí

*) abstraktně kraljestvo, cârstvo (císařství).

**) pûk — pluk — lid (folk), púčina, kde lid meška, krajina (pûčina = morská hladina, stsl. pačina, sr. č. vy-pouk-lý), púčanstvo obyvatelstvo, pûčkî lidový, pučka škola; pukovnik a pukòvnija = naše pluk (viz níže).

***) naručba objednání, -ina objednaná věc — záduší, nadace — sudba, osud.

†) V českých nářečích (slez., val.) jest otčizna (otcovizna), matěřizna, dědovizna, babovizna, bratrovizna, dědičný podíl po otci atd., což se vyráží: schv. otčevina, mr. batkôvščina, dědôvščina, vr. votčina, dedina, pol. ojcowizna, dziedzizna vedle dziedzina, odtud naše dědiť a dědina = poděděný statek, zejmena ve vsích pozůstávající.

††) Jí se předrážejí přípony nomin. agentis: *ar*-na, *il-ál*-na, *av*-na, *ov*-na, *ač*-na; původně zněla a zní dosud (v rušt. i pol.) *-nia*; v jihosl. jest -nja téměř jen v případech pod 6.

osvojenina, zastupujíc tvarově a významově a) romanské a řecké io, ia, *εια*, jež Němci buď co *on* reprodukují aneb svým *ie* a *ei* napodobují: opozicija, fakcija, pak podle fantazija (abstrakta): sl. domišlija, poganija (pohanství), dečarija (dětinské jednání), sleparija, schv. robija (robota, panczczyzna, бáрщина), vedle štamparija (nyní tiskarna), ošterija (gostilna), názvy živností a závodův: zvonarija, pekarija, lončarija, pisarija, mesarija (naše východní dial. a polština značí to: zvonarka, pekarka, masarka — zvonařství, masařství aneb řezničina), dále názvy úřadův: sl. davkarija (berní), sodnija (sodišče, sôd), najviša, deželna, porotna sodnija, sodnja oblastnija (soudní oblast = behörde), župnija a županija, škofija (biskupství) atd.*)

b) turecké -ija k naznačení řemeslníka vedle tur. mehan-džija (krčmář), dućan-džija (obchodník), domácí kujundžija kujoun zlata, zanát-lija řemeslník (zànât zanětí = řemeslo), bogatlija (boháč); ku sesílení kollektiv na *-ad*: srb-ad-ija, njemčadija, turadija, což značí národ srbský, turecký atd., k vyjádření místa, prostoru vedle osvojenin džamija, avlija (dvůr), čaršija (tržiště, sajmište), ćuprija (most), ćelija (*κελλίον*), domácí: prostor-ija, patriaršija (sídlo p.), Srbija, Šumadija (lesní krajina, polesí). Turčija, domačija (domov), konečně podle řečtiny schv.: drvenar-ija, čoban-ija (mzda drvaře, pastýře), ljekarija lék. Srv. § 82.

§ 90. O přeměně jmen mužských na ženské, pak o zdrobnělých a zhrubělých — jež při všech částech řeči jsou možny (sr. § 52 p. 2, 86, p. 88, cv. 64 poz. 13, cv. 65 poz. 7. 8. a j.) — netřeba se rozhovořovati.**) Zmíníme se jen o slovích lichotivých (hypokoristika), poněvadž v jihosl. často se objevují. Bývají tu vždy dvojslabičná, na *o*, *a*, *e* končící a od stejnotvarův rozeznávají se délkou prvé slohy:

séka, séja, séle — sestra, brája (o), bráta (o), bráca (o), brále — bratr (sr. brácha), óco, tálo, táto — otec, djéko — děd, jéza — jezik, néva — nevjesta, nóna — noha, nâna — matka, čóvo — čovjek, cígo — ciganin, pópo póša — pop, -ině, góso — gospodar, kále — kaludjer, póbro pobre — pobratim atd.

S tím souvisejí křestná jména: Marko, Ivo, Fránjo (-je), Ante, Dmitrije, Tomo, Máte.

*) Srv. něm. kameraderie — tovaršija, pfarrei, bäckerei, giesserei, scholtisei, arznei.

) Pouze budiž opětně upozorněno, že jména osob ženských mají různé koncovky dle toho, znamenají-li: 1. samostatné postavení neb 2. manželku: 1. **купчица, лѣкарка, аптекарка, дворница — 2. **купчиха, лѣкарша, аптекарша, дворничиха.** Sr. § 95. 6 lit. a.

§ 91. Dosud přihlíželi jsme ku tvoření jmen podstatných; přídavná, slovesa atd. neposkytují nápadných úchylek; něco jsme podotkli v tvarosloví. Zajímavější jsou v tomto vzhledu příslovky, o nichž promluvíme obzvláště.

Z toho, co řečeno, vyniká, že tvoření (vnější stránka) slov srozumitelnosti vůbec neznesnadňuje; důležitější jest vnitřní, pojmová stránka slov — význam; ten může býti v jednotlivých slovančinách různý, ba i v jedné slovančině mívá totéž slovo více, třeba dosti odchylných významův. Pojednáme o tom ve zvláštním oddílu.

Zatím uvedeme tuto k vůli názornému přehledu slovotvorby názvy pro

řemesla a živnosti.

Szewc*) — сапóжник**) (щевéць) — čižmar, obućar — črevljàr; krawiec — портнóй (кравець) — krôjâč — krojáč; bednarz — бочáръ, бондарь (бóднар) — bàčvâr, sùdâr — bečvár, sodár; stolarz — столя́рь (столя́р) — stòlâr — mizár, stolár; ciesla (tesarz)***) — плóткикъ (тесляр) — tesar; ślosarz†) — слéсарь (слю́сар) — brȁvâr††) — ključávničar; kotlarz — котéльщикъ, -никъ (котля́р) — kotlar; kusznierz†††) — мѣховщи́къ (кожу́шник, кушнїр) — krznar — kožuhar; kołodziej — каретникъ*) (коляр) — kolar; malarz — маля́ръ, живопи́сецъ — slikar; siedlarz — сѣдельникъ (сїдляр) — sedlar; ogrodnik**) — садóвникъ (огорóдникъ) — vrtnar, bäštâr, baštóvan — vrtnár; garbiarz***)

*) Švec, žertovně: ciągniskóra — táhniskára.

**) сапóгъ lit-bota.

***) obyčejněji ve smyslu stolař, truhlář.

†) německé.

††) tur. brava = zámek.

†††) ze slov. kъrznarь povstalo něm. Kirschner a vlivem tohoto se pak krznar změnila na kusznierz — kožišník.

*) Kareta (rom.) = kočár.

**) zahradník.

***) něm. gärber — koželuh.

skórnik — кожевникъ (кожемяка, мятникъ) — kožar — usnjar; karczmarz, gospodny, gościnny — корчмарь трактирщикъ — krčmar, gòstionićâr; piwowar*) — пивоваръ (-никъ) — pivar — piv(ov)jar; kucharz — повáръ, кухáр-ка — kuhač, -ar; kamiennik — (каменщикъ), каменотесецъ (каменя́р), — klesar**) — kamenar, kamenosèk, klesar; mularz***) — каменщикъ (муля́р) — zidar;†) grobarz (kopidoł) — могильщикъ (грібник, гробокопатель) — grobar (pogrebnik); garnczar — горнчáрь — gŕnčâr, lónčâr — lončár; grzebieniarz — гребенщикъ (гребенникъ) — češljar††) — glavničár;†††) rzemieślnik — ремесленникъ (рукодѣл) — zanàtlija — rokodélec; przemyślnik*) — промышленникъ — obrtnik; zegarmistrz**) — часовщикъ (годинникáр) — urar; piekarz — хлѣбникъ (пекарь, бýлочникъ) — pekar; handlarz***) — торгóвецъ (-вник) — kupac trgovac — kupčevalec; kupiec — купéцъ — tŕgovac — trgòvec; masarz — мясникъ (різник) — mesar; sędzia — судья — súdac, sudija — sódník, sôdec; obrońca — защúтникъ (оборóнникъ) — branitelj — zagovornik.

3. Příslovky.

(Przysłowniki, нарѣчія, присловники, narječice, prislovi.)

§ 92. Jak příslovky odvozují se od jmen přídavných, číslovek, sloves, pověděli jsme v tvarosloví. Jiné jsou „ména podstatná v přiměřených (třeba zastaralých) pádech aneb

*) sládek [naše: pivovar = browar, -nia, pivovarňa, pivovara].

**) klesati jak naše kles-t-iti (intensivum) od *kles*-(nouti) způsobiti, že něco klesá, padá = osekávati, dlabati.

***) něm. maurer, jež převzato z lat. = zedník.

†) původ: sъ-dě-ti zditi, stsl. zьdъ, sl. zid, schv. zid zida m. i zad, č zeď; jhsl. zidati — stavěti, zidar, r. зда́ние — stavení, p. zdun = garnczarz; jinak buď zaniklo aneb změnilo význam: r. создáть, созидáть создáтель — tvořiti, stvořitel.

††) Česalj, češelj, -šlja = hřeben ku česání; greben — kohoutí neb horský.

†††) glavnik = češelj.

*) vůbec živnostník a průmyslník — przemysłowiec.

**) zegar z něm. zeiger = hodinky; urar z něm. uhr, jež převzato z ital. ora.

***) obchodník.

se zakrnělým skloněním. Na př. naše dne-s (místo dne-šeho), schv. danas, sl. danes (dnes), pol. dziś*) Rus obrátil: šeho dnè сегóдня a tak udržel se původní tvar (genit. času). Tak též povstalo: letos, latoš, лѣтось, ljètôs, létos (lěto še, akk. času); zvlášť oblíbena jest forma tato v Schv. jutros, večeras,**) nocas (dnes ráno atd.), prôljetôs, jesenas, zimus (tuto vesnu, jeseň, zimu) vedle leti, zimi (v letě, lok. času). Snoći a sinoć, mr. снóчи povstalo předložkou sъ — značí: počínaje noci, tedy důsledně včera večer.

Zajímavy jsou tvary jhsl. na -icê:*** pešice vedle pješke, hot-(om-)ice, r. нарóчно, p. zuchwałno, sl. naláščc (chtěje, schválně), nehotice, r. поневóлѣ, mr. мимохíть, p. mimowolnie (nevolky), izmjenice, p. na przemian, kolejno (střídavě), prîmericê příkladmo, nèmilicê nemilostně — a pak na -oma†) (zvláště ve Sl.): vékoma (věčně), skókoma (skoč-mo), strâhoma (strach-*em*), hip-oma (mžik-em), cùrk-oma (crčkem), po-gôst-oma (hustě), nevédoma (nevědomě), hotoma (-ice), vol'-ky), krdeloma = schv. jatomice (v hejnech, houfně).

§ 93. Tak zvané vlastní příslovky jsou zájmenové. Tázací složeny jsou ze zájmena **kъ** (ký) a přípon††); a) čas k-**dy** (-da, -daj)†††); b) místo (pevné) k-**de** (-дѣ)*); c) dráha

*) místo dnia-ś, dnieś jako kniądz — ksiądz, księga knięga. Obyčejně odvozuje se od stsl. dьnь sь (acc. času). Avšak stsl. gen. = dьne a tvar ruský mluví pro to, že v nářečích býval gen. času.

**) Sl. užívá: dávi -danes zjutraj = jutros a drévi — danes večerom = večeras. Jsou to lokály od kořenův davь (-no) a drevь (-no, dřev-ný, dříve). Obě slova měla původně (a mají vůbec) obdobný význam — bližší a vzdálenější minulost — přenesly jej však v Sl. na určitou dobu přítomnou — den — takově, že ono značí minulou, toto budoucí část přítomného dne: tak i mr. давї. Sl. dávno a mr. давнїки = dávno, kdysi minule.

***) Jest to genit. způsobu.

†) Dílem instrumentál způsobu a sice forma duálová, dílem genitiv participia medialného: hotéti hotom, -a, -o, védom, -a, -o. Přibírají — jak jiné — sesilovací *i*: vékoma-j.

††) I tyto přípony zdají se býti původně nomina majíce nyní tvar i sklonění zakrnělé.

†††) R. когдá, всегдá, naše i čsl. ko*hd*y, te*hd*a zdá se tomu svědčiti, že tato přípona jest genitiv od *god* — doba: kogo goda = které doby. V Jhsl. oblíbené -daj povstalo připnutím sesilovacího *i*. Toto da-i tou či onou cestou (kontrakcí a p.) přešlo na *-dy*.

*) Není-li to původní -dai (časové) týmž postupem jako ženai — ženě na *dě* (jhsl. často též *di*) přetvořené, pak sluší tuto příponu, jako

ku-(ka-, kę)**dy** (-da); d) směr a cíl ka-**m**(**o**); e) hranice prostorová a časová, jež se vůbec nerozeznávají: od-**ku**-d(a, y) pokud, od-**ko**-lě (odkial, odkel), po-ko-lě (pokial, pokel čsl., mor.); f) spůsob ka-**ko**;*) g) míra ko-**li**-ko.**) Ostatní příslovky skládány bývají z těchto přípon a ukazovacího zájmena *tъ* (t-en, a, o), *sь* (sij, śʼa, śe), *ov*, *on* atd. Připomenouti sluší, že obyčejně zaměňují se příslovky časové s místovými, místové se směrovými, kolikostné s časovými atd.

Uvádíme zde důležitější přehledně, pokud se patrně různí, přihlížejíce ne k původnímu, nýbrž nynějšímu významu.

-*dy* pod c) pokládati za zbytek podstatného jména. Tím by snad mohl býti tvar od koř. *i* (jí-ti); jako od koř. *je* (je-ti) máme je-(z)-da, bylo snad »i-da« = cesta (řecké *ὅδος*); k u d y by tedy bylo = kterou cestou, kdě = na které cestě. — Tento předpoklad vede k další domněnce, o níž se tu příležitostně buď zmíněno, k té totiž, že kořen **id** (i-ti -jíti), dle presentní formy z **i** rozšířený, měl — jak v řečtině **i** a **hed** — tvarové synonymum v kořeni **chi**, vztažně **chid**, což pak — zrovna jako **i**-*ti* na **ai**-ti (jeti, je-d-u, ѣду) — stupňováno na chaid. dalo kořen *chěd* (srv. čsl. i-*šiel*, hanácké *šíl* místo chěd-l) a kořen *ched* (šel), ďále stupňovaný na *chod*. Že tato domněnka není bez podstaty, tomu svědčí slova *chy*-nouti (od toho po-*chy*-lý) a *ši*-nouti (o-*ši*-vati), schv. *chi*-titi (intensivum od téhož kořene *chy* = kvapiti, jež stupňováno na chayt — chvátati — jiní [Mikl.] odvozují je od kořene chъt), slova vesměs — jak jíti — pohyb (aktivný neb pasivný) znamenající. Pozoruhodno jest, že jíti = hluž. hiš a dl. hyć a že volá se na koně »hy«. Též h a j d y, schv. hajde — ač obyčejně za slovo turecké se pokládá, není bez zajímavosti. — Srv. rik, rěk a rok v § 96., pak čsl. chy-t-rý, pol. szy-b-ky a chy-žy = rychlý. Ostatně upozorňujeme, že jihoslovančiny *h*, t j. *ch* vyslovují jako řecký spiritus asper.

*) č., p., mr., stsl., jak — r., jhs. kakъ, snad tu *ks* zaměněno zvratným ji (jenž).

) Jsou možny dvě hypothese pro odvod; *lik* znamená ve všech slovančinách počet, číslo (p. liczba, liczyć): kъ-likъ = které číslo: aneb *li*, *lь* jest přípona kolikostná [s *l*.*k* příbuzná aneb s *lě* (viz níže) obdobná]; pak bylo by druhé *ko* příponou jakostnou jak sub f. aneb částicí sesilovací: ko-*li*-ko. Poslednější alternativa jest pravděpodobnější, jakož i domněnka, že *ko* jest částicí sesilovací. Tuto funkci má *ko* (též s tvarem *ka*, *ki* neb *ci*, *če*) v slovančinách velmi zhusta. Srv. č. teď-ka, -ky, ničko ninčky, dnes-ka, -y, *r*. nyn-če, tam-ka, teper-eň-ko, sl. zdaj-ci, tu-ka-j; srv. dále § 111. Tato částice sesilovací není arci původem nic jiného než zájmeno **къ.

a) **Čas.**

Kdy?	kiedy? gdy?	когда́? (коли́?)	kad? kada?	kdaj? kada?
tehdy,	wtedy, tą razą	тогда́, (тогдѣ)	tada(j), onda	teda(j), onda
kdysi	kiedyś	когда́ нибу́дь, когда́то (коли́сь, когдѣсь)	ikada	kedàj
někdy	niekiedy, niegdy	нѣкогда, иногда́, когда́ нибу́дь (не́коли, декóли)	nekada	nekda(j)
nikdy	nigdy	никогда́ (нїколи)	nikad(a)	nikdàj, nikolj
onekdy	onegdy (-aj), ongi	наме́дни [1]) (онодї)	ondaj,-ke,onomàdne	onda(j)
jindy	indy, inny raz	въ другóе врéмя, иногда́ (иодї)	drugda, -gaš	inda, drugôč
hned	wnet, zaraz, na tych miast	тóтчасъ, сейча́съ, вдругъ (зараз)	odmah,namah, u (jedan) put	prećéj, tàkoj, brž, zdàjci
nyní, teď	teraz	нѣнѣ, нынче (тепе́р)	sad, -ar	zdaj, tačas, sedàj
posud	póty, dopóty, potąd	досѣлѣ [2]), (досїль)	dosle, dosad	dozdaj, do sih dob
brzy, rychle	skoro, prędko	ско́ро (ху́тко, борзо)	skoro, brzo, za malo	skoro, k malu, hitro, urno, žurno
právě (teď)	właśnie, tylko co	то́лько-что (тїлькощо)	tèk, [3] baš, [4] ravno, jákom	ràvnokar, baš

[1]) též onomědni, sr. schv. onomàdne z o n e n i d e ň. [2]) do-se-lě; *lě* i *li* jest vzpomenutá přípona kolikostná, *se* jest zájmeno ukazovací = tento, *sělé* stsl. = nyní; od toho odvozeniny še, sle, slije, sel, si: poslě, -ije, čsl. po-sial. [3]) teknuti, sl. teknoti, mr. taknuti v hod býti. [4]) stsl. вънъ = celý, sch. u bah = celkem.

teprv	dopiero	то́лько-что, лишь (доперва́, аж)	stoprvo, -rav, šele	stoprv, stoper,
za prvé, předně	po pierwsze	во пе́рвыхъ (в первe)	po prvo, za prvi put	pŕvič
dnes	dziś	сего́дня (днесь, -ка, нинї)	danas, dnes, -ka	danes, dnes
zítra	jutro	за́втра	sjutra. sutra	jutri, -e
včera	wczoraj	вчера́	juče-r,[5])	včera-j
předevčírem	pozawczoraj	тре́тьяго дня (пере́двчера)	prĕkjučê	predvčeraj
pozejtří	pojutrze	по́слѣ за́втра (по́завтра)	preksutra	pozajtre, pojutri
v předvečer (svátku)	w wigilię	на кану́нѣ	u oči	predvečer
loni	łoni, w przeszłym r.	про́шлаго го́да (тогі́д, торік)	lani, prošle godine	lani, v prešlem letu
v čas	wcześnie, zawczasu	впо́ру, во́время (завча́су)	u vrjeme	včas
časně, záhy	zawcześnie, zaranie	ра́но, заблаговре́менно (заздалегі́дь)	rano, za dobe	zgodaj, časno
denně	codziennie	ежедне́вно (що́ де́нь)	dnevice, svaki dan	vsedenj, vsak dan, dnévno
pozdě	późno	по́здно (пізно)	docno, dockan, kasno, pozdi, spor	pòzno, kasno

[5] sju-večer (toto jest též femin.) tedy tento večer = včera.

stále	stale, ciągle, wciąż	постоя́нно, всё, безпреста́нно (все, безнастанно)	svedjer,[6] jednako	védno,[7] zmír, -om[8]

b) Místo.

Kde?	gdzie?	гдѣ? (де, где?)	gdje? dje?	kde, kje?
zde, tu	tutaj, tu	здѣсь, тутъ (ту, ту́тка, осьде)	ovdje,[9] tu (-de)	túkaj, tú-le
onde (tam)	owdzie (tam)	тамъ (онде. -ка)	ondje	ondi, tamle
ně (ni) kde	niegdzie, ni-	нѣ́гдѣ, нигдѣ	negdje, ni-	nekde, nêkje, ni-
kdesi	gdzieś	гдѣ-то (десь, гдесьто)	igdje	kje, nekje
ledakde	ladagdzie	ко́егдѣ (де будь)	gdjegdje	kjerkoli
všude	wszędzie	ве́здѣ, всю́ду (всюди́)	svagdje, svuda	povsôd, -i
jinde	indzie	иидѣ, въ другóмъ мѣстѣ (іноді)	indje, drugdje	drugde, -i, indje
vnitř	wewnątrz, wnątrz	внутри́ (вну́трі)	unutra	nôtri, vnutra
vně,[10] venku	na dworze (— polu)	внѣ, на дворѣ (вні, на полю)	vâni, izvan, näpolju	vunê, vnê, zunaj, vani
* dole	na dole	въ низу́, въ ѝсподи	dólje, -i, unizi	spodi, -aj, dolé, -i
hoře	na górze, — wierzchu	на верху́	góre	góri, zgòraj

[6] sve-gdje-ž. [7] v jedno. [8] též zmirej, -aj = s mírem, klidně a tedy nerušeně = stále. [9] *ov*-dje jak *s*-dě.
[10] stsl. вънѣ = ven, venek, vně jest lokál, jako vani, gori, davi, atd. v jhsl.

vzadu	z tyłu, w tyle	позади́ (в за́ду)	òstrâg, ostraga [11]	zàdi, -ej, vzadi
vpředu	na przodzie	впереди́ (на пере́ду)	nàprièd	(s) predi, -aj
doma	w domu	до́ма	doma, kod kuće	domá

c) Dráha.

Kudy, kady?	kędy, którędy?	куды́?	kud, -a, -e?	kôd, -i?
tudy, tady (onudy)	tędy, owędy	туда́ (туди́, -ою)	ovuda, tuda, onamo	tôd, -i
tamtudy	tamtędy	вотъ туда́	onud(a), -dije	onôd, onudaj
všudy	wszędy	вездѣ, всю́ду (всюди)	svud, na sve strane	povsôd -i
někady	niekędy	куда́ нибу́дь (декуди́)	nekud-a	nekôd, -ik
onady	tam tędy	тѣмъ путёмъ (там туди́)	onuda	ondôd
jinady	inąd, inędy	други́мъ путёмъ (інуди́)	inud, drugud	inôd, drugôd

d) Směr a cíl.

kam?	gdzie? (kandy?)	куда́? (куди́?)	kam-o, kuda?	kamo?
někam	gdzieś tam	куда́то (куди́сь)	nekamo, nekuda	nekam
sem	sam, tu, tutaj	сюда́ (сюди́)	simo, amo, ovamo	sem, -kaj, ovam, le sem

[11] obě místo od-s-traga, vedle straga.

tam	tam, do onąd	туда́ (та́мка)	onamo, tamo	tja, -le, onam
sem a tam	tam i sam, tędy i owędy	туда́ и сюда́	amo tamo	sêm ter tja, sa pa ta
jinam	gdzieindziej	въ другóе (иноé) мѣсто (де інде)	inamo, drugamo	inam, drugam
kamkoli	gdziekolwiek	куда́ ни, -ли́бо (-бу́дь)	kudagod, makud	kamorkoli,kamogod
vzhůru	na górę, górą, wzgórę	на верхъ, на́ гору (горї)	gôre, naviše	gor, kvišku
přímo	prosto	пря́мо (на впросте́ць)	ùpravo	narávnost
dolů	na dół	внизъ (долів, на дíл)	niz, dôle, nizdoli, nizbrdo	dol, -i, navdol, spôdaj
ven	na dwór, na pole	вонъ, на́ дворъ	nà polje, vân	ven, vun, von
zpět	na odwrót, na wstecz, nazad	обра́тно (оборотно)	u natrag	nazad
do zadu	w tył, na wstecz	назадъ (взад)	na trag, nazad	nazáj, znak
vůkol	na około	круго́мъ (в круг)	okô, okolo	okrôg, okol
domů	do domu	домо́й (домів)	kući	domú, -ov

c) Hranice časová a prostorová.

Pokud?	po-, dokąd?	покуда́? (по́ки, по́кі ль?)	dokle? [12]	dokôd?
odkud?	zkąd?	отку́да? (вітки?)	odkud, odakle? [13]	odkôd?

[12] do-kolě. [13] oda = ode kolě; ko-li přešlo z kolikostného významu na časový a znamená v *R. kdy?*

doka(va)d?	dopókiž?[14]	до́лго-ли? Докóлѣ (до́ки? по́ки, доколи́?)	dokle, dokada?	doklej?
odkdy?	odkąd? odkiedy?	откóлѣ? съ какúхъ поръ? (вітколи́?)	odkad?	odklej?
odsud	ztąd, odtąd	отсю́да (вітси́)	odovud, odovdje	odsôd, odovod
od(tam)tud	zowąd, z tamtąd	оттýду (відтіль)	odtud, ondale	istad, odtod, odonda, odondod
od nyní	od tąd, od dzisiaj	отсéлѣ, съ сихъ поръ (ôтсіль)	od sada, odsele	odslej, od zdaj
dosavad	do tąd, póty,[15]	до нúнѣ, досéлѣ, до сихъ поръ (досіль)	doslije, do sad	doslej, do sih dob
odtehdy	odtąd	оттóлѣ съ тѣхъ поръ (оттóля, ôт тогдú)	od tada	od tlej, od tega časa
odevšad	zewsząd	отовсю́ду (відусю́д)	oda svud, -a	od vsakod
od jinud	z iną́d	съ другáго мѣ́ста (з іншди́)	s druge strane	odinod, od drugod
od nikud	ni zkąd	ни откýда (вітни́куда)	od nikud	od nikod
z venku	zewnątrz, z dworu	извнѣ, снарýжи (з по́ля)	izvanka, s polja	iz vuna, od zunaj
od zadu	z tyłu	сза́ди (з за́ду)	straga	odzadi, odzaja
až do	aż do (-tąd, póty)	до, по (аж до)	čak do (dotle), do, sve do	tjakaj do

[14] též póki = po-koli, do-po-koli? [15] též do-póty = po-tedv.

f) Způsob.

Jak? Kterak?	Jak?	Как? Какúмъ óбразомъ? (Як?)	Kako? Na koji način?	Kako?
tak	tak (siak)	такъ, сякъ (овак, осьяк)	tako, ovako	tak(o), ovače
onak	owak, oto tak	вотъ такъ (овак)	onako	onako
vůbec	w ogóle, ogólnie	во общé (в загалї́)	u obče	sploh, v obče
podrobně	w szczególności	подрóбно (особли́во)	osobito	zlasti, zvlasti
zvláště	zwłaszcza, osobno	осóбенно, въ осóбенности	naročito, osobito	posebno, zvlašč
zároveň	wraz, oraz	вмѣ́стѣ (на раз)	ù rêd, zajedno	skup-aj. vred
pomalu	po woli, po mału	мéдленно,[16] помáлу (по́воли, помáленьки)	pòlako, pŏmalo	pol(ehk)-ag-oma
po různu	pojedynczo, osobnie	по́рознь, врóзнь, врóзь (одинóко)	ponaosob	poseb, posamič
v různo	od siebie	отдѣ́льно	napóse, na razne strane	narázen[17]
věru	zaprawdę, na duszę!	Вѣ́рно, ей Бóгу!	Boga mi!	bogme!
ano,[18] dial. ino	tak, tak jest	Да (так, а-гá)	da, jest, dašto, tako je	da, to je da, rés, zarés

[16] мéдлить, длить = prodleně. [17] s tím souvisí předložka razùn z raz-vun, schv. rázma = mimo, vyjma; *raz* užívá se v slov. též co předložka = od něčeho pryč s gen. i akk.: raz mízo vzeti pryč se stola vzíti. [18] v nářečích východních též *no* a *i-no*; nepovstalo, jak se učí, z *a-ono*, nýbrž z *a-no*.

arci	i owszem, rzeczywiście	коне́чно (а якже, а-вже́-ж)	zaista, tako i jest	sevéda

g) Míra.

Kolik?	ile?[19]	ско́лько? (кілько?)	kolíko?	Koliko?
několik	kilka	не́сколько (декілька)	nekoliko	nekoliko, nekaj
tolik	tyle	сто́лько (тілько)	toliko	toliko, -kanj
mnoho	wiele, dużo	мно́го (бога́то, дуже)	veliko	zelò, mnogo
příliš	zbyt, za nadto, nader[20]	сли́шкомъ, чере́зъ, чуръ (за бога́то, иад то)	suviše, odveć, preveć	preveč
docela	całkiem	совсѣ́мъ, вполнѣ (во́все, до во́лї, цїло)	sasma, sasvim	popolnoma
více	więcéj	бо́лѣе, бо́льше, вячь (більше)	više, bolj	več, bolj
zase, opět	zaś, powtóre, znów	повтори́тельно, опя́ть, снова (знова)	opet, nà novo	drugôč, pak, zópet, spèt
trochu	trochę	тро́ху, немно́го (троха, дещо)	nješta	nekaj

[19] Vedle *ko-li* utvořeno *ke-lě* pol. pravopisem kiele, srv. mor., sl. keľa? tak kiel-ka, mor., sl. keľka (možná že vlivem slova wiele — vele); z toho vzniklo kile, kilka a sesutím *k* ile? [20] případ přestrojování: *nad-e-ž*. Polština užívá *za*: za wiele = příliš mnoho, něm. zu viel.

sotva	ledwie	едва́, на си́лу (майже, ледви)	jedva, valjda	jedva, kómaj
aspoň	przynajmniéj	по кра́йней мѣ́рѣ,	bar, barem	vsaj, bar
asi, bez mála	prawie	о́коло, приблизи́тельно, почти́[21] (тро́ха не)	po prilici	skoro
snad	może, snadź	аво́сь[22] (либо́нь,[23] знать, може)	možda, možebiti	morda, morebiti
po prvé	pierwszy raz	въ пе́рвый разъ (у пе́рве)	prvo, za prvi put	prvič, prvikrat
konečně, naposledy	na resztę, resztą, na koniec	на коне́цъ, на послѣдокъ (під коне́ць, коне́ць-концем)	nàpokon, najzad, konačno	naposled, poslednjič, zadnjič.

Stupňování.

*Nej*lépe	*naj*lepiéj	лу́чше всего́	*naj*bolje	*naj*bòlj
hůře	gorzéj	хýже	gor(j)e	hujše, huje
dříve	prędziéj	скорѣе	brže	brž(ej)
později	późniéj	по́зже	poslije, kasnije	pozneje
lehčeji	lżéj, latwiéj	ле́гче	lakše	lajše
tíže	ciężéj	тяжéле	teže	teže
hlouběji	głębiéj	глу́бже	dublje	globlje
řídčeji	rzadziéj	рѣже	rjedje	redje, redkeje
častěji	częściéj	ча́ще	češće	češčej
časněji	wcześniéj	ра́ньше	zgodnije, ranije	zgodneje, časneje
hustěji	gęściéj	гу́ще	gušće	gošče
déle	dłużéj	до́льше, до́лѣе	duže	dalje

[21] po-části; užívá se též předložka *s* aneb číslovka staví se za podstatné: человѣкъ десять asi deset. [22] a-bo-сье = a-ось; ось či вось jak: o-то či вотъ = pol. oto; srv. a-si. [23] li-bo-ně (dešať-*li ibo ně*?).

B. Významosloví.

§ 94. Slova mění se časem nejen tvarově, nýbrž i pojmově, významem. Význam se vyvíjí přecházeje z jednoho pojmu na pojem obdobný, příbuzný. Nemůže nás tedy překvapiti, když jakés slovo má v jednotlivých slovančinách různé, mnohdy dosti disparátni, ba i (zdánlivě) protivné významy.*) V jedné utkvěl původní, v druhých — jaksi stupňovitě — význam více neb méně vyvinutý, pozměněný. Zejmena jihoslovančiny jsou bohaty slovy, různícími se významem od druhých slovančin. Avšak většinou domyslíme se bez nesnází pravého významu; třeba jen uvědomiti si příčiny, z kterých taková různosť povstala.

Dějeť a děl se tento »vývoj významu« dle jistých pravidel, jež by měla semasiologie čili nauka o vývoji významu stanoviti; pro studium slovančin jest to prostě nevyhnutelno.**)

*) Tak jest i v samé češtině nynější (nehledě ani ku staročeštině) na př. zakázati boty a něco dělati, štědrý (původně šetrný) člověk štědrý (= bohatý) večer, chytrý (pův. a mor.-sl.) rychlý a duševně chytlavý (kdo jiného chytí) chytrák, lichva = pův. a tu a tam dial. úrok a poněvadž se dával dobytkem (val., čsl.) = drobný dobytek, hora = vrch a (val.) les, statek = majetek vůbec, statek selský (č.), nářadí (mor.-slz.), dobytek (velký, val.), zboží pův. boh-atství, pak zboží zemské (statek), nyní tovar, dial. (a p., mr.) obilí, luž. dobytek, chovati, pěstovati dítě a chovati mrtvého (pochovávati) a mn. j.

**) Heinrich D. Müller (Sprachgeschichtliche Studien 1884 Göttingen) naznačuje je těmito slovy: »Auf dem Interesse der Differenzirung und Specialisirung, dem Fortschreiten von allgemeinen, sinnlichen, räumlichen Anschauungen zu specielleren und weiterhin sich immer specialisirenden Vorstellungen beruht im Wesentlichen der Gang der Bedeutungsentwicklung.« — My sestavili ta pravidla empiricky a — nemajíce po ruce dotyčného písemnictví — bez pomůcek. Teprv po sepsání dostalo se nám laskavým prostředkováním ředitelství c. k. dvorní knihovny vídeňské některých děl semasiologických, jednajících o věci se stanoviska exaktní vědy. Se svým rozvrhem jsme nejblíže Fr. Haasemu (Vorlesungen über lat. Sprachwiss. I. vyd. od Fr. A. Ecksteina, Lipsko 1874). Srv. Dr. Max Hecht (Die griechische Bedeutungslehre, Lipsko 1888 a stati v Jahrbücher für cl. Phil. 18. Supplem. Band) a Dr. Ferd. Heerdegen (Untersuchungen z. lat. Semasiol. Erlangen 1875), kde uvedena něm. literatura. Heerdegen rozdělil látku (nehledě k rozdílu kořenův demonstrat. a appellativ.) dle reálního vývoje pojmu (determinace, associace) a dle modálního či formálního vývoje (abstracta, concreta), Haase dle poměru významu a) ku tvaru slova, b) k obsahu významovému [změna — přenesení významu (metafora) — záměna

§ 95. Nejúrodnější půdou a povšechnou příčinou pro vývoj významu byl a jest rozvoj osvětový. Poměrům životním málo rozčlánkovaným a prostým formám společenským odpovídal obmezený vidokruh myšlénkový, ponejvíce na smyslnosť obrácený, a jednoduchosť slovesná s širokým obsahem a objemem významovým. Osvětou pojímání se tříbilo, ponětí se precisovala a nastala přesnější determinace významův.*)

Tyto osvětou spůsobené změny významu povstávají obyčejně pozvolna, celým řetězem významových stupňův, jiné povstávají mimoděk, maní.**)

srodných pojmův (metonym. atd.)], c) ku jiným pojmům. — Srv. dále Буслаевъ, Синтаксисъ: Vycházeje od **словъ знаменательныхъ, служебныхъ** (demonstrativa) praví: **предметы называются** (**именуются**) **по впечатлѣніямъ** (dle dojmův) — **по ихъ дѣйствіямъ и свойствамъ** (dle jich činností a vlastností). Význam se tedy vyvíjí 1. dle epithetův (jednotlivý **признакъ**), 2. dle synonym (**подобозначащихъ**) a 3. dle tropův. — Naši slavisté jednali o věci více se stanoviska etymolog. a grammat. aneb se stanoviska filosofického a kulturně historického. Taktéž Linde. Ani Miklosič nepropracoval se ve svém monumentálním díle ku — semasiologii.

*) Na př.; v těch prostých poměrech dostačilo našim praotcům ku vzkypření půdy ryti či rýč, pak použili k tomu sochy (rozsochy, srv. sochor), rozsochaté dřevo, v našich horách dnes »hák«); naučiliť se páchať, orať. Vedle »ryla« povstala tepica, kopačka, motyka, **záступъ**, lopata a mnoho jiných »orudí«, vedle »sochy« povstal pluh, rádlo, ruchadlo atd. Tak omezil se široký původně význam »ryla«, »sochy« (v Rusku dosud starodávný pluh hákovitý) na zcela speciální »orudí«, které bylo už jen nástrojem hospodářským a ne zároveň »orudím« (zbraní). — »Dějiny slov« neb přírodopis »výrazův« aneb »vylíčení vývoje významů«, jak semasiologii přezývají, může býti i bohatým zdrojem pro poznání poměrův sociálních. Lat. hostis, slov. hostь = cizenec Římanovi se stal nepřítelem«, ale Slovanovi vítaným člověkem: **»гость въ домъ, богъ въ домъ«**. Z toho viděti pevný sociálně-kulturní podklad slovanského pohostinství! — Chudý znamená r., schv. a sl. zlý, a to byl as původní význam všeslovanský. Při zřízení zádruhovém stal se nebohým, bědným, nuzným obyčejně jen člověk »chudý«, t. j. zlý, jenž byl ze zádruhy vyvržen. Tak povstal český význam, jenž dle vzezření zůžil se *č.* a *p.* na »vychrtlý, suh, mršav« a stsl., mr. malý, nepatrný **худóба** = nepatrný majetek, zejmena mr. dobytek. U jiných kmenův mohl se státi chudým jen »sirý«, t. j. nemající příbuzných, proto jhsl. siromah, -ašni = chudobný.

) V posledním směru uvádíme: gost-inec bude, mocí slovotvorné přípony -inec, znamenati nějakou věc od hosta pocházející neb s ním souvisící: tak znamená: *stsl.* **gostiньcь cestu, na které »hosť« přichází, veřejnou, cizincům přístupnou silnici, *r.* **гостúнецъ** dar od hosta a později vůbec z cesty přinesený (slez. víták, č. vítané), *č.* místnost pro

Příčiny jejich tkví tedy v prajazyku, ale i v povaze kořenův a v spůsobu slovotvorby. Podrobněji možno pak různosti významův v slovančinách asi těmito momenty vysvětliti:

1. Přenesením názvův ponětí smyslných na pojmy nadsmyslné: odhmotnění, oduševnění, abstraktisování a v době pozdější opačným postupem: uhmotnění, materialisování; zejmena přenášením vlastností hmot na tělesné i duševní vlastnosti osob a na vzájem.

Od zvuku při dýchání povstal kořen dъh a z toho stsl. duch, duše ve smyslu 1. dechu (tchu, sl. dih. schv. dah, r. дохъ) a 2. ve smyslu »ducha«, pak 3. přezváno i to, co hmotné věci jakoby vydychovaly (čím tchnou či dchnou), »duchem« sl. = zápach, srov. tchoř, sl. thor i dihur; »duch« má dodnes v mnohých slovančinách (p., jhsl.) význam »dechu«. — Krása značící v lit. barvu zachovalo tento význam v R. (краска) a v P. pro pojem hmoty i zjevu, krasiť = barviti, zdobiti, красный červený, краска щёкъ červenost (»barva«) tváří, č. krásiť jídlo jako sl. zabéliti = mastiť, p. krašny mastný; má ale ve všech slov. pojem lepoty, p. krasny, r. красúвый či прекрáсный. — Пылъ, z čehož povstalo plamen (napodobení zvuku při plápolání) — вс-пы́льчивый vznětlivý člověk. — Pręd-ati stsl. = skákati, o skákavé, proudicí vodě — prudká, ale i o chůzi, p. prędki = rychlý, č.) o jízdě a náruživosti, sl. prôdek rychlý a bystrý. — Temná noc, p., r. têmnyj, ciemny = též slepý, r. = též duševně zakrnělý. — Krutý: stsl. krъtъ = silně kroucený (zachováno v p. kręty, pak okręt = loď, dělaná z kroucených dřev) nabylo významu: tuhý, toporný, přímý, r. крутáя дорóга strmá, schv. krut = hrubý (tělesně i duševně), konečně všesl. = nesmiřitelný, hrozný, ukrutný (v pol. česká forma »kruty« a »o-krutny«). — Jazyk*) úd, jímž se líže (pol. jęz-or, zhruběle, a ozór = jazyk co jídlo) znamená též řeč a i národ. r. язы́чникъ = pohan. — Sutky (od sú-ti) sypací hodiny, nyní r. сутки = doba 24 hod. (Buslajev to odvádí od сутнуть!?!) Grom napřed hřm-ot a pak celý zjev, jehož zrakem postřežitelný přímět jest: blesk, světlo; od toho po-hroma a schv. gromila = hromada hromobitím způsobená.**) — Snaga stsl. = č. snaha, hleděti si čeho, tedy především sebe sama a čistoty tělesné; proto *sl.*, *mr.* = čistota, *pol. čsłz.* = úhlednost, čistota (snažný = hezký, čistý, vysnažiť izbu, vyčistiť, vymyť), *schv. mr.* síla tělesná, *pol.* snażyć się = snažiti se s námahou, namáhati se. — Lučь (lat. lux, ital. luce), *stsl.*, *sl.* = světlo (zjev), *r.*, *schv.* = paprsek, *č.* (*sl.*), *r.* (luča) = louč, t. j. štípa ku svícení (hmota). — Vlasť (koř. vlad-tь), *stsl.* moc, pravomoc podrželo tento význam dosud v R., Schv. a Sl., avšak uhmotnilo se: *r.* též orgán, jenž »vlasť«, t. j. vládní moc vykonává,***) *sl.* též právní moc ku věci (t. j. pojmové vlastnictví), a věc samu (hmotné vlastnictví), *p.* (włość) lán, statek pozemský, nad nímž kdo vládne, předmět moci (włościanin sedlák), *r.* (вóлость) oblasť, správní obvod a *č.* oblasť celého národa.

2. Subjektivisování-objektivisování (vztah k podmětu neb k předmětu, osobní neb věcné hledisko):

gubiti (stupň. koř. od gyb — hynouti), *stsl.*, *r.*, *č.* (úmyslně) hubiti, *p.*, *sl.*, *schv.* (fakticky zhubiti), ztratiti; směti *stsl.*, *stč.*, *p.*, *r.* býti

hosty (cizince) ustanovenou (stsl. gostinьnica, r. гостúница, jhsl. gostilna neb gostionica). V polštině zachovaly se všecky tři významy — všecky povstaly mimoděk. Naproti tomu významy kněz-kníže, vladyka (pravoslavný biskup), kmet (sl. sedlák) potřebovaly ku svému vývoji a ustálení u jednotlivých kmenův celých epoch. Vezměme ku dolíčení těch epoch či stupňův vývojových příklady z řeči mrtvé (ustálené): τραγῳδία byla u Řekův zpěv při obětování kozlův. Pak ku zpěvu přistoupila deklamace. Tato deklamace uvedla se v souvislost se zpěvem; zpívající sbor odpovídal deklamatoru. Povstaly výkony organicky ze slov mluvených a zpěvu sestávající. Odloučily se od oběti a staly se divadelními kusy — speciálně truchlohrami (zlepšení významu). Δαίμων 1. u Homéra dobrý bůh, 2. poloboh, 3. ochranný duch člověka, 4. duše zemřelých co takoví ochránce, 5. strašidla, 6. strašidla co zlí duchové, 7. ďábel, démon, tedy opak původního významu (sešpatění). — Příklad indoevropský: něm. ehe (manželství), a všesl. věk jsou slova etymologicky a semasiologicky totožná; jim odpovídá ř. αἰϝών. lat. aevum (got. aivik, ajuk, lot. ēveikt), lit. věka a vīkis. Ehe znělo st. h. něm. êwa (srov. ewig) — stř. h. n. êwe a ê, které se rozvedlo na ehe — a znamenalo tehda totéž, co všesl. věk a lat. aevum. Avšak věk (a patrně i ewa) mělo za sebou již celou řadu etap vývoje významového. Značíť lit. věka sílu (veikti, eveikt přemoci), vīkis život, stsl. věkъ sílu (jež jest podmínkou života, žití) a věk lidský (zkonkretisované žití, dobu, již člověk prožil); poslednější význam utkvěl ve všech slovančinách a přešel i do rumunštiny. Avšak přece se udržely vedle toho významy táhnoucí se k původnímu pojmu »síly«; sl. dial. večan = silný, ch. slabovečan = slabý, r. увéчье, увéчить seslabiť, zmrzačiť, изувéчить a j. složeniny. Za to êwa dále významově se vyvíjelo; po 1. stupni = dlouhý čas, věk, dostavil se význam, 2. zákon, právo, buď z toho psychologického důvodu, že právo má trvati věčně, aneb upomínkou na původní význam: síla, moc zavazující; odtud byl jen krok k zúžení významu na 3. smlouvu, pak dalším zúžením na 4. smlouvu manželskou a 5. poměr manželský. (Sr. sl. zakon = též manželství [postava, pol. ustawa], zakonski = manželský [zakonit], zakonska = manželka.)

*) Etymol. dosud neobjasněno. Slyšíme též l'azyk či l'ęzyk, mr. lizeń (jazyk dobytka; lízati), srov. ling-ere, -ua). Pol. ozór v porovnání s węg-orz, r. ugor' a dial. jongula, schv. jegulja a ugor, sl. ôgor a vugor, pak s r. утроба a ятроба a stsl. ąz-ъkъ, p. wąski — úzký poukazuje ku kořenu ong či onz, jemuž dle § 28. předraženo buď *j* neb *w*: j-ąz-ъkъ — w-ąz-ъkъ.

**) Jhsl. grm = křoví, grmada = hranice (paliva), č., p., r. hromada (mr. hromada = obec) má jiný kořen (grъmъ).

***) Něm. behörde, p. władza, sl. oblasť(-nija); my nemáme pro to ponětí nyní výrazu; stč. bylo »vlasť«.

odvážným (subjektivní možnost), *novoč.*, *jhsl.* – býti oprávněným (objektivní možnost);*) skoupý člowěk, schv. skupo (= drago) blago (drahé zboží); p. hojny człowiek, který dává hojné dary; č., p., r. strašlivý = před kým máme strach — hrozný, schv. strašliv, strahljiv, kdo má strach = bázlivý. — Uroda (srv. urozený), stč., p., r. dial. přirozený, krásný vzrůst člowěka, tělesná krása, ale i plodnost a bohatost plodin. — Žydło, čím člowěk žive, »bydlo«, жидло, жильё (-ище), kde bydlí, č. židlo = malé zřídlo, z něhož potok bere život, pak žídla neb žigla, odkud se berou potraviny.

3. v generalisování-specilisování-individualisování (šíření a úžení pojmu ve směrech rozmanitých):

žito pův. každý plod k žití (stsl., r., p., sl. žitnica, stodola neb r., p. sýpka), tudíž především obilí (mr., schv., sl.) a pak buď rež aneb pšenice.*) — chlěb má ve všech slov. původní význam, ale *r.* též obilí, jhsl., č. též bochník [kruh srv. kruchánek, krušina] — lěs má vedle původního též význam *r.* dříví, kmen, dřevo, jhsl. obyčejně dříví, kus dřeva (lesena klôp, klupa, klapь dřevěná lavice), ba i rakev [schv. šuma, sl. gozd] — obilie, stsl., r., jhsl. = hojnost a bohatství č., p. dial. to, co tvořívalo bohatství: obilí, obilé [p. zboże, dial. żyto, r. жи́то, хлѣбъ, jhsl. žito, zrnje] a nářečově rež neb pšenice. Prostému člowěku jest »b« i »baba« slovem, hlásíme se k »slovu« (k řeči), patrně najdeme toto diferencování i v slovančinách: č., p., r. slovo = schv. hláska [rieč], sl. řeč a (poslední řeč), rozloučení***) [beséda].

Sem patří determinace, jež souvisí s obsahem pojmu, zejmena precisování ponětí v oboru vědy a práce (pád, sloveso, glagol, rydlo) a associace, jež se vztahuje na objem pojmu (spojí se s původním nový pojem: jarý = teplý (jaro) a křepký silný); rok = jednání a doba 12 měs., p. rzecz, mr. rić, sl. réč = řeč a věc; bystrý = rychlý, ale bystrý rozum, bystrý zrak a tak schv. bistro nebo jasné, razbistriti vyjasniti.

4. Deteriorování-meliorování. To souvisí s domácím i veřejným životem a jeho pokrokem. Příbytek starého Slovana nazýval se kuča-kąšta (za kąt-ja); byl to již umělejší příbytek, než bývala »buda«;†) buda udrželo

*) Jsou to tedy výrazy kontrérní a přec doposud užívá se slova toho ve slov. promiscue v obou významech.

**) ve východní češtině užívá se ve všech třech významech.

***) Jiní (Miklosič) slovó v tomto významu pokládají za odvozeninu od svob — sloboda; »vzeti slovó« = rozloučiti se bylo by tedy: vzíti svobodu; nezdá se to býti arci pravděpodobno. Srv. ostatně mor. odsloviti se = rozloučiti se slovy = poslòviti se.

†) buda jest slovanské; srv. budovati, p. budynek, r. будка, бýдочникъ a příbuzný, t. j. pri-bud-ьпъ — (dь = ź = z), pak lit. buda. Němci si slovo osvojili. »Příbuzný« stč. znělo a do dnes tu a tam se říká »přívuzný«. To jest příčinou, že mnozí (i Miklosič) slovo to odvádějí od kořene enz, p. wiązać, vázati. Toho nemohu schváliti již z příčin hláskoslovných l. *b* a *v* střídají se často (háb háv, vřed břed), takové stří-

se ve významu horším (deteriovaném) a stalo se u nás psí boudou aneb boudou trhovou. Když se — snad vlivem latiny — ujalo za a vedle kuča slovo dom, které značilo širší ponětí »domova«, zhoršil se význam »kuče«; v dnešních slovančinách vidíme celý ten řetěz vývoje: schv. kuča = dům, sl. kôča = již jen chalupa [hiša, dom — hram!!], mor. kuťa = sešlá chýše, p. kucia psí bouda a mr. docela svinský chlév.

Pán, paní, panic, panna byly výrazy nejvyšší stavovské hodnosti a staly se — titulem každého; ba »panicem« neb »pannou« cítil by se dnes již každý »mladý pán« a každá »slečna« uražena. Modernost zatlačuje ctihodné slova-starce do zákoutí nevážnosti.

S druhé strany vyrůstá význam s rozvojem poměrův. Kn'aź byl starešina rodu (dodnes v Bosně atd. knéz představený obce) a postoupil na knížete zemského (ve všech sl.), jinak se deterioval na sch. knéz a č., p. kněz, ksiądz. Chrám stsl. = dům, sl. hram = kamenný d., p. kamienica, č., r., schv. = dům boží (v nářečích jihosl. značí ale též sklep aneb jiný zděný přichranek).

Klasické doklady meliorace jsou slova maršálek ze st.-něm. marah-scalk = koňský pacholek a lord z anglosas. hlâf (got. hlaibs) chléb — weard strážce: hlâford, loverd, lord (Strigl).

5. Případy pod č. 1—3. budou tedy po většině odpovídati »tropům«, zvláště metaforám, metonymiím a synekdochám. Jen několik dokladův! Zaměňuje se:

a) díl a celek, rod a druh, znak neb látka a věc znamenaná neb vyrobená:

had: pol. gad, coll. plazy, holota [wąż], r. hmyz [змѣя], schv. též ošklivost, zgad, gadan ošklivý [zmija], sl. zmije, ošklivost [kača] — dřevo: stsl. drěvo, r. дéрево, schv. drievo, (dřvo drvěta) = strom, p. drzewo = strom a dříví, sl. drěvó = strom, pluh, rakev [r. дровá, sl. les, dřva, schv. dřvo, dřvlje].

dání jest i zde, 2. ač máme od kořene enz: uzel, uzda, tož jakmile před nosovku předrazilo se (hiatové) *v*: venz = wiąz nebyla by prejot. nosovka více mohla přejít na *u*, nýbrž musela se očistit na *'a* 3. *zьn* změždilo by se asi v *žn* (bliž-ní): muselo by to tedy zníti přiv'ažny, přivěžný neb přivížný. K tomu důvod sociálně-historický: člen zádruhy vystavěl si při budě starešiny novou budu a stal se příbudьným, příbuzným.

b) Příčina a účinek, činnosť a její výsledek, zdroj a co z něho plyne atd.:

stsl., jhsl., r. **vědro** = jasno (čisté nebe), ale č., p. vedro = horko; **plachý**, p. płochy, mr. **полохий** = prchavý, kdo utíká), stsl. bázlivý; plášiti = lekati, jhsl. uplašiti se, leknouti se a č. splašiti se = dáti se na útěk; srv. φόβος = strach a útěk; **skutek** = č. činnost, p. výsledek činnosti, následek: nieprzyniosło żadnych skutków (výsledkův); **čerstvý** za pův. črstv-ý, stsl. a schv. (přesmyknuto na čvrst-i) = silný, pevný, proto č. hbitý, p. hbitý a pevný, sl. čvrstev jak česky čerstvý = frisch (!) a pevný, hrubý, r. jenom **чёрствый хлѣбъ** tvrdý, **staropečený** chléb. My a Slovinci užíváme tu a jinde »čerstvý« otrocky podle němčiny, která své frisch též tak přejala z ital. fresco, místo krásného: svěží; **pitati** (č. píce za pit-ja), stsl. a r. krmiti a (**воспитáть**) vychovati, z toho **питóмецъ** = chovanec, sl. krmiti, žirovati dobytek, schv. krotiti (krmiti a tím chočiti), tak tedy r. **питóмый** (med. kdo se dává krmiti) = krotký, sl., schv. pitom = krotký, česky ale blbý, nerozumný, (koho musíme krmiti).

c) abstractum a concretum, vlastnosť neb činnosť fysická a duševní, hmotná neb mravní síla a zjev atd.:

křepký, stsl. **krěpъ** a **krěpъkъ** = tuhý, stuhlý, pol. krzepnąć, r. **крѣпнуть** stuhnouti, křehnouti, odtud rusky **крѣпкій** pevný, **крѣпость** tvrz, **крѣпостнóй** k tvrzi náležející, poddaný a **крѣпúть** připevňovati, z toho síla tělesná: č., p. křepký, silný, živý, pak síla duševní: p. krzepić osvěžovati, síliti tělesně i duševně, r. **крѣпúться** býti statečným, držeti se, jhsl. kriepiti, krepčati, posilňovati, povznášeti, sl. krepkóst, krepkôta pevnosť, síla, stálosť, jhsl. kriepost síla duševní, **cnost**; podobně **tuhý**: pol. tęgi silný, statný, potęga síla, moc; **beseda**, besěditi stsl., sl. = slovo, mluviti, r. **бесѣда** rozhovor, **бесѣдовать** rozprávěť, besedovať, p. biesiada zábava, hostina, mr. společnosť, schv. běsjeda řeč a zábava koncertní, č. návštěva, zábava, spolek (kde se mluví) — **hádati** stsl., č., r., sl. = uhadovati, prorokovati, mr. mysleti, miniti (**rádka** myšlenka, **згадувáти** vzpominati), pol. gadać mluviti (pogadanka důvěrná rozmluva, gadula [žvástal], gadanina).

6. Dále zde působí různé faktické momenty:

a) vliv cizích jazykův, zejména použití vlastních výrazův dle obdoby slov cizojazyčných; uvádíme ve čtivu dosti příkladův;*)

*) Pro zajímavosť budiž ještě představeno **pьsáti**. Původní význam, dosud tu a tam v nářečích dochovaný, jest: malovati, různobarevně ozdobiti; odtud m., slz. písaná sukně, pisky = barevné pruhy, a spisovné pstrý či pestrý i pstruh. (pьs-t-rъ — mezi s-r vkládá se *t*); **pestrý** má tedy ve všech slov. synonym ve slově — **písaný** = pestrobarevný. Slované přijali písmo od Řekův. Řecké γράφειν znamenalo tehda malovati = pisati, bylo ale v užívání i za lat. scribere (jež přešlo na něm. schreiben). Jest tedy přirozeno, že činnosť, znamenati zvuky zvlášt-ními znaky — ne sice řeckým **výrazem**, ale řeckým **významem**

b) obdoba slov vlastních, smíšení výrazův různých kořenův a významův, jakož jiné nahodilosti;*)

c) různý vývoj synonym; souznačná slova zde zanikají, onde se udržují aneb tu úží, tam rozšiřují svůj význam,

poznačena použitím slova »pisati«, jehož význam takto vlivem řečtiny rozšířil se (associací). — Řecké γράφειν jest vůbec zajímavo co do vývoje významu; původně znamenalo **rýpati** (sr. grebsti, hrab-ati), ve dřevě (pinaku πίναξ = deska) rýti, rysovati; tedy rýsati, rýti do desek a voskovaných předmětův písmeny — t. j. »psáti« po starém způsobu, pak kresliti a konečně malovati barvami, γραφή, γραμμή kresba, malba, obraz, γραφεύς malíř; z původní desky πίναξ, na níž se rylo, stalo se »vyobrazení«, p. malowidło, něm. gemälde, tudíž pinakotheka = obrazosklad. Jiný příklad: **plást** (medu), slovo ve všech slovančinách obvyklé, Polák přeměnil na płaster, plastr, či lépe řečeno, slovu plastr přejatému z lat em-plastrum (flastr, náplasť) dal význam plastu. — Netřeba dokládati, že české (všesl.) deska, prkno přibralo od run do ní řezaných význam »desk pravodatných« a vlivem lat. »tabula« význam »desk zemských« a (r., sl.) tabule školní; slovo dvůr vlivem románského coure, corte, curia význam sídla vladařova a (abstr.) panovnického ústředí, odkud povstalo dvořanín a r. **дворя́нство** = šlechta. — Sr. výše sl. zakon vlivem sthn. ewe též na pojem manželství přešlé. Vlivem (podobou) lat. *res* přibralo slovo »řeč« v P., Mr. a Sl. význam »věc«, Rzecz-pospòlita, res-publica.

*) **kněz-na** jest jako kněžic a p. księżna, r. **княжичъ**, **княжна** patronymikum od **kněz**, (ž. kněhyňa), znamenalo tedy **dceru**, dnes **manželku** knížete aneb **ženu stavu knížecího** vůbec. Význam přeměnil se. Podnět psychický daly k tomu snad stávající poměry, příčinu vnější snad okolnosť, že pro dcery knížecí povstaly nové výrazy zejmena księżniczka, infantka, princezna a pod. Snad i bez ohledu na to přechod ten zpříčinilo samo slovo **kněhyňa**, vysutím *y* kněh-ňa (srv. knění, pol. ksieni — kněžna abatyše) a mylnou obdobou **kněžňa** nějaký čas znějící a jako várňa — várna na kněžna — tedy prostým střídáním hlásek — přešlé. Jakmile se to stalo, působila analogie **u královna** (pol. królewna, r. **королевна**, jsl. kraljevna doposud = dcera králova) a **císařovna** místo králice-králině-králová, císařice-císařině-císařová. U neužívaného dříve **car cьsarь** obdoba nemohla arci působiti; dnes tedy, přejavše dotyčné tvary, říkáme cař-evna (dcera), cařice i cařině (žena). — Podobně: hrabě, hrab-ině (žena), hraběnka (dcera, pol. a pův. hrabianka, což jest deminutivum a značí tedy mladou »hrabini«); tak jest u celé té řady rodových názvův: Kubala, kubal-ka neb -ina (žena) a kubalenka, -ena neb -če (dcera), Tománek, -nkula, -nče neb -nčena, Michejda, -dula neb -ina, -ďanka či -ďěna atd., kde východní (a zejména pol.) dialekty rozeznávají význam dcery a matky, my ale forem těch buď vůbec neužíváme aneb rozdílu si vědomi nejsme. — Zcela nahodile **smísí** se dvě různorodá slova, podrží ale různé výrazy na př. **vířiti**: buben víří — voda víří (klokotá, vře: vír — izvir, vřídlo, řeka vyvírá; kořen *vьr*). Prvnější znělo v stsl. a zní v r. a jhsl. **svir-iti**,

zejmena rozličnou determinací dle toho, na kterou zvláštní vlastnost pozornosť se obrátí.*)

(-ati, -'ati, kořen svir) = pískati, zvučeti, zejmena na sviralu (jhsl.), svirku (schv.), **свира́ль** (r.) = flétnu, píšťalu, nyní vůbec hráti: sl. na »glasovíru« (klavíru) svírati, schv. svírka = hudba. Srv. něm. schwirren; čeština sesula **s**, čímž různá slova se smísila.

*) Vezměme kohout, slepice, kuře. Jak různorodá slova pro týž druh drůbeže! Avšak v nářečích posud užíváme za »kohout« kokeš (mor.), kokot i kokoš (slz., čsl.), za »slepice«: koura (č. dial.), kura (mor., slz., čsl.), kokoška a cípla a za kuře: pískle a cíple; dále kurník, kuřinec (trus i kuřín = kuří dvůr), kuroptev (= kuropták), kuropění (zpěv kohoutí). Z toho možno souditi, že i u nás bylo původně: kur, kura, kuře. Ze tomu tak, slovančiny dosvědčují; neboť ve všech udrželo se kurník (sl. též kurnjak, r. **кура́тня, -никъ**), kur, kura či **ку́рица** a kuře (kure, kurczę, **курча́та, куро́к** — kurek = kohoutek u ručnice), ač to či ono jest zde onde antikvováno. — Stsl. měla kur, -ica, -ę. Vedle toho povstalo onomatopoeticky od kokotání či kokrhání (r. **кокота́ть, -а́ть**) již v staroslovančině: kokot (od toho kogut a kohout), r. **кокошъ** (masc.) a **кочеть: кокошь кокочеть**) a kokoš (fem.), zdrobněle kokoška. I tyto výrazy jsou ve všech slov. známy. — Od nápadného »kuropění« přezván kur či kokot, stsl. pěteľ a pětelin, r., p. pętuch (název, jejž i ve vých. češtině uslyšíme), sl. pétel či petelín, schv. piętao či pétao. Od mžourání, vztažně nevidomosti za doby noční povstalo naše »slepice«; ale i tento výraz býval asi všesl., neboť v polabštině bývalo (Mikl.): slëpăc (kur), slëpaića (kura), slëpą (kuře) a udrželo se v R. **курослѣпъ**, v P. kurzyślep (gem. vogelmiere, annagallis). — Dále povstalo od pisk-ati (či pisk = mor. brk? — sl. pisk = hvizd neb brk, jakožto nástroj hvízdací!): pískle, p. pisklę, mr. **писклꙗ**, sl. píšče, schv. pïle a (§ 8. p. 4.) cípla ciple. Pol. dodnes užívá vedle sebe: kogut, kokot, kur (kurek), pietuch a kruczek (přesmyknuto z kur-czek) — kura i kokosz — kurczę i pisklę. Jiné slovančiny oblíbily si ten či onen výraz, kdežto druhé výrazy svůj význam buď determinovaly neb rozšířily. Kur, kura přeneseno na ptáky podobné: kuro-ptev, sl. kuren-prat (sluka), kura ruševa, gozdna béla (tetřev, jeřábek, pardva či sněhula alpská) atd., pak r. **куранъ**, schv. ćuran, lit. kurens = krocan (kurot-'an, kurota = krůta). Koura přeneslo se na starou slepici, kvočnu, kokoška na přítulnou mladou slípku, kokeš na (sit venia) koketního, vyšňořeného kohouta, pětuch na kohouta, jako ranního pěvce. Cípla, cíple přezděno kurám nedomřivým, pískle kuřatům vylíhlým a podobně; dnes obyčejně se užívá: *č.* kohout, slepice, kuře; *p.* kogut, kura, kurczę; *vr.* **пѣту́хъ, ку́рица, цыплёкокъ**; *mr.* **пі́вень, ку́рка, ку́ря**; *schv.* piętao kôkoš, pïle; *sl.* petelín, kokoš, kure. — Jsou tedy na omylu ti slovanští kulturní historikové, kteří z různosti nynějšího výrazu pro pojem těchto ptákův kurovitých usuzují, že Slované neznali kohoutův a slepic. — Uvádíme složeniny: *p.* łapikura (kurolapka, krádce drůbeže), kuroploch (větroplach), kuropiew, kurochwat (jestřáb, zejmena též v *r.* nářečích). Při tom arci nehleděli jsme k výrazům, jako kvočna, kvočka, kóka, koklja, kokovajka, kokotuša a mn. j.

§ 96. Zde uvedeme ještě několik, poněkud spletitějších změn významu, podotýkajíce, že těch pronikavých změn není mnoho.

Než sluší také upozorniti, že někdy nejen semasiologie, nýbrž i etymologie jednotlivých slov dosti nesnází působí. Slovné tvary vyvinuly se z původního kořene nejen přibráním různých slovotvorných přípon a použitím zvukoslovných prostředkův každému nářečí vlastních, nýbrž i různým postupem zejmena co do nahrazování **ъ a ь** a p. Přihlédneme tedy k oběma stránkám.

Uvedeme příklad na koř. tъsk- s pojmem prázdnoty.

Stsl. utvořila od něho tъsk-nąti a tъs-nąti se. pak (Miklosič) přídavné jméno s měkkým zakončením neurč. tъsk-jь = změžděně tъšь, od toho iz-tъšt-iti — prázdniti, tъšteta. V slovančinách slovo tvarově se vyvíjelo dvojí cestou. Buď nahradilo se **ъ** přiměřenou plnou samohláskou (vsuvné e, a, o § 38.), buď vypadlo; 1. *č.* tesk-livý, s-tesk, s-týskati si a stč. tešť, *p.* teskliwy, tesknica, *r.* **тоска́, тоскли́вый (скли́вый), то́щий, тосковáть**, *schv.* tašt, -a, -o (tašć), taštad, *sl.* tašt, -a, -o (tešč, -nost), taština. 2. *č.* tsk-něti, tsk-ný, ckný, cný, ckněti, cněti (ckní se mi) a o-šklivý za o-cklivý či o-tsklivý; *) aneb s měkkou koncovkou (tъšť), stč. tštivý, tšice čili tščivy a ččivý, tščiče, tštítroba, na štítrovo (na ščútrovo), *pol.* ckny (tskny), cknić (cknąć) się, ckliwy (cliwy) a s měkkým zakončením: tszcz-y (czczy), tszczyca (czczyca), *r.* **скли́вый, тщій**, zejmena adverbium co předpona: **тще** (marně) a **тщи́вый**, *schv.* tšteta aneb sesutím *t*: štěta a šćeta.

Stejně jak etymologie zajímava jest semasiologie: prázdnota prostorná přenesena na prázdnotu tělesnou a duševní; pak kde je prázdno, je smutno, tam je vše marno; prázdnota představuje neb jest účinkem pohromy, škody; prázdná, smutek budící věc jest ošklivá, jest příčinou pocitův a zjevův ošklivosti a ošklivění. Touto stupnicí vyvíjel se význam, při čemž spolupůsobila dvojitá forma a zejmena snad vplyv obdobného a podobného slova od koř. teng [sr. touha tužba, schv. tužný (smutný)]: tengъ-sk, po vysutí *g*: tęsk pol. tęsk-nić, -ny, -nošć, -nota, -nica; při tom významy s části se smísily.

Význam stsl. tъšь = prázdný zachovaly tvary: tešť, tští, tštivý, tszczy, **то́щій**, tašt, tešč, ale přibraly i význam: lačný, třezvý, č. tštítroba (tštie útroba), na štítrovo, p. czczošć, na czczo (na lačný žaludek), r. **то́щая ло́шадь** (vychrtlá herka), sl. teš(č)nost; význam stsl. **тъшеста** = (prázdnota a) škoda má schv. štěta, šćeta; význam stsl. **тъсknąti** býti duševně prázdným, úzkostným, smutným jest v č. tesk-niti, tesklivý, stesk, stýskati, ckněti, p. teskliwy, cknąć (míti dlouhou chvíli), ckliwy

*) *C* povstalé z *ts* přeměnilo se na *s* jako v **скли́вый** a v slově r. **ска́терть** = utiradlo stolu, ubrus od **дъска** (deska, stůl) a **терть** (třiti), tedy ckaterť. Před *k* měkčí se *s*; srv. skořepa, škořápka, škola scola; zde jest ostatně vliv měkké slabiky *li*.

*

atd., r. **тоскá** atd., schv. steštati se. Mimo stsl. vyvinuvší se významy: marný, p. czczy, r. **тщій**, zejmena příslovka **тще** a **тщéтно, тщеслáвный** (marně po slávě toužící), schv. tašćad, sl. taština (marnost); marnivý, r. **тщúвый, тщета, тщúться** (marně se namáhati), schv. taštad; nudnost, omrzelost, rozlad: č. ckní se mi, je mi cklivo (na nic — zvlášť kolem Frýdku), p. czczy, ckli či cknie mi się, ckliwo mi, ckliwi mi; příčina nepříjemného pocitu: č. ošklivost = tščice, p. ckliwość, ckliwy, r. **тощный, менá тощнúть** (**тошнúть**) mně se ošklivý, **тощáю** stává se mi na nic, slábnu.

Po obou stránkách zajímavo jest jizba (jistebka, jizdebka, obec Jistebník); má tyto tvary: stsl. **истъба**, izba (stan), p. izba, izdebka, obec Izdebnik, ale ve Slezsku Istebná, r. **избá, изобка** a **истопка, истьба, истёбка**, mr. **издьба, істопка, єздебка**, jhsl. izba (sl. též jezba, jespica). Slovo značí dnes ve všech slovančinách »světnici«, ale též příbytek neb r. a b. chalupu, tu a tam nářečově kuchyň neb i sklep.

Sesutím **i** (stŭba) přešlo slovo do něm. (stube) a mad. (szoba, které slovo vrátilo se do jihosl., znamenajíc v tomto cizím rouše (!) cos — lepšího — pokoj, sobarica — pokojská). Mikl. míní, že slovo převzato z něm. stube, což věcně i hláskově (nebylo by se předsulo *i*) nedá se odůvodniti. Buslajev je — nepřípadně — odvádí od topiti: iz-top-ka, místo, jež se vytápí. Není zajisté pochyby, že původní tvar v nářečích měnil se dle onoho slova, v němž se hledal kořen: istopka od topení, jezdebka od jezení, istba či izdba od dochovaného v sl. istje, luž. ješće, č. níštěj = dvířka u pece, ohniště, v sl. ob-istje vnitřnost, stsl. isto, gen. istese vnitřnost.

Já slovo odvádím od koř. **истъ**, z něhož pochází naše jistý, pol. ist-ny; -nieć, všesl. istina, r., p. istec, stč. jistec, č. jist-iť a všesl. verb. intensivum ist-k-ati = iskati, hledati, snažiti se zachovati; **истъ-ba** [jako stsl. **млъ-va, моѣ-ba** i **моѣ-wa** (sr. mu-ml-ání, mela, mluva), sl. hram-ba od hram — komora či hranva od hrana — schránka na potravu] = bezpečný útulek. (Mikl. **истъ** odvádí od jes-mi, příčestí trp. jes-tъ, jьs-t, -ist; iska jest mu zvláštním kořenem; s tím nelze se shodnouti. Sr. ostatně lat. iust-us s ist-ъ, jako igo s iugum.)

Budiž ještě vzpomenuto p. kobiéta vysl. kobita, jež není etymol. objasněno. Snad lze původ hledati ve stsl. kob-iti (dochovaném v tom či onom tvaru ve všech slov.) = sudbu určiti. V ruštině užívá se **сýженный** = ženich, manžel (osudem souzený); z též psycholog. příčiny byla by kob-ita či kob-ěna »sudbou určená, koběná« manželka, při čemž sluší upozorniti, že trpné příčestí ještě v histor. slov. tvořívala se alternativně na *t* neb *n*. Kobity či koběny byly by tedy »supruhy« (aneb a poň »nevěsty«) pohanských Slovanův; poněvadž poměr ten neodpovídal pozdějším názorům křesťanským o »manželství«, pozměnil se význam na poměr nemanželský aneb postavení mimomanželské; odtud naše »koběna« či kuběna, jež přešlo do něm. kebsweib následkem sociálních poměrův mezi Němci a Slovany polabskými a jež pouze nahodilou má podobu s »concubina«, od něhož se nyní odvozuje; tvar pol. kobieta pak přenesl se významem na ženu vůbec, zrovna tak jako »niewiasta«. Důkazem na to zjevným možná pokládati srbské: kopile, kopiljan = dítě nemanželské, kopiljača = matka nemanželská, závitka, kde *p* vystřídalo původní *b* s ohledem na stejně znějící »kobyla«, jež, znějíc v lit. kumele, snad od komoň pochází.*)

K stati »nevěsta«. V stsl. značí totéž co v češtině, avšak význam se rozšířil (assosiací) i na snachu a »jetrvu« = bratrovu, pak na dorostlé děvče vůbec a p. na mladé ženštiny (generalisací). Etymologie dala mnoho lámání hlavy; já se domnívám, že jest to: *na*-věsta = pol. na-rzeczona od koř. *vě-* intens. vě-t-iti = mluviti, slíbiti, tedy zaslíbena, při čemž *a* předložky, jak často, seslabilo se na *e*. (Sr. nech, niech, nachaj a j.)

Několik dalších příkladův.

Trocha, trošiti. Tře-li se něco trdlem, *tr*licí neb na *tr*enici (schv.) či na *tar*k-ě (r., p. struhadlo), povsfanou pa-*tr*-ochy neb potrochy, jako při česání pačesy, při drcení padrť, při draní pa-z-deř atd. — drobné to částice, okruchy, trochy; tak tedy povstalo všesl. »trocha«, troška, trošinka. Jako od drob či drobet povstalo drobiti, od málo máliti, tak od »trocha« trošiti = máliti, zmenšovati; slovo se pak determinovalo pro zmenšování majetku aneb *stsl.* = vydávati peníze, náklad činiti, kterýž význam udržel se v *Schv.*, zúživ se dále v Sl. = marniti peníze: Odtud schv. trošak, sl. strošek (a i čsl. trošek) či plur. troškovi, strošky = soudní náklady. — S druhé strany zúžil se význam na drobné části zvířete, tudíž r. **пóтроха** = vnitřnosti či drob, **потрошúть** kuchati.

Úpěti, **вопúть**, wątpić. Když kdo naříká, pronáší zvuk *pi*; předražením částice **въ** povstalo stsl. **въпи** či **въпль** a vr. **вóпи** či **вóпль**, nářek. Částici **въ** jest souznačno *ą*; obě jsou též povahy jako pa, -są, a jiná podobná slůvka »adverbiální«. Tak povstalo stč. úp vep, jihosl. up vap(aj), (pol. wąp, mr. **вомп**, arci přejato z pol.). Od toho sloveso stsl. **въпiти**, r. **вопúть**, č. úpiti, úpěti, sl. vpiti (upiti), schv. upiti vapiti, p. po vsutí *t*: wątpić,**) mr. **вомпити** a **омпити**.

Po stránce semasiologické znamená v Jhsl. křik vůbec, v P. a Mr. pochybovati [kdo neví kudy kam (pochybuje), ten křičí neb naříká]. Snad tento polský význam povstal smíšením se slovem dvomiti, dvombiti, dvom, dvomba, dvojba, (sl.), dvoumiti, dvojmiti, dvoumljenje, dvojba (schv.); arci jest to buď germanismus (zweifeln) neb latinismus (du-bi-tare, douter), neboť stsl. **сѫмьн-ěти** žije dosud v p. sumnienie, r. **сомнѣвáться**, schv. sumnjati (se), sl. sumniti, avšak povstal, jak naše pochybovati a pol. wątpić, v dávné době, když v jhsl. počal význam sumniti přecházeti na »podezřívati«, t. j. pohybovati o někom.

---

*) Tím byl by objasněn i název slezské obce Kobilé = Jungferndorf.

) Miklosič toto pol. slovo odvádí od koř. tep, od něhož prý i č. vtip pošlo. Avšak sám o správnosti pochybuje. Vtip pochází patrně od koř. tip, těp, tap (sr. sid, sěd, sad, seděti — saditi a vid-ěti, věd-ěti, vaditi cvič. 1. p. 6.), který máme v sl. tip (hmat), tipati (tapati, hmatati), v mr. **до-в-тѣп-ный, p. do-w-cip. Od *tep* (teplo) pochází mr. **до-теп-ный** a **до-теп-увáти** (dopalovati). — Od *pi-* příponou -sk- jest pi-ska-ti, pištěti, jak od zvuku *vr-* vř-í-skati, vr-ště-ti (vrčeti), vr-kati.

Kořen rek stupň. rok, rik stupň. rěk.

Řeku, říkám, stsl. reką, rešti, rěkati, rěcati a ricati. R. **прорицать** (-**ательь**, -**алище**), jhsl. proricati, prorokovati, **отрицáть** (-**áтельно**) zapírať, **нарицáть** — **нарекáть** dávati jméno, nařknouti, mr. **нарицáти** namluviti, sl., schv. naricati, p. narzekać — naříkati, narikača žena nad mrtvolou naříkající; **порицать**, mr. **порикати** kárati, obviňovati, sl., schv. poricati, poreći, odříci, odvolati.

Rok (říkání), prorok (kdo říká), ot-rok (nemluvící), porok (co se o někom mluví a dá příčinu ku kárání: neřesť, hanba, kárání), schv. prirok a mr. **прирок** co se někomu přiřekne, mr. příjmení, schv. přírok, přibájení (zlá pověst), s-rok (smluvení, smluvená doba, termin — sročiti, odročiti, schv. smluvené znamení), ob-rok, ú-rok, nárok (umluvení, usouzení, r. **нарóкомъ нарочно** po úmluvě, usouzení = úmyslně, sl. naročen výslovný, proto schv. narok usouzení boží, štěstí; *č.* význam povstal vlivem němčiny), vz-rok, uzrok, zrok (co se mluví do výše, slavnostně = důvody výroku, příčina jhsl.).

O některých těchto slovích podali jsme již potřebné vysvětlivky významoslovné; tu ještě přidáváme:

Rok již v stsl. přijalo význam »rokování«, zejmena soudního a tudíž význam »stání«, při němž se rokuje, a též »soudu«, proto znamená r. **рокъ** — soud boží, o-sud. — Od soudních roků, ročně odbývaných, nabylo slovo v Č., P. a Mr. význam doby jednoroční, zatlačivší staré »hod«.

Otrok. »Ot« privativum, ku př. schv. umor = únava, od-mor zotavení, č. státi odestati. Tedy ot-rok = ne-rok, nemluvně; proto sl. = dítě [rob, suženj] a pak deteriorací, r. chasník do 14 let [rab], p. chlapík, pacholek [niewolnik, rab], mr. služebník [**раб**, **невільник**] a tak česky konečně = rab.

Ob-rok, co bylo ob(při)řečeno a co se následkem toho dává, stsl. slib a nadace či opětující se dávka, plat, později zejmena duchovní; slovem tím přezváno v dobách husitských to, co se koním dává, arci napřed žertovně, a tak ustálil se význam tento nejen v Č., nýbrž i v P. a Sl. a přešel do mad.: abrak, znamenajíc v P. a Mr. též denní stravu osob. Jinak a vedle toho udržel se původní význam (associace).

Ú-rok 1. co bylo umluveno: úmluva a plnění, t. j. věc dávaná, zvláště »lichva« (stsl. a všesl.), dávaná z půjčených peněz — v tom významu jen v Č. a Mr. — za to ve Vr. **урóкъ** = úloha (co bylo u-rčeno k učení) a pak lekce, vyučovací hodina: 2. uřknouti, jsl. uročiti, sl. skomoleně vurčiti, p. zrzeć, uroczyć, r. **урькнуть**, mr. **урек-ти**, **зарочити**, **урочити**, říkáním začarovati, pak pouhým pohledem někomu »udělati«, odtud úroky (schv. uroci), tak co příčina, jak co výsledek (bolení hlavy atd.). Možno ale i bez čarování někoho svým zjevem (krasným) uřknouti, z toho p. urok, uroczy, vnada, půvab, srv. něm. zauber.

Koř. melz — lat. mulgere — mléko — dojiti.

Nynější dojiti znělo stsl. **млъзą** mlěsti, stč. mlzu mlsti a dochovalo se v původním tvaru a významu v Sl. molzem mlésti, molzti, molziti (vedle dojiti), Schv. muzem, musti (výlučně) a antikv. v R. **мельзи́ть**. Od toho Sl. mlez, mlezva, mleziva, schv. muza, muzga, mlaz, mr. **мельзи** (názvy pro speciální druhy mléka, etymolog. správné) a všesl. mléko.

Mlžzu mlěsti počalo ustupovati slovu »dojiti«, kteréž, pocházejíc od koř. *dí*,*) stupň. *doj*, značilo původně: dítě pěstovati, plekati, krmiti prsem, avšak brzy přešel význam na podobnou činnost, vyjadřovanou slovem mlsti; pouze v Jihl. se původní význam dochoval a sice při obou slovech; dojka, dojica = kojná. Původní význam „dávati píť z prsa« byl pak nahrazen slovy: p. karmić piersiami, r. **кормúть грýдью** a česky: kojiť, které dosud znamená všesl. »tišiti«.**)

Synonyma pro »práci«.

Děti (děnu, děju), dě-jati, dělati, délovati, dějstvovať, pracovati (§ 88. odst. 6. pozn. 3.), činiti, účinkovati, konati, působiti, (po)říditi, (o)právljati, jednati, spravovati, izvršiti, tvořiti, storiti, robiti, rabiti, rabotati, robotiti, truditi, težati, páchati, poslovati, raditi a j. jsou výrazy pro různé druhy duševní a hmotné práce; významy pestře se rozdělují a křižují, ku př. pol. robić = pracovati, dělati, činiti; działać = dělati i působiti. — Práce in abstracto znamená všesl. činiti; působení = pol. działanie, r. **дѣятельность дѣйствовать**, jhsl. delovanje; práce, t. j. řízení, správa = pol. sprawa, sprawunek, r. **дѣло**, schv. posao, sl. oprávilo, oprávek. Hmotná práce obyčejně = pol. robić, pracować, r. **рабóтать**, mr. **працювати**, schv. težati, ráditi, poslovati, truditi, sl. délati, težati.

Robiti (koř. sk. arbh., lat. orf či orph, stsl. orbъ, srv. něm. arb-eit) z orbъ povstalo rob [srv. české robě, robátko, r. **робя́**, **ребя́та**, **робѣть** být choulostivým (jak dítě), **рóбкій**] a rab = sluha, otrok; od toho: robiti (všesl.) a rabiti (jsl.) i **рабóтать**. Jhsl. rábiti má (vedle původního významu) též význam abstr. — sloužiti, a pak — upotřebiti, zejmena sporábiti = upotřebiti, spotřebovati, (v)porába, uporaba = upotřebení, p. zastosowanie, něm. anwendung.

Raditi. Jako rob-rab máme i koř. rod-rad, který znamenal starati se o něco, něčím se zabývati. Od prvého dochovalo se sl. róditi = starati se, pečovati (proti rodím, roditi) a stč. neroditi = nestarati se, nechtěti, imp. neroď, neroďmy, neroďte plakati, sl. ne-roden nepečlivý, neohrabaný, ŗ. u-(ju-)ròd, jurodivyj (u, ju = ą = ne). Od druhého kořene: vr. **радѣть** pečovati, mr. **радúть кого** spracovávati, těšiti, **отрада** útěcha,***) p. zaradzić czemu předejíti, pracovati proti čemu, č. dial. poradiť čemu = něco zmoci, dovésti něco udělať; odtud jest jen krok k významům zdánlivě protichůdným: býti pro někoho činným prací hmot-

---

*) *Di* jest zvuk plačícího dítěte. Od *di* na *dě* stupňovaného odvozeno jest: dě-tę, děva.

**) Ale v nářečích, zvláště pohorských, slyšeti též dojiti a zvláště dojka = kojna. Kojiti pochodí od kořene *ki* (odpo-*či*-ti), stupň. *koj* (po-*koj*). Srv. něm. stillen.

***) Od toho pochází všesl. rád -a -o a radovati se. Nechápeme, proč jiní (Mikl.) hledají proto zvláštní kořen. Srov. též předložku radi, zaradi.

nou neb duševní (radou), tudíž č. a p. radiť*) za původní s-vět-ovati (r. совѣтъ, jhsl. savjet, svèt) a jhsl. raditi = pracovati duševně a pak i hmotně, rád práce, rádnik dělník, radnja glagola činnost slovesa.

Posel (od koř. sъl: слать шлю, jhsl. slati šljem i šaljem, pošljem a mylnou obdobou pošiljati, jak stč. a česl. posielať, r., p. посылáть). Posel znamenalo osobu poslanou, též zejmena vyslance a p. poslance sněm. V češtině znamená posel obecního sluhu; říkame: má »poslání«, šel s »posláním«, t. j. bylo mu nařízeno, aby něco »udělal«, vykonal; tak znamená v Sl. posel nejen poslanníka, nýbrž i čeledína (srovn. dienstbote), konečně přešel význam na to, co posel má vykonati, posel schv. pòsao = poslání, tudíž řízení, práce vůbec (pòslovati = pracovati) a jak něm. »geschäft« i obchod a obchodní místnost.

Páchati — páchnouti, zapáchati. Koř. pach značí stsl. pohyb, zejmena (rozfofrování) vzduchu (sr. an-fachen), proto sl. pahati jak v stsl. = fofrovati, páh = vánek, pahalo, pahljáč = vějíř; poněvadž vánek přivívá zápachy, povstalo páchnouti, pachnąć, páхнуть, пахъ, зáпахъ, jsl. páh (zapaha) = nemilá vůně (přídech). — Přirozeně přešel význam na jistý druh pohybu (aneb byl tento původním): r. пáхнулъ (aneb пахъ) óкномъ, č. upáchl vedle upláchl jim, pak r. пахнýть plácati, bouchati, oháněti se, опáхиваться отъ мухъ a tudíž zcela důsledně: ohnati se po člověku, proto sl. pah-no-ti (pah-ni-ti) = žduchnouti, vystrčiti někoho (sr. vysmraditi někoho), bodnouti, páh = bodnutí (mah na pah). Tak tedy pach-titi se po něčem a něco zlého spůsobiti: č. a p. spáchati zločin, vypáchati, vyčiniti, vyhubovati někomu. Když něco se v pohyb uvede, ruší se souvislost = sl. s-pahniti vyvrtnouti nohu, p. pachać = též rozvrtať, rozryť, r. a stč. пáхать = orati.**)

Poznámka. Mnohdy některá slova jen náhodou mají stejný neb podobný tvar, tudíž různý význam, podobně jako při »smíšení«; ku př. o-hyzda a jhsl. gizda (pýcha). P. a mr. hyd, -iti, o-hyd-a, -ny vr. гидкій (dial.) a m. slz. hyd vedle gyzd ukazuje, že kořen slova prvého jest hyd, od něhož příponou *da* a rozlišením kořenového *d* povstalo (o-)hyzda a od toho hyzdiť vedle p., r. hyd-iť. Poslednější pochodí od koř. gizd, stsl. gizdav = pyšný, jhsl. pyšný a skvostný, gizda sl. = pýcha, schv. = též skvostná ozdoba, gizdati = ozdobovati, g. se = pyšným býti. Jhsl. brojiti počítati (broj) a č., p., mr. brojiť (rozbroj; snad bor-jъ přesmyknuto na broj od kořene *bor* -ec, bor'ba, boróť-śa. Srv. zbraň, z-broj); p. słać ścielę a słać ślę.

§ 97. Obzvláště sluší upozorniti na význam sloves co do doby trvání -**vid**. Jest tu v každém ohledu shoda; jen v jedno-

*) Není tedy správno (Mikl.), že toto slovo převzato z němčiny; tolik lze ale připustiti, že význam vyvinul se vlivem německým.

**) Miklosič rozlišuje kořeny pach a pacha. Avšak tvary páchnouti, pach-titi ukazují, že páchati jest pouhé iterativum; pachtiti jest intensivum, tvořené jako dych-t-iti, od dych-nouti -ati, sop-t-iti od sop-sti (sop-úch, odkud sope dým, sopel). R. пахъ a mr. паха, č. pachuřina jest vlastně: pag (paže, paždí, podpaždí).

tlivostech jsou úchylky, což nás nepřekvapí, když i v češtině máme slovesa, u nichž vid — význam dobový kolísá (kročím, raním — končivé a trvavé, vychodím končivě-opětovavé a trvavé atd.). Tak mívají — arci zřídka:

a) naše slovesa trvavá význam končivý (uvedeme téměř všechna): stč. sedu, pol. siedzę (siąść seděti) — trvací — jest r. сяду, schv. sjedem, sl. sêdem (= sednu) — končicí; tak stč. lehu, pol. lęgę (lądz, leżeti, seděti na vejcích) jest r. лягу (лечь), schv. lèžem, sl. lêžem — lehnu. Dále jsou končicími (jednodobými): *r.* бросить (hodím), кóнчить (s-končiti), велѣть (-ю, -ишь povelím), простúть (odpustím), рѣшúть; schv. bacim (bàcâm),*) glèdâm (pohlednu, glédâm), jenjam jako = neham (jenjávati), darovati (darívati), javiti (javljati), lèžem (léžem), stižem (stigam), koráčim (kročím — koráčâm), platim (plaćam), rodim (rádjâm), vjerim (vjerujem), dani (rozední se, danòvati), vjenčam (vjenčávati), prostim (odpustiti, pràštati), ranim (ranjati, ranjavati), trčim (poběhnu »trčkem«, trčkárati); *sl.* píčim (píchnu, píkati), pôčim (puknu, pôkati), réšim (rozřeším, vysvobodím), končám (u-končèvati), plačám = plátim (plačevati), srêčam (střetnu, srečevati), pomágati (pomágovati), pre-, z-mágati (přemoci, zvítěziti), padem (pádati), tak rečem, vržem a j., která stojí místo reknem, vrgnem; dále

b) jsou naše a jinoslov. končivá (velmi zřídka) trvacími: p. kroczym = kráčím, schv. pòznam = znám,**) hitim chvátám, sl. spodóbi se mi přísluší. To bývá zvlášť při prefixovaných opětovavě-končicích: выхóдить, przychodzi vy-, přichází;

c) některá naše opětovavá jsou trvacími: zdawa się (zdá se), słychać, widać — (slyšet, vidět), кончáть, увидáть; schv. vòditi, nòsiti, vòziti, spávati, poznávati, laziti, čitati, skákati,***) štovati (čstovati, štujem, štovani), hoditi (vésti — spáti — lézti — ctíti — jíti).

*) V závorce uvádíme příslušná trvavá.

**) jest i končivé; pòznât (sl. též poznán) = známý, jenž byl poznán. V Schv. vyskytuje se dosti často přípona *-ât* místo *-án*, dât-dân, pisât-pîsân, kûpovât, ràzderâto, kòvâto rozedráno, kovâno, pòslâto, pòslâno (šaljem, šljem slati). — Při složených tvarech jest co do vidu ku př. schv. jesam hvâljen totéž co bîvâm pòhvâljen.

***) u posledních tří a j. máme i my ten zjev.

Úchylek takých jest nejvíce v Jhsl. a to při slovesích prefixovaných (předponami složených;*) arci často přízvuk (kvantita) působí různost: zàpjevati (zaspívati) zapiévati (spívati), ràzkidati (rozhoditi) razkídati (rozhazovati), podobně v R.: выходить proti выходи́ть, дознаю́сь, дознáвам, дознáюсь doznám, t. j. dozvím se.

§ 98. V češtině užíváme: zeleněti, zelenati se, stárnouti, stařeti, sestarati se, šedivím, ale zelení se, zbláznil a = se i z-, pobláznil někoho, mete, mrholí a = se, zaspal — uspal někoho, propadl a = se i popadl něco a p. Jest tedy pochopitelno, že tak mnohé české slovo objeví se v slovančinách buď v jiné třídě časovací aneb s jiným **rodem**.

Sl. dé-ti**) (djati, dem, dénem, *č.* děje se a dí) jest jako p. dziać, r. дѣть дѣва́ть přechodné a znamená dělati, postaviti (задѣть též za-n-dat); i nám zbylo: Kam's to (po)děl?

P. ruszyć**) něco pohnouti, ale (wy)ruszyć = dáti se na cestu; r. a jhsl. jak v češtině přechodně.

R. кори́ть, *p.* korzyć kogo = pokořovati,***) sl. trestati (srv. kárati), č. jen zvratně: kořiti se, ale pokořiti někobo; sch v. pomágati, pomòci koga (jako přemáhati); pol. zwyciężyć nieprzyjaciela, *sl.* zmágati zvítěziť (např.) a poraziť (př.), zmoči, za- (např.)moci; zmága vítězství. *Č.* chytiti, chvatiti, uchvátiti (přech.) = chvátati (např.) převrhlo se v *Jhsl.*: hĭtiti, hĭtati, hitjeti (např. = kvapiti) a hvàtati (chopiti přech.; i česky mohlo by se říci chvatati proti chvátati);

křiknouti. mr. кликнути, кликати (přech.) = volati, schv. kliknuti, klicati = křičeti a volati (př. i např.);

mrzím se, mrzí mne (mrzeti, stsl. mrъz-ěti např.) a *r.* мерзѣть, *p.* mier-zieć i -zić, *sl.* mrz-éti, mrziti se — je nepřechodným = mrzeti se, oškliviti si, znepřáteliti se, ale užívá se též přechodně: p. mier-zić, sl. mrz-iti, -éti = nenáviděti, opovrhovati kým, schv. mrziti, òmrznuti = nenáviděti, stupňovaně omraziti = znepřáteliti, mr. мерзити = spílati.†)

Z toho vidno, že tyto významy tím se vyvinuly, že nepřechodné sloveso přibralo funkci faktitivní či kausativní: dělati, aby se někdo mrzel: tedy znepřáteliti, nenáviděti ho. Takto se odstíňuje mnoho nepřechodných ve všech slov. a též v češtině; zejmena schv.: sagòrjeti shořeti — kuću učiniti, aby dům shořel, zapáliti, zàplakati, za- a rozplakati, hitjeti, hĭtati, kvapiti a učiniti, aby kdo kvapil — chytati ho, liegati (léhati) koga — uložiti a p.

Tak sl.: Mnogi izvenredni dogodki (mimořádné události) so popolnoma zbégali ljudstvo (vyplašily, t. j. učinily, aby se lid sbíhal).

Neȟati sl. = přestati (např.), zanechati (př.): Narod, ki svoj jezik opusti, neha (přestane) biti narodom. Delovanje pisateljev ni sicer prenehalo (sice nepřestalo), a bilo je osamelo. — Méniti sl. = míniti (př. i např.), naméniti = určiti, míti úmysl, poméni = má význam, méniti se = míniti, rozmlouvati, zméniti se = starati se: Niso se méníli za boj. Malokdo se je zménil za prosveto narodovo.

Žalić i żałować (pol.) = želeti, litovati koho, sl. žàliti (př.) = rmoutiti, žalováti (např.) = býti smutným, schv. žàliti místo, žaljeti (např.) = truchleti, žaliti se = p. żalić się stěžovati si, жалѣть (př. i např.): жалѣю того́, кто пла́четъ (lituju); жалѣю о смéрти матери (rmoutím se). Uže Valvazor obžaluje, da se je slovenščina jáko popáčila (lituje, že se pokazila). Mocno żałuję (je mi líto), že nie mogę Panu służyć. Bardzo go żałowałem z powodu śmierci ojca.

Milováti sl. př. = litovati, ми́ловать např. = býti milostiv: Царь ми́луетъ а псарь не жа́луетъ (ale psář není litostiv. Srv. cvič. 74.). Помúлуй, что дѣлаешь? (buď laskav). Hudobneža pomilúj, ko se mu najboljše godí. (Darebu lituj, když se mu nejlépe daří.) Ljubiti r., p., jhsl. = milovati (jhsl. též líbati), č. jen líbiti se a po-líbiti, oblíbiti si.

On bawi w Pradze (pol.) — jaz se bavim u Dunaju (sl.) = zdržovati se: on się bawi czytaniem; dobrze się zabawiał na zabawie.

Nepodivíme se tedy, že Rus říká: остáть-ся ostať, слу́шать-ся poslouchať, скисáть-ся, сколзну́ть-ся (sklouznouti, ale sklouzati se), ска́зка начина́ется со сло́въ počíná slovy, часы́ бью́тся vedle бьютъ hodiny bijou, ку́рица но́сится slepice nese, стучáться въ дверь klepati, обѣщáться atd., zejmena při mluvě lidové. Naopak vynechává se -ся: стáнешь атама́номъ staneš se; mr. писáти му, яв працювáти jmu se, jal se; mkąć mknouti se, ale umkni; tak schv. màknuti (maći) u-, po-màknuti, (-maći), umknouti, pomknouti se, utéci; mr. вéрнути, вертáти, jhsl. vrnuti, vrátiti se; schv. pitati ptáti se, učiti (se a jiného), pásti (se a ovce, něm. weiden), blistati blíštěti se, krenuti, pol. krzątać się a p.

Zajímavým jest plăkati, jež v této formě má ve všech slovančinách týž význam věcný i rodový; pouze v sl. říkají též plakati *se*. Původně znamenalo v stsl. mýti a bylo přechodné; odtud pochází naše vy-plák-nouti, p. płókać, mr. полокати, schv. plákati, sl. iz-pláknoti. Napřed se stalo reflexivem plakati se (slzami se mýti) a pak abstraktem, neutrem.*)

*) Vynikneť jiný než směrový (končivost spůsobující) význam předpon, ku příkladu menší míra, obnovení činnosti atd.

*) koř. *dě*: dě-lo od toho dělati; dě-ti znamenalo totéž co dělati, r. дѣ-я-тель.

**) ruch, rychlý = původně pochybovati.

***) укорять činiť výčitky, укóръ výtka, č. na úkor, na neprospěch, na hanu.

†) Od toho mrzutý, sl. mrzljiv — mrzký, мéрзкій — p. mier-zieniec mrzout, šereda — sl. mrzota, schv. mržnja nenávist, ošklivost, mrzak, -zka, -o *ne*náviděný a naše mrzák = tělesný i duševní šereda.

*) Miklosič hledá pro vypláknouti atd. zvláštní kořen polk, čehož neschvalujeme. Srv. Buslajev § 167. p. 2. Vr. полоскáть = pleskat smísilo se významem s полокати.

C. Něco ze skladby.

§ 99. Co do užívání pádův budiž k poznámkám do textův vetkaným připomenuto:

a) genitiv příčiny: sl. umrl (od) žalosti, lákote (hladem) — on se jôče sámega veselja (plače radosti) — látky: schv. odielo svílê biélê (oděv z bílého hedvábu), gen. výkřiku, zaklínání: téžkê muke! čuda velikoga! zejmena ve spojení s evo, eno: evo ženâ, ejhle ženy! — Boga mi! — Zivòta mi moga! Dobra (li) prijatelja! Pošténja mi môga! (Na mou čest.)

b) dativ směru zachovaný v *schv.* (srov. naše domů = domovi): idem kući, lekarju (domů, k lékaři) — svaka ptica svomu jatu (k svému hejnu) ide, mr. впасти дóлôвь padnouť dolů.

c) dativ posesivní: schv. on je pastir ovcam(a) = ovec, unuk mu = jeho vnuk, sestra mi = má sestra — uzrásla je suncu na iztoku = vzrostla na východě slunce — stoji moru na obali = na břehu moře. Dále: ime mi je = mám jméno, jmenuju se — Kakvo vam ime? — Gdje vam je pero? Kde je vaše pero aneb kde máte své péro? — Najlepša su svojstva psu vjernost i odánost prema gospodáru, ali imaju i zlih svòjstâvâ. Nejpěknější vlastnosti psa jsou... ale mají i zlých vlastností (gen. partitivus). Něco podobného, jen že více se vztahem ku přísudku jest (r.): онъ (есть) свидѣтель моемý счáстію (mého štěstí).

d) instrumentál spůsobu a míry (zvláště v ruštině a jihoslov.): орел стóрожем литáе (jako strážce). — Нестор встýпив в монастúр сïмнáцяти-лïтним молодцéм — кóждому нáйдорожша та мóва, якої дитúною наýчив ся — ягоды висáть кýчками (v chumáčích) — кóмната длинóю въ шесть аршúнъ (z déli 6 loktí) — рублёмъ дорóже (o rubl), r. головóй вы́ше, schv. glávôm viši (o hlavu vyšší) — žena bogata lanom (lnem), sirómašna (chuda) duhom, p. mór požarem idzie — dziecięciem był w niewolę schwytany.

e) vokativ za nominativ v srbských písních: Poranio kraljeviću Marko (poranil si, vstal časně královič). — Na Kosovu sleže vojska a u vojsci star Juže-Bogdane (Jug-Bogdan).

f) vazby: uczyć się języka polskiego, пожéртвовать (žertva obětovati) своéю жúзнью, вос-пóлзоваться (полза, plzeň — užitek, využitkovať) слýчаемъ, — когдá бы ты не презрѣлъ мнóю (nepřezíral mne, nepohrdal mnou). — Tko se duga ne od-duži, taj se tuge ne odtuži (ten se touhy, žalu neodtouží — nezbaví) — razabrao se sana (ze sna), prejeo se mésa (přejedl se masem) — odbiégł żony, odjechał ojczyzny, spowiadał się swych grzechów, odumarł synów i córek — zaparł się swéj narodowości, uchronił się, uszedł niebezpieczeństwa — słuchaliśmy kazania — mścił się na niem krzywdy — radził się o to ojca — mají i v češtině obdoby.

§ 100. Předložky (przyimki, предлóги, прииенники priedlozi, predlogi) vykazují nápadnou shodu ve všech směrech. Jen že mnohdy podržely starší význam aneb přijaly nový (přenesený) a že zejmena v jihoslovančině konají substantiva funkci předložkovou: sred, mjesto, *vrh* (nad), a složeniny svrh, svrhu, návrh, povrh, savrh, *dno* (pod, dole na) a složeniny iz-dno, nádno, o(d)-dno, za-dno, do-dno, sa-dno, pòrêd (pořadu = vedle), *put* (cesta = idje put Morave cestou na Moravu — ku, proti), zbog (místo: s-boku = stran, pro, k vůli), nadòmak (na domknutí = na do myk = poblíž: došla nadòmak grada, opačně: bila naízmak (na-od--myk) grada, t. j. když odcházela a j.

Slovanštiny hustěji než my předložky skládají: poza, zpoza, izmedju, iznad, popřed, izpred, izza [naše a pol. ze (vy-) v ostatních slov. = iz] atd.

P. Jść *do* sąsiada (jak v sev. Mor. = k sousedovi), pióro *do* pisania (péro ku psaní), gramatyka przez Małeckiego (od), wzdłuż (schv. duž) rzeky (podél), przeciwko, wbrew = proti, (o)prócz*) = (o)krom; wobec, wbrew**) = vůči.

R. По городáмъ = dat. místo lok.; **По** značí příčinu: по слáбости моéй грýди немогý подняться нá гору *pro* slabosť prsou, по полýченнымъ свѣдѣньямъ dle obdržených zpráv, pak obor: спеціалúстъ по зубны́мъ болѣзнямъ; **при** имперáторѣ Ал. za doby, **при** всѣх непріятностяхъ (vzdor [?] všem nepříjemnostem) — изъ за такóй мáлости pro takovou

*) preč, pryč, koř. prok, stč. prokní, r. прóчій ostatní.
**) w brew' = v brv, v oči.

maličkosť), во Вѣнѣ, во Вѣну (do Vídně), говори́ть про него́, писа́ть про сла́вныя дѣла́ (mluviť *o* něm), ра́ди Бо́га, (pro Boha), по́слѣ = schv. poslije po(zději).

Schv. kromě uvedených zvláštností: iz-im, osim, van, izvan (razun), okrom = kromě, (po)radi = pro, k vůli,*) *kod* = při, prama, napram = proti (směr, porovnání), proti(-va), suproti(-roć) = proti (nepřátelství), *uz* (vaz) = vze, nahoru, podle, u; preko (priek = příč): išao prek vrta — příč přes, preko 3 sta — více než, prieko rieke — za řekou. Naše: vedle = wedle, obok, według — во́злѣ (бíля за по́для, пíля, побо́чъ) — polag, pored — poleg, zraven; stran = względem — относи́тельно, каса́тельно — glede — stran, gledè; skrze = skwoz, przez — сквозь, чрезъ — kroz, čez, preko — skoz, črez, prek; vzdor (!) = mimo tego, wbrew, na przeciwko — вопреки́, наперекóръ, насу́противъ, при — uz, uzprkos, suproć — kljub(u), vkljub navzlíc, na vpor**); *pro****) (určení, příčinu, směr) dla, k woli, po (wodę) — для, ра́ди (про), по́ (воду), за (водо́й) — za, radi, po — za, zaradi, zavolj(o), po (vodo).

§ 101. Užívání způsobův a časův poskytuje mnohé zajímavosti:

1. aby vypravování nabylo živosti a bezprostřednosti, kladou slovančiny za čas minulý čas přítomný: Paša přicválá, vše prohlíží, rozkazuje; dále

a) infinitiv historický: А цари́ца хохота́ть а плеча́ми пожима́ть rozchechtala se a rameny krčila (viz § 108.);

b) futurum historicum: kad bude u tretju nedjelu, otidu u crkvu (když bylo ... odešli). — Príšao iće reći†) řekl; srov. přijde a řekne: obě končící tudíž futurální);

*) v témž smyslu užívá se často *s*, *sa*: s toga = pro to, p. dla tego, r. по тому́; zajímavo též: hvala *na* ovim daru = dík *za* tento dar atd.; místo zàšto (sl. zakàj) užívá se rādi čega, ale i rādi šta = rad-šta = râšta (proč, ve vět. vedl.).

**) K-ljub-u = k libosti, dle libosti, z toho kljub(-est) = libůstka vzdor, -ovati, vzdorovati.

***) Mimo ruštinu zachovalo se pro jen co slovesná předpona a tu zhusta jako pře (srv. čsl : pre pána boha), v polštině šmahem prze: przeciwny, przedać, przechadzka, przemienić, ale promienić = prameniti, t. j. promienie = paprsky vysýlati.

†) Při uvádění mluvy přímé »reći« se i vynechá a će tedy značí naše dí. — Též, tak: dažd će (roz. padati) bude pršeť.

c) imperativ historický: пришёлъ и не ду́май объ э́томъ přišel a nemyslel o tom — Бра́тья возврати́лись и дава́й его́ руга́ть jali se jeho spílati. — Клим мов-би вивїрка дава́й на ду́ба лїзти — sjedne na konja, pa tjeraj*) za njima a táhni = táhl;

d) slovesné interjekce: хватъ (mr. цап, č. chňap, lap) его́ за́ руку, зьвїздки на небі блись — блись (zalesknuly se) — и гость въ ладо́ни хлопъ (хло́пать tleskal v dlaně).

2. Doplňkový infinitiv jest v slovančinách častější než u nás:**) jeszcze raz go widzieć (zobaczyć) pragnę — proszę przyjść do mnie — moc, prawo zabić kogo — гналъ гусе́й продава́ть aby je prodal (místo supina — пора́ встава́ти — прошу́ писа́ти мінї — не подо́ба, ма́мцю, з конем розмавля́ти nehodí se, mami, abys rozmlouvala — Komu jest rêd konje pasti? na kom je řada, aby ...

Srbskochorvatština naopak jinoslovanský doplňkový infinitiv rozvádí ve větu s *da* při slovesích hotjeti, moći, umieti, znati, stati, dopustiti***) (viz pozn. 2. k § 79. Jest to vliv bulharštiny.)

Nejdůležitější jest infinitiv cum dativo při *jest* k naznačení povinnosti. Jest velmi oblíbený v rušt. a jihosl.: nama je putòvati u zlatan Prag — jedan put je mi mrieti — svuda je proći, ali je kući doći všude jest (nám = máme) projíti, avšak je (nám) domů dojíti, vrátiti se.

3. Optativ opisuje se v slovančinách: Kéž by nepršelo, kéž je pěkně; niech żyje!

Да поги́о́нутъ врагй на́ши — ла бу́детъ во́ля твоя́! — Бода́й ти здоро́в! Нехáй бо́г помага́е! Gdyby mieć pieniądze! Oby być sokołem! — Dobro došli! — Sretni bili! Dúša ti raja nevidjela! (Ať tvá duše ráje nevidí) — Da si sretan! Bog da te blagoslovi! — Bog bi dao! Neka bi bog dao! — Zdravo putòvati! Da mi biti

*) ital. tirare; jiný koř. r. по-тер-ять (тере́ть) ztratiti (potírati). Srovn. české: Popili si v krčmě a pak hybaj dále.

**) Z obavy, že to germanismus.

***) Naše nechati; sl. nehajte pisati — nechte psaní, pustite mu písati, dejte mu — nechte! ho — psáti. Slovo povstalo z: *na*, *na*-j (nikoliv z *ne* Mikl.) intensivální příponou *-ch* (srv. čsl. nachať, mr. nachaj) a znamená vzdáti se čeho, ostaviti, zanechati co. Pak niech, nechaj nahradilo původní *naj*. Od *ne* r. нѣкать, schv. nijekati = negare.

zviezdom (kéž budu hvězdou)! — Sl. Da bi se pridno učíl! da se pridno učí! — Naj se veselímo. O dabi nebil umrl! Bog ti žegnal! Živel = živio!

Zvláštnost slovinčiny: kdo *naj* pride po te? Kdo *má* příjíť pro tebe? — Kam se *naj* obrnem? Kam se mám obrátiť? Ali *naj* prinesem zajutrk (за́втракъ)? Mám přinést snídani? — Zakàj *naj* mi ne igramo? Proč nemáme hráti? Kaj bi (jaz) vam naj pisal? Co *bych* vám *měl* psáti? Kdo bi *naj* bil že napréj vedel, da bi bilo moglo tako sovráštvo nastati med prijatelji. Kdo by byl měl již napřed věděti, žeby ... nepřátelství (so-vrag-stvo). Reci sosedu, da sem šel v gozd, in on bi me *naj* malo počakal, a on nech by mne ... Ko sem bil včeráj v prijateljski družbi, nisem vedel, kaj bi naj bil storil — co bych byl měl dělat... ali bi se naj bil smejál, ali bi se naj bil jôkal — zdali jsem se měl smáti aneb plakati.

Pododná zvláštnost: Kaj néki to poméni? co by to mělo znamenati = co *asi* to znamená? Kaj néki peva co asi zpívá? On je néki (= prè, bajè = prý) vrlo učèn.

4. Srbština a chorv. některých tvarův verbálních užívá jen ve větách vedlejších; jsou to zejmena (futurální) tvary: bude, mogne (bude moci), dadne (dá), htjedne (zechce, mr. схóче), smjedne (smět-ne), imádne [sr. mr. мáти-мé, arci jest toto *ne* slovesná přípona kmenotvorná II. tř. *-nu-* (sr. § 74.)]: Da ne bude mene. — Ako mogne. Podobně sloves končivých místo futura jen ve větách vedlejších užívá: Ako se uda — djevojke *će* se udati (jestli se vdá — dívky se vdají). V tom případě trvací dělají se končivými předložkou *uz* (sr. § 79. pozn.): Kada uz-imam kad, pozvat ću te. Když budu míti čas (kdy) — Ako te uz-prògonê.

D. Větosloví a frazeologie.

§ 102. **Spojky**. [spójniki, союзы (сполу́чники), vezniki, sveze) uvedeme tu přehledně, vyjma ony, které jsou již na str. 19. podány.

a) Souřadné (współrzędne, сочиня́ющіе, рôвнорядин, uzporedni, priporedni):

ba i: nad to, oprócz tego, nawet — да́же и (да й, ба й, навѣть) — što više — vrh tega,

a tak, tedy: a tak, zaś tedy — и такъ (про те́, тымъ то) — tako, dakle — pak tudi, tòrej,*)

totiž: mianowicie — и́менно (и́менноже, ось-як, бачь) — i to, i ovo — námreč,**) najme,

vždyt: bo i, owszem — вѣдь, и́бо (уже́-жь, адже́жь) — jer — saj,***) vendar,

nejen — ale i: nie tylko-ale i — не только-но и (не тôлько[не лишé, не и́но-а́ле и] — ne samo-nego (pače) i — ne le (samo) -àmpak†) (témveč) tùdi,

hned (tu) — hned (tu): już (tu)-już (tu) — то-то (чи-чи, будь-будь) — sad (čas)-sad (čas) — zdaj (v-časi-h)- zdaj (v-časi-h),

dílem — dílem: częścią- = — ча́стью- = — odčesti- = déloma- =,

buď — buď: bądź- = — ли́бо- = (чи- =) — sad- =, bilo- = — bodi (-si)- =,

neb — aneb; albo (lubo)- = — и́бо (лю́бо)- = (а́бо- =) — ili-ili — ali-ali,

ani — ani: ani-ani — ни-ни (нѣ-нѣ) — ni(-ti)-ni(-ti),

jakoby: jak by, niby — какъ бу́дто, ни́бы, бу́дто (мов, мабу́ть, якбы, як-буд-то, кобы́, наче, нена́че)††) — kao(što-da), kaono, kan-da — kot, kobi,†††)

div že ne: tylko co nie — чуть чуть, чуть не (тôлько що не) — u malo ne — malo da ne,

však: wszelako, jednako — одна́ко(же), впро́чемъ (пакъ, опро́че) — ama, pak — toda, vendar, pak.

přece: przecie, jednako, zawszeż — одна́ко, всёже, всётаки [прецѣ(нь), таки́й, таба́, тако́й] — ipak, opet — saj, toda, pak, pa vendar,

sice: inaczéj — ина́че, а то, не то — drugčije — s(i)cer, drugače,

---

*) *tož*-ej-tož.

**) na ime reči. Srv. česky najmě.

***) místo vsaj (ves-daj = v[e]ždyt).

†) a na (o)pak neb ama pak; *pak* a páče (pak-i) = *ale*, než.

††) = nejináče.

†††) какъ, каковъ, какшенъ = qualis, колькъ = quantus, tudíž kako, koliko = jak, kolik; kao staženě kô.

leč: chyba — исключáя (хиба що) — osim — razen,
*nýbrž:**) lecz — но, -дáже (радше, противно) — več, dapače — temveč, ampak,
tudíž, tedy: tedy, więc, tak więc, zatém, tudzież — и такъ, -то**) -же**) (вôдтак, прото, отже, аджеж) — dakle,***) tada, onda, stoga — tedaj, torej, po takem,
proto: przeto, dla tego — по э́тому (семý), для того́ (томý, про те) — za to, dakle, sbog-, radi toga — torej, za to(rej), za-tega-delj, za-tega-voljo,
následkem toho: stąd, według tego, w skutek tego — въ слѣдствіи того́ — uslied toga — vsled, zaradi tega,
arci: bo-wiem, jużci, owszem — конéчно, прáвда, знать (спрáвдѣ, знáться, скáзано, мовлялн) — da ovako rečem — se-vé-da = to-se-ve.

§ 103. b) Podřadné (podrzędne, подчиняющіе, пôдрáдній, podredni)

-li, jestli, pakli, kdyžby, jen kdyby, leč by: jeźli, gdyby, byle tylko, chyba by (aż by, lecz by) — éсли, éжели, кóли, кóль, когдáбы, éсли тóлько (бýде), рáзвѣ тóлько (сли, як, як-що) — ako, kad, da, ako pak, da bi, ako-li, samo ako, dokle-ne — če, ako, ko, da, kobi, dabi, samo da (da le), če ravno,
ač(koliv), byť, třebas, ač — přece, přes to že: aczkolwiek, chociaż, niezważając na to, że, a choć-wszak że, pomimo że, jak kolwiek, chociaż nawet — хотя́, не смотря́ нато, что, что конéчно, хотя́ и -нó, хотя́-но, хотя́-да (хочь, хотя́й, хоть и, нехáй, хоть най, хоть [нехай]-та вжежь) — akoprem, i ako, premda (da i, ako i), i ako-ali, sve da i, budi da, makar — če tudi, dasi, ako ako ravno (akoprem, dasi ravno-nego), če prav,
když tehdy: kiedy-(w)tedy — когдá-тогдá (колú-тогдѣ) kad-tada (onda) — kedar-tedaj (ondaj),
jak mile: jak, gdy, skoro, jak tylko, ledwie że — какъ (скóро), только что (якъ, тôьлко що, скóро, якъ ли-

*) z no-brž (no = než, r. a schv. *no*, brž příměrník od brzo) = ale dříve.
**) připínají se.
***) snad prý (Mikl.) z rumunštiny dakę, ale srv. mr. dial *dak*.

ше[нь], чимъ) — kako, čim, tek (jedva) što — ko, brž ko, prèčej ko, kakor, hitro.
do, po-kud, doka-vadž, mezi tím co: póki, až (póki), dopokąd, póki nie, pod czas gdy — пока́, докóлѣ [доки, покôль (що), докôль, закúм] — dokle (-ne), dočim — dok (-ič, -ler, -ar);
(od tehdy) co: odkąd, odkiedy, od czasu jak — съ того́ врéнени, какъ (вôдколи) — odkako. pošto — kar, odkar;
(dříve) než: niż, nim (jeszcze), zaczém — прéжде (нежели) чѣмъ (нѣмъ) — prije (pre) nego (dok) — prej-ko, prej-nego, pred-no, prede-n(o).
čím (více) *-tím*: im (więcej) -tém -чѣмъ-тѣмъ (чім-тим) — što (veće) -to — čim-tém.

§ 104. Věty účelné v schv.: Molim, da mi dade ključe od kuće (ať mi dá — aby mi dal). — Bojahu se naroda, da je nepobije kamenjem (báli se, aby nepobil). — Zamolimo ga, ne bi li nam dao (nedal-li by = aby dal) sinka svoga, da nama put pokaže. — Kneginja htjela, da svaki bude srećan (aby každý byl šťasten) i svakomu da bude pravo.

Ruština a polština klade při stejnosti podmětu (se spojkou чтóбы, żeby, aneb bez ní) infinitiv za konjunktiv: Онъ взошёлъ нá гору, чтобъ разсмотрѣть окóлицу (srovn. § 108).

Tu upozorňujeme na vazbu: ni jedna molitva Boga nè mine, a da ne bi saslušao (aby, pol. ażeby, nevyslyšel), što se pravedno od njega moli.

§ 105. Věty podmínkové v schv.: *Ako* (kad) si mi prijatelj, učini mi to [jestli (když) jsi, učiň]. — *Da* si (jesi-li) mi prijatelj, učinio bi mi to (kdybys byl — učinilbys). — Skakao bih, da nijesam hrom (kdybych nebyl chrom). — Da se rieči kupuju, manje bi jih se govorilo. — Ne bi imao vlâsti nadà mnom (neměl-by moci), kad ne bi dano bilo odòzgôr (odzhora). — Da ne bude mene (kdyby mne nebylo), tvoja bi kći danas čamila u sužanstvu (nevolnictví).

Místo věty podmiňující klade se (zvlášť v ruštině) imperativ: Не ходú тамъ, ты бы не упáлъ (kdybys nechodil). — Будь я молóже, я былъ бы счастлúвѣе. (Srovn. § 108, b.)

*

§ 106. Naše a pol. že (iž), povstalo z *i* a sesilovací částice -že,*) jest tudíž významem rovno r. a jhsl. *da* (= i) a poněkud i *schv. te* (mr. та), původně te-r za te-že = též, i, neboť užívá se ho tak řka co spojky podřadné ve smyslu: tak že, že, co: On je bio poslušan i pažljiv,**) *te* mu je bilo sve lakše. — Ali onáka čudesa učinili su i vrači, *te* ga (Mojzija) faraon nè htjede poslušati. — Svietli òblâci nad Velebitom razigrali máštu***) stànovnîkâ, *te* oni na tim visìnama ugledaše vilènske dvore a pred njima vîle. — Spòmenîk s imenima stražárâ, *te* ovdje padoše (co tu padli). — Faraon zapòvjedi (rozkázal, ať), *te* se stane još gorje s Israeljcima. — Bog bi dao, *te* bi dobro bilo!†)

§ 107. Naše *an* (= a on) vyjadřuje *schv.*: Vidê se dvie planine, gdje se ìzpinju iz màglice any se vypínají z mlhy. — Nadjoše ga (Izusa) u crkvi, gdje sjedi medju učiteljima.

§ 108. Zajímavý jest absolutní infinitiv: uslyšeť to, vyskočil — nebyť mne, zle by bylo — mlčeť! Slovančiny užívají ho (zvlášť ruština) se zálibou:

a) ve větách hlavních: *aa*) jako infin. historického (viz § 101.); *bb*) k naznačení pravidla, zvyku, obyčejné neb jisté budoucí události: tylko chcieć i będzie to. — Tylko sie rozśmiać, zaraz się gniewem unosi toliko se rozesměješ, tož (má zvyk) hněvem se unáší. — Грѣшному не миновáть наказáнія (nemine trest), — Не владѣть нами Москвѣ! (nebude námi vládnouti). — Двічи (двáжди) молоди́м не бýти (dvakráte nebýváme mladými; *cc*) rozkaz, zejmena při zápřečce: Ani ust nie otworzyć! — Siedzieć i milczeć, ani się ruszyć (ani se nehnouť)! — Ну, быть-же такъ, éсли тóлько въ томъ дѣ́ло! Inu buď tak, jestli jen o to běží; dd) pohrůžka: Быть бычкý на верёвкѣ, bude býček na provázku (= počkej jen, dostaneš!); ee) když vlastní výrok (sponu) vypouštíme: Teď plovať v také

*) Obecně odvozuje se od je-že (jъ, ja, je); to však = quod, č. jež(to), schv. jer; srv. da-že, a-že a j.

**) pozorný, stsl. pažiti = býti pozorným; r. paziť = č. pažiti.

***) obrazotvornosť, od stsl. mъčьta, мечтá, мечтать = domýšleti si, blouzniti.

†) V Schv. jsou dotyčné věty gramaticky souřadné (te = a tak), pro nás mají ale smysl podřadnosti (te = tak že), na nich lze nejlépe viděti, jak prajazykové vazby parataktické nabyly významu podřadnosti.

rozvodi? (mám). — Ani myśleć o tém! — Co tu począć? Wątpić że jeszcze? (možná-li-ž pochybovať) — намъ рабóтать (*jest* pracovati) — емý овцы́ пасти́ — комý взять э́ту кни́гу? (Komu *jest* vzíti, kdo má). — Не пои́ть Москвичáмъ конéй въ Дунáю! (Nebude možná, nebudou). — Мінї працювáти — Ємý-б вівцї пáсти (jemu bylo by = měl by pásti). — Нам батьківщини не дїлити. — Прáвду сказáть, онъ молодéцъ (Jest mi říci (= abych řekl) pravdu, on jest junák.

b) ve větách vedlejších:

aa) časových: sl. zvédeti to, podala se k morju (jak mile); bb) v polštině a ruštině ve větách účelných: žeby go pokonać, trzeba być ostrožnym — a vůbec často v zastoupení spojovacího spůsobu: Chociažby umrzeć, nie odstąpię wiary ojców (srv. § 104....); cc) v maloruštině ve větách vedlejších vůbec: Ємý-б вівцї пáсти, аби́ з гóлоду не вмéрти. — Щоби́ нагрíти хáту, палимó в печи дровáми. — Змія́ кусáє, скóро єї помáцати (jakmile ji hmátneme). — Як з'їсті мухомóр(ку), зáраз закрýтить головá. — Коли́ їдови́ту гýбу розломи́ти, то онá стáне си́на! — Óку шкоди́ть сьвітло нáдто си́льне, áбо нáдто слабé, не читáти-б і не писáти протé при слабíм або при яскравім сьвíтлї. — Кáжуть про такóго, що не знáти що рóбить: наїв ся блекоти́ (říkají o takém, kdo nezná co dělá: najedl se blínu.)

§ 109. Zvláštní druh tohoto infinitivu jest v ruštině infin. s částicí **ну**:*)

Бря́тья **ну** егó ругáть (začali spílati, spílali). — **Ну** Ивáна обнимáть. — Лягýшка **ну** надувáться žabka začala nadýmati se. — Космáч присýнув ся, та **ну** обню́ховать Макси́ма kosmáč = huňáč přisunul se a jal se očuchávati.

§ 100. Důležitá jest v ruštině částice **ни** = не-и; sevšeobecňuje: что-ни-бýдь (що нé будь) co i ne buď, co by i nebylo, t. j. cokoliv. Будь může se i vypustiti: кудá-ни (будь) = kamkoli. Кудá **ни** оглянýсь, повсю́ду рожь густáя (kamkoli se ohlédnu). — Какъ вóлка **ни** корми́, онъ всё въ лѣсъ гляди́тъ jak bys vlka i nekrmil = krm jak chceš jak-koli (какъ-ни-будь) aneb ačkoli vlka krmíš, on přece..'

*) Toto **ну** má zde asi touže funkci, jako nu při slovesích II. třídy: sek-nou-ti. Srov. nu nu-že vyzývací, nu, jdi, nuže do práce! Od toho po-nou-kati, schv. po-nuditi (sl. po-nu-jati), po-nu-da.

Možno tedy této vazby upotřebiti při větách přípustkových: какъ ни тяжело ему было, всё-же онъ долженъ былъ согласиться vedle: хотя ему тяжело было, онъ всётаки... ačkoliv mu těžko bylo, on přece musel souhlasiti. — Какъ косо на мужчинъ дѣвица ни глядитъ, а рада ужь была, что вышла за калѣку. Jakkoli na muže úkosem hleděla, tož přece byla ráda, že se vdala (vyšla za muž) za mrzáka. — Какъ солнце здѣсь спесиво ни блистало, но, безъ вреда снѣгамъ, спустилось на ночлегъ. Jakkoli (zimního dne) se zpupně blýštělo, tož přece bez škody zašlo aneb: blýštělo se velmi, ale přece... Какъ левъ ни рвалъ-ся, ни метал-ся, но всё онъ въ тенетахъ остал-ся. Jakkoli sebou trhal a zmítal, přece zůstal v tenatech.

§ 111. Vůbec mají ty drobné, příklonné částice v slovančinách velký úkol; dávají větám zvláštní, ba i jiný smysl. Třeba na ně obzvláště upozorniti. Nejobyčejnější jsou ty, které slouží k tomu, aby jednotlivá slova neb věty vynikly, na př. ž(e), mi, ti, si (dat. pronom.), va (poně-*va*-ž, mor. skrze*va*), le, tě, t, to.

R. Купилъ товаръ-то. — Отъ-то (mr. ось-то, pol. oto = ejhle) пришёлъ. — Я-те толкомъ (rozumně)*) говорю. — Въ дворцѣ-же пиръ горой идётъ v paláci hostina horou (jak hora) jde. — Пожалуй-ста. — А коль увижу-де. A jestli že uvidím. — »Римскій де народъ отомститъ за обиды« (uvádění vlastní řeči »dí«).

Schv. Eno *ti* ga, gdje zapjeva (ejhle *ti* ho, tu jest, an). — Ali *mi* nije doma (není-t). Čudnoga *li* děteta! (Divné-t to dítě). — Velik *li* si Bože! Kak-*no*, što-*no* (jakž, což-to). Sl. Krasna *li* mi prijatelja!

Zvláště ku sesílení imperativu užívá se všeobecně: *nu*, nu*že*, nu*da*, nu-*da-že* = nudar, nu-*ka*, aj-*ta*.

Dále: p. idź-*no* (inu jdi), r. ходи-ка, иди-но, ходите-ка, пойдёмъ-те-ка! (pojďme tedy).

Schv. hajde, ajdmo, ajdémo, nuder (seslabené nu-da-r) idi (nuže jdi); dede učíni (de = da, der = dar, které se může i připnout, ba i vsunout před koncovku), hodi-*der* amo (nu pojdže sem), recite-*de* aneb reci-*de*-te, daruj-*de*, daruj-*der*-te; *dâj* (mr. давай) idi; sl. nikar (= nic) ne sílite me nijak mne nenuťte; jako *na*, *na-te* tak má též nuj, nuj-te, nu nu-te, nikar nikarte množné číslo. Schv. opisuje imperativ: radi, -te písati (srv. něm. tue schr.) piš a nemoj,*) -te plakati (srv. stč. neroď, -te), neplač.

§ 112. Věty bezpodmětné (logicko-podmětné).

Buduje się piękną kamienicę (dům kamenný, palác) — budowano pyszny budynek (строятъ домъ) — na pamięć Kościuszki usypano mogiłę pod Krakowem. — Kto raz łgał, temu się więcéj nie wierzy. — Кто вчера солгалъ, тому завтра не повѣрятъ — не повѣришь.

Мнѣ не спится (já nemohu spáti), мнѣ помнится (já si připomínám, zdá se mi — zdaje mi się) — моей матушкѣ какъ-то нездоровится (není jaksi zdráva). — Вѣтромъ прибило корабль къ берегу (větrem koráb přibit, naražen k břehu aneb vítr přibil...). — Ребёнка осыпало (dítě bylo osuto osypkami) aneb: у ребёнка осыпало руки и ноги (dítěti osuly se ruce i nohy. (mr.) Хату покрыто соломою. — Пило ся вино а не воду. — Залило поля водою, занесло луки болотомъ.**) — U godini ima mnogo praznikâ. — Gdje tužbe***) nema, tu ni suda nema. Nestalo mi novácâ. (Peníze vyšly.) Noćne tamnine nestaje (přestává, mizí, ztrácí se.) Zlih ljudi nikada ne će nestati (nebude nestávati — nevymrou). Kad nestane kolâ, ćemo ići pješice. Bez muke nema nauke. Nestade (nestalo, přestalo, není více) nam Vuka Karadžića! Nije ga strah od smrti (nemá strachu).

§ 113. Věty tázací, ve kterých není zvláštní částice tázací, uvádějí se povšechnou spojkou otaznou, (p.) Czy Pan zdrów? (r.) Хотите ли вы писать? (sl.) Ali si — si-*li* — príden? Jsi-li pilen? (schv. dali, jeda-li, -*li*, zar = zdaž a azali = zdali.

Obyčejně rozlišují se velmi něžné nuance, zvláště dle toho, vyráží-li se v otázce údiv, úžas, očekáváme-li odpověď potakovanou neb zápřečnou. Na př. v maloruštině; vůbec užívá se чи (ци): Чи не? Чи-ж то воля Божа? Не-вже-ж?

*) Tълk stsl. zachovalo se v ruštině (толкъ smysl, толковать vykládati) a v Schv., srovn. тол-мачъ tlumač.

*) Srv. mr. немо-вѣрный, немо-вôлно.

**) Podobné vazby i u nás, zejmena ve východní mluvě lidové (nehledě arci k neosobním hřmí, hřmělo): strhlo most, sebralo domy, zalilo luh i sad (voda), hromem zabilo ženu.

***) Kde není žaloby, obtužnica = spis obžalovací.

(vr. не ужéли? Snad přec ne? Хúба-ж (не)? Či snad? Чей, ачей, ачейже? Neočekává se určitá odpověď. Чей-не? A чейже-не? Či snad přec? Vr. Какъ бишь егó зовýтъ? Jak jen ho to zovou? (Nemůže si vzpomenout.)

§ 114. Ještě na některé frazeologické zvláštnosti buď zběžně upozorněno: Я бы на тебя́ не нарáдовался nemohu se na tebe dost natěšit, (mr.) слýхал бы и не наслýхал ся ей лю́бого щебетáня poslouchal by stále a nenaposlouchal se. Мужику́ нельзя́ бы́ло имъ нахвали́ться sedlák nemohl ho dost vynachválit.

Вы лу́чше посовéтовались бы съ о́пытнымъ врачёмъ lépe by bylo, kdybyste se poradili se zkušeným lékařem; начну́ лу́чше рабóтать по пре́жнему bude lépe, když začnu pracovati po dřívějšímu, jako dříve.

Пойдём-те со мно́ю pojď se mnou, vlastně pojďme a ty pojď se mnou; с ним ми хло́пцами були́, с ним ми до шко́ли ходи́ли.

Jsou to ellipse, které jsou v slovančinách velmi oblíbeny.

Кому́ взять э́ту кни́гу kdo má vzíť, za to: у когó взять э́ту кни́гу, komu má vzíť; podobně: у ма́тушки голова́ боли́тъ, дѣти у ба́бушки фа́ртушекъ поднима́ютъ; у дя́дюшки горя́чка (стрýчек má horečku); у мужика́ былъ свой сынóкъ; отéцъ спроси́лъ у старика́: кто онъ такóвъ otázal se stařík, co on zač.

Не́чего = не есть чего́, не́чѣмъ = не есть чѣмъ и про́чія; въ гости́ницѣ не́чего ку́шать není co jísti, не́чего бы́ло дѣ́лать, прикры́ть себя́ не́чѣмъ, не́чего боя́ться není třeba se báti, не́чего сказа́ть netřeba, škoda mluvit, не́кому насъ стере́чь бу́детъ nikomu nebude možno nás stříci; (mr.) ни́чого гнїва́ти Бога (nemáme, nesluší se).

(Schv.) Volim (chci raději, mallo, tak i m.-slz. nářečí) umrieti nego se prèvjeriti (zprověřit, víru změnit). Hrvatski jezik voli aktiv od pasiva (miluje více aktiv než p.). Najvoljeti = nejvíce chtíti. »Ali ćeš, diete, hlieba, ali mlieka?« — »Ja najvolim udrobiti« (chléb do mléka nadrobiti).

Ja не видим, а камо ли ћеш видети ти, који си кратковид (kde pak = tím méně budeš viděti ty, jenž jsi krátkozraký).

Slovosled schv.: мој се је нож потупио můj nůž se otupil. Ta se zemlja zove Mesija. — Narod se slavenski

razbježao. Slavu je svoju stekao (stekl, dosáhl) neumornim râdom. Najveća su nevolja (nepříjemnost) u šumi komari.

Päs može koješta naučiti (čemukoli se naučiti); odrpani su mu ljudi súmnjivi (otrhaní lidé jsou mu podezřelí). — Sjetila su jelenu (a osobito sluh, vid i njuh) vrlo dobro razvijena (čidla, smysly jelena jsou ... rozvity, vyvinuty).

Užívání pomocného ću, ćeš ...

Umriet ćemo kao mučenici (umřeme), al' ćê platit i nevjerni Turci (budou platit). Ko će da orla skine sa priestola tolikê visìne, koji sjedi na pečini u dohvatu nebeskoj modrìni? (Kdo chce svrhnouti orla). — Kad je počao snieg da pada (počal padati), djeca napravili čovjeka od sniega; gledte ga, gledte ga! — Džamija može da obujme »koji mu drago« broj poklonníkâ (může obejmouti jakýkoli počet poklonníkův — hodžijův). Stojan se kreće a ìz doma né će (Stojan se krouti (pobíhá) a z domu se nechce hnouti). — Danas će kiša (dažd, t. j. padati). — Aleksandar zàprietî (pohrozil), da će s vojskom ù grâd (táhnouti). — Svaki udri na deset Tùrákâ, sam Zrinović hoće na dvádeset (t. j. udariti). — Zà što tučeš konja? Kako né ću (nemám tlouci), kad je liên (líný). — Stvar nije gòtova, a tamo se hoće još vremena, dok to bude (ba bude třeba ještě času, až ...). — »Što ćemo sad?« (t. j. počati; co si počneme) držćući zàpîtâ momak. — U zviezde ćemo (t. j. proměniti se), kad bude božja volja. — Jóso se òbûče, pa će (t, j. jíti, odejde) ù kuću susjeda. »Pa šta ćeš (hoćeš)?« u cudu će (t. j. říci, udiven řekne) Jóso. Susjed se diže, te slabim će glasom: »Bog ti prostio.« — Hajde sinko kući, bit ćeš òzêbao (budeš ozábl-ý = pòzêbst ćeš).

§ 115. Slované známým tykají, jinak vykají*) kladouce v tomto případě i příčestí a přídavné jméno přísudkové do množ. č. (pro všecky rody mužské zakončení): Kdě stě byli, tětko. Buďtě tak dobří, mamičko. — Здорóвы ли вы, Ярославъ Вячеславовичъ? Бы́ли ли вы на да́чѣ, Елена Сергѣевна? Gdje ste bili, gospodine? Ali ste ùmorni? Kje ste se izprehajali, milostiva gospà?

Tak jest i v polštině; avšak v mluvě salonní oslovuje se 2. neb 3. osobou jedn. č. přidávajíc Pan a Pani (paní

*) Srbové balkánští doposud si pravidelně tykají.

i slečna): Racz Pan. Czy Pani pojedzie do wód? Racz Pan, panie dobrodzieju aneb zechciej Pan, panie sędzio, dozwolić. Jegomość (Jmść), jéjmość, waszmość (waszeć), królewska Mość jsou zkratky z jeho, její, vaše královská milosť, což u nás zkomoleno na jehmosť, jemnosť a vašnosť.

Adresa: Szanowny pan, wielmożny (W.P.), jaśnie wielmożny (J. W. P.), Jaśnie wielmożny Jmć (jegomość)... Pan Dobrodziej — Его Благородію, Его Высокородію... (Высокопова́жанный Панъ); oslovení (v listě) ми́лостивый госуда́рь! — Vele-poštovani, -cienjeni gospodine! — Vele-spoštovani, častiti gospòd!

Rozmowy. Разгово́ры. Razgovori.

73.

Dzień dobry! Moje uszanowanie! Przyszedłem oddać Panu ukłon. Mam do Pana prośbę; przepraszam za naprzykrzanie.[1]

Witaj panie kochany. Jak zdrowie Pańskie? Jak się Pan miéwasz? Jak się powodzi pani dobrodziejce, jejmość pani mamuni (matce)? Czy zdrów ojciec Pana? Czém mogę Panu służyć?

Dziękuję serdecznie. Wszyscy my zdrowi, chwała Bogu. Upraszam jak najczuléj, zrób mi Pan tę łaskę.

Bardzo chętnie. Życzę Panu jak najlepszego powodzenia, wszelkiej pomyślności. A pan z łaski swojej mi powiédz, co tam u was nowego, jeżeli zapytać wolno?

Co Pan mówisz? A niechże Bóg broni, to nieprawda. Do stu piorunów,[2] to kłamstwo; Idź-że sobie z panem bogiem. Dobrà-noc!

Dla boga świętego! Co się stało? Biada nam! Niestety,[3] ach co za nieszęście!

Pozwalam sobie kłaniać się W. P. Dobrodziejce. Padam do nóg. Pozwól Pani, złożyć Pani Dobrodziejce moje powolne służby. Do usług Jejmość Pani. Żegnam[4] Panią. Do miłego widzenia! Ścielę sie pod stopy J. W. P.

[1] przykry, -ość, přeneseně též obtížný, protivný, naprzykrzać się býti na obtíž, proti mysli. [2] sto hromův, též sto djabłów. [3] nastojte, bohužel. [4] žehnám, poroučím se; požegnanie požehnání rozloučení, wieczorek požegnalny na rozloučenou.

»Pozwólcie, panie wojewodo, spełnić poselstwo króla jegomości.« — »Rad was witam, panie marszałku, i słucham pilnie, czego by żądał ode mnie pan nasz miłościwy.«

»Najjaśniejszy król składa w ręce Wasze hetmańską buławę. Czyż byście sie wahać mieli w przyjęciu daru jego?«

Kreślę się z wyrazami najszczérszego przywiązania,[5] z najczulszemi uczuciami, z najgłębszem poważaniem, z głębokim szaczunkiem[6] W. P. unižony służebnik.

[5] příchylnost, náklonnost. [6] szacować něm. schätzen, ceniti, vážiti si; též »z po-, uszanowaniem«, szanować něm. schonen, šanovati, ctíti; moje uszanowanie má úcta!

74.

Здра́вствуйте Ива́нъ Петро́вичъ. Добро́ пожа́ловать![1] Я о́чень радъ, что вы посѣти́ли меня́. Какъ пожива́ете? Ничего́![2] Сла́ва Бо́гу! А здоро́вы ли Вы, Вя́чеславъ О́сиповичъ?

Спаси́бо. Такъ собѣ́ по ма́леньку. А Вашъ ба́тюшка?

Онъ дово́льно здоро́въ. — Позво́льте предста́вить Вамъ моего́ прія́теля, Ива́на Никола́евича Рама́нова.

Мнѣ о́чень прія́тно познако́миться. Ра́дуюсь ви́дѣться съ Ва́ми, Ива́нъ Никола́евичъ. До́лго ли Вы здѣсь пробу́дете?

Недѣ́ли двѣ-три. Счита́ю до́лгомъ поклони́ться Вамъ. Пожа́луйста, господа́ (войти́) въ ко́мнату. Прошу́ сади́ться. Не уго́дно ли Вамъ закури́ть сига́ру?

Спаси́бо, вы о́чень любе́зны. Благодарю́ Васъ. Я о́ченъ обя́занъ.

Ничего́. — Сдѣ́лайте милость, Ива́нъ Петро́вичъ, оста́ньтесь со мно́ю обѣ́дать.

[1] Vítejte! Sr. Dobro došli! Пожа́ловать — divné to slovo! Rus ho užívá neobyčejně často, zejmena jako výraz вѣжливости (přívětivosti, od вѣд vzdělanost) — a ono jest — turecké!!! Jen vnější obal jest totožný s všesl.: жаль, жа́л-кій, -ѣть, -ость, -оба. (По)жа́ловать кого́ чѣмъ obdařiť, odměnit, poctiť (na př. návštěvou), пожа́ловать кого́ въ офи́церы, о́рденомъ (povýšit na důstojníka, vyznamenať řádem), пожа́луйте въ ко́мнату, пожа́луйте (подать) ва́шу ру́ку, пожа́луйте къ намъ (navštivte nás, račte navštíviti) a tak добро́ пожа́ловать (abs. inf. § 108. = asi dobře, že jste přišli). Пожа́ловать nabrazuje tedy často račte, изво́льте a tu se užívává příslovkové пожа́луйста: войди́ пожа́луйста. Пожа́луй jako příslovka = snad, třebas: По мнѣ пожа́луй = pro mne za mne. Оно́ бы пожа́луй и такъ ла́дно snad by i tak dobře bylo. Пожа́луй оста́нься třebas zůstaň. Жа́лованье = plat, služné úřadníkův. [2] = ničeho, nic. Slovo to má R. stále v ústech v nejrůz-

Благодарю́. Пра́во,[3] э́то весьма́ любе́зно съ Ва́шей стороны́. Но мнѣ о́чень жаль, что я до́лженъ себѣ́ отказа́ть въ э́томъ удово́льствіи.[4] Извини́те, но я до́лженъ отказа́ться отъ Ва́шего приглаше́нія.[5]

Ва́ша во́ля.[6] Но э́то для меня́ о́чень прискорбно.[7] По мнѣ[8] дѣ́лайте какъ хо́чете. По мо́ему[9] Вы до́лжны бы оста́ться. — Какъ Вамъ пра́вится[10] въ Москвѣ́ Ива́нъ Никола́евичъ?

Ничего́! Го́родъ велича́въ, но общественныя отноше́нія плохи́.[11]

Да-съ![12] Пра́вда Ва́ша.[13] Вы пра́вы.[13] — Имѣ́ю честь Вамъ поклони́ться. Жела́ю Вамъ до́браго у́тра, дня! Споко́йной ночи! Прошу́ удосто́ить меня́ и впредь Ва́шимъ прія́тельствомъ (Ва́шего расположе́нія).

Изво́льте быть убѣжде́ны въ мое́й дру́жбѣ.[14] Надѣ́юсь, что я Васъ опя́ть ско́ро уви́жу. Ми́лости прошу́ опя́ть къ намъ пожа́ловать. Прошу́ поклони́ться отъ меня́ Ва́шимъ роди́телямъ и переда́ть мой покло́нъ Ва́шей супру́гѣ. Моё почте́ніе. Къ Ва́шимъ услу́гамъ! До свида́нія.

Проща́йте! Я Вамъ соверше́нно пре́данъ. Пребыва́ю Ва́шимъ поко́рнѣйшимъ слу́гою. Съ глубоча́йшимъ уважа́ніемъ! Глубоча́йшій покло́нъ!

nějších významech: nic, tak tak, dost dobře, nic nedělá, neškodí, není příčiny, není zač. Zde značí: dosti dobře. [3] Opravdu. [4] že musím sobě odepříti toto potěšení. [5] musím se odříci vašeho pozvání, odmítnouti: **судъ отказа́лъ намъ въ и́скѣ** odmítnul žalobu, **я ни отъ чего́ не отка́зываюсь** ničeho se neodříkám, **онъ себѣ́ во всѣмъ отка́зываетъ** vše sobě odpírá, nepřeje si nic, **жени́хъ отказа́лся отъ неве́сты, неве́ста отказа́ла жениху́**. [6] Jak je libo. [7] zármutlivo; to mne rmoutí. [8] Pro mne za mne. [9] po mém mínění. [10] líbí se. [11] ale společenské poměry jsou zlé. [12] **-съ** jest pozůstatek slova **сударь** (pane; užívá se jen v oslovení) a přivěšuje se ke kterémukoli slovu, mnohdy jen, aby se vytklo: **ну-съ, нѣтъ-съ**. [13] Máte pravdu. [14] Račte býti přesvědčen o mém přátelství.

75.

Добри́й день, лю́бий прия́телю! Здоро́в! Я чека́в на те́бе вiт ра́на. Ну кажи́-ж, як живе́ш, що ро́биш, як ся ма́єш?

Дя́кую, красне́нько! Сла́ва Бо́гу, добре. Пережива́ю вже вiт двух лїт во Львовi. А чи твої ма́тїр здоро́вi?

Мої ма́ма не ду́же здоро́вi; вони́ вчера́ засла́бли (захорова́ли), у них боли́ть го́рло. Ну ходїм зi мно́ю в кiмнату. Ходїм пообiдати, коли́ ла́ска твоя́.

Благодарю́ тебе́, лю́бий мiй дру́гу, мiй бра́тику, голу́бчику![1] Мiнї ду́же жа́лко, що не могу́ оста́ти, му́шу вiтъїхати до Львова. Прощай. Бог с тобо́ю! До свида́ня.

До поба́чення![2] Нехай Го́сподь щасти́ть[3] тебе́ ща́стєм і здоро́вєм. Єсли́ бу́деш ма́ти вільний час, приходи́ знов до ме́не.

Будьте ласка́ві, панї милости́ва, дозво́льте Вам поклони́тись. Моє пова́жанє, добро́дїю! Iзвинїть![4] Прийшо́в проси́ти Вас о по́мiч.

Чого́ хо́чете? Чого́ Ви собi жела́єте? Чого́ Вам тре́ба? Чим могу́ служи́ти? Поба́чимо!

Спаси́бi[5] Вам, дя́кую за Ва́шу ла́ску, пане мiй ласка́вий! Нехай Го́сподь Вас благослови́ть!

Здоро́вi, дя́душко (вуйко)![6] Здра́вствуйте тїту́сю[7] (тїточко моя́ лю́ба, тїтко-серде́чко, — голу́бочко)!

Бiгме, се пра́вда! Iй Бо́гу, се є стра́шна вiстка!

[1] obvyklé výrazy něžnosti jako níže: **ťitočko** — holubočko. [2] jak polsky (z-o-**bačiti**). [3] Srov. pol. szczęść (totiž ciebie) Bože! Obštěsti-ž tě bůh. [4] Odpusťte. [5] vr. **спаси́-бо**, t. j. **богъ**, spasiž vás bůh. [6] strýčku, ujíčku. [7] polská koncovka 5. p., která jest obvyklá u zdrobnělých ženských: Marysiu (Maryšo), mamuniu, mamciu, ciotuniu (tetinko), rybciu (rybičko).

76.

Dobar dan, gospòdine! Kako ste spavali? Kako se imate? Kako ste? Kako vam je?

Dobro, hvala, liépa hvala, liepo se zahvaljujem![1] Jesam zdrav.

Dobro došli![2] Izvolite sjesti. Drago mi je,[3] da vas opet vidím u zdravlju: ïz davna vas nije bilo kod nas.

Dobro jutro. Moj naklon. Klanjam se, milostiva gospodjo. Kamo da idemo?[4] Jdete-li u šetnju, ako smiem pitati? Ili hoćete li radije u koncerat?

Veoma rado, ali meni se čini, da će biti koncerat prepunjen (da na koncertu će biti prepuno svieta).

Ako vas je volja, hajdmo u vrt (u bašću), hoću da vas sprovedem, ako dopustite.

[1] díky, děkuju. [2] vítejte. [3] milo mi. [4] kam máme jíti.

S drage volje;[5] preveć ste ljubezni, gospodine. U vrtu ćemo sastati mojega muža. Ajdémo, ako vam je drago: smo pozvani na ples, na »narodnu besjedu«, drago bi mi bilo, da i vas tamo vidim. Bit će prijatna zabava.

Na službu! Učinit ću to drage volje. Veoma dobro ćemo se zabavljati. U takvom družtvu nije nikada dugo vreme. — Žao mi je, ali moram ići. Vrieme je, da idem (idjem). Preporučam se, pokoran i ponizan sluga. Pozdravite od mene Vašega supruga. Budite mi sretni. S bogom!

Bog s vami, prijatelju. Ostavajte zdravi. Neću zaboraviti ove prijatne časove. Bože daj sreću. Sretan put! Molim, da mene na skorom posjetite; rado bih vas opet vidjeti. Do vîdjênja. Dok se vidimo![6] Lahku Noć. Vaša službenica.

Gòspodjice Marija, jeste-li čuli tu novinu?

Čula. Tko vam ju je kazao? U laži je plitko dno; to nije istina, vjerujte mi. Ja mislim, da nije tako.

Boga mi, vi se šalite.[7] Kunem se bogom i ljudmi, to je istina. Poštenja mi môga, zaista tako i jest. Vi krivo sudite. Na moju vjeru. Po istini! Vi se varate[8]. Tako mi duše! Da umrem, ako ne govorim istinu.

[5] mileráda. [6] Doslovně: až se uvidíme, t. j. těším se, až... [7] vy žertujete; naše šáliti někoho = žertovně podváděti; s tím souvisí: šíleti = pol. szaleć; r. шалúть, -éть = dováděti, prostopášiti, šíleti. [8] klamete, mýlíte se, místo a vedle pre-varate. — Kořen var (vor) jest indoevropský, tedy i v něm. wahren a warnen (warten?) původní; jest rozdílný od *vьr*, vříti, vařiti. Var-iti (naše vari), -ovati, stsl. = střežiti (dostalo u nás vlivem němčiny smysl vystříhati někoho — warnen); původní význam zachoval se: v *sl.* varovati, obarovati, střežiti a (vlivem něm. bewahren) zachovati, varuh = strážce, ochránce, vár-en, na, o, -nost, jistý, opatrný, vár-oš (maď.) město (pevné), Belo-vár, Vuko-vár, neváren -rnost nebezpečný, pak v *pol.* a *mr.*; pol. warownia pevnost, cimburí, naše a jinosl. var-ta místo a vedle var-*da* (jako prav-da), od toho schv. vardati, býti na stráži, dávati pozor, b. vardač strážce, něm. wart, wärter (angl. weard, ward). Jest tedy slovo varta původní, které němčinou přešlo i do romančin: guardia a odtud se vrátilo do jihosl.. schv. gvarditi. Jak povstal význam sl. a schv. »klamati«? Jako u pod-vésti, podstoupiti, o-kaniti, o-šiditi (šuditi pol. szydzić = s někým žerty tropit, vysmívat se), pře-lstiti. Tedy: někoho **pře**střežiti. Sl. užívá se také jen pre-variti a — pre-varjati, prevara (podvod), schv. sice prèvaríti, ale obyčejně vàrati bez pre, vàra = prévara, vàralica (podvodník). Zdá se, že toto »vàrati« jest buď cizomluv aneb že sesulo předponu cizím vlivem; snad pochází od ř. lat. fór fur-tum, jež přešlo do ruštiny jako воръ = šibal, zloděj.

Što kažete, je-li moguće? To je čudna stvar! Neka bude s moje strane; na, neka bude, što se mene tiče.

Štovani gospodine! Srdačna vam hvala na ljubavi i družbi.[9] Udržite mene u prijatelstvu. Bilježim[10] s odličnim poštovanjem oddani N.

[9] díky za lásku a přátelství. [10] stsl. bělěg = znamení, jhsl. bilježka poznámka, bilježnik notář, biljega kolek, známka.

77.

Jurček, idi brž otvorit, nekdo trka na vrata; to je — morebiti — moj prijatelj. Bog me, to on! Vstôpi le nòter, ljubi prijatelj. Dobro došel. Zdravo! Kako se ti godí?[1] Kako se imáš?

Lepa hvala, dobro. Dober dan, predragi mi prijatelj. Bog ti daj zdravje in srečo, Ali, žali bog, imám téžko nálogo, da ti naznanim žalostno novico.

Bog pomozi, kaj se je zgodílo?

Mati sô umrli. Bog jim daj večni mir in pokoj ino nebeški raj.

Ostani pri nas nekaj časa, jaz bom poskrbél,[2] da ti z vsem v domu postréžejo.

Prav rad, ali žal mi je, ni mogôče. Danes ne utêgnem[3] ostati, moram odpotovati do Celovca. Kdo je danes pri vas domà?

Danes ni pri nas nobenega človéka domà. Če ti drago, postrežem tebi z vinom.

Hvala, ne smém vina piti. Zdaj z bogom! Lahko noč; sladko spi!

Srečen pot!

Vaš ponižni sluga, milostiva gospà; priklanjam se. Oprostite,[4] imám z Vami nekaj govoriti. Ne zamérite,[5] če vam délam nadlégo.[6]

Kaj še! Bóg obvari. Preveliko radost mi naprávite; veselílo me bôde, ako vam bôdemo mogli služiti, kolikor mogôče. Ali ste védno zdravi?

[1] Jak se daří. [2] postarám se. [3] nestačím, nemám času, tak i stč. neutiehnu. [4] odpusťte, [5] nemějte za zlé, germ. vermessen-heit. [6] nadléga nepři-leži-tost, obtíž, germ. ungelegenheit.

Lepo se zahváljam. Jaz sem zdrav, vesél in dobre volje. Ali oče sô začêli boléhati.

Prosim, izvolite vstôpiti. Ali se vam ne ljubi usesti? Volja me je u vrt íti; ali se nóčete z manò izprehajat iti.

Danes ne utêgnem iti z Vami na izprehód. — Lepo se priporôčam, milostivi gespéj in žlahtni gospodični. Vaš udani služabnik, Srečno! Dober večer!

Zdravi ostanite, srečno hodite. Bog daj srečen pôt. Na zdravje!

Častíti gospòd! K vašemu veselemu godu vam iz srcá vsega dobrega želím in vôščim. Ljubeznivi nebeški oče naj vam dá zdravje in vsega, kar si sami želíte. Bog daj vam še dolgo živéti.

Četba.

78. Китиця.

Переклад із Короледвірскоï рукописи.

Віє вітренько з лїсів киязевих;
Біжить миленька к потоку.
В ковані відра черпле водицю;
Водою к дїві пливе китиця.
Кита пахнюща з рож і фіялків:
— »Ко бих відала, китице красна,
Хто тя в порхоньку посадив землю,
Тому бих дала золотий нерстень;
Ко бих відала, китице красна,
Хто тебе ликом звязав мягеньким,
Тому бих дала з коси єглицю;
Ко бих відала, китице красна,
Хто тя студенов пустив водицев,
Тому бих дала вінець з головки.«
Яла ся дїва киту ловити;
Пала, ой! впала в студену воду.

М. Шашкевич.

79. Powrót taty.

A. Mickiewicz.

»Pójdźcie, o dziatki! pójdźcie wszystkie razem
Za miasto, pod słup, na wzgórek;

Tam przed cudownym[1] klęknijcie obrazem,
Pobożnie zmówcie paciorek.[2]

»Tato nie wraca; ranki i wieczory
We łzach go czekam i trwodze;
Rozlały rzeki, pełne zwierza bory
I pełno zbójców[3] na drodze.«

Słysząc to dziatki, biegną wszystkie razem
Za miasto, pod słup, na wzgórek;
Tam przed cudownym klękaja obrazem
I zaczynają paciorek.

Całują ziemię, potem: »W imię Ojca,
Syna i Ducha świętego,
Bądź pochwalona przenajświętsza Trójca
Teraz i czasu wszelkiego.«

Potem: Ojcze nasz i Zdrowaś i Wierzę,
Dziesięcioro i koronki;[4]
A kiedy całe zmówiły pacierze,[5]
Wyjmą książeczki z kieszonki.

I litanię do Najświętszej Matki
Starszy brat śpiewa, a z bratem:
»Najświętsza Matko! — przyśpiewują dziatki —
Zmiłuj się, zmiłuj nad tatem!«

Wtem słychać turkot.[6] Wozy jadą drogą
I wóz znajomy na przedzie;
Skoczyły dzieci i krzyczą jak mogą:
»Tato! ach tato nasz jedzie!«

Obaczył kupiec, łzy radosne leje,
Z wozu na ziemię wylata:
»Ha! jak się macie? co się u was dzieje?
Czyście tęskniły do tata?

[1] zázračný. [2] modlitbička, zvláště otčenáš (pater noster). [3] zbojník. [4] a. [5] růženec = różaniec. [6] trkot, rachot.

»Mama czy zdrowa? ciotunia?[7] domowi?
A ot rodzynki w koszyku!«
Ten sobie mówi, i ten sobie mówi,
Pełno radości i krzyku.

»Ruszajcie![8] — kupiec na sługi zawoła —
Ja z dziećmi pójdę ku miastu.«
Idzie — aż zbójcy obskoczą dokoła,
A zbójców było dwunastu.

Brody ich długie, kręcone wąsiska,
Wzrok dziki, suknia plugawa,[9]
Noże za pasem, miecz u boku błyska,
W ręku ogromna buława.

Krzyknęły dziatki, do ojca przypadły,
Tulą się pod płaszcz na łonie;
Truchleją sługi, struchlał pan wybladły,
Drżące[10] ku zbójcom wzniósł dłonie:

»Ach! bierzcie wozy, ach! bierzcie dostatek,
Tylko puszczajcie nas zdrowo;
Nie róbcie małych sierotami dziatek
I młodej małżonki wdową!«

Nie słucha zgraja.[11] Ten już wóz wyprzęga,
Zabiera konie, a drugi:
»Pieniędzy«! krzyczy i buławą sięga;
Ów z mieczem wpada na sługi.

Wtem: »Stójcie! stójcie!« krzyknie starszy zbójca[12]
I spędza bandę precz z drogi;
A wypuściwszy i dzieci i ojca,
»Idźcie — rzekł — dalej bez trwogi.«

Kupiec dziękuje, a zbójca odpowie:
»Nie dziękuj; wyznam ci szczerze,
Pierwszybym pałkę[13] strzaskał na twej głowie,
Gdyby nie dziatek pacierze.«

[7] tetuška. [8] Hýbejte! Jeďte dál. [9] oděv špinavý. [10] třesoucí dlaně. [11] tlupa. [12] náčelník lupičův. [13] pal-ice

*

»Dziatki sprawiły,[14] że uchodzisz cało,[15]
Darzą cię życiem i zdrowiem;
Im więc podziękuj za to, co się stało,
A jak się stało, opowiem.«

»Z dawna już słysząc o przejeździe kupca
I ja i moje kamraty,
Tutaj za miastem przy wzgórku, u słupca
Zasiadaliśmy na czaty.«

Dzisiaj nadchodzę, patrzę między chrósty:[16]
Modlą się dziatki do Boga:
Słucham — z początku porwał mię śmiech pusty,
A potem litość i trwoga.«

»Słucham — ojczyste przyszły na myśl strony,
Buława upadła z ręki —
Ach! ja mam żonę i u mojej żony
Jest synek taki maleńki.«

»Kupcze! jedź w miasto, ja do lasu muszę;
Wy, dziatki, na ten pagórek
Biegajcie sobie i za moję duszę
Zmówcie też czasem paciorek.«

[14] učinily, spůsobily. [15] cele, t. j. živ a zdráv. [16] křovisko.

80. O morski déklici.

Morska déklica se prikazuje kraj rék in kraj morja svojim ljubimcom, najrajši zvečér o mésečnem svitu. Na pol je riba, na pol pa ženska. Ona vé vse prihodnje rečí,[1] váruje svoje ljubimce, pa tudi škodúje tistemu, ki jo je razžalil. Najlaže jo razžališ, ako se ji smêješ, kedar si češe ob brégu vode svoje zelene (v)lase. Právijo Slovenci, da so morske déklice hodile v stari dobi kmetom po noči žêt, tudi orát.

[1] budoucí »věci«; reč má jak v pol. též význam *věc* (vlivem latiny).

81. Русалка.

(А. С. Пушкинъ).

Надъ о́зеромъ, въ глухи́хъ дубро́вахъ
Спаса́лся[1] не́когда мона́хъ,
Всегда́ въ заня́тіяхъ суро́выхъ,
Въ посте́, моли́твѣ и труда́хъ.
Уже́ лопа́ткою смире́нной
Себе́ моги́лу ста́рецъ рылъ
И ли́шь о сме́рти вожделе́нной[2]
Святы́хъ уго́дниковъ[3] моли́лъ.

Одна́жды ле́томъ у поро́гу
Пони́кшей хи́жины свое́й
Анахоре́тъ моли́лся Бо́гу.
Дубро́вы дѣлались черне́й,
Тума́нъ[4] надъ о́зеромъ дыми́лся
И кра́сный ме́сяцъ въ облака́хъ
Тихо́нько по́ небу кати́лся.
На-во́ды сталъ глядѣть мона́хъ.

Гляди́тъ, невóльно стра́ха по́лный,
Не мо́жетъ самъ себя́ поня́ть . . .
И ви́дитъ: закипѣли во́лны
И присмирѣли[5] вдругъ опя́ть . . .
И вдругъ . . . легка́, какъ тѣнь ночна́я,[6]
Бѣла́, какъ ра́нній снѣгъ холмо́въ,
Выхо́дитъ же́нщина нага́я
И мо́лча сѣла у брего́въ.

Гляди́тъ на ста́раго мона́ха
И че́шетъ вла́жные власы́, —
Свято́й монахъ дрожи́тъ со стра́ха
И смо́тритъ на ея́ красы́.

[1] спаса́ть — спасти́ = изба́вить p. zbawić spasiti, zachrániti, zde: o svou spásu se staral mnich, vždy v zanětích (zaměstnáních) přísných. [2] žďaný, vytoužený. [3] угоди́ть vyhovět, dobře činiti — světec. [4] mlha. [5] utišily se náhle. [6] noční stín.

Она́ мани́тъ [7] его́ руко́ю.
Кива́етъ бы́стро голово́й . . .
И вдругъ паду́чею звѣздо́ю [8]
Подъ со́нной скры́лася волно́й.

Всю ночь не спалъ стари́къ угрю́мый [9]
И не моли́лся цѣ́лый день:
Перёдъ собо́й съ нево́льной ду́мой
Всё ви́дѣлъ чу́дной дѣвы тѣнь.
Дубро́вы вновь одѣ́лись тьмо́ю,
Пошла́ по облака́мъ луна́,
И сно́ва дѣ́ва надъ водо́ю
Сиди́тъ, преле́стна [10] и блѣдна́.

Гляди́тъ, кива́етъ голово́ю,
Цѣлу́етъ и́здали шутя́. [11]
Игра́етъ, пле́щется волно́ю,
Хохо́четъ, пла́четъ, какъ дитя́,
Зовётъ мона́ха, нѣ́жно сто́нетъ . . .
»Мона́хъ, мона́хъ, ко мнѣ́, ко мнѣ́! . . .«
И вдругъ въ волна́хъ прозра́чныхъ то́нетъ . . .
И всё въ глубо́кой тишинѣ́.

На тре́тій день отше́льникъ стра́стный [12]
Близъ очаро́ванныхъ брего́въ
Сидѣ́лъ и дѣ́вы ждалъ прекра́сной,
А тѣнь ложи́лась средь дубро́въ . . .
Заря́ [13] прогна́ла тьму ночну́ю —
Мона́ха не нашли́ нигдѣ́,
И то́лько бо́роду сѣду́ю
Мальчи́шки ви́дѣли въ водѣ́.

[7] vábí. [8] jak padající hvězda pod snivou . . . vlnou. [9] zasmušilý. [10] svůdná, půvabná прельсти́ть = sváděti. [11] žertujíc celuje. [12] poustevník náruživý. [13] Zoře, červánky. — Смире́нный pokorný, поникшій zaniklý, opuštěný, кати́ть kotouleti, возъ ка́тится pohybuje se, дрожать třásti se, мальчи́шка hoši od ма́льчикъ.

82. Ukradeni konj.

Nekemu kmetu je bil po noči najboljši konj ukraden. Zató se kmet napôti [1] petnajst ur hodá na konjski semenj [2]

[1] napôtíti cestu (pôt) ukázati, poukázati, ch. naputak poukázka; — se = dáti na cestu. [2] sněm trh, ch. sabor i sajam.

želéč si kupiti drugega konja. Pa glej! Med konji na prodaj stoječimi ugleda okradeni kmet tudi svojega. Hitro popade konja za uzdo in na ves glas zavpije: »Ta konj je moj. Pred tremi dnevi mi je bil ukraden.«

Člòvek, kteri je konja kupcem ponujal, reče nató ves prijazen: »Vi se môtite, ljubi prijatelj! Tega konja imàm že črez léto, to ni vaš konj, le podoben bode vašemu.«

Kmet pa zakrije konju z obéma rokama očí, rekóč: »Ako vi konja zarés že tak dolgo imate, povéjte mi tedàj, na kterem očésu je poškodován.« Člòvek, ki je bil zarés ukradel konja, pa si ga ne ogledal natanko, [3] prestraši se; ker pa je bil prisiljen nekaj odgovoriti, rekel je: »Na levem očésu.« Kmet razkrije konju očí in na ves glas pové: Zdaj se očitno vidi, da si tat [4] in lažnjivec; konj nikakor ni poškodován. To sem le zató vprašal, da bi tat přišel na svetlo.« — Konjski tat je moral ukradenega konja vrniti i povŕh še prestati zasluženo kazeň. [5]

[3] podrobně. [4] stsl., r. tať (srv. ta-j-iti) zloděj. [5] trest.

83. *Сонце та хмари.* [1])

Ось со́нечко зійшло́ — і съвітить нам і гріє,
І Бо́жий мир як ма́ківка цьвіте́;
На не́бі чи́стому — ген! — Хма́ра бованїє. [2]
Та хма́ра надула́сь і річ таку́ гуде́:
»Що вже менї се Со́нце надої́ло! [3]
Чого́ воно́ так зе́млю весели́ть?
Хоч я насу́плю [4] *ся — воно́ таки́* [5] *блищи́ть . . .*
Я полечу́ йому́ на зу́стріч съміло,
Я зду́жаю [6] *його́ собо́ю затемни́ть.«*
Дивлю́сь [7] *— і Хма́рами пів неба замости́ло,* [8]
На со́нечко мов [9] *нічю налягло́ . . .*

[1] *Slunce a mračna. Хмара, pol. chmura za chmóra = mračno.* [2] *vlastně болванѣе (srovn. balvan) státi se balvanem, naduřiti se, zde: hrozivě se roztahuje.* [3] *надоѣсти -ѣда́ти кому́ = nadožírati, zlobiti.* [4] *posúpiti se (posupný) zatemniť, zamračiť se.* [5] *přece (vr. всётаки),* [6] *budu s to; duží = silný, mocný.* [7] *dívám se i divím se.* [8] *most — zamostiti = mostem, dlážděním (мости́на) opatřiti, zastříti.* [9] *zakrslý imperativ mluv = jakoby. Maloruština (i vr.) má mnoho takých deverbálních příslovek: знать, знай, вѣдь, вѣдай = snad, бачь = totiž (бачити = hleděti), кажи́, мов (ći не́мов, нескажи́), як-стôй = jak stojíš (hned), знать-ся*

А со́нце ви́ше пі́дплило́ . . .
І Хма́ри ті позолоти́ло . . . *Євгеній Гребінка.*

= arci, totiž, быть сим (буцїм) = býti tímto, jako by bylo tímto = jakoby, сказа́ти-б řekl bys = jako by, téměř.

84. Ispunjena želja.

Srbska narodna pesma.

Boga moli momče neženjeno,
Da se stvori kraj mora biserom.[1]
Gdi devojke na vodu dolaze,
da ga kùpe[2] sebi u njedarca,
da ga nižu[3] na zelenu svilu,[4]
da ga meću[5] sebi pod gr'oca,
da on sluša, što koja govori:
Govorí-li svaka o svojemu,
govorí-li draga i o njemu. —
Sto molio, to mu Bog i dao.
Stvorio se kraj mora biserom,
Gdi devojke na vodu dolaze,
Kùpile ga sebi u njedarca,
Nizalé ga na zelenu svilu,
Metale ga sebi pod gr'oca.
Slušao je, što koja govori.
Govorila svaka o svojemu,
Govorila draga i o njemu.

Iz zbírke Vukove.

[1] perla (stsl , sl., r.). [2] kùpiti = sbírati, kupiti, rozdílno kúpiti. [3] nizati = navlékati niť, stsl. nьz-nąti, p., r. (srv. č. ve-nzouti, r. pro-nziť). [4] hedvábí (jsl., mr. od svíti). [5] metati, meću hoditi, položiti.

85. Што ро́блять поме́рші ду́ши.[1]

Народна леґенда.

Мо́же не було́ в сьвíтї кра́щих дїто́к, як у на́шої па́нїї. Було́ в її[2] дві до́чечки. Ста́ршеньку зва́ли Ганну́ся а ме́ншеньку Катру́ся. І штож то були́ за дїтки, коли́-б ви їх ба́чили. Як дві зі́рочки[3] Бо́жі на не́бі. От же не до́вго й повтїша́лась[4] ни́ми бі́дна на́ша па́нї; забра́в їх обо́х Госпо́дь милосе́рдний. Бо се-же зві́стна річ,[5] що Госпо́дь кра́ще себі́ бере́ а ліо́хше[6] лю́дям оставля́е. І що́ж-то напла́калась и повбива́лась[7] зі ними на́ша па́нї! Правди́во ска́зано, що як ма́ти пла́че, то мов[8] річка́ лєтся. — Отож раз привели́ до неї одну́ на́шу таки́[9] ба́бу, стару́, престаре́незну, що неда́вно обмира́ла і на тім[10] сьвíтї була́ и все ба́чила, що там дїється з поме́ршими ду́шами — чи неиотїшить вона́ її яко́ю зві́сткою.

Привели́. То па́нї підвела́[11] тро́хи го́лову та й ди́вится на ту ба́бу. А та ба́ба — Дуби́ниха — стоїт пере́д не́ю стара́, аж страшна́: ска́зано[12] з то́го сьвíту пове́рнена.[13] — »Так ти на тім сьвíтї була́?« — »Була́, моя́ добро́дїйко.« — »Щож ти там ба́чила?« — »Усе́[14] ба́чила, лобро́дїйко.« — »А ба́чила-ж ти там мою́ Ганну́сю й Катру́сю?« — »Ба́чила,« ка́же Дуби́ниха, »й Ганну́сю й Катру́сю.« — Па́нї-ж з лі́жка ско́чила: »А щож вони́ там ро́блять?« — »Ма́ти Бо́жа панчішку плете́ а вони́ пере́д нею золоти́ клубо́чки держа́ть.«

Панї моя́ як почу́ла се,[15] то з ра́дости й сло́ва не ви́мовить, а д'і́лї як кинется навко́лїшки[16] пере́д о́бразом . . . а в неї в отпочива́льні о́браз стоя́в, вели́кий та га́рний:[17] намольо́вана Пречи́ста з дити́ною, мов жива́ ди́вится з мальова́ння . . . Як ки́нется вона́ пере́д той о́браз, як сцїпить[18] ру́ки, як запла́че! А ми всї сто́ячи й собі́[19] запла́кали. »Ма́ти,« ка́же, »Бо́жа, цари́це небе́ска! Ой якже ти моє́ се́рдце втїшила,[20] що ти моїх дїто́к, як сиріток, приголу́била.«[21] — Та пла́че-ж-то гірко та все дя́кує. А ми й собі́ сто́я пла́чемо.

[1] umřevší duše = duše mrtvých. [2] у неи u ní: měla dvě dcerečky. [3] zorečky = hvězdičky. [4] Nu ale ani dlouho nepoutěšovala se. [5] známá věc. [6] horší: плохо́й zlý. [7] asi: takovou, jinak: také, zrovna (justament); slouží ku vytčení slova, u něhož stojí. [8] poubivati śa = přen. trápiti se, soužiti. [9] mluv, řekl bys = jako říčka by se lila. [10] umírala a byla na onom světě. [11] podvedla = podzvedla . . . a dívá se. [12] věru jak. [13] vrácena. [14] все = všecko. [15] uslyšela to. [16] a pak, jak se vrhne na kolena (kolenačky). [17] nád-herný. [18] sepne цѣпь řetěz, сцѣпи́ть sepnouti. [19] sobě, na dodání důrazu: zaplakali si. [20] утѣшила. [21] jako hrdlička (holubice) k sobě přivinula.

86. Savjet otca.

Od B. Jablonskoga. Preveo J. Milaković.

Ponajprije uči, sinko,
Cienit' svoju otačbinu —
I s ljubavlju pram[1] svom' rodu
Putuj tada[2] u tudjinu.

Nezahválnost i sramotu[3]
Izkazat ćeš rodu svomu,
Drugdje budeš-li kod kuće[4]
A tudjincem u svom domu.

Vjetar duva, nebo tamni,
Oblak sieče munja[5] plaha
Slušajući groma huku
Sve od težkog' drhće straha.

No nè bôj se, sinko, bure,
Njom se zemska čisti tmuša[6]
A burama tog' živòta
I naša se svjetlâ[7] duša . . .

U vatri[8] se zlato čisti,
Bieli labud u vodama,
Srdce tvoje u ljubavi,
Tvoja ljubav u suzama.

[1] pram(a), prema, sprema, spram = spříma, t. j. směrem ku, oprotiv, ku; s láskou k svému rodu. [2] te(h)da, potom. [3] stsl. a ve všech slov. = hanba (sram, srom, sorom). [4] jinde budeš-li (jak) doma. [5] seče (bije) blesk. [6] tmina = velká temnota. [7] osvětluje. [8] u ognju.

87. Sobótka.

Wincenty Pol.

W wigilię św. Jana Chrzciciela, znacznie przed wieczorem, powstał ruch wielki między dziećmi wiejskiemi i pasterzami; zaczęli bowiem, jak się zwykli wyrażać, ściągać sobótkę, t. j. znosić z lasu suche gałęzie jałowcu i łomy jodeł i świerków;[1] potem układali je na bitym gościńcu,[2] w miejscu rozległem, gdzie się prawie wszystkie wygony bydła z lasów i z pól przed wioską zbiegały, w pięknej dolinie nad rzeczką Osławą.

Kiedy cała robota już była ukończona, spędzono wszystkie trzody[3] wioski razem i zatrzymano je na stronie. Pomiędzy niemi a wioską wznosił się olbrzymi stos, który całą szerokość drogi zajmował, a środkiem wysoko był wypiętrzony.[4]

Kiedy już zmierzch[5] padał, zaczęły się zbierać starsze niewiasty i dziewki, a za niemi szli gazdowie, gwarząc i paląc lulki. Wszyscy obstąpili stos dokoła, niewiasty starsze zasiadły brzeg, nad drogą wyniesiony, a młodsze rozpoczęły pieśń.

Ściemniło się wkońcu. Czas był spokojny, a noc ciepła, czerwcowa. Zdala szumiała po kamieniach Osława. Roje świętojańskich muszek latały dokoła . . .

Zapalono sobótkę. Z trzaskiem objął ogień w jednej chwili stos cały; skacząc i klaszcząc w ręce cieszyły się dzieci.

Ogień wznosząc się coraz wyżej, oświecił całą okolicę, a ryk bydła, przerażonego[6] ogniem, odgłos tysiącletnich pieśni, śmiech niewiast, radość dzieci, ten gwar[7] nakoniec poważnych gazdów — to wszystko razem odbijało cudownie przy tej świeżej zielonosci czerwcowej, czerwoną łuną oświeconej.

Gdy stos na wpół już opadł, zaczęto na gwałt pędzić trzodę w ogień: i z rykiem skakało bydło przez gorejące jeszcze ognisko. Za niem i przed niem skakali tam i sam chłopaki po wiele razy, hałas wielki czyniąc. Jest bowiem mniemanie[8] u ludu, że tym sposobem zachowuje się bydło od zarazy[9] i uroków. To samo przekonanie jest i o ludziach, bo pieśń mówi wyraźnie:

Kto na sobótce nie będzie,
Głowa go boleć wciąż będzie.

Gdy stos już przygasł, poczęli się zwolna rozchodzić gazdowie. Niewiasty z pieśnią wracały do wioski.

[1] dial. svrk, druh smrku. [2] zde silnice, srv. § 96. pozn. 2. [3] sehnáno všecka stáda. [4] od pietro patro. [5] smrkání. [6] překvapený. [7] hovor, šelest. [8] domnění. [9] nakažlivá choroba, mor dobytčí.

88. Крстно име.

Из »Слике из српског друштеног живота«[1] Вука Ст. Караџића.

Сваки Србин има по један дан у години, који слави, и то се зове крсно име (благ-дан). Домачин се стара и приправља целу годину, како и чим ће прославити крсно име. У очи[2] крснога имена под вечер изађе један из куће по селу и позове на крсно име све сељаке, који то крсно име не славе. — Кад званице[3] долазе с вечера у кућу, обично овако говоре: »Добар вечер и честито ти свето! Славио га много летâ и годинâ у здрављу и весељу!« А пријатељи из других селâ дођу и незвани. Па ту сви вечерају, пију, разговарају се и певају до неко доба ноћи.[4] По том сељаци отиду сваки својој кући; пријатељи већ овде и остану. Сјутрадан дођу рано на доручак,[5] па мало доцније на ручак. Треба да дође и поп да прекади и да одчита[6] кољиво.[7] Окô пола ручка запале свечу, донесу кадила и вина, те устану у славу:[8] моле се Богу, једу кољиво, обреде[9] се вином напивајући и ломе домачин с попом крсни колач, при том певају два и два: »Тко пије вино...« Тако славе три дана... И најгори сиромах треба да прослави своје крсно име, макар[10] продао каково живинче[11] или друго што из куће.

[1] Črty či obrázky ze společ. života. [2] v předvečer srov. příslovky. [3] pozvaní. [4] po nějakou dobu noci, do noci. [5] jídlo před obědem (ručak = objed), tedy obyč. snídaně. [6] očítati čítati nad něčím modlitby, požehnati. [7] připravená pšenice, z níž se byl upekl »kol-ač« [8] vstanou ku slávě (oslavě). [9] ob-red, po řadě si podávají. [10] třeba by. [11] dobytče.

89. Boginji petja.

Bóginja preljubezniva,
Ki budíš plamén duhá,
Da se v glasno pésen zliva
Skrita misel iz srcá —
Tebi slava se spodobi,[1]
Tebi venci zelene,
Ki so ti jih[2] v vsaki dobi
Ovijali krog glavé.

Pevci sô te spoštovali,
Ovne[3] tolste na oltár
Nekdaj sô ti pokladali,
Zažigali ti jih v dar —
Kaj pa bôš od mene vzela?
Mire nimam, ni zlatá...
Moja roka dá vesela,
Rada, kar zamóre,[4] dá.

[1] spodóba = podoba, -iti = (podobu) tvořiti, -iti se = sluší, náleží se. [2] ki-jih = kterých. [3] ov-en = ov-ca (samec). [4] co (za)může.

Če ti všeč[5] je morebiti,
Kar od tebe v dar imám,
To ti hočem pokloniti,
To ti zopét v dar podám —
Srcé si mi obudíla,
Dala si mi pesnij slast,
Svét mi z njimi osladila:
Naj donijo[6] tebi v čast!

Fr. Levstik.

[5] vhod; místo v-šetj od šet-ati — choditi, jako vstříc od v-střetnouti; [odvod od: vôščéč (vôščiti = přáti) nezdá se mi býti případným]: Jestli ti vhod je snad. [6] = duněti.

90. Конёкъ горбунóкъ.*)

Рýсская скáзка П. Ершóва.

»Начинáется скáзка скáзываться«.

За горáми, за лѣсáми,
За широ́кими моря́ми
Про́тивъ нéба, на́ землѣ,
Жи́лъ стари́къ въ одно́мъ селѣ.
У́ стари́нушки три сы́на;
Ста́ршій у́мный бы́лъ дѣти́на,
Сре́дній сы́нъ — и та́къ, и ся́къ,[1]
Мла́дшій — во́все былъ дура́къ.[2]
Бра́тья сѣ́яли пшени́цу,
Да́ возили́ въ гра́дъ-столи́цу« —
Зна́ть столи́ца та была́
Недале́че отъ села́.
Тамъ пшени́цу продава́ли,
Де́ньги счётомъ[3] принима́ли
И, съ наби́тою сумо́й,[4]
Возвраща́лися домо́й.

[1] tak a tak; ani umný ani hloupý. [2] nejmladší — docela byl hlupák. [3] peníze dobře sčítané. [4] mošna srv. sumka na patrony.

* * *

*) Koník hrbounek, pravý to skvost pohádkové poesie vůbec. Hrdina je Ivan-durák = hloupý Honza.

Tuto pšenici přes noc jim vždy někdo podeptal; byl to sám ďábel v podobě bílé klisny. Ivan ji chytil. Za to, že ji pustil, porodila mu dva koně se zlatou hřívou, diamantovými kopyty a perlovými podkovami, pak malutkého, hrbatého koníka s divotvornou mocí. Koně prodány carovi a Ivan stal se carským »střemenným« (štolbou). Carský »spalník« (tělesný komorník) chtěl ho zničiť. Ivan našel a ponechal sobě péro žar-ptici (ptáka-ohniváka), »carské dobro« (regale) a proto k návodu spalníka nařídil mu car, aby chytil žar-pticu, jinak přijde — »na kůl«. Pomocí hrbounka to vykonal, přivedl pak též »car-děvicu«, dceru luny, sestru slunce, již 70letý car chtěl za ženu. Po velkém zdráhání odvětila: »Jestli chočeš vźať meňa, to dostaň ty mně v tri ďňa persten moj iz okeana«. Ivan musel pro prsten, přenesnadný to úkol! Provedení jest skvostně vylíčeno. Car-děvica požádala Ivana, aby se cestou zastavil u její matušky-měsíce a vyřídil jí pozdravení. Ivan to vykonal.

Въ те́ремъ[5] къ мѣ́сяцу идётъ
И таку́ю рѣчь ведётъ:
»Здра́вствуй, Мѣ́сяцъ Мѣсяцо́вичъ!
Я — Ива́нушка Петро́вичъ,
Изъ далёкихъ я сторо́нъ,
И привёзъ тебѣ поклóнъ.«
— »»Сядь,[6] Ива́нушка Петро́вичъ!««
Мóлвилъ Мѣ́сяцъ Мѣсяцо́вичъ.
»»И повѣдай мнѣ вину[7]
Въ на́шу свѣ́тлую страну́
Твоего́ съ земли́ прихóда;
Изъ како́го ты наро́да.
Какъ попа́лъ[8] ты въ э́тотъ край?
Всё скажи́ мнѣ, не утай.««
— »Я съ земли́ пришёлъ Земля́нской,
Изъ страны́, слышь, Христіа́нской,«
Говори́тъ, садя́съ Ива́нъ:
«Переѣхалъ[9] океа́нъ
Съ поручёньемъ Царь-дѣви́цы —
Въ свѣ́тлый те́ремъ поклони́ться.«

* * *

Тутъ Ива́нушка подня́лся,[10]
Съ свѣ́тлымъ Мѣ́сяцемъ проща́лся,[11]

[5] tur. zámek. [6] Sedni si. [7] příčinu ... tvého příchodu. [8] apadl [9] přejel. [10] povstal. [11] loučil se.

Крѣ́пко ше́ю обнима́лъ,
Три́жды въ щёки[12] цѣлова́лъ.
»»Ну́ Ива́нушка Петро́вичъ!««
Мóлвилъ Мѣ́сяцъ Мѣсяцо́вичъ,
»»Благода́рствую тебя́
За сынка́ и за себя́.
Отнеси́ благослове́нье
На́шей до́чкѣ въ утѣше́нье,
И скажи́ мое́й родно́й:
Ма́ть твоя́ всегда́ съ тобо́й;
И не ста́рый, съ бородо́й,
А краса́вецъ молодо́й
Поведётъ тебя́ къ нало́ю.[13]
Ну́, проща́й же! Бо́гъ съ тобо́ю!««

* * *

Car-děvica obdrževši prsten, nechtěla a nechtěla cara: »Ne pojdu ja za sědogo, staň, kak preždě (dříve), molodec — ja totčas-že (ihned) pod věňec,« praví konečně caru a radí mu, aby se vykoupal v horoucím mléku. Car káže Ivanu, aby to napřed on na zkoušku udělal. Ivan se vykoupal pomocí hrbounka ve vařícím mléku a stal se krasavcem, »što i sŷchom ňe slychali tako divo«. Car se více nerozpakoval:

Царь велѣ́лъ себя́ раздѣ́ть;[14]
Два́ раза́ перекрести́лся...[15]
Бухъ въ котёлъ и... тамъ свари́лся!
Царь-дѣви́ца тутъ встаётъ,
Знакъ молча́нью подаётъ,
Покрыва́ло поднима́етъ[16]
И къ прислу́жникамъ вѣща́етъ:[17]
»Царь велѣ́лъ вамъ до́лго жить!
Я хочу́ цари́цей бы́ть.
Лю́ба-ль я́ вамъ? отвѣча́йте:
Е́сли лю́ба, то призна́йте
Володѣ́телемъ всего́
И супру́га[18] моего́!«

[12] tváře. [13] k oltáři, naloj (ř.) = evang. pult, kolem kterého snoubenci třikráte obcházejí při »věnčaňu«. [14] svléci srovn. o-děť. [15] dvakrát se pokřižoval. [16] závoj podnímá (zvedá). [17] komonstvu věští (oznamuje). [18] vládcem všeho i manžela mého, tak i stč. od preng- přáhnouti.

Тутъ царе́вна замолчи́ла,
На Ива́на показа́ла...
»Лю́ба, лю́ба!« всѣ кричатъ.
»За тебя́ хоть въ са́мый адъ![19]
Твоего́ ради тала́на[20]
Признаёмъ царёмъ Ива́на.«
Цáрь цари́цу тутъ берётъ,
Въ це́рковь Бо́жію ведётъ — — —

* * *

Во дворцѣ́ же пиръ горо́й:[21]
Ви́на льются тамъ рѣко́й;
За дубо́выми столá́ми
Пьютъ боя́ре со князья́ми...
Се́рдцу лю́бо! Я тамъ бы́лъ,
Мёдъ, вино́ и пи́во пилъ;
По уса́мъ хоть и бѣжа́ло,
Въ ротъ[22] ни ка́пли не попа́ло.

[19] peklo ř. hades. [20] pro tvé štěstí, talan tur. = kořist, štěstí. [21] pir od pí-ti jako žír od ži(v)ti = hostina, goroju = jako hora veliký. [22] v ústa ni kapky nepadlo, do úst nic nepřišlo, neboť je to pohádka.

91. Na gospodarza.

Posadziłeś mię w prawdzie nie najgorzéj,
Ale by trzeba mięsa dawać sporzéj;
Przed tobą widzę półmisków[1] nie mało,
A mnie się ledwie polewki dostało.
Djabłu się godzi takowa biesiada!
Gościem, czy świadkiem ja twego obiada?!

Potrawy nieprzyrodzone

Polak jeden jechawszy na naukę do Włoch nie był tam jeno[2] przez lato, a na zimę przyjechał zaś do domu, Kiedy go ociec pytał, czemu tak rychło przyjechał, powiedział: że mię tam przez wszytko lato trawą karmiono. tak żem się bał, żeby mnie zimie[3] — siana nie dawano.

Na młodość. — Na starość.

Jakoby téż rok bez wiosny mieć chcieli,
Którzy chcą, żeby młodzi nie szaleli.[4]

Biedna starości! Wszystcy cię żądamy,
A kiedy przyjdziesz, to zaś narzékamy.

Łgarze.

Stańczyk powiadał, że nie masz więtszych łgarzów w Polszce, jeno arcybiskup Gamrat, a Maciejowski, biskup krakowski. Bo ów powiadał wszytko:[5] »Wiem« — a nie wiedział nic; ten zaś mówił rad: »Wiele nie wiem« — a wszytko wiedział. Z »fraszek Jana Kochanowskiego«.

[1] půlmísa = talíř. [2] nebyl tam jenom = více než. [3] lok. místo v zimie. [4] dováděli, bujeli. [5] místo zawsze (nyní wszystko, čsl. všetko).

92. Людска мóва у зьвиря́т.

Колúсь булó такé врéмя, що всї зьв'рі й птúцї говорúли чоловíчим языкóм. Ключи од вúрея[1] булú у воронú, да[2] воронá прогнївúла Бóга, дак[3] тепéр ключи од вúрея вже у сóї (сойки). Сóя летúть тудú напéред усїх птиць, отчúнить[4] вúрей і вертáється назáд.

[1] Vyrej, vyraj, irej (původ?) báječná rajská krajina na jihu, kam ptáci létají. [2] místo a, але dial. [3] dial. да так. [4] відчúнить otevře.

93. Anka — siróta.

Gré po stezi čez poljè zelèno
Anka mlada, déte zapuščéno.[1]
Kovčeg[2] láhek nese mi v levici,
Solze z desno briše si po lici;
Jôče milo mi siróta Anka,
Stôče[3] milo, tôži brez prestanka:
»Oj cvetíce, srečne vé sestríce,
Jasno vedno vam je lépo lice;

[1] opuštěné. [2] košík. [3] stękać stukať vzlykať.

Jad[4] nobeden srca ne pretresa,
Solza vam ne kane iz očésa.
A gorjé mu, kdor od dóma móra,
Kdor na dómu nima več prostóra,
Komur starše[5] v hladni grob dejáli,[6]
Kogar kruha služit sô poslali!
Rože poljske,[7] dejte razodéti,[8]
Káj siróte délamo na svéti?«

A cvetice cvétejo, dišíjo,
Anki mladi ne odgovoríjo.

Stôpa dalje po stezíci Anka,
Ból premišlja svojo[9] brez prestanka:
Ptici všaki žalost svojo tôži,[10]
Ptici v grmu, ki veselo krôži ...
»Pa mi, ptice, dejte razodéti,
Káj siróte hodimo po svéti?«

A veselo ptice žvrgolijo,
Anki mladi ne odgovorijo:

Ide Anka, pride do potoka,
Pak na brvi[11] zaihtí, zajóka:
»Potok bistri, véš li razodéti,
Čemu pač mi revni smo na svéti?«

Sliši voda to ihténje vrôče,
Čuti solze vá-se[12] padajoče,
Téče potok šumno po livadi,
Reče potok hladno Anki mladi:
»Daleč mene pôt[13] po svétu vodi,
Dosti potok vidi, koder hodi,
Tó-le vé ti, dèkle, razodéti:
Prva nisi — zadnja[14] ne na svéti!«

Ant. Aškerc.

[4] zármutek. [5] rodiče. [6] dáli, uložili. [7] polní. [8] rozoděť, t. j. rozhodněte, zjevte. [9] přemýšlí o své bolesti. [10] žaluje. [11] brv neb brvno = břevno, lávka. [12] v-sebe, t. j. do potoka. [13] daleko mne cesta vodí. [14] poslední.

94. Магарац, пијетао и лав.

Магарац је пàсао с пијетлом у друштву, кад ето ти òд некуда лава. Пијетао случајно кукỳријекнê,[1] а лав се од природе престраши, кад чује пијетла, да поје. Уплаши се дакле и тада и почне бјежати. Магарац помисли, да лав од њèга[2] бјежи, пусти се зà њим и ỳдâљî се од пијетла. Онда лав скочи на њега, и научи га, ко је лав, ко ли магарац.[3]

Онда се човјек највећма осрàмотî,[4] кад себе забòравî. (Дос. Òбрадовић.)

[1] náhodou zakokrhá. [2] před ním utíká. [3] kdo pak osel. [4] = zhanobiti.

95. Zgodovinske črtice o Slovencih.

Po Dr. Jak. Šketu in S. Rutajru.

Kakor nas zgodovina uči, doselili so se Slovenci v svojo današnjo domovino med 569 in 592 letom po Kristu. Živeli se pod lastnimi župani, ki so bili ob jednem njich svečeniki[1] in posvetni oblastniki.[2] Ako je pretila nevarnost[3] od kakega sovražnika, združilo se je po več županij in izbrali so si svojega vojvodo.

Mnogo so morali Slovenci v prvem času trpeti od divjih Avarov ili Obrov, ki so se bili ob jednem[4] s Slovenci naselili[5] v veliki ogerski nižini in Slovence podjarmlili.

Iz oberske odvisnosti je rešil Slovence za nekoliko časa kralj Samo, ki je ustanovil mogočno zvezno[6] državo med Jadranskim morjem in Sudeti (627—662). K Samovi državi so pripadali tudi Slovenci. Toda po njegovi smrti je razpadla ta zvezna država, in Slovenci so postali[7] zopet odvisni od Obrov. V tem času se prvikrat imenuje polatinjeno ime Kranjske; kajti Karnijola poméni[8] malo Karnijo, in pod tem imenom moramo v osmem stoletju razumevati današnje Gorenjsko in Tolminsko.

[1] = duhovnik, r. sv'aščenik, schv. svjèštenik. [2] světský vladař. [3] když hrozilo nebezpečí. [4] zároveň. [5] nasídlili, osadili se, naselnik = osadník, naselbina = osada. [6] zveza, zvezek. [7] stali se. [8] znamená.

*

Skoro ob istem času se imenuje tudi prvikrat ime našega staroslavnega Korotana, t j. Karantanija. Tedaj so imeli Slovenci v Karantaniji že svojo urejeno[9] vojvodino, v kteri je vladal Valduh ali Vladuh. Takrat so Obri hudo nadlegovali[10] Slovence, tako da je Vladuhov naslednik, vojvoda Borut, prosil pomoči proti njim bavarskega vojvodo Tasila II. Ali to bavarsko pomoč so Korotanci drago plačali. Tasila so morali priznati za svojega vrhovnega gospodarja. Za Borutom je vladal njegov sin Gorazd, za njim bratranec njegov Hotimir ali Kajtimar, temu pa je sledil Valjhun (769).

Karol Veliki je leta 800 podjarmil Koroško, Kranjsko, Kras, Istro, Liburnijo in vso severno Dalmacijo. Slovenska samostatnost je nehala,[11] in začela se je doba tujega gospodstva,[12] fevdne ustave i potujčevanja.

Ravno tedaj, ko so Franki podjarmili Slovence, vladal je v Karantaniji vojvoda Ingo. O njem mislijo, da je on prvi uvedel obred, po kterem si je slovenski narod izbiral svojega kneza in mu predajal vojvodsko čast in oblast[13] na Krnskem gradu in na Gosposvetskem polju blizu Celovca.

Leta 817 je podelil Ludovik Pobožni Bavarsko in Karantanijo z mejnimi grofijami[14] vred svojemu sinu Ludoviku Nemcu.

Le blizu poldrugo stoletje (do 952) je bila Koroška več ali manj tesno zvezana z zemljo bavarsko. Ali tudi v tem času je imela vedno svoje upravitelje,[15] ki so bili le malo odvisni od bavarskih vladarjev. Od leta 952 do leta 1077 pa se nam kaže Koroška zopet kot jedinstvena in celoskupna[19] vojvodina. Pripadale so k njej še vse krajine, kakor nekdaj: Štajerska, Slovenska, Isterska in Furlansko-veroneška.

Akoravno je bila Koroška po letu 952 popolnoma ločena[17] od Bavarske in njena celoskupnost bolj veljavna[18] nego kdaj poprej, vendar je bil narodni živelj baš v desetem in jednajstem stoletju najbolj v nevarnosti. Vzrok temu je bilo prvič tuje naseljevanje in drugič fevdna ustava ter iz nje izvirajoče poslednice.[19] Nemški kralji so slovensko zemljo cerkvam, samostanom in novim naselnikom ali popolnoma darovali ali pa jo kot fevde (beneficije) podélili med nje. Zlasti so si pridobile tudi tuje škofije, namreč brizinska (Freisingen), solnograška, bamberška in briksenska premnogo posestev[20] po Slovenskem. Domači živelj, zlasti domače plemstvo[21] je izginjalo; med Slovenci se je naselila množina tujih plemičev; s njimi so prihajali tuji naselnici. Škofje in nemški posestniki so preseljevali nemške Tirolce, Franke itd. in tako so ustanovili naselbino kočevsko (1350—1390).

V dobi dvanajstega in trinajstega stoletja so nastajale[22] male vladarske kneževine v okrožju stare Karantanie. Začetek tem samostalnim deželam je postavil patrijarhat oglejski. Ta je dosegel, da je cesar Henrik IV. leta 1077 popolnoma ločil Furlansko od Koroške in jo podelil kot samostalno vojvodino svojemu zavezniku,[23] oglejskemu patrijarhu Sieghardu. Ob jednem je odcepil[24] cesar istega leta tudi Istro in Kranjsko od koroške vojvodine; Kranjska je pozneje prišla v last Eppensteincem in njihovim dedičem Sponheimcem, ter se smatrala za posebno deželo, Istro pa so vladali razni mejni grofje.

Skoro ob istem času je postala tudi Štajerska samostalna in cesar Friderik I. jo je leta 1180 povzdignil v vojvodino.

Kmalu so nastale še nove kneževine okoli dežele Koroške: grofija goriška, ki je imela srednjo Istro in Slovensko Krajino v svoji oblasti (1254), in potém celjska (1272), ortenburška in ptujska grofija.

Koncem trinajstega stoletja (1246—1278) so pripoznavale vse slovenske zemlje Otakara II. za svojega kralja: tudi omenjeni knezi so mu bili pokorni, in celó oglejski patri-

[9] zařízeno, organisováno. [10] zle sužovali [11] samostatnost přestala. [12] cizího panství, potujčevati = pocizáčťovati. [13] hodnost a vládu. [14] pomezné hrabství; z m. g. vred = spolu s... [15] zeměsprávec. [16] jako jednotná a celistvá. [17] ačkoliv... byla... odloučena. [18] víc platná, uznána, zajištěna.

[19] vyvírající, vyplývající z ní následky. [20] posédovati, pol. posiadać, lat. posidere, něm. besitzen — statek. [21] šlechta, od plémě jako: »šlechta« od st.-h.-n. slahta, geschlecht, sl. žlahta, plémě, rodina svobodných lidí; plemíč i žlahtnik = šlechtic, plemenit = žlahten, šlechetný, urozený. [22] povstávati. [23] spojenec. [24] odštěpil, koř. skep, r. скепáть, разскѣпиться, щепúть, sl. (s)cépiti, ščépa štípa, cép štěp atd.; jiný kořen je r. цѣпь = řetěz, stsl. čěpь, pol. przyczepić = přivázať, zaczepić = utkati, napadnouti někoho.

jarhat ga je priznaval za svojega vrhovnega gospodarja. Toda novoizvoljeni nemški kralj Rudolf Habsburški (1273—1291) je premagal[25] Otokarja na Moravskem polju 1278) ter podelil leta 1282 svojemu sinu Albertu I. vojvodine Avstrijo, Štajersko in Koroško s Kranjsko.

Ko se je habsburška hiša[26] razdelila na albertinsko in leopoldinsko rodovino (l. 1379), dobila je zadnja[27] pod Leopoldom III. Štajersko, Koroško, Kranjsko, Slovensko krajino in Istro, a povrh se je še prostovoljno podalo pod avstrijsko vlado mesto Trst leta 1382. Tako so bile od te delitve naprej skoro vse slovenske pokrajine združene pod jedno oblastjo, in začetkom petnajstega stoletja so dobile leopoldinske dežele skupno ime »Notranja Avstrija«. Malo po malem so izumrle tudi knežje rodovine po Slovenskem, kakor Ptujčani, Ortenburžani, bogati Celjani (Ulrik II. † 1456), in vsa njihova posestva so prišla avstrijskim vojvodam v last. Naposled je še prenehala[28] posvetna oblast oglejskega patrijarha, izumrli so grofje goriški (1500), in tako so ravno na početku novega veka za dobe Maksimilijana I. prišle vse slovenske pokrajine pod slavno žezlo habsburško.

V petnajstem stoletju so morali Slovenci mnogo trpeti pred divjimi Turki in poturčenimi Bošnjaki. Že hitro po bitki kraj Nikopolja (l. 1396) so prilomastili Turki prvikrat na Štajersko in Kranjsko, ter požgali mesto Ptuj in odvedli 16.000 ljudij s seboj v sužnost. Odslej so prihajali malo da ne vsako leto; ropali,[29] plenili, požigali in pustošili so, da je bilo groza. Z bogatim plenom obloženi, vračali so se potém na čilih konjičih zopet v »globoko Turčijo«, goneč s seboj na tisoče in tisoče zarobljenih[30] mladeničev in deklic. Zlasti hudi so bili turški navali v drugi polovici petnajstega stoletja (bitka pri Brežicah 1480, pri Terbižu 1484). Ta skupna nesreča je probudila Slovence ter jih prisilila, da so se jeli zopet zavedati[31] svoje sorodnosti. Tu je bilo treba skupnega dela in medsebojne[32] pomoči. Zató so se poslanci vseh notranje-avstrijskih dežel večkrat shajali, zdaj v tem, zdaj v onem mestu, in se posvetovali, kako by skupno délali proti skupnemu sovražniku. Turški boji so probudili narodovo samozavest,[33] in prav v dobi turških navalov je pognalo slovensko narodno pesništvo nove korenine ter obrodilo najlepše cvetje in najplemenitejši sad.[34]

[25] přemohl. [26] dům (panovnický). [27] poslednější. [28] přestala. [29] loupili (rauben). [30] zajatých. [31] za-věd-ěti přicházeti k vědomí, uvědomovati, pol. za-wiad-ować, r. завѣдывать bděti nad něčím, spravovati, p. zawiadowca = správce. [32] med-seboj vzájemný.

[33] sebevědomí. [34] sad, sázenice a — ovoce.

96. Četa.

Úryvek z básně*) »Смрт Ченгић-аге«.

Iv. Mažuranić.

Podiže[1] se četa mala
Na Cetinju Gore crne;
Malena je ali hrabra,
U njoj jedva sto junákâ —
Ne junákâ biranijeh[2]
po obličju ni ljepoti,[3]
već po srcu junačkome —
koji-no će udariti
ne na deset, da utéčê,[4]
nego na dva, da ih siječê;
koji-no će umrijeti
za krst častni,[5] kijem[6] se krsti,
za krst častni i slobodu zlatnu.

[1] dignuti, pozdvihla se. [2] biranih = vybíraných. [3] lepota = krása. [4] kteří (rozuměj: z nichž každý) udeří ne na deset, aby utekli, nýbrž na dva, aby jich porubal. [5] čestný, svatý kříž. [6] místo kim za kojim.

*) Báseň tato, náležející k nejkrásnějším plodům poesie jihoslovanské, psána jest nářečím černohorským: ie = ě rozvedeno na -ije, podobně koncovky -ih, -im na -ijeh, -ijem, koncovky -oga, omu = -og, -ome, ima = im atd. = Stýkají-li se ve verši dvě samohlásky, rušíce stopu, buď se prvá nevysloví (vjern[a] uz druga) aneb se stáhnou (u to i — u-to-j). — Tak i rozvedené -ije, kde třeba, jednoslabičně se vysloví. — »Četa« jest speciálný název oněch sborův černohorsko-hercegovských, které se od případu k případu vypraví na Turky, ljudi, koji idu da otmu ili zapliene štogod od Turakâ, ili koji su »srčbe Božje hrabri osvetnici« (zloby boží chrabří odvetníci, mstitelé). Takový odvetný pochod líčí se v tomto úryvku.

Cudna četa, nekùpljena,
kô se ina kùpi četa;
tu se ne ču[7] ka-no drugda:
»Tko je junak, na ždrijelo!
Na ždrijelo, junak tko je!«
Tu nejeknu[8] jeka kršna,[9]
već kô tajni glas duhová,
kojiem zbòrê[10] višnji dusi,
šapat[11] tamni Gorom crnom
s jedne stijene k drugoj prhnu.
Ter gle čuda! Proz mrak scijeniš:[12]
studen kamen prîmâ život,
drhće, gamzi,[13] diže glavu . . .

Vidiš zatiem pušku dugu,
put nebesâ gdje se koči[14] . . .
Ode vojnik, odkud glas doleće . . .

Ide četa noćna, tamna
a pred njome vitez vrli:[15]
drug da drugu o njem šapne,
šapćuć bi ga Mirkom zvao.[16]
Idje četa. Ali kamo?
Man'[17] ćeš pitať četu istu.
Man' ćeš pitať brze munje
i gromove gromke mani,
kud' se orê[18] iznad gore —
kad ti vazda odgovorê:

[7] čuti aor. = neslyšelo se jako jindy (když totiž nepřítel vpadl do země a veřejně se vyzývalo k obraně soutěsky [ždrielo — žrelo, žerelo], jíž byl možný přístup do země): na ždrielo! [8] jeknuti aor. ozývati se, odjek = ozvěna, jeka = hlas, jek. [9] krš = skála, kamení, písčina srovn. č. krš-ka, -ňák, krchňavý a kršnavý, krsati; kršan -šno-o skalnatý, pevný, silný. [10] mluviti od z b o r — sbor stsl. shromáždění a (b.) řeč v shromáždění. [11] šepot. [12] céna, ciena = scijena (v řeči západní), scijeniti. = cieniti hádati, domnívati se — přes (skrz) temnotu jako bys viděl, [13] hemží, leze. [14] koš-t-iti košatiti se, vyčnívati. [15] hrdina, rytíř statný, vrli — pův. vřelý, od vr-e-ti vrl, a, o. [16] Kdyby druh druhu o něm šeptnul. šepce Mirkem by ho zval. [17] (za-)mani, zamanicê — marně (též tak mr., sl.; srv. naše maně, -í arci s významem pozměněným). [18] ori-ti stsl. nechať padati, tudíž schv. ob-oriti sklopiti oči, zbourati, naše zb-ořiť za z-o b-o ř i t i, r. raz-oriť rozbořiti, spustošiti; o r i t i s e — vrhnouti, hnáti,

»Ne mi, ne mi, no gromovnik,
»kom' valjade[19] svi da dvorê.«

Idje četa. Kuda? Kamo?
Sam on znade, koj' je gori.
Valja da je griješnik težak,
na kog' hoće da obori
taku silu svrh nebesâ
sud njegove pravde vječne.

Stupa četa tiho i gluho
po srijed tisijeh, glusijeh[20] tminâ;
ni tko šapće, ni tko zbori,
nit tko pijeva, nit se smije,
od sto glasâ čuti glasa nije . . .
Stupa múčê, nek se krivci[21] učê,
da — jer grom se neoziva smjesta
na krivine — tijem sigurni nijesu.
Jer što kašnje,[22] sve to jâče tuče.

Vjerna uz druga drug korača
nerazlučno, vjerno i tvrdo
kô blizanci zvijezde jasne,
kad sunčani zrak ugasne.
Zagarač im, Bjelopavlić
Davno veće straga ostaše.[23]
A za Rovci družba noćna
u prozorje rane zore
na Moraču slavnu pade.

Na Morači hladnoj sjela
hrabra četa dan danovať.[24]

ob-oriti se, padati, rozléhati, ozývati se; zde: kam se řítí z po nad hory; (nevědí sami, kam je — jak ty blesky a hromy — boží vůle vede). [19] vàljati z ital. = míti cenu, platiti (váljati — váleti) vàlja(da) abs. třeba aby, potřebí, jistě že, snad; zde: komu (jemuž) mají všici sloužiti; valja-*de* tak jako z n a d e, i m a d e vedle zna, ima. [20] prostřed tichých, hluchých temnot; tisih glusih jest (nesprávné rozlišení hrdelnic (§ 51. c). [21] křivdu páchající; krivina, -ica křivda, vina. [22] = kasnije — čím později. [23] vzadu ostali, t. j. četa prošla jmenované krajiny a přišla na Moraču, kde teče řeka téhož jména. [24] jako nocovať.

Tko se snizi k rosnoj travi
sankom krijepit snagu tijela,
tko ljut oganj[25] puški ogleda
i fišeke[26] smrtne broji,
il' ostricu pouzdanu
vjernu nožu gladilicom[27] gladi —
tko izbaviv iskru iz kremena
tvrdijem nadom,[28] ter u šušanj laki
zapretav je, pak navaliv granja
za čas malen dahem junačkijem
plamen piri — a tko darak
stada krotka, četvrtinu ovna,
na ljeskovu veseo vrti ražnju,
il' bijela křižku[29] sira
iz utrobe vjernoj torbi vadi.
Ožédni-li — Morača je blizu,
trijeba-l' kupe?[30] — ima dvije ruke.

U to i dan rudjeti poče[31]
i susjednoj u planiny
javit[32] krdo čuješ glas pastira,
kojemu se zvonko oziva
prevodnika ovna zvono —
kad al' eto[33] inoga pastijera,
gdje-no krotak k svome stadu grede.
Ne resi[34] ga ni srebro ni zlato,
nego krijepost i mantija crna;

[25] t. j. kohoutek. [26] tur. náboj; čítá smrtné patrony. [27] ostří spolehlivé, důvěrné (po-vz-dán, na co se kdo vzdává (věrného nože brouskem hladí (brousí). [28] nádo jhsl. ocel (z na-dě-lo srv. naše dělo, jak nada z nadě-ja), s u š a n j, souší, suché roští; g r a n j e (grána) větvoví (sr. h r a n i c e hromada klestí hořícího). Hláskově (a snad i věcně) souhlasí slovo toto s českým: h r á n y zvoniti (co asi tak povstalo, že staří Slované snášeli na dané znamení větve na hranici k upálení mrtvoly); odváděti to od stsl. graj skřek (Mikl.), nezdá se býti případno. H r a n i c e = meze pochází od g r a ň omezený úhel, kout a přešlo do němčiny (ne naopak! Mikl.) [29] křížalu, kaval, krajíc bílého sýra. [30] pol. kubek též kubel (stsl. кѣbelъ, naše kbel, kubelík, kebelec, což němčina převzala jako kübel, r. кубокъ pohár. [31] Za tím počal den ruděti, t. j. večerní červánky se objevily. [32] kausativně: dělat, aby se zjevilo = svolávat, krdo = ovce a stádo ovcí = krdelo (krděl), zvonko zvonivě. [33] Když tu ejhle jiný pastýř (pop), anž-to... [34] ręs — č. řasa, řasnatý: zdobiti.

ne prate ga sjajni pratioci,
već ga prati sa zapada sunce;
crkva mu je divno podnebesje,
oltar častni brdo i dolina,
tamjan[35] miris, što se k nebu diže
iz cvijeta i iz bijela svijeta
i iz krvi za krst prolivene.

Kad se četi bliže prikučio
vrijedan sluga vrijednijeg' gospodara,
Božju joj je pomoć nazivao.[36]
Pak okupiv[37] hrabre vitezove
na studen je kamen pokročio,
studen kamen, al' je srce vruće.
Dobar starac četi besjedio:

»Djeco moja, hrabri zatočnici!
Vas je ova zemlja porodila
kršovita, ali vami zlatna...
Djedi vaši zanj' lijevahu krvcu,
Otci vaši zanj' lijevahu krvcu,
zanj' vi isti krvcu prolijevate...
Orô gnijezdo vrh timorâ[38] vije,
jer slobode u ravnici nije...

Al' nadà sve, što krš ovu kiti,[39]
krst je častni, što se nad njom vîsî.
krst ov slavni, nepobiedjen igda,
vrh Lovčena što se k nebu diže.
On je, što ve[40] u nevolji jâčî,
on milostiv, što ve nebom štítî.
Za krst častni spravni ste mrijeti,
zanj' se i sad mrijet podigoste,
srčbe Božje hrabri osvetnici!

[35] kadidlo (ř.). [36] na-po-zivati volati; boží pomoc (pozdravem) přivolával, přál. [37] skupiv, shromáždiv, [38] na temenech horských (týmě?). [39] zdobí, srv. kyt-ice. [40] akk., vlastně duál vě od *vi* = vas, jâčiti síliti, štititi = štítem chrániti.

Al' tko Bogu vjerno služit grede,
čistijem srcem služiti mu valja,
čistom dušom vršit[41] onom' treba,
koji vrši, Bog što sudi s neba...

Kajite se, dok imade dana,
dok je doba, djeco, kajite se!...
Kajite se, jerbo zora rana
nać će mnogog', kud za vazda[42] gre se.
Kajite se.«

Stoji mnostvo razboljeno
blagom rijéčî starca blaga;
jaganjci sû — rek' bi — tihi,
što bijahu gorski lavi.
Taka čuda Božja rïječ pravi...

Tada starac oči podigao,
blage oči i bijele ruke,
ter je četu oprostio grijeha;
pak je bogom darivati stade:[43]
svakom' momku po česticu daje
tajne piće,[44] hljeba nebeskoga,
svakom momku po kapljicu daje
tajna pića, vina nebeskoga.
Žarko sunce divno čudo gleda,
gdje slab starac slabe kriepi ljude,
da im snaga Bogu slična bude.[45]

Kada li ih okrijepio starče,[46]
sva se družba izljubila[47] redom...

Žarko sunce za planinu sjede —
Starac ode — četa dalje grede.

[41] dokonať, vyplniť. [42] kam pro vždy jde se = na věčnosti. [43] pak ji bohem (tělem Páně) dařiti se jal. [44] pitja, píce, potrava. [45] by jich síla bohu podobná byla. [46] vokativ za nom. [47] zlíbala se řadem (jeden po druhém).

Seznam čtiva.

1. Jéž in lisica.
2. Braćo Slavjani!
3. Ljubuša, kneginja češka.
4. Robotnice i kogut.
5. Sestra, sirota i brat.
6. Dowcipny pies. — Pan i pies. — Cena drobnostki.
7. Cvičení v ruském čtení.
8. Дразй краяné!
9. Работницы и пѣтухъ.
10. Лисица и виноградъ.
11. Jak powstały ptaki śpiewaki.
12. Ljubuša, kneginja češka (nadalj.)
13. Vježba srbska. — Tudje dobro nikako ne može biti blagosloveno.
14. Najświętsza Panna i wąż.
15. Težakinje i pietao.
16. Délavke in petelín.
17. Пчела и голубь.
18. Smrt majke Jugovića.
19. Vuk i jagnje.
20. Rybka i szczuka.
21. Przytomność ducha.
22. Sprawozdanie z czynności towarzystwa.
23. Начало русскаго государства.
24. Костюшко и его лошадь.
25. Чужеземное растеніе.
26. Cvičení ve výslovnosti a pravopisu.
— Робітниці и півень.
27. Весиôвка. — Початок сьвіта.
28. Bogomila.
29. Starac i smrt.
30. Опрощтај с Прагом.
31. Cvičení p., sch., sl., vr.
32. Вольная собáка — Кобзар.
33. Cvičení p., sl., schv., vr., mr. etymol.
34. Zadanie.
35. Słowianie i rolnictwo.
36. Cvičení p.
37. Cvičení mr. fon. a etym.
38. Задача.
39. Упражненіе vr. a mr.
40. Cvičení p., schv., sl., mr. a vr.
41. Cvičení p. a schv.
42. Zadanie.
43. Cvičení p.
44. Cvičení schv. a vr.
45. Cvičení p., sl., schv., vr. a mr.
46. Cvičení p., sl., vr.
47. Cvičení p., sl., schv. a vr.
48. Zadovoljnost je polovica srečnega života.
49. Stańczyk.
50. Kukavica.
51. Совѣтъ врача.
52. Lažljivi prorok.
53. Ворона і рак.
54. Девойка и ружица.
55. Anekdoty, drobotiny.
56. Cvičení srbské.
57. Krakowiak.
58. Орелъ а змѣя

59. Pri luni.
60. Левъ и лисица. — Изпит руже.
61. Кому чого бракує.
62. Žabe.
63. Cvičení schv., sl., vr. — Волкъ и пастухи.
64. Cvičení schv., vr., mr. fon. — Риба и девојка.
65. Cvičení sl. — Dva prijatelja in medved.
66. Pobratimstvo.
67. Cvičení schv., sl.
68. Talar i dukat — Planet Mart.
69. Úkol a cvičení vr. — Мужикъ и лошадь.
70. Cvičení schv., sl., mr.
71. Cvičení vr.
72. Sveti Ciril i Metod.
73. Rozmowy.
74. Разговоры.
75. Розмовы (mr.).
76. Razgovori.
77. Razgovori (sl.).
78. Китиця.
79. Powrót taty.
80. O morski deklici.
81. Русалка.
82. Ukradeni konj.
83. Сонце та хмари.
84. Ispunjena želja.
85. Што роблять померші души
86. Savjet otca.
87. Sobótka.
88. Крстно име.
89. Boginji petja (pevanja).
90. Конёкъ горбунокъ.
91. Z »fraszek« Kochanowskiego.
92. Людска мова у зьвірят.
93. Anka — sirota.
94. Магарац, пијетао и лав.
95. Črtice zgodovinske o Slovencih.
96. Četa, iz Смрт Ченгић-аге.

Omyly tiskové.

Str. 4. pozn. 14 vymaž: aorist a čti: byl jsem si lehnul.
» 5. ř. 5. shora za: albánština — přidej: a rumunština.
» 10. ř. 1. shora místo: ť, d čti: ť, ď.
» 14. ř. 8. shora místo: ħ čti: ħ.
» 16. ř. 2. zdola místo: полáкотится čti: полáкомиться.
» 17. ř. 6. zdola místo: u čti: и.
» 21. ř. 2. shora místo: nêsem, nêsi čti: nísem, nísi.
» 23. ř. 6. zdola místo: ko čti: ki.
» 25. ř. 15. a 18. shora místo: priestô-n, — puki čti: priestô-ni — puk.
Str. 33. ř. 9. shora místo: goląb čti: goląb'.
» 33. ř. 18. shora místo: milî, -â, -ê neb -ô čti: milî, -â, -ô (neb ê).
Str. 33. ř. 6. zdola místo: oj čti: joj.
» 33. pozn. **) místo: § 22. čti: § 27.
» 37. ř. 1. shora a sld. místo шестьдесáть čti шестьдесáтъ.
» 37. ř. 17. shora místo: тьсяча čti: тúсяча.
» 41. ř. 2. zdola místo: сичан čti: сиħан.
» 51. ř. 12. shora místo: несмéртна — У хлóпца čti: безсмéртна — У пáрня.
Str. 52. ř. 2. zdola i sl. místo: лечúть čti: лѣчúть.
» 61. ř. 4 zdola místo: размѣнúть čti: размѣнять.
» 65. pozn. *) ř. 3. 4. místo: соиъ — orze čti: сонъ — orzeł.

SEMINÁŘNÍ KNIHOVNA
Hist.-práv. oddělení